

СТАНИШ БОНЕВ
ВРЕМЕТО, В КОЕТО ЖИВЯХ,
И ХОРАТА, С КОИТО РАБОТИХ

chitanka.info

*Написах тази книга-разказ с уважение,
признателност и любов към хората,
с които живях.*

*Работихме всеотдайно за развитието
и напредъка на България,
за добруването на народа ни.*

ЗА АВТОРА И КНИГАТА

Книгата, която читателят държи в ръцете си и разлиства нейните страници, е разказ на автора за времето, в което е живял, и хората, с които е работил. На пръв поглед, тя сякаш е посветена единствено на неговото житие. В действителност предложената от Станиш Бонев книга е запечатала в страниците си един голям отрязък от националната ни съдба — и като време на развити, и като личности, които са предопределяли съдбата на страната ни близо половин столетие. Оттук и значението ѝ преди всичко не за родовия корен, а като послание за истината към всички нас — днешни и утрешни читатели, които искат да се запознаят със събитията и лицата, сътворили ги, от един от нейните първоизточници.

Всеки човек, дошъл на земята като физическо съществуване, е по волята Божия. Но осъзнал своето място в природата и култивирал светогледа си за обществото, той трябва да се бори за нещо, за да осмисли земното си съществуване. Това нещо за Станиш Бонев са усилията да възтържествува истината и в науката, и в практиката на обществения живот.

И ако е успял, това се дължи на трудния му, но щастлив по своему жизнен път. Той започва в неговото житие на селско дете, пернишко работническо момче, минава през изстраданията от бедност студентски години, за да стигне до върха, или както той го нарича „най-горното стъпало на професионалната съдба“ — председател на Държавния комитет за планиране и заместник председател на Министерския съвет на Република България.

Този дълг, стръмен и бих казал трънлив път дава възможност на Станиш Бонев да опознае действителността на своето време от най-ранни години. Живял е на прашните и каменисти улици на българското село. Опитал е вкуса на черния хляб, създаден от коравите и напукани ръце на бедните си родители. Чувствал е чуждата болка и като своя, защото тя е преживяна и лично от самия него.

Тъкмо поради това, той знае как да търси истината за икономическото състояние на държавата и тогава, когато е стъпил на „жълтите павеа“, изкачил се е на „най-горното стъпало“ и попаднал в министерското кресло. За радост на близките си не само търси, но се бори за нея. И разбира се, противно на логиката, изгаря в политическите борби.

Търсенето на пътищата към истината съпровожда житейския път на автора от начало до край. Описаните от него в книгата на този фон епизоди са много. Не мога обаче да подмина и да не подкажа на читателите два от тях: работата му като секретар на комисията по внедряването на новата икономическа система през шестдесетте години и отстояването на интересите на България в системата на СИВ през осемдесетте години.

Нашето поколение знае съдържанието на така наречената тогава „нова система на ръководство на икономиката“. За по младите читатели на книгата ще посоча, че същността на тази система се свеждаше до ограничаване на административните методи на създаване и разпределение на материалните блага и даване простор на обективно действащите икономически закони. На думи се признаваха стоково-паричните отношения, но на практика стойностните категории — печалба, данъци, работна заплата, мита и всички други, бяха, образно казано, „оковани“ от централизираното планиране и не функционираха нормално.

Авторите на „новата система“, между които беше и Станиш Бонев, съдействаха за постепенното въвеждане на механизмите на пазарната икономика и за тяхното съчетание със централизираното планиране. Преди цели четири десетилетия те видяха по рано и гледаха по надалеч от всички нас бъдещото социално-икономическо развитие. Защото, преходът, който се осъществява в нашата страна през последното десетилетие, поне засега носи два видими белега: демокрацията в политическата надстройка и пазарното развитие на икономиката.

Справедливо е да отбележи, че тези теоретически постановки Станиш Бонев отстоява вече и като председател на Държавния комитет по планиране, като водач на българската делегация в Комитета за планова дейност при СИВ и при координацията на националните планове с другите страни. Достойна за адмирация е

неговата позиция като гражданин и държавник, когато през 1985 г. отстоява националните интереси при координацията на плановете с бившия СССР. Разбираема е и болката по този повод за това, че макар да е понесъл „Кръста Господен“ е изоставен сам „под знака на политическите интереси“.

С особен интерес читателят ще прочете „Неспокойни години“ и „Послеслова“ на книгата, написан под формата на въпроси и отговори. Задълбоченият анализ на икономическите процеси и явления, протекли през последното десетилетие, и решенията, които биха могли да бъдат дадени по тях, превръща четивото в една стратегия за развитие на страната през следващите десетилетия. Научният поглед, зрелостта на опита и мъдростта на годините намират в тази част своята завършена форма на икономическата проза.

Убеден съм, че книгата — разказ на проф. Станиш Бонев ще се възприеме като един повик (поне аз така я почувствах) да не забравяме времето на вчерашното ни Отечество и да не захвърляме хората от вчерашния ден, които са вперили ум и енергия за доброто на това Отечество. Ако поуките от един човешки живот послужат за зрялост, мъдрост и отговорност, то книгата ще е изпълнила своето предназначение не само за сегашните, но и за идващите поколения.

Проф. д-р Делчо Порязов

РОДЕН КРАЙ

РОДЕН ДОМ

Родният ми край е Трънско — западната част на България. Родното ми село е Пенкьовци. То се намира в най-южната част на околията. На изток граничи с Дивля — Радомирско, на юг — с Трекляно, Кюстендилско, а на север и запад с Одраница и Докьовци, Трънско. От четирите страни на билата на планините като стражи охраняват селото военни коти. Дядо ми разказваше, че те са поставени още преди Първата световна война. И сега може да се видят, макар че са изоставени и забравени. Селото по територия е голямо. За един ден не може да се обходи. По дължина, по р. Пенкьовска, е около 14–15 км, а на ширина не по-малко от 10 км. То е планинско село. Махалите са накацали по билата на баирите. Почти всички схлупени къщи са боядисани в бяло — да се виждат от далече.

Нашата махала — Калчовци, е кацнала точно над селото, от северната му страна. Казвам над селото, защото от долу, от централната махала, за да се изкачиш до нашата ти трябва поне един час за ходене пеш, а слизането става за 10—15 мин. В центъра на селото има не повече от 10–11 къщи, четирикласно училище и малка читалищна сграда, единственият строеж след девети септември 1944 г. Църквата „Св. Петка“ е в западната част на селото. Дядо ми разказваше нейната история. Строена още през турско робство и заровена със земя, само кръстът се е виждал. След Освобождението я разкрили и започнала да се пълни с хора.

Селото по население беше голямо — около 2 хил. човека — до края на Втората световна война. На село съм учил в три отделения (класове). Учителка ми беше Евгения — попадията. Добра учителка. Спомням си, в първо отделение бях 52 номер по азбучен ред. След мен бяха две деца близначки — Цеца и Цветанка, от махалата Бошковци, и едно момче на име Юри — от долната махала. В селото имаше и прогимназия, до църквата, в горната махала. В нея се учеха и деца от двете съседни села. В нашата махала живееха три рода — Никониеви, Стаменови и Ангелови, в стари селски къщи. Не съм изследвал родословното дърво. По разказите на дядо ми Панайот и неговият дядо

е роден и отрасъл в това село. Същото се отнася и за рода на майка ми. Така че коренът ми е от Краище, Трънско.

НА СЕЛО ЖИВЕЕХМЕ В НИЩЕТА И ПАТРИАРХАЛНО

Казвам в нищета, защото *родът Ангелови* беше един от най-бедните не само в нашата махала, но и в селото Дядо ми имаше двама братя — Иван и Тоне, една дъщеря и пет сина. Всички синове ставали на 12–13 години строителни работници. Такива оставали до края на живота си. Целият ми род са потомствени строителни работници. Всяка година като прелетните птици тръгват на път! В края на февруари — към строежите в Самоковско и София, а после се настанили в Перник. През ноември потеглят обратно — от строежите към село. Зиме махалата беше пълна с хора — 82 човека. Да се не нарадваш. Особено ние децата. На кофтора (домашна печка) винаги имаше двакилограмов чайник, пълен с греяна ракия. Казваха й „трънски чай“. Изпиеше ли се, наливаше се отново. Плодовата греяна ракия беше неотменим атрибут и на софрата, а тя беше бедна. Лете главната храна бяха черният хляб от ечемик или скроб — рядък качамак. Зиме, особено като се върнеха мъжете от работа, имаше вкусно трънско вариво (свинско със зеле). Като свърши това ядене, заместваше го крушовата вода с чеснов лук. Защо? Защото земята, която имахме, беше достатъчно, но камениста и бедна на добиви. На камениста почва дори трева не расте. Добивите от ечемик бяха около 100 кг, пшеницата, която рядко се сееше, даваше по 110–120 кг от декар. Около 2–3 декара се сееха с ръж и толкова — с овес. Наторяването на нивите бе от оборите на двата вола и 18–20 овце. Нямахме градини със зеленчук. Без вода нищо не расте. В махалата вода за пиене се вадеше от бунари с 8–12 м дълбочина. Лете пресъхваха. Вземахме вода от местността „Долината“. Но тя не беше питейна. Ползваше се за животните, а край тях и ние. Тази нищета принуждаваше мъжете да ходят на работа по градовете. Със сръчните си ръце да строят домове на хората.

Казвам патриархално, защото земята, горите, пасищата, животните, храната бяха общи на целия род. Двамата по-големи братя на баща ми — Симо и Веле, веднага след женитбата си напуснали село и свили семейни гнезда в градовете. Симо — в Перник, а Веле — в

Шумен. Така, че детските години изкарахме с дядо и баба и двамата по-малки братя на баща ми. Панайотовият род бе от три семейства и от 15 човека. *Къщата* ни беше от две стаи и голяма селска кухня с огнище (камина). Ние бяхме в една стая с най-малкия брат Иван и трите му деца. В другата стая бяха настанени дядо с баба Руса и предпоследния брат — Димитър, също с три деца. Аз бях най-голямото дете. Може би затова дядо много ме обичаше. Винаги ходех с него, напъхал моята ръчичка в неговата лапа. Гледаше ме като свой наследник. Учеше ме да работя като него. Често обичаше да казва: „учи се да работиш сега, да ти е лесно, когато порастеш“. До края на живота си ще помня неговите мъдри думи: „богатството на човек не е в имането, богатството е в доверието и уважението на хората.“ Тази потомствена черта не напусна баща ми и братята му до последния им дъх. Тя се наследи и от мен, брат ми и нашите братовчеди. Няма да забравя и волската кола, с която дядо прекарваше снопи, сено, дърва, брашно от водната мелница. Много обичаше да ме качи в колата, да седне до мен и да приказва какво ли не. А когато пътувахме вечер, вдигаше глава към небето, обсипано с безброй звезди, и започваше да обяснява като същински астроном, без някога да е чел някаква книга.

Стаята, където спяхме, беше с южно изложение. Когато имаше луна, стаята се огряваше от нея. Детското легло, на което спяхме с брат ми Драган, беше обърнато към прозорците. Особено при пълнолуние единият, после другият прозорец се изпълваха с огромния лунен диск. По цели часове я гледах, без да мигна. Тя сякаш ме викаше: „ела при мен!“. Какво ли не си фантазирах. Дядо ми и пълнолунието имат най-голямата заслуга за развитие на моето въображение още от ранни детски години.

През лятото на 1942 г. баща ми неочаквано пристигна на село. Беше вършитба. Затвориха се с мама Тодорка в стаята и дълго говориха. Като излязоха, мама беше с насълзени очи. Приблужи се до мен и брат ми, прегърна ни през рамо и рече: „деца, заминаваме за Перник“.

И двамата заплакахме. Баща ми беше суров човек. Дойде при нас и викна: „Какво сте се разревали. Мисля ви доброто, а вие плачете?“

След някой ден мама събра два-три вързопа багаж и потеглихме на път. От махалата, по Миладинска река, до село Дивля пътят е 4 км. Изминахме го пеш. В Дивля за първи път видях и се качих на

кабриолет. Конете запрепусаха, а ние с брат ми завикахме: „хайде, хайде...“

Пристигнахме на гара Земен. Там видях за първи път влак. Огромната машина, бълваща черен дим, бавно навлизаше по коловоза на гарата. Бързо се качихме на един вагон и потеглихме за Перник. Приключиха детските ми години на село. Макар че и през следващите няколко години ходехме на село, вече бяхме гражданчета. Романтиката и мизерията на селския живот бяха вече зад гърба ни.

В миньорския град нашата къща от стая и кухня се намираше на юг от гарата, в посока към планина „Голо бърдо“. Улицата носеше името „Люлин“, на друга планина на изток от Перник. Не беше шосирана. Лете беше сухо, но пролет и есен, при дъждовно време газехме кал до колене. Брат ми често негодуваше: „Ега ти градо! У Калчовци поне нямаше тази кал“. Тогава къщата ни беше последна от дясната страна на улицата. Живеехме фактически край града. Баща ми всеки обед идваше у дома. Обядвахме заедно и за 10–15 мин. лягаше и почиваше. Тогава тръгваше за работа. Не мина и месец и купи малко радио. Много се зарадвахме. С брат ми отначало играехме в малкия 250-метров двор. Постепенно започнахме да излизаме на улицата. Запознахме се с босоногите хлапаци от нашата улица. Започна строежът на новата ни къща — сегашната. След някой и друг месец влязохме в нея още неомазана. Ходихме и на училище. Ежедневието влезе в своя ритъм. Лошото не закъсня. През зимата на 1944 г. взеха баща ми запас. Отначало служеше в тилова част в София, а после го прехвърлиха в Перник като охрана на водопроводния резервоар. Той се намираше на километър-два от нашата къща и с брат ми често ходехме при него. Баща ми ни даваше парчета хляб и мухлясали бисквити. Бяхме полугладни.

Дойде Девети септември 1944 г. Не знаехме какво означава тази дата. Всички деца от махалата тръгнаха към центъра на града. С брат ми не останахме назад. В хор с другите деца и ние викахме: „Свобода на народа! Свобода на народа! ...“

Стигнахме до Околийското управление. От него излезе висок и много слаб човек в полувоенна униформа, с черна къдрава коса. Покачи се на нещо и заговори. Викахме много пъти „ура!“

Занизаха се ден след ден, година след година, та чак до 1963 г. живях в Перник. Там завърших гимназия. Редовно се прибирах и през

студентските години. Като завърших висше образование, продължих да работя в този град близо осем години.

Град Перник стана второто ми родно място.

УЧЕНИЧЕСКИ И СТУДЕНТСКИ ГОДИНИ

Юношеските ми години не се различаваха по нищо от тези на другите деца, освен по едно — *възпитание чрез труд*. Баща ми ни държеше строго. Не се интересуваше учим ли уроците си, с колко преминавахме, даже кой е следващият ни клас. Знаеше, обаче, кога приключва и кога започва всяка учебна година. Току що завърших с отличен успех трети (сега седми) прогимназиален клас. Похвалих се на мама и тя каза на баща ми. Той се усмихна, бръкна в задния си джоб, извади от портфейла си два лева, подаде ми ги и каза: „Купи си паста и сладолед“. На другия ден, рано сутринта ме събуди с думите: „Хайде с мен!“.

Майка ми ме гледаше с тъжен поглед. Облякох се и тръгнах след него. Стигнахме до пазарската улица — сега ул. „Кракра“, близо до река Струма. Видях братята на баща ми с още двама-трима човека, наредили се един след друг, които мяха тухли на втория етаж на една къща. Чичовците, като ме видяха, се зарадваха. Баща ми повелително рече: „Вземай лопатата, пълни кофата с вар и право горе, на втория етаж!“

Какво да се прави? Взех инструментите. Започна трудовото ми ежедневие. Ден след ден, та цяло лято. На обекта работно време нямаше. Събота и неделя също се работеше. Почивката на обед, обаче, беше неотменна — един час се излежавахме. След първата седмица кожата на все още дет-ските ми ръце се протри, потече кръв. Връзвах пръстите си отначало с вестници и хартия от чувалите за цимент, после — с парцали. Нищо не помагаше. Напуканите гънки на пръстите ме боляха. Понякога ронех сълзи. Трудно държах лъжица и вилица. Почивен ден, обаче, нямаше. Колко пъти мама не ме пускаше на работа, но баща ми беше непреклонен.

По ул. „Кракра“ минаваха деца. Надсмиваха ми се, подвикваха си един на друг: „Хайде на плаж! Хайде на кино! Хайде на мач!“ Стараех се да не ги чувам. Два-три дни преди да започне учебната година

оставах у дома да си почина и приготвя учебници и тетрадки за първия учебен ден.

През лятото градът беше прашен. Миришеше на въглища. Не на една или две къщи съм бъркал и носил вар и тухли. Едно лято работихме в село (сега квартал) „Радина чешма“, на другия край на града. Прекосяхме целия град сутрин рано и вечер късно.

Още тогава край варовия разтвор и купчината тухли се опитвах да надникна в бъдещето си. Често си мислех: „И аз ли цял живот ще извършвам такава непосилна работа по строежите?“ Тръпки полазваха по тялото ми. Постепенно все по-упорито в съзнанието ми изплуваше мисълта: „Учи се! Учи се!“

Приключих успешно шести (десети) гимназиален клас. Баща ми отново ме събуди с думите: „Хайде, ставай!“ Бързешком отговорих: „Не! Моля те, след пет дни трябва да ходя на бригада“. Загледа ме като вкаменен. Нищо не продума. Нервно закрочи към поредния строеж. Прекъснаха моите горещи лета в редиците на строителните работници.

Бригадирското движение в България през 1947 г. и следващите години получи широк размах. Хиляди младежи работеха на „Хаинбоаз“, изграждаха заводи в Димитровград. Строяха и край нашия град линията „Перник — Волюяк“. Млади и стари им се възхищаваха. За тях доброжелателно често говореха баща ми и братята му. Използвах тази ситуация и без разрешение от баща ми се записах в *ученическата бригада на гимназията*. Бригадирският лагер беше на нашата улица — на около 300 метра от нашата къща. От първи май 1948 г. дойдоха и първите бригадири. Синезлузите младежи и девойки минаваха с песни сутрин и вечер по улицата. Често вечер кладяха големи лагерни огньове. Песни и младежи глъч огласяха махалата. Чувах вечер преди лягане баща ми да казва на мама: „Браво на младежите, безплатно работят и пеят!“

Втора смяна беше нашата — ученическата. Първите две чети бяха от ученички, а от трета до седма чета — ние, момчетата. Аз бях в трета чета. Направиха ме командир на отделение (бригада). Сложиха ми на ревера една нашивка. Работехме на разширението на цеха за стомана на машиностроителния завод. Той беше непосредствено до ТЕЦ „Перник“, ограден от р. Струма и от три страни — с жп линии. Отделението ни беше първенец в бригадата. Връчиха ни още в края на първата десетдневка червено знаме за бригада първенец. До края на

смяната остана при нас. С него ходехме на работа. Работехме неуморно. В края на смяната ми връчиха бригадирската значка „Ударник“.

Следващото лято, след завършването на гимназията, отново бях на бригада. Този път ме направиха четен командир на трета чета. Определихме Евлоги Бонев за културномасовик на четата, а Борис Боянов — за физкултурник. И двамата бяха мои съученици. Евлоги имаше дарба да пее. Обичаше музиката. Сформира отличен хор с една от девическите чети. Вечерите пеехме, денем работихме без подканване. Четата имаше два обекта — единия на стоманозавода, а другия на разширението на стадион „Миньор“. Ходех всеки ден и на двата обекта. Още за първата десетдневка техническият ръководител на бригадата — Иван Бонев, ни определи за чета-първенец. Връчиха ни две червени знамена. Едното за чета, другото за бригада-първенец. На входа на палатката вечер се вееха двете знамена. Така до края на смяната.

Един ден в бригадата пристигна Кръстьо Горанов — председател на гимназиалното ръководство на младежката организация, заедно с Тома Пешев и Симеон Малинов — и тримата бяха от нашия седми „Б“ клас. Кръстьо, като видя двете знамена, веднага съчини и затананика мелодична песничка: „Воят се над нашата палатка две червени знамена!“, която стана химн на четата.

Двете бригадирски лета бяха голяма школа за мен и моите съученици. Школа за възпитание в труд, другарство и колективизъм. Задълго в нашето съзнание останаха бригадирските дни.

През ученическите години четях много художествена литература. И днес са с мен героите от романите „Стършел“ на Войнич, „Как се каляваше стоманата“ на Островски, „Какво да се прави“ на Чернишевски, „Майка“ на Горки, „Евгени Онегин“ на Пушкин, „Хоро“ на Страшимиров, „Чифликът край границата“ на Йовков, „Чест от младини“ на Ажаев и други. И днес зная наизуст някои от стихотворенията на Христо Ботев, Димитър Полянов, Иван Вазов, Христо Ясенев, Цанко Церковски, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов, Христо Смирненски, Никола Вапцаров.

Може ли човек всичко да изброи? Тези произведения на писатели и поети заслужават да се прочетат и знаят и днес от всеки младеж.

Дойде денят на моята мечта — 20 септември 1951 г. Станах студент. Влязох с поток от млади хора в аулата на Стопанския факултет на Софийския държавен университет. Тя се намираше в сградата на ул. „Раковски“ № 114 и ул. „Стефан Караджа“ № 15. В 10 ч. до масата и трибуната се наредиха и седнаха четирима човека. Единият от тях с мек и нежен глас откри учебната година и прочете Указ на Президиума на Народното събрание за създаване на Висш икономически институт на името на Карл Маркс. Това беше проф. Димитър Димитров, декан на Стопанския факултет. Словото му бе ясно и плавно. Прекъсвахме го с ръкопляскания и мощно ура! Другият — нисък и дебеличък човек, бе проф. Генкел, ректор на Икономическия институт в гр. Киев, Украйна. Той също произнесе кратко слово и ни честити новия ВУЗ. До мен, от дясната ми страна, седеше студент, който също се оказа първокурсник. Запознахме се. Запомних името му завинаги — Кирил Златков, от Долно Спанчево, Петричко. От тогава започна нашата сърдечна дружба, продължаваща и сега.

Всички студенти от първи курс слушахме лекции заедно. Не бяхме разпределени по специалности. Пред нас заставаха такива светили на науката като академиците Жак Натан и Евгени Матеев; професорите Кирил Григоров, Димитър Димитров, Михаил Геновски, Кръстю Добрев, Тярко Йорданов, Тодор Владигеров; доцентите Никола Вълев, Христо Калигоров, Тодор Ангелов и Веселин Хаджиниколов. С тях бяха и представителите на по-младата генерация преподаватели и асистенти, които впоследствие станаха професори, като Любен Беров, Веселин Никифоров, Давид Давидов, Петър Аврамов, Стоян Михайлов, Иван Илиев, Стефан Мечев и много други. Със своя педагогически похват, съчетан с нашата жажда за наука, те ни стимулираха да четем и мислим върху прочетеното, да черпим с пълни шепи икономически знания. Тогава няхахме учебници. Учихме от лекциите и посочената литература, главно от първоизточници. По цял ден престоявах в Института. Свършеха ли часовете за лекции и упражнения, отивах в библиотеката. Първият семестър бях затруднен с пътуването до Перник. Не можах да си намеря квартира в София. Студентските общежития бяха малко. Нямаше го студентският град. Всяка сутрин рано вземах влака за София. Вечер, когато стигна, — обратно. Във влака беше забавно. Много бяха перничаните, които

пътуваха. През зимата беше студено, затова, пристигнеш ли в института, веднага търсех радиатор да се стопля.

В началото на декември през голямото междучасие Киро Златков доведе при мен едно непознато лице, младолико но с побелели коси. Оказа се наш колега на име Атанас Цилев, член на партийното бюро. Той започна да ме разпитва:

— Защо не участваш в никакво курсово ръководство на масовите организации?

— Защото съм дошъл да уча, а не да ставам организационен работник, — отговорих изненадващо.

— Не може така! От Централния съвет на ДСО „Академик“ ни искат двама младежи за сътрудници. Спряхме се на теб и на колегата Георги Узунов.

— Не, не желая. Искам да си уча. Нямам и квартира в София и всеки ден пътувам до Перник.

— Няма значение. Още утре ще те потърси Георги Ямаков от трети курс и започваш да им сътрудничиш, почти заповеднически приключи разговора ни колегата Цилев.

Така станах сътрудник на студентското физкултурно дружество „Академик“. Та чак до края на следването.

Дойде януарската сесия, първата ми като студент. Имах два изпита. Подготвих се старателно. Всички въпроси конспектирах и неколккратно ги четох. Искан да разбера и осмисля преподавания материал. Двата изпита взех с отличен (5). Отличните оценки ме окуражиха. Започнах старателна подготовка за юнската сесия. Тя беше тежка, имахме седем изпита. Сериозно се заех с търсене на квартира. Помогна ми съученик от гимназията — Свилен Василев. Той ми каза, че е на квартира, заедно с Евлоги Бонев и брат му, в една стая в Орландовци. Ако се съгласят, ще вземат и мен. Където трима, там и четирима. Така станах софиянец. Спяхме на една спалня през зимата, за да се топлим. Пролетта донесох одеяло от Перник и си постлах на пода до прозореца. Вярно, беше тясно, но много весело. През май братята си намериха нова квартира до централната баня, а Свилен и аз продължихме да живеем в Орландовци до края на семестъра. Хазяите казаха, че стаята им трябва и ние „увиснахме“ отново. През септември братята ни приютиха. Станахме отново трима Бонев и Свилен — четвърти, в една стая на ул. „Екзарх Йосиф“ № 32 чак до края на

следването. Отново живеехме заедно. Стаята едва побираше четирите легла и малка масичка. За сметка на това вечерните приказки и случки, разказвани от нас, разгонваха теснотията и беднотията. Най-възрастен беше Иван. Него избрахме за Старши. Той се разплащаше с хазайката, той ни представляваше. Една вечер, като чертаеха проекти на масичката и леглата, тримата следваха строително инженерство, Иван каза:

— Момчета, въвеждам правило в този дом.

— Какво? — в един глас запитахме тримата.

— От тази вечер всеки ще разказва по един виц. Онзи, който каже най-стария, сутринта става в шест часа, слага на печката да се вари чая, слиза долу в сладкарницата, взема четири кифли и стане ли готово, вика останалите на закуска. Ясно ли е?

— Да, ясно, — отвърнахме с половин уста.

— Прието. Пръв започвам аз, после Евлоги, Свилен и Станьо.

— Нямаме възражение, — каза Евлоги.

Започнахме да изпълняваме правилото. Отначало редовно ставах да приготвям закуската. Не знаех вицове. В института не бяха на мода и нямаше откъде да ги чуя. Понеже в квартирата почти не учех за изпити, четях вестник и участвах в приказките на съквартирантите. Купувах редовно в „Вечерни новини“. Открих на последната страница хумористичната рубрика „Добър вечер“. Прочетох няколко вица, цяло съкровище! Отрязах ги внимателно и ги сложих в малкото джобче на самото си. Вечерта казах не един, а два. Не ги знаеха. Сутринта нямаше да ходя до сладкарницата и да ставам половин час по-рано. Тайната запазах дълго време. После, разбира се, я споделих с тях.

Беше започнал третият семестър. В института се формираха четири факултета с много специалности. За моя изненада нямаше „Икономика и организация на строителството“, каквато специалност кандидатствах. Ами сега? Киро Златков ми каза, че двамата сме разпределени служебно в специалност „Външна търговия“. И двамата няхахме желание да ставаме „търговци“. Той ми предложи „Политическа икономия“, била хубава специалност. Отказах. Избрах по-конкретна специалност — „Народностопанско планиране“. С Киро имахме много общи дисциплини. Различията бяха по специалността. Учихме заедно, макар че живеехме отделно. Той се беше приютил при

негов съгражданин на ул. „Станка Първанова“ № 5, близо до централната гара. Веднъж, като четяхме за сесията, той каза:

— Научи ли? Има правителствено решение — студент, който завърши дадена изпитна сесия с отличен, ще получи 20 на сто върху стипендията си до другата сесия.

— Чух нещо, но не съм сигурен.

— Утре ще проверя, и ако е вярно, започваме да четем усилено.

— Добре. Имаме три изпита, как няма поне два да вземем с отличен.

— Ще учим при мен. Съквартирантът ми заминава за провинцията.

Речено, сторено. Информацията се оказа вярна. Заехме се с денонощно четене и тълкуване на прочетеното. И двамата взехме изпитите с отличие. Увеличиха ни стипендиите с по 5 лева месечно. Не бяха много, но все пак помощ. И двамата нямахме други източници на средства. Майка ми ми даваше по някой лев за наема. Трябваше да работим по строежи, изкопи на канали, даже разтоварвахме вагони на гарата. Студентски неволи! И двамата се хранехме в студентския стол. За 30 дни цената на храната беше 18 лева. Вече ни оставаха не по 7, а по 12 лева. Редовно сутрин тичахме до ул. „Левски“, близо до Института, и вземахме по двойна порция шкембе чорба, а тя беше 5 стотинки. Оставаха малко пари за тетрадки, вестник, кино, театър, оперета. Така постъпвахме и всяка следваща изпитна сесия.

През лятото, в края на втората учебна година, всички студенти от курса заминахме на военна служба в „Образцов чифлик“, Русенско. Не зная кой ме беше предложил, но още на тръгване от Института, на гара София ми съобщиха, че съм назначен за помощник взводен командир на първи взвод, първа рота. Трябваше да командвам и то колеги. Това не беше в нрава ми. Докато свикна, ми беше много трудно. Единичното обучение беше още по-трудно. Младши лейтенанти и лейтенанти ни командваха, както желяеха. Не ни жалеха. Вярно, военната служба изисква ред и дисциплина и всяка несгода трябва да се понася. Но вярно е и другото — поне повече човещина да проявяваше офицерският състав. Това го нямаше при единичното обучение.

Сравнително по-леко премина офицерският стаж след четвърти курс. Колеги-студенти, във военни униформи бяхме в поделение на брега на морето край Бургас. На това място сега е разположен летният

театър. Винаги, когато съм в този град, минавам край това място с добро чувство и мили спомени от военната служба. Като завършихме Института, ни връчиха военните книжки със звание „младши лейтенант“, началник продължително снабдяване.

През пролетта на 1954 г. се случиха две събития. Едното от тях сложи дълбок отпечатък в по-нататъшния ми живот. На 11 февруари нашата студентска група беше поканена от колежката Маргарита Николова на рожден ден. Пътувахме с тролей № 2 от ъгъла на ул. „Граф Игнатиев“ и бул. „Патриарх Евтимий“ за квартал „Хаджи Димитър“. В този квартал живееше колежката ни. На спирката на тролея до Музикалния театър се качи колежката ни Станка Борисова с едно красиво къдрокосо слабичко момиче. Не го познавах и го загледах. Някаква особена тръпка премина през мен. То не ме забелязваше. Не откъсвах поглед от него. В главата ми премина мисълта: „Ако това непознато момиче ми стане приятелка, после съпруга, как ли ще изглеждам до нея?“. Крадешком продължавах да отправям очи към стройното му тяло. С групата беше неразделният ми приятел Киро. Попитах го познава ли момичето. Даде ми кратка информация. Рожденият ден премина по студентски — бедна софра, с голяма веселба, даже и песни пяхме. На тръгване, по пътя до тролей, използвах пухкавия сняг и с една снежна топка напълних врата на момичето. Разбира се, отнесох неприятен поглед, но то ме запомни. Това беше моята цел.

След месец в Института се организира пролетна танцова забава във фоайето пред аулата. Помолих Киро да покани непознатото момиче, на което вече знаех името — Анастасия, да дойде на забавата. И тогава не бях танцьор, но добре играех танго и румба. Тримата прекарахме приятно и весело. След това с момичето се срещнахме още няколко пъти. На 24 март вечерта бяхме на кино, след което направихме поредната разходка край канала на булевард „Евлоги Георгиев“, зад Английското посолство. Наближаваше полунощ. Вечерта беше топла и приятна. Не ни се разделяше. Седнахме на пейка и приказвахме. Към полунощ се чу свирка на влак. Използвах повода да я запитам:

— Какво ще кажеш след някой месец или година с теб да вземем влака и отидем в Карнобат?

В мрака не видях лицето ѝ и не можех визуално да отгатна ответната реакция.

— За какво да ходим?

— Да поискам съгласието на родителите ти да ми станеш съпруга.

Настъпи пауза. Мълчание. Прегърнах я и я целунах. Станахме неразделни за цял живот.

Другото събитие беше избирането ми за секретар на Вузовския съвет на ДСО „Академик“. Предложението беше на тогавашния секретар Димитър Джаров, съгласувано с Централния съвет на организацията. Джаров предложи и целия състав на съвета от 11 човека. Всички се захвана с голям ентузиазъм да умножим спортните успехи на Института. Голям принос за това имаха: Иван Шпатов, като организационен секретар, който след мен стана секретар; Милчо Добревски, като завеждащ учебно-спортната работа; Спас Георгиев; Вълчо Пройков, Георги Евгениев и други. В Института имаше добри спортисти и отбори: Георги Панов и Борис Пейчев по баскетбол, Любен Данаилов по лека атлетика, женският волейболен отбор и др.

Една година по-късно, в края на февруари 1955 г. на национално съвещание на ДСО „Академик“ в зала „България“, поех в ръцете си знамето на ВУЗ-първенец, на ДСО „Академик“. Предадох знамето на зам.-ректора професор Димитър Димитров, който също седеше в президиума. Получих в плик парична награда от 40 лева, с която почерпих колегите от вузовския съвет. Същата вечер с проф. Д. Димитров отидохме в Института. В Аулата се провеждаше отчетно-изборна конференция. Внесохме знамето. Председателстващият съобщи радостния факт под бурните ръкопляскания и „Ура!“ на присъстващите.

Годините се изнизаха неусетно. През деветия учебен семестър ми предстояха написване на дипломна работа и полагане на държавни изпити. Моята тема беше: „Използване на строителните машини в системата на Министерство на строежите в България“. Двумесечният ми стаж в това министерство беше достатъчен, за да изуча материята и да напиша дипломната си работа. Научният ми ръководител — В. Никифоров, тогава главен асистент в катедрата, я оцени високо, за отличен. Той беше първият преподавател, който ми вдъхна кураж да се занимавам с научноизследователска работа. И другите два държавни

изпита взех успешно. В края на януари 1956 г. получих диплома за завършено висше образование с отличен успех.

Един малък епизод. Раздаваха дипломните на отличниците от випуск 56 в аудитория № 5 на Института. Връчваше ги професор Димитър Димитров. Като прочетоха и моето име, се отправих към трибуната. Проф. Д. Димитров ме гледаше през очилата усмихнат. Хвана ми ръката, обърна се към преподаватели и колеги с думите:

— Ето младежа, който доказва през годините на следването, че науката и физкултурата могат да вървят ръка за ръка.

— Не съм физкултурник, бях само организатор.

Взех дипломата си и побързах да седна. Отново искам да подчертая, не бележкарството, а жаждата за знание и материалния интерес ме стимулираха да завърша висшето си образование с отличен успех.

Предстоеше разпределението за месторабота. Практика беше отличниците да остават в София. Зав. катедрата проф. Н.Вълев ме предложи като себестойчик в Министерството на строежите. Може би заради дипломната работа и стажа, които изкарах в това министерство. Отказах. Трамвайният звън и жълтите павета в центъра на София не ме съблазняваха. Откликнах на повика: „Всички в провинцията“. Там имаше „глад“ за икономисти. Исках наученото да проверя и обогатя в практиката, и то в провинцията. Това мое желание беше подкрепено и от приятелката ми Анастасия, която следваше един курс след мен.

Заминах за Перник.

ПРИ ПЪРВИТЕ БЪЛГАРСКИ МЕТАЛУРЗИ

Откровено казано, трудно си намерих подходяща работа. Имаше места за икономисти в „Мини Перник“, в строителната организация, където работеше баща ми, в металургичен завод „Ленин“ и другаде. Нямах кой да ми помогне, да ме подкрепи. *Предпочетох да кандидатствам в металургичния завод.* Той беше нов и най-голям в България. Предполагах, и не се излъгах, че там ще имам възможност за учене и за изява. Влязох при началника на плановия отдел. Като разбра, че съм млад специалист и перничанин, въобще не ме погледна. Впоследствие разбрах, че в мое лице, като местен човек, с висше образование, видял потенциален конкурент и затова отказал да ме назначи. Предпочитал софиянци, които с единия крак били в столицата. Помогна ми моят брат Драган, който тогава беше майстор-стомановар в *Мартеновия цех на завода.* *Постъпих като икономист в този цех.* Това е най-ниската длъжност по специалността. Попълних и подадох първата и последната молба за работа през целия ми трудов стаж. Писал съм още три молби — за асистент, за доцент и за професор, но за работа — не, макар че трудовият ми стаж след висше образование е около 34 години.

Плановикът на цеха — Владимир Динев, ме прие с желание. Помагаше ми да разбера формите за съставяне и отчитане плана на цеха. Добре ме посрещна и ръководството на цеха. Сприятелих се с началниците на смени, майсторите и други работници. Адаптирах се бързо. И аз поведох борба за повече, по-качествена и по-евтина стомана. Скоро ме преместиха на по-отговорна работа в завода. Тя ми даде възможност да се запозная отблизо с икономиката на целия завод. Най-отговорно се заех с нейното изучаване.

По моя инициатива през юни 1957 г. се организира и проведе първата в завода научно-теоретична конференция на тема: „Пътища за повишаване производителността на труда и снижаване себестойността на продукцията в металургичния завод «Ленин».“ За докладващи склоних главния инженер на завода — Серафим Илчев, и Георги

Витанов — старши себестойчик в отдел „Планов“. Поех редакцията и синхрона на докладите. Отпечатахме ги в триста броя. Раздадохме ги предварително на участниците и специално на тези, на които разчитахме да се изкажат. Конференцията продължи два дни при огромен интерес. Систематизирахме и предадохме на заводското и цеховите ръководства направените препоръки за практиката. Директорът на завода — Петър Марковски, награди с парични суми докладчиците. След конференцията написах първата си статия, която бе отпечатана във в. „Работническо дело“. Още тогава мои приятели ме съветваха: „заеми се с научна работа, практиката ти в завода е достатъчна“.

За шести октомври 1959 г. се насрочи заводска партийна конференция. Бях избран за *секретар на заводския партиен комитет*. Още нямах навършени 28 години. Най-големият завод в България имаше най-младия партиен секретар. В завода работеха няколко хиляди човека. Той имаше огромни производствени фондове, нова технология, млад и все още недостатъчно квалифициран трудов колектив. Усвояваха се нови, непознати за страната професии: доменчик, стомановар, петляр, газовчик и други. Трудно се изпълняваше планът по количество на продукцията. Да не говорим за качествените икономически показатели. Един факт: себестойността на готовата продукция — проката (валцованите черни метали), беше от 2 до 2,3 пъти по-висока от тази в заводите на „Круп“ в ГФР. Как може с такава себестойност да си конкурентноспособен на международния пазар! Но за това тогава не ставаше дума. Горестоящите органи казваха: „на Родината трябва метал, давайте метал на всяка цена.“ Колко пъти с директорите на завода, а те бяха трима поред, докато работех на тази длъжност, ходехме в различни министерства и Държавния комитет за планиране да убеждаваме за реален, изпълним план по основните показатели. Кому е нужно да се измъчват хората, а да получават низки заплати. Централните органи и по-специално Министерство на промишлеността, съгласувано с Комитета за планиране, „спускаше“ плана на завода по широка гама от показатели. Трудно могат да се изброят. С плана административно се определяха какво и колко да се произведе, с какво качество и асортимент, на кого и как да се продаде, кой да го купи, с какви материални ресурси да се произведе, насоките на техническото развитие, с какъв фонд „Работна

заплата“ и с каква средна работна заплата да се работи, каква да е себестойността и то по асортимент и т.н. Големият брой централно утвърждавани показатели неминуемо водеше до противоречие и необвързаност между тях. Тези показатели в много случаи се установяваха по метода на динамиката, а не върху основата на действителните възможности на техниката и кадрите. Такъв прекален централизъм ограничаваше самоинициативата и творчеството на заводския колектив. При такива условия трябваше заводската и цеховите партийни организации да организират широка гама от организационни и масовополитически мероприятия за мобилизиране на колективите за изпълнение на плановете показатели, за производството на повече и с необходимото качество чугун, стомана и прокат.

Макар млад и с недостатъчно опит изпълнявах добросъвестно и всеотдайно възложената ми работа. Нямах работно време. Престоявах в цеховете по 12–14 часа на денонощието. Главното, с което се заех, бе да се икономизира партийната работа. Свиках партийните секретари, а те не бяха малко — 18 човека, и им казах: „всеки ще работи с молив в ръка. Трябва на всеки работник да се разясни какъв план следва да се изпълнява и при какви условия. На това трябва да се подчини цялостната партийнополитическа работа, в т.ч. и нагледната агитация. Друг критерий за нашата работа не може да има.“

Примерът на завода за икономизиране на партийната работа бе последван от други предприятия в окръга. Оценявах положително нашите усилия мнозина от ръководителите на окръга. Един от тях, и то първият секретар на партията в окръга — Александър Димитров, доскорошен комсомолски лидер, не одобри нашите усилия. В началото на април 1961 г. за първи път влезе в моя кабинет. Зарадвах се и възкликнах:

— Заповядайте другарю секретар, седнете!

— Бързам, дойдох да ти съобщя решението на Секретариата на Централния комитет на партията, че си освободен от работа.

— Как така изведнъж? — подех аз.

— Лесно. Търси си работа!

Обърна се и излезе, като тръшна силно вратата след себе си. Бях като ударен от гръм. Сякаш някой беше бръкнал с мръсна ръка в душата ми. Дълго време седях сам. Не можех повече. Трябваше да

споделя с някого случилото се, за да ми олекне. Съпругата ми вече не беше на работа в завода. Затова отворих съседната врата. Там беше Кирил Нешков — технически секретар на Комитета, честен и трудолюбив човек.

— Чичо Киро, — така му казвах, защото беше 15 години по-възрастен от мен, — разбра ли какво стана?

Той мълчешком сви рамене. Явно всичко беше чул и разбрал.

— И аз съм „стрелян заек“, но, както се постъпва с теб, на нищо не прилича.

— Прилича, не прилича, факт е.

След кратка пауза, чичо Киро отново поде темата:

— Сега какво ще правиш?

— Първо, трябва да запазя спокойствие. Още повече, че отдавна искам да премина на преподавателска работа. Знаеш, че преди три месеца се явих на конкурс и го спечелих. Второ, трябва да организираме заводска конференция. Тя ме е избрала, тя единствена може да ме освободи. Трето, да отида в Икономическия институт и премина на работа от хоноруван в редовен асистент.

— Ами, ако не те освободят на конференцията? Познавам хората от завода, те ценят и уважават. Кой знае кого ще доведат? Те няма да се съгласят.

— Хайде да се заемем за работа. Все едно, че нищо не се е случило — казах аз.

След няколко дни бях в София. Имах семинарни занятия със студентите. Като приключих с тях, реших да отида да разгледам ЦУМ (Централен универсален магазин). Отдавна не бях влизал в него. Нямах бърза работа в завода, пък и трудно ми беше да гледам хората. Като преминах през градината зад мавзолея, излязох от източната страна на Българската народна банка. Пред мен бе Партийният дом. Заставах. Една мисъл мина през съзнанието ми: „защо не вляза и питам кои са мотивите за моето освобождаване“. Но, кого да питам? Ще поискам да ме приеме Борис Велчев — той беше секретар на Централния комитет на партията по организационните въпроси. Влязох в сградата откъм ул. „Знеполе“. Представих се на офицера на Пропуски и помолих за среща с Борис Велчев. Оказа се, че в момента е свободен и може да ме приеме. Отначало започнах разказа си смутено и припряно. Окопитих се. Заговорих спокойно. Помолих да ми каже,

защо ме освобождават, тъй като нито Димитров, нито някой друг в Перник ми беше обяснил това. Той ме слушаше внимателно и нещо стенографираше. Изведнъж ме прекъсна и попита:

— Сега какво смяташ да правиш?

— Имам работа, ще стана редовен асистент във ВИИ „К. Маркс“. Отдавна желая това. Досега не ме пускаха от Градския комитет на партията.

— Няма решение за твоето освобождаване. Димитров неправилно те е информирал.

Испаднах в недоумение. Как може да се злоупотребява така с висш партиен орган! И продължих:

— Независимо от това, желая да напусна. След една седмица е заводската конференция и ще ме освободят от работа.

Той замълча, не взе отношение. Попита:

— На теб Димитров помагаше ли ти? Вашият завод е най-големия в България.

— Не. Идваше в завода, срещаше се с директора и някои инженери. Правиха някакви рационализации, но при мен не е идвал и не ми е помагал. Преди него, както знаете, първи секретар на окръга беше Стоян Гюров. Той много често ми се обаждаше по телефона, идваше и в завода и се интересуваше как върви работата, имам ли проблеми. Помагаше ми какво и как да направя. А с Ал. Димитров преди няколко дни за първи път се видяхме лице в лице.

— Отиди си в завода!

Тръгнах си. Не бях разбрал смисъла на последното изречение. Вървейки по коридора и по стълбите, като че ли имах криле. Казах истината. Олекна ми. Радвах се, че от първи май отивам в Института като редовен асистент. Този разговор споделих със съпругата си, която в момента работеше в София. Тя одобри постъпката ми и пожела успешна работа в Института.

Запазих в тайна проведената среща с Борис Велчев. Споделих за нея само с чичо Киро и двама приятели. След седмица се проведе извънреден пленум на Окръжния комитет на партията. Ал. Димитров беше освободен като първи секретар и на мястото му беше избран Андрей Михайлов. Същият ден се обади по телефона Стефан Крумов — секретар на Окръжния комитет по стопанските въпроси, и ми възложи незабавно да събере партийните секретари и заводския

партиен комитет. Не каза защо. Пред тях той съобщи решението за освобождаването на един и избора на друг първи секретар на окръга. Погледна ме и каза:

— Вашият секретар остава на работа. Бюрото на Комитета прецени, че неговото освобождаване е прищявка на Александър Димитров и молим да ни извини за случилото се.

След срещата Ст. Крумов дълго седя при мен. Приказвахме главно за работата. По едно време ми рече:

— Борис Велчев беше на пленума и специално ме пита за теб. Каза, че си му направил хубаво впечатление. И аз те уважавам!

Така приключи тази драма, предизвикана от главозамаял се „интелигент“. Продължих да работя в завода. Директорът на завода инж. Гено Генов беше работлив и добър стопанин, грижеше се за хората. С него работех добре. Наред със задачите по плана полагахме усилия за подобряване на социално-битовото обслужване на инженерно-техническия персонал и на работниците.

В завода работеха денонощно пет работнически стола и един — пет дни седмично, за ИТР персонал. Храната беше евтина и питателна. За стотинки можеше да се нахраниш с три блюда. Мнозина носеха храна за вкъщи. Имахме край завода и едно от първите в страната помощно стопанство. В него работеха трудоустроени работници. Продукцията, която се получаваше в стопанството, се влагаше по себестойност, с което още повече се поевтиняваше храната. Остър беше жилищният проблем. Приехме специална програма за неговото решаване. От 225 построени апартамента през 1959 г., през 1962 г. броят им нарасна на 1080. Целта беше за няколко години всяко нуждаещо се семейство да има свой дом. Сега тези жилища са основата на кв. „Изток“ на Перник.

През 1961 г. започна строителството на културен дом на металурга. И днес той е културното средище на квартала и завода. Всяка пролет, през април, се провеждаше фестивал на художествената самодейност. Заводският хор стана един от най-добрите в окръга. Издаваше се заводски вестник „Ленинец“. Не изоставаха физкултурата и спортът. Положиха се основите на футболния отбор „Металург“, на представителен волейболен отбор. Инж. Йордан Георгиев — началник на конструкторския отдел на завода, заедно със съветски специалисти положиха много усилия и създадоха отбор по хоккей на лед.

В завода се работеше пълноценно. Най-голям принос за това имаха младите и ентузиазирани специалисти. Сред тях в битката за метал се калиха такива кадри като *инженерите* Серафим Илчев, Петър Димитров, Иван Бояджиев, Серафим Христов, Христо Бонин, Крум Атанасов, Борислав Савов, Иван Болчев, Владимир Добринов, Цанко Цанков, Цонко Цолов, Цеко Цеков, Димитър Георгиев, Ангел Николов, Тодор Вретенаров, Райчо Божилов, Иван Димов, Иван Караиванов, Борис Дракалийски, Никола Калчев, Колю Колев, Ангел Запрянов, Лазар Минтов, Димитър Киров, Йордан Георгиев, Атанас Атанасов, Кирил Дрехарски, Петър Начев, Стахил Петров, Недка Малчева, Надя Илчева, Соня Давидова, Мария Камберова, Цветко Пехливанов, Иван Пашов, Бончо Радков, Антон Драгулев и други; *икономистите*: Димитър Маринчев, Димитър Йорданов, Янко Петров, Георги Витанов, Георги Евгениев, Никола Васев, Джунко Джунков, Димитър Вергов, Иван Попов, Тодор Гогов, Владимир Димитров, Раждунци Гилигиян, Мария Арнаудова, Димитър Павлов, Любомир Христов, Мария Пецева, Станка Иванова и много други.

Не може да се говори за първите български металурзи, без да се споменат имената на *главните майстори*, герои на социалистическия труд: в мартеновия цех — Карамфил Боянов (бай Каро); в доменния цех — Иван Котев; в прокатния цех — Свилен Методиев и на пещозидарите — Георги Йосифов. Те бяха мъже със силна воля, добри и щедри, готови да дадат всичко от себе си, за да работят пещите и становеите безаварийно и ефективно, за да израстват млади кадри, овладяващи новите металургични професии.

В завода имаше многобройна и активна младежка организация. Секретар на заводския комитет на организацията бе Мария Миленова — енергична, добра и великодушна, готова да помогне на всеки при нужда. Тя бе обичан и уважаван младежки ръководител.

Всеотдайно работеха и профсъюзните ръководители на заводската организация, отначало Студенко Николов, а после доменчика Данаил Костов.

С повечето от посочените лица ме свързват незабравими спомени. Много от тях впоследствие станаха професори, министри и заместник-министри, генерални директори на стопански организации, окръжни и профсъюзни деятели, народни представители.

Заводът бе ковачница на кадри и за металургичния комбинат „Кремиковци“, за много централни ведомства и министерства.

Може да се попита: защо при такива кадри се изпълняваше трудно планът на завода? Основателен въпрос. Но планът се изпълнява не само с напрегнат труд. Главното е да се създадат условия за труд и да се определи приемлив, реален план. Тъкмо това не се разбираше от някои горестоящи органи, които превърнаха завода в мелници за кадри. Всяка година, по мое време, нов директор, нов главен инженер, нов началник на мартеновия цех, превърнал се в костелив орех на завода. Смени се директорът инж. Гено Генов с Борис Богданов, него — с Михаил Дойчев. Смени се главният инженер Серафим Илчев с Иван Бояджиев, него — с Петър Димитров. За една година, мисля, че беше 1962, в мартеновия цех се смениха седем началници на цеха. Спомням си случая с министър Георги Павлов и един високопоставен партийен работник. Дойдоха в завода да освободят директора Борис Богданов и да „коронясат“ за такъв Михаил Дойчев. Министърът обоснова смяната и решиха да си тръгват. Партийният работник ме погледна и рече:

— Внимавай, ти много се задържа! Идва ред и на теб!

Не задържах „острия“ си език зад зъбите и рекох:

— Престанете да сменяте Ръководството, като циганин тоягите си. Заемете се да се създадат нормални условия за работа.

Георги Павлов хвана ръката ми и рече:

— Съгласен съм с теб, на завода това му е нужно.

Новият директор се засмя и каза:

— Хем ги критикува, хем им даде ценно предложение.

С Михаил Дойчев работих около 6 месеца. От него научих много уроци. Имаше богат стопански опит и притежаваше голяма култура. Зае се с главното — създаване нормални условия на работа, доверие и спокойствие в кадрите, строга технологична и трудова дисциплина. В това отношение Дойчев намери пълна подкрепа от наша страна и преобладаващата част от инженерно-техническия персонал.

Два случая са твърде характерни за съвместната ни дейност. Единият е за *летвата при скока на височина и сметачната линия*. Вече споменах, че всички показатели на плана на завода се регламентираха „от горе“, от централните органи за планиране. Това предопределяше усилията на работещите „долу“ в производството. В

края на януари 1962 г. планът на завода за годината още не беше окончателно уточнен от централните органи. Дойчев ми се обади и предложи да отидем заедно в Държавния комитет за планиране, за да изложим нашите съображения по плана на завода. Обади се на инж. Марий Иванов — тогава зам.-председател на комитета за планиране, да ни приеме. В определения ден и час прекрачихме прага на „червената сграда“ на бул. „Дондуков“ № 3, така наричаха комитета за планиране, защото винаги сградата се боядисваше в червено. На входа на комитета той ме спря и каза:

— Днес ще изпълняваме плана на завода за годината. Ти си честен и принципен човек. Аз ще говоря, ти ще ме поддържаш.

— Съгласен съм.

Влязохме при инж. М. Иванов. Там бяха още трима човека. Познах само единия от тях — инж. Ленгарски, специалист по металургия. Директорът на завода изложи спокойно и аргументирано нашите съображения. Реакцията на инж. Ленгарски и другите двама специалисти беше остра. С Дойчев, кажи речи, се хванаха „гуша за гуша“. Инж. М. Иванов ги гледаше и се подсмиваше. Аз мълчах и мислех какви аргументи да изложа. Ленгарски извади сметачната линейка и започна да смята:

— Една мартенова пещ има толкова площ, по толкова тона метал от единица площ, дава толкова метал на плавка. За 24 часа произвежда толкова тона продукция и т.н.

Не издържах и се намесих:

— Инж. Ленгарски, производството на метал не е права линия, не е математика, да кажеш две по две е равно на четири. При него влияят много фактора — например нестандартен скраб, недостатъчна квалификация на кадрите, аварии в електрозахранването и т.н. Вие сте инженер металург, елате да се направи снимка на работата за 24 часа на пещите и тогава ще се види тяхното ефективно работно време. Когато се даде на стомановарите нереален план, те въобще не се борят за неговото изпълнение. Всички ние тук можем да скочим на височина 100 см, но ако ни се постави летвата на 110 см, ще направим два-три опита и ще се откажем, защото прирастът от 10 см е висок. Но ако летвата се постави на 100 см, които сме скачали до вчера, или на 102 см, ще направим усилия и след някоя тренировка ще постигнем не само тях, но може да скочим и това, което искате вие — 110 см. По

професия съм плановик. Моля Ви, откажете се да планирате по метода на динамиката. Той е порочен и за планирането, и за държавата.

— Достатъчно, достатъчно. — прекъсна ме инж. М. Иванов. Примерът е убедителен. Предлагам да дадем на завода глътка въздух и утвърдим нормален план за тази година.

— Това искаме — в един глас заявихме с Дойчев. Когато станах в началото на 70-те години секретар на Министерския съвет и Комитета за стопанска координация, инж. М. Иванов беше министър на машиностроенето. Често се виждахме. Той с усмивка ме питаше:

— Какво става с линията и летвата?

— Трябва глътка въздух — отговорях усмихнат и аз.

Другият случай е за *червените книжки*. По онова време в завода имаше няколко съветски специалисти — инженери по определени професии. Добре работихме с тях. Те помагаша безкористно. Много пъти заедно с нас при авария седяха по цели ноци край пещите и станове до отстраняване на повредите. Поклон пред техния благороден труд. Сред тях бе инж. Любченко, в мартеновия цех, по професия стомановар. С него се срещам няколко пъти с молба да даде съвет как да се подобри работата, главно в областта на технологията. Помагаше, но с мерки от типа на организационно-техническите мероприятия, които в много случаи бяха под равнището на предложенията на нашите инженери и техници. Един ден, вместо да дойде при мен или при директора на завода, отишъл при Андрей Михайлов, първи секретар на Окръжния комитет на партията, и се оплакал, че в завода не се изпълняват препоръките му, затова с изпълнението на плана се изостава. Андрей Михайлов ми се обади по телефона и с нервен глас поръча да събера инженерно-техническия персонал от управлението на завода и от мартеновия цех, пред който иска да говори за изпълнението на плана. Озадачих се: първият секретар ще говори за изпълнението на плана на завода! Обадох се на директора и попитах: „какво да правим?“ Той веднага разпореди на главния инженер за организиране на срещата. Тя се проведе в салона на завода. Директорът предостави думата на първия секретар. Той ни „мъмри“, че трудно изпълняваме плана, а не внедряваме в производството препоръките на съветските специалисти. „На родината трябва метал, а ИТР и партийната организация в завода си правят «оглушки».“ Даже ни заплаши:

— Ако спешно не се вземат мерки за внедряване препоръките на инж. Любченко, ще предложа на Министерството на промишлеността да потърси строга отговорност на стопанското ръководство, а на двамата секретари — заводския и цеховия, аз ще взема червените (т.е. партийните) книжки.

— Защо само две книжки, вземете повече, в завода има достатъчно. И ги хвърлете в пещите, ще се получи повече метал — невъздържано се обадох аз.

— Ти с „езоповия език“ ще си счупиш главата, — рече Първият.

— Тихо, тихо, ще се оправим — каза Михаил Дойчев и закри срещата.

Подобни ситуации имаше твърде много. Един писател може да напише цял роман, не по-малко интересен от „Битка по пътя“ на съветската писателка Галина Николаевна. Да, наистина, годините, които прекарах при първите български металурзи, ме научиха на много неща. Едно от тях е, че животът е борба, непрекъсната борба за истината, за назоваване нещата със собствените им имена. Така постъпвах в следващите битки по житейския си път.

Доиде време за раздяла с металурзите. *На 30 юни 1962 г.* на пленум на Градския комитет на партията в Перник *ме избраха за секретар на комитета.* Неочакваното ми издигане на такъв отговорен пост, едва тридесет и една годишен, за мен бе чест и задължение. Чест, защото Перник имаше славна история и бе един от най-големите работнически центрове в страната. Тук са работели изтъкнати ръководни дейци като: Темелко Ненков, Александър Миленов, Фердинанд Тодоров, Григор Илиев, Свилен Веселинов, Стоян Гюров, Янаки Савов, Михаил Дойчев, Стойо Ангелов, Кирил Чолев и много други. Задължение, защото трябваше да отговоря на доверието на онези, които ме избраха, с дела, инициативи и уважение към всеки пернишки гражданин, да допринеса с моя труд за още по-добър живот на обикновените трудови хора. За мен бе удоволствие, че ще работя и работих с такива авторитетни ръководители като: Стефан Крумов, Стоил Христов, Борис Богданов Колчак, Иванка Николова, генерал Никола Коцев, Митко Янев, Стойне Иванов, Милчо Чайров, инж. Борис Чолев, инж. Димитър Борисов, инж. Стамен Стаменов, Вера Иванова, Цеца Ботева, Иван Димитров, Димитър Цеков, Стоян Драгомиров и др.

Повишението ми в партийната йерархия се посрещна отрицателно от моята съпруга. Още по-зле то се посрещна от колегите от катедрата в Института. Проф. Никола Вълев ми каза, че ще обяви нов конкурс, за да си изберат друг асистент. Употребих много усилия да го склоня да бъде още една учебна година хоноруван асистент. И днес съм благодарен на колегите Мило Кичович и Алекос Хаджимихалис за подкрепата и поемането от тях на част от определените за мен часове, за да може нормално да протича учебната работа със студентите.

Имах и друга трудност. Предложих за секретар на партийния комитет в завода инж. Христо Бонин. Андрей Михайлов, който беше и първи секретар на градския комитет и някои от членовете на Бюрото се възпротивиха, тъй като Христо имаше по-малко от една година партиен стаж. Съгласно устава на партията за секретар на заводски партиен комитет се изискваше тригодишен партиен стаж. Макар че ме обвиниха в еретизъм, устоях предложението си, въпреки нарушаване на партийния устав.

Новите задачи ме погълнаха изцяло. Съкратих августовската си отпуска наполовина. Сравнително бързо се адаптирах към новата обстановка и новите задачи. Установиха се добри взаимоотношения с колегите от комитета и градския актив. Работата тръгна нормално. Не закъсняха обаче отново някои проблеми в стила и методите на работа. А. Михайлов беше свикнал всичко, което ставаше в града, да му се докладва в най-големи подробности. Дейността ми в завода ме научи на самостоятелност при вземането на решения и, разбира се, на поемане на отговорност за тяхната ефективност. Борис Богданов — секретар по стопанските въпроси, си взе дългосрочен отпуск за приключване на висшето си задочно икономическо обучение. Цялата тежест за работата се стовари върху мен, дори воденето на ежеседмичните заседания на бюрото. Стараех се всичко да бъде в ред. Веднъж, два пъти пред колеги А. Михайлов беше подметнал: „нашето секретарче мисли, че комитета му е завода и може сам да я кара“. Опитах да се изгладят отношенията ни, но той все търсеше грешки в работата ми. Омръзнаха ми неговите забележки и опекунство. Обичаше да действа „из засада“.

Появи се критична статия за завод „Ленин“ в окръжния в. „Димитровско знаме“. Един от авторите беше Стефан Вучков.

Срещнах го и му казах: „как можа да се подпишеш под този парцал?“ Ставаше дума за статията. Той обясни, че без да е чел статията, са го подписали от редакцията. Позвънил на главния редактор на вестника и помолил да се свали неговият подпис, тъй като аз не я одобрявам. Веднага журналистите се оплакали на първия секретар. Той, вместо да ме извика и да се изясни въпросът, на първото заседание на бюрото на комитета постави извънредна точка и предложи да бъде наказан с „мъмрене“, за това, че в „някой си завод“ съм нарекъл окръжния вестник „парцал“. Нервно станах и предложих той да бъде наказан с „порицание“ за лъжа, тъй като в никакъв завод не съм казвал това, а пред неговия помощник — Стефан Вучков. Сами разбирате какво се получи. Бюрото не наказва никого, но мисълта за бързо напускане не ме изостави. В това отношение определена роля изиграха един забележителен човек — д-р Мирчо Найденов, и съпругата ми. В края на септември 1963 г. А. Михайлов предложи, по моя молба, и пленумът на градския комитет ме освободи от длъжността секретар.

Мнозина колеги негодуваха, защо правя това, тъй като в Перник съм имал блестяща перспектива. Отговорях им лаконично: „Всеки човек е свободен сам да определя съдбата си и сам да се справя с нея“. Избрах друг път, друго поприще за моето по-нататъшно развитие.

Практическият опит, който натрупах в Перник, ме научи на много неща. Преди да продължа по-нататък жизнения си път, трябваше да се огледам и да осмисля натрупания опит. А това можеше да стане най-добре чрез знанието, чрез увеличаване имуществото в склада на моя умствен и духовен живот.

Дойде време да осъществя следващата си мечта — да се заема с научно-преподавателска работа. Съзнавах, че поемам голям риск в живота си. Рискът прави живота по-интересен.

Този риск беше по моя воля и по мое желание.

В ТЪРСЕНЕ НА НОВИ СТОПАНСКИ РЕШЕНИЯ

Всеки човек, за да влезе активно в живота, трябва да има ново разбиране за събитията, процесите и явленията. Новото разбиране може да се постигне с повече знания. Знанието е силата, която помага на човек да се бори за преодоляване на препятствията по пътя напред и нагоре. В това отношение плодотворни за моето по-нататъшно развитие се оказаха тридесетте ми години.

От първи октомври 1963 г. станах *редовен асистент във ВИИ „Карл Маркс“*. Вече имах опита от две и половина години водене на семинари като хоноруван асистент. Един семестър четох лекции по специалността *„Планиране и баланс на народното стопанство“* с вечерно обучение. Сега, като редовен асистент, имах достатъчно време да задълбоча и разширя обхвата на материята, за да направя по-интересен и привлекателен всеки семинар, всяка лекция. За кратко време постигнах това и до края на преподавателската си дейност не съм преставал да обогатявам, от научна и практическа гледна точка, лекциите си.

Колегите от катедрата ме посрещнаха радушно. Катедреният съвет ми възложи да чета лекции пред студентите от вечерното обучение, да водя семинарите по специалността на студентите-планировци, и упражненията по *„Баланс на народното стопанство“*. Имах седмично 14 часа занятия. Това беше нормалната натовареност за асистент. Ежедневието ми навлезе в своя ритъм. Чувствах, че се увеличават знанията ми по професията. За това главно ми помогна и изслушването на целия курс лекции на академик Евгени Матеев по *„Баланс на народното стопанство“* и на проф. Тодор Ангелов по *„Основи на планирането на народното стопанство“*.

В началото на 1964 г. с мен се случи събитие, което коренно промени по-нататъшното ми развитие като човек, научен работник и професионалист-планировик. Беше 13 февруари. Пристигнах в катедрата от Перник в 7:50 ч. Седнах край масата. Извадих бележките си и

започнах да се концентрирам за предстоящите 4 часа семинарни занятия. Телефонът позвъня. Вдигнах слушалката. Човек с непознат глас търсеше мен.

— Аз съм, моля кажете!

— Казвам се Атанас Белински, помощник съм на Тодор Живков по икономическите въпроси в Централния комитет на партията. Може ли да дойдеш при мен?

— Имам занятия със студентите от 9 часа.

— Ако тръгнеш веднага, до тогава ще приключим разговора и ще се върнеш.

Изпаднах в недоумение, За какво ли ме търси такава личност? Написах бележка на колегите, ако закъснея, да предупредят студентите да ме чакат. От „Стефан Караджа“ № 15, където тогава се помещаваше нашата катедра, до Партийния дом отидох за 5–6 минути. Офицерът от служба „Пропуски“ ме насочи към втория етаж. Намерих кабинета на Белински. Вратата беше отворена. Докато се представя, той ме покани да седна. При него имаше още едно непознато лице, мъж в зряла възраст, с прошарена коса и кръгло лице. Белински направо започна:

— Търсим помощник на председателя на Министерския съвет Тодор Живков. Имаме шест кандидати. Вие сте в списъка.

— Аз не съм кандидатствал. Току що дойдох в института. Обичам научно-педагогическата работа и това желая да работя.

— Кой ще ти попречи. Ще продължиш да работиш и в института.

— Не съм добре и със здравето. През септември миналата година имах кръвоизлив на дванадесетопръстника. Не съм подготвен достатъчно да заема такава отговорна работа.

— Ще се научиш. Завършил си с отличен успех. Имаш практически опит в завод. Сега си асистент по планиране. Получихме хубави отзиви за досегашната ти работа. Тъкмо такъв човек ни трябва. *Тук ще работиш главно с една работна група при председателя на Министерския съвет по новата система на планиране и ръководство на народното стопанство.* Ето това е ръководителят на групата — Гриша Филипов, зам.-председател на плановия комитет. Запознайте се.

— Белински, щом другар не желае, остави, намерим друг — каза с лек руски акцент Гриша Филипов.

— Отивай си на занятия, се обърна към мен Белински, и след обяд към 16 ч. ми се обади.

Тръгнах си. Бях зашеметен. Дори не казах довиждане. В катедрата колегите ме чакаха. Разказах им за случилото се. Съгласно уговорката в 16 ч. се обадох по телефона на Белински. Предложи ми да отида при него. Влязох в кабинета му. Отново, както сутринта, беше с димяща цигара в уста. Прелистваше някакви зелени папки и мълчеше. Помолих за разрешение и аз да запаля цигара. След няколко минути ми подаде една от папките и рече:

— Ето ти заповед за назначаване. Докладвах на Тодор Живков. Той каза, че такъв човек ни трябва и подписа. След една седмица ще те извика. Сега отиваш при доктора, той е в течение на въпроса.

— Защо да ходя при доктор, не съм чак толкова болен?

— Не знаеш ли на кого казваме „доктора“? Това е д-р Никола Манолов — главният секретар на Министерския съвет.

Взех купчината папки и излязох. Прекосих „Дондуков“ и намерих служебния вход на Министерския съвет. Офицерът на пропуски ме изпрати до асансьора и натисна бутона за третия етаж. Главният секретар ме посрещна любезно. Седнах край малката кръгла маса до бюрото му. Почерпи ме с кафе. Обширна беше темата на разговора ни. С наблюдателното си око д-р Манолов забеляза в мен безпокойство и запита:

— Какво те смущава?

— Много неща. Моля Ви, направете необходимото в заповедта да се добави текст, че мога да запазя правото си като асистент в института.

— Не е нужен такъв текст, но щом те смущава, ще го допълня и ще помоля заповедта да се преподпише.

Още същия ден ме настаниха в кабинет 256 в средното крило на сградата. Оставих папките, които носех, и се отправих към Централна гара, София.

Пристигнах в Перник. Прибрах се у дома мълчалив и смутен. Съпругата ми няколко пъти ме попита какво се е случило? Дълго мълчах. Помолих я да седне до мен, извадих от джоба си заповедта и я подадох.

— Как стана това?

— И аз не зная. Извикаха ме и ...

— Ами института, затова ли искаше да отидеш толкова много на работа като преподавател?

— Обещаха ми да продължа като хоноруван.

— Никога не напускай научно-преподавателската си работа. Това е твоето призвание. Запомни го от мен за цял живот.

— И аз така мисля.

Подробно описах *назначаването ми в Министерския съвет*, защото за мен беше голямо преживяване. Такова събитие човек помни цял живот.

В материалите, които ми даде Атанас Белински, намерих:

— Стенограма от дискусиата между учени и стопански дейци по докладната записка на Т. Живков „За нова система на планиране и ръководство на народното стопанство“ от 9 октомври 1963 г.;

— Решение на Бюрото на Министерския съвет от 22, 23 и 24 януари 1964 г., с което се приемат принципните положения на новата система и за провеждане на икономически експеримент в голям брой предприятия и отрасли;

— Решение за създаване към Председателя на Министерския съвет на работна група от специалисти — стопански дейци, научни работници и други, която да осигури по-нататъшно разработване на конкретните форми и средства за прилагане на новата система и да организира нейното експериментирание.

Веднага се захв с изучаване на материалите. Още първия прочит ме застави да се замисля сериозно. Значи онова, което най-много ме вълнуваше в работата ми в металургичния завод, вече се разбира и чувства в най-високите етажи на управлението на страната. Заслужава си да дам и своя личен принос!

След два дни се срещнах с Гриша Филипов. Заедно набелязахме няколко въпроса, които да се обсъдят от работната група и да се направи план за нейната работа. Съобщих му, че доктор Манолов е осигурил кабинет за работа и за заседание на групата на 2-я етаж в Министерския съвет.

Не мина и седмица, когато се проведе и заседание на правителството. То заседаваше веднъж, по изключение два пъти, месечно. Председателят на правителството — Тодор Живков, беше дошъл на това заседание. След като то приключи, Николина Попова —

неговата секретарка, ме извика. Тодор Живков ме посрещна в огромния си кабинет е думите:

— Здравей, как си?

— Добре съм, адаптирам се. Благодаря Ви за доверието.

— Какво ще правим сега?

— Започнахме с подготовка на плана за работа на групата.

— Добре, ти ще работиш главно с групата. От време на време ще ме информираш. Запознай се с материалите от дискусиата по новата система.

— Сега ги изучавам.

— Добре. Ти имаш практически опит. Приземявай теоретиците от групата. Приятна работа.

За първи път се срещам и разговарях с Тодор Живков.

Направи ми впечатление на земен човек.

Работната група се състоеше от:

к.ик.н. Гриша Филипов — зам.-председател на Държавния комитет за планиране — ръководител;

доц. к.ик.н. Давид Давидов — първи зам.-председател на Комитета по труда и работната заплата;

к.ик.н. Димитър Баждаров — първи зам.-министър на финансите;

проф. к.ик.н. Иван Виденов — зам.-председател на Комитета по цените при Министерския съвет;

доц. к.ик.н. Емил Христов — от Висшата партийна школа;

доц. к.ик.н. Георги Петров — от ВИИ „Карл Маркс“;

Александър Манолов — секретар на ЦС на БПС;

Георги Димов — зам.-председател на Българската народна банка.

Както се вижда, съставът на групата бе добре подбран. Всички имаха висока теоретична подготовка и заемаха отговорни държавни постове. До един бяха участвали в дискусиата по Докладната записка за планиране и ръководство на народното стопанство. Изказванията им бяха съдържателни. Едно от най-хубавите сред тях бе на Емил Христов. Навярно затова бе включен в състава на групата.

Насрочено бе първото заседание на работната група. Гриша Филипов ме представи на всички присъстващи. Обсъди се примерен Правилник за стопанска дейност на предприятията и организациите, които ще експериментират новата система. Прие се и планът за работа

на групата. Уточнихме се да започне съставянето на списък на около 50 предприятия, които ще експериментират. Тази задача се оказа не лека. Трябваше да се подберат предприятия и организации, които имат нормални условия за работа, реален план за годината, добро стопанско ръководство и осигурена реализация на продукцията. Посетихме предприятия и обяснихме принципите на новата система. Искахме на място да се уверим, че имат условия за работа.

С Гр. Филипов бяхме в завода за производство на обувки в София. Разяснихме каквото трябваше. Констатира се, че заводът има компетентно ръководство и може да се включи в списъка. Стана главният счетоводител на завода и рече:

— Вие казвате, че заплатата на работниците и целия колектив ще зависи от крайния стопански резултат, от реализацията на продукцията.

— Да, това е един от основните принципи, — обади се Гриша Филипов.

— Но в завода има залежали около 2 млн. чифта обувки. Какво да ги правим?

— Ще се осигури търговците да ги изкупят. От сега нататък ще произвеждате това, което пазарът изисква.

Съгласиха се. Обадих се на зам.-министъра на вътрешната търговия — Григор Ваклиев, и го помолих да уреди въпроса. След около час той ми позвъни и каза:

— В складовете на „Търговия на едро“ има залежали около 6 млн. чифта обувки. Ако купим и тези на завода, ще станат 8 млн. Какво да правя?

— Изкупете обувките на завода, ако са качествени. Занапред да се сключи договор със завода да произвежда това, което е нужно за търговските организации и населението, — предложих аз.

Въпреки трудностите, се оформи и утвърди списъкът на предприятията и организациите, които да експериментират новата система.

От 1 април 1964 г. започна икономическият експеримент в повече от 50 предприятия — 27 промишлени, 10 търговски и 4 строителни, една проектантска организация, в кооперативната търговия на 1 окръг и частично в ТКЗС от 4 окръга. В края на същата година на принципите на новата система работиха около 81 550 човека (6,5 на

сто) от заетия персонал в народното стопанство. Експериментирането през 1964 г., макар и в ограничен размер, обхваща предприятия и организации от почти всички отрасли на материалното производство.

Големите и отговорни задачи, поставени с Генералната перспектива за развитие на страната през периода 1961–1980 г. и четвъртия петгодишен план за периода 1961–1965 г., предполагаха при планирането на народното стопанство водещо място да заемат повишаването на производителността на труда, подобряването на качеството и разнообразяването на асортимента на продукцията. Действащата система на планиране и ръководство на народното стопанство в България в голяма степен бе изчерпала своите възможности. Тя бе типична за по-ниско стъпало на развитието на производителните сили и за екстензивния тип възпроизводствен процес. Не удовлетворяваше нарасналите мащаби и изисквания на базата, на новото съдържание и по-нататъшното развитие на народното стопанство. Тази система вече не спомагаше за ефективно разрешаване на възникващите икономически противоречия и в голяма степен ставаше спирачка на динамичния икономически растеж.

Проблемът бе да се внесат качествени изменения, цялостно да се усъвършенства действащата система на планиране и ръководство на народното стопанство. Поради това се пристъпи към създаване на нова система на планиране и ръководство на народното стопанство.

Първият вариант на *принципите на тази система*, както се посочи, са изложени в Докладната записка на Т. Живков от 9 октомври 1963 г. Те *непрекъснато се обогатяваха и прецизираха по време на икономическия експеримент от април 1964 г. до края на 1968 г. До какво в основни линии се свеждаха тези принципи:*

Първо. *Усъвършенстване на системата на планиране.*

Основен недостатък на действащата система на стопанско ръководство бе фетишизирането на плана. Неговото изпълнение и преизпълнение по определен брой утвърдени показатели бе единственият критерий за оценка на резултатите от стопанската дейност на отделни предприятия и организации, на цели отрасли.

Прекаленият централизъм в планирането спъваше инициативата, самостоятелността и творчеството на отделните производствени колективи както при съставянето, така и при изпълнението на плановете, водеше до противоречие и необвързаност между отделните

показатели, до нескончаеми и частични корекции и изменения в утвърдените показатели. Механичното планиране по метода на динамиката водеше до възпроизводство на отрасловата структура без отчитане потребностите на гражданите и обществото.

Главното направление за изменение на системата на планиране бе чрез нея да се създадат материални стимули и условия предприятието и неговият колектив да се заинтересоват за съставянето на реален и максимално ефективен план, изгоден както за него, така и за народното стопанство. Затова бе необходимо да се приложат последователно и докрай принципите на стопанската сметка и на материалната заинтересованост. Това означаваше дейността на производствените колективи и заплащането на техния труд да се свържат главно с ефективното използване на основните и оборотните фондове и с действителните крайни резултати от производството, т.е. с реализацията на продукцията.

Прилагането на тези принципи при планирането съществено изменяше ролята на централния планов орган — Държавния комитет за планиране. Той трябваше да се заеме главно с перспективното развитие на народното стопанство и върху основата на това да предлага най-целесъобразни народностопански темпове и пропорции, да координира междуотрасловите връзки и дейности на отделните звена и участието в международното разделение на труда. Централно да се утвърждават няколко обобщаващи показатели, от които зависи планомерното, пропорционалното развитие на производството и осигуряването на основните материални и финансови баланси.

Второ. Укрепване на стопанската сметка и засилване на материалната заинтересованост.

Принципите на стопанската сметка и самоиздръжката се прилагаха формално. Подценени бяха стоково-паричните отношения и материалната заинтересованост. Производството на нетърсена от населението скъпа, некачествена и с низки технико-икономически показатели продукция непрекъснато растеше. Материалната заинтересованост на работниците и ръководителите на предприятията в много малка степен зависеше от крайния стопански резултат. Икономическата роля на категорията „печалба“ бе крайно принижена. Преодоляването на тези и други недостатъци налагаше, да се напълни с ново съдържание стопанската сметка и нейният основен принцип —

самоиздържането, във всяко предприятие и организация. Заплатата на всеки работник и ръководител на стопанско звено да зависи от количеството на произведената продукция, от нейното качество, от реализираните икономии на енергия, суровини и материали, от степента на използването на машините и съоръженията.

Решаващо значение за прилагането на тези принципи имаше подобряването на системата на цените и ценообразуването. Обективно изискване е цената да се доближава максимално до стойността, предприятията да имат възможност да се самоиздържат и да получават печалба. Следователно печалбата от всяка дейност трябваше да се превърне в главна икономическа категория, да заеме централно място в системата от икономически лостове, които действат в предприятието.

Трето. Промени във финансирането и кредитирането на разширеното възпроизводство на основните фондове.

При досегашната система на централизирано разпределение на капиталните вложения предприятията и организациите не се бореха за изработване и приемане на най-ефективни варианти за разширяване и обновяване на основните фондове.

Налагаше се да се внесат радикални промени в системата на планиране и организацията на капиталното строителство. Да се въведе дългосрочното кредитиране на капиталното строителство, на разширяването и преустройството на основните фондове; задължението да се възстановява дългосрочният кредит при определена лихва, за ползването му с цел повишаване икономическата ефективност на капиталните вложения. Запази се централизираното планиране и регулиране на общия обем на капиталните вложения на отрасли и подотрасли съобразно с финансовите, материалните и трудовите ресурси на държавата. Безвъзмездното финансиране се допуска за някои крупни обекти и особено за някои нови производства, жп линии, мини, здравни и културни обекти. Строителните и проектантските организации трябваше да се превърнат в рентабилни, самоиздържащи се предприятия.

Четвърто. Усъвършенстване системата на договорните отношения.

Договорната система не бе изградена на солидна икономическа основа. Прилаганите незначителни санкции за неизпълнение на договорите не засягаха пряко производствените колективи и техните

ръководства. Глобите и неустойките се включваха в себестойността на продукцията и оттам се отразяваха върху приходите на Държавния бюджет. В много случаи взаимно се опрощаваха между доставчици и потребители.

Нужно бе ново съдържание на договорите и договорната система, да се поставят на основата на стоково-паричните отношения между предприятията и организациите. Договорът да стане икономическа основа на плана. Когато не се изпълняват договорите, да се плащат неустойки и щети, които да намаляват печалбата на виновната страна. Намалява ли се печалбата, се намалява доходът на колектива И обратно. Когато контрагентът е виновен, неустойките и щетите да се понесат от него напълно. Предприятията-производители да понасят щетите от производството на нетърсена и некачествена стока. Търговските организации, след като са приели продукцията на производителя, отговарят за нейното съхраняване и реализиране. На същия принцип да работят и външнотърговските организации и снабдителните предприятия.

Предложените принципи на новата система можеше да доведат до някои отрицателни тенденции в развитието на икономиката. За това се предвиждаха съответни регулатори, които да са в състояние да ги ограничат до минимум. Тези регулатори са: запазване на централизираното планиране и финансиране на народното стопанство; цените и ценообразуването; новата договорна система; данъкът върху печалбата. И не на последно място, държавата си запазваше правото и занапред да регулира работната заплата.

Следователно изработването на принципите на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство поставя стопанската дейност в по-пълно съответствие с изискванията на действието на обективните икономически закони на общественото развитие при конкретните условия на страната. Тя преодоляваше в голяма степен противопоставянето между закона за планомерното развитие и закона за стойността, между плана и пазара. Планирането и стимулирането на колективите се разглеждат в единство и взаимнообвързаност.

Изработването на *новата система за планиране и ръководство и нейното експериментирание* в ограничен кръг предприятия и организации бе *ново явление в световната социалистическа система*. България беше пионерът. Сред политици и икономисти в чужбина тя

породи противоречиви мнения. Едни смятаха, че българите търсят нови методи, форми и средства за разкриване на потенциалните възможности за повишаване ефективността на производството. Други, главно привърженици на традиционните методи на планиране и ръководство, смятаха, че това е отстъпление от централизираното планиране на народното стопанство, а трети, едва не окачиха етикета „проява на ревизионизъм“. Тези отзиви в чужбина намериха почва и у нас. Някои дори я окачествиха като еретизъм. Трябваше да се положат много усилия, да се обосноват теоретически и приложат практически принципите на новата система.

Реши се да се проведат консултации с водещи съветски учени. В средата на май 1964 г. Емил Христов и аз заминахме за Москва. Това беше второто ми посещение в съветската столица. Направихме план за срещи с учени от Академията за обществени науки и Висшия институт за народно стопанство „Г. Плеханов“. Разговорите бяха интересни от теоретическа и практическа гледна точка. Предварително се бяхме договорили „да купуваме“, а не да „продаваме“ идеи и съображения. Затова предимно задавахме въпроси, на които учените ни отговаряха. Когато посетихме Висшия икономически институт „Г. Плеханов“ се срещнах с аспиранта Петко Павлов — мой състудент, сега професор в Икономическия институт на БАН. Той ме запитва с кого съм в Москва.

— С Емил Христов от Висшата партийна школа.

— А, този ли, за когото тук в Москва се носят легенди за неговата аспирантура.

— Какви легенди? — запитах изненадано.

— Направил хубава дисертация по материалното стимулиране в промишлеността. Трябвало да я защити през юни 1963 г., обаче двамата му рецензенти — руски професори, дали отрицателни заключения. Той си събрал багажа и заминал за София.

— Но той има научна степен кандидат на икономическите науки, — намесих се изненадано аз.

— Да, въпросът е как я получи? След подготовка в София, в продължение на три месеца, се връща отново в Академията и се яви на защита. С тебешир в ръка изписва няколко черни дъски с таблици и доказателства и оборва една след друга всичките критични бележки на рецензентите. Присъстващите в залата го аплодирани, а научният съвет единодушно му присъжда научната степен. Така че той е първият

аспирант-чужденец, защитил тук в Москва с две отрицателни рецензии. За този факт тук се говори с възхищение.

Вечерта в хотела разказах на Емил за този разговор. Той свенливо слушаше и потвърди разказа с малка бележка. Едната рецензия имала дори израза, че дисертацията била „пълна с ревизионизъм и антисъветизъм“. Едва склонил професора да отпадне думата „антисъветизъм“, но той пак останал с отрицателно становище за дисертацията.

Разказвам този факт, за да подкрепя моето мнение, че Емил Христов имаше желязна логика на мислене. Това си качество не веднъж проявяваше в дискусиите на работната група и в дейността си след нея. Командировката ни свърза в приятелство, което крепнеше през следващите години и продължава в днешно време.

В началото на юни 1964 г. се обсъди как да се организира по-нататъшната работа на работната група. Стигна се до изводът, че *трябва да се съставят и утвърдят правила за работа, да се изработят правилници и наредби, от които да се ръководят в дейността си организациите и предприятията при експериментирането на новата система.*

Подготовката им се разпредели между членовете на работната група. Съгласувано с председателя на правителството се възложи на заинтересовани министерства и ведомства да представят свои варианти-предложения. Общата координация и съгласуване на документите се възложи на ръководителя и на секретаря на групата.

Изработването на документите изискваше значителни познания и висока компетентност по механизма на управление на народното стопанство в цялост и на неговите части. При това не просто познаване на досегашните нормативни актове, а и на постановките за тяхното радикално преустройство, за привеждането им в съответствие с принципите и изискванията на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство. Това беше трудна и много отговорна работа.

Наложи се да се увеличи броят на хората, които ежедневно да работят по тези документи. Първоначално се привлякоха на щатна работа Владимир Ваканов — началник отдел „Методология“ в плановия комитет, и като нещатни сътрудници: Иван Гелев — главен специалист в Комитета по труда и работната заплата, Исак Леви —

главен специалист в плановия комитет, проф. Борис Първулов — доцент във Висшия икономически институт, проф. Витали Таджер — от Софийския университет и ст.н.с. Стоил Кодинов — от Икономическия институт на БАН. От апарата на Министерския съвет бяха включени съветниците: Борис Панчев — юрист, Йордан Азгоров — финансист. Всеки един от горепосочените даде своя личен принос за подготовката на нормативните документи.

В края на септември почти всички министерства и ведомства внесоха своите предложения за правилници и наредби. Същото направиха и членовете на работната група. Така по всеки документ има по два варианта. Осигури се препис и на действащите в момента нормативни актове в съответната област. Организира се тяхното последователно обсъждане. Наложиха се групата да заседава почти ежедневно.

При дискусиата нямаше чиновничество. Налагаше се взаимното уважение, изслушване мнението на опонента и търсене на решение чрез доказателства от теоретична и практическа гледна точка. Всякакви „пагони“ на един или друг член на групата бяха свалени. Всеки участник в дискусиата свободно, без ограничения на времето, можеше да изрази своето мнение не веднъж, а многократно. Търсеше се най-добро, рационално решение на даден проблем, на възникнала ситуация.

Дискусиата по подготовката на документите продължи повече от три месеца. Трябваше да се докладват на председателя на правителството и да се внесат за приемане на специално заседание. В средата на януари 1965 г. Т. Живков насрочи среща с работната група за запознаване с подготвените материали. На срещата бе поканил и председателя на Държавния комитет за планиране — доц. инж. Апостол Пашев, председателя на Комитета по труда и работната заплата — генерал Мишо Мишев, министъра на финансите — Димитър Попов, и председателя на Българската народна банка — Кирил Несторов.

Подготвените проектодокументи докладва Гриша Филипов, с присъщия му руски акцент. Като приключи, се предостави думата на Д. Попов. Той сложи очилата си, прелисти малкото си бележничко и спокойно каза:

— Както посочи преждеговорищият, Филип Григоров...

Бурен смях огласи залата. Т. Живков не разбра за какво се смеем, и попита:

— Какъв е този смях?

Ат. Белински отговори:

— Смеем се, че Попов обърна името на Гришата, вместо Гриша Филипов, го нарече Филип Григоров.

— Защо бе, Попе? — фамилиарно се обърна той към Д. Попов.

— Той обърна наопаки цялото ми министерство, та защо аз да не обърна името му!

Т. Живков със своя заразителен смях обиколи два пъти с бавни крачки масата, около която бяхме насядали.

Специално искам да отбележа, че Д. Попов беше изключително колоритна личност. Той беше кмет на София и един от най-добрите български министри на финансите. Способен финансист и с природно надарено чувство за хумор. Винаги поддържаше предложенията за усъвършенстване на новата система и със симпатия се отнасяше към нас, работещите по тези въпроси. Като дългогодишен министър на финансите беше един от най-авторитетните членове на правителството. Не случайно по-късно той първи беше удостоен със званието „Заслужил икономист“.

Отварям скоба за руския акцент в говора на Гриша Филипов. Той е роден в Украйна. Майка му е рускиня, а баща му е бил там като икономически емигрант. В края на 30-те години семейството му се връща в България и тогава Гришата започва да учи бащиния си език. Завършва гимназия и за антифашистка дейност попада в затвора. Получава доживотна присъда. След победата на 9 септември 1944 г. заминава за Москва да учи висше икономическо образование. Като отличник продължава и аспирантура. По тази причина той смесва майчиния с бащиния си език и въпреки стремежа му да говори литературно български, окончанията на думите му завършваха с неправилно поставяне на ударението и на частицата „та“. Гриша Филипов бе родолюбец и патриот от висока класа.

Заседанието на Министерския съвет за разглеждане и утвърждаване на проектодокументите се насрочи за началото на февруари 1965 г. Дневният ред беше обявен без вносител на предложенията. Това означаваше, че се внася със съгласието на председателя на Министерския съвет. Д-р Манолов покани всички

членове на работната група да присъстват на заседанието. Пръв говори Георги Павлов — министър на химията, след него взе думата Марий Иванов — министър на машиностроенето. Предоставена бе думата и на министрите Дора Белчева, Мако Даков, Атанас Димитров, Пеко Таков и други. Реч в подкрепа на внесените документи произнесе Тано Цолов — зам.-председател на Министерския съвет. Изказалите се направиха много предложения и допълнения, които трябваше да се преценят и отразят в документите.

Д-р Никола Манолов оказва ценна помощ за окончателното редактиране на правилниците, наредбите и указанията. Подготви се и се прие *Постановление на Министерския съвет № 10 от 16 февруари 1965 г.* То съдържа 15 точки, три от които искам да спомена:

1. Да преминат към експериментирание на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство от 1 април 1965 г. следните предприятия и организации:

— предприятията от системата на леката промишленост, без ДСП „Текстилни влакна“, ДИП „Изида“ и стъklarският завод в Плевен;

— от хранителната промишленост — „Винпром“, „Българско пиво“, „Българска захар“ и „Родопа“;

— държавните и кооперативните търговски предприятия и организации в София и окръзите: Михайловградски, Русенски, Варненски и Плевенски;

— стопанските предприятия на Главното управление по туризма;

— ИПП „Промпроект“ и „Земпроект“ — София;

— ДСП „Петрол“ и СП „Вторични суровини“;

— ДСО „Български плодове, зеленчуци и консерви“, ДТП „Български тютюни“ и „Българска роза“;

— ДЗС и ТКЗС в окръзите: Плевенски, Пазарджишки, Толбухински и Силистренски;

— два обекта на „Заводски строежи“ и два обекта на „Хидрострой“;

— всички останали предприятия и организации, в които се експериментираше новата система през 1964 г.

4. Създава се междуведомствена комисия в състав: председател — председателя на Държавния комитет за планиране, и членове — министъра на финансите, председателя на Комитета по труда и

работната заплата, председателя на Държавния комитет за наука и технически прогрес и председателя на Българската народна банка, със задачи:

— да подпомага работата на ведомствата и предприятията по приложението на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство;

— да набелязва мероприятия и оперативно да решава възникналите въпроси по приложението на новата система;

— да контролира и периодически да отчита резултатите от приложението на новата система и да информира Министерския съвет;

— да обобщава опита на ведомствата и предприятията по приложението на новата система и съвместно с групата при председателя на Министерския съвет да прави предложения за подобряване и усъвършенстване на примерните правилници и наредбите по експериментирането ѝ.

5. Предлага на Президиума на Народното събрание да издаде указ за изменение на Указа за овластяване на Министерския съвет да утвърждава за пробно приложение нови правила във връзка с дейността на стопанските организации и предприятия съгласно с приложения проект.

От приведените текстове на постановлението се вижда, че експериментирането на новата система значително се разшири, обхвана цели подотрасли в народното стопанство. Междуведомствената комисия с предоставените ѝ пълномощия се превърна във важен орган на правителството. Оформена беше и заповед за поименно определяне на нейния състав. Заедно с работната група тя наброяваше 15 човека, в т.ч. проф. Борис Първулов и аз, като секретар на комисията и на работната група. С указ на Президиума на Народното събрание се овласти *Правителството да издава нормативни актове за прилагането на новата система. Това право беше преотстъпено на междуведомствената комисия.*

Всичко това увеличи ежедневните задачи на апарата на работната група. По предложение на Т. Живков, Емил Христов беше назначен на основна работа като консултант на групата. Впоследствие на такъв статут премина и Борис Първулов. На основна работа преминаха Исак Леви и Иван Гелев. Увеличи се и броят на доброволните сътрудници от централните министерства и ведомства и

научни организации. С тези мерки работата тръгна по-нормално и пълноценно.

През 1965 г. групата подготви проект на Тезиси за Основни положения на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство. Първият вариант на тезисите беше възложен за изработване на Емил Христов. В края на септември в работната група започна тяхното обсъждане и доразвитие. Всички от групата дадоха ценни идеи и предложения. Особено полезни бяха тези на Гриша Филипов, Давид Давидов и Димитър Баждаров. След приемане тезисите бяха публикувани в ежедневния и периодичния печат за общонародно обсъждане. То продължи пет месеца и приключи с пленум на ЦК на БКП, състоял се на 26 и 27 април 1966 г. Министерският съвет с постановление № 29 от 10 юни 1966 г. утвърди „Основни положения на новата система за ръководство на народното стопанство“. От началото на 1967 г. новата система започна да се прилага в цялото народно стопанство.

Дискусиите в работната група с видни български учени и стопански дейци, както и работата ми по нормативните актове за прилагане на новата система разшириха и обогатиха знанията ми не само по планирането, но и за функционирането на механизма за управление на народното стопанство. По-интересни станаха лекциите и семинарите ми със студентите в Икономическия институт. Черпех информация от първоизточника, от кухнята за нормотворчество. Заедно с Владимир Ваканов съставихме качествено нови Временни указания за реда, начина и сроковете за съставяне на годишните народностопански и финансови планове по новите показатели за предприятията, които работеха по новата система. Тези указания се утвърдиха с Постановление № 10 на Министерския съвет от 16 февруари 1965 г.

Работата ми в най-висшата администрация ми помагаше да се занимавам и с научноизследователска работа. По идея на проф. Б. Първулов, член на редколегията на сп. „Икономическа мисъл“, през втората половина на 1965 г. подготвих и в края на годината представих на списанието, едно от най-авторитетните за времето си, статия „Повишаване на научното равнище на планирането на народното стопанство“. Членовете на редколегията дадоха висока оценка за съдържанието на статията. Главният редактор, уважаваният учен и

преподавател проф. Кръстьо Добрев, заяви: „Рядко чета представена за списанието статия с такова възхищение. Написана е с научни доводи, културно и на разбираем за читателя език. Доволен съм, че се запознах лично и с младия ѝ автор.“

Високата оценка ме поощри за по-нататъшни търсения на решения в областта на теорията за планиране на народното стопанство. Статията беше отпечатана в книга 1 на списанието, 1966 г.

Започнах да събирам материали и да осмислям написването на брошура със заглавие: „Проблеми на планирането при новата система на ръководство на народното стопанство“. Нейната подготовка продължи близо година. Предложих я за издаване на издателство „Профиздат“. Отпечата се в голям за икономическата литература тираж. Тази брошура стана основа за написване на хабилитационния ми труд за доцент под заглавие „Планиране и икономически лостове“.

През лятото на 1966 г. у нас започна създаването на нова форма на държавно управление на производството — *държавните стопански обединения*. Първите обединения бяха „Родопа“ и „Булгарплод“. Хората ги нарекоха „червеното“ и „зеленото“ чудовища под влияние на прожектирането по екраните на латиноамериканския филм „Зеленото чудовище“. Те обхванаха изкупуването, производството и търговията на едро на месо и месни произведения и на плодове и зеленчуци.

Имаше интерес за създаване на обединения и в други подотрасли и производства. В началото на юни 1966 г. докладвах на Председателя на Министерския съвет две справки за поредно заседание на правителството и завършената редакция на Основните положения на новата система за ръководство на народното стопанство. Между другото той ми нареди:

— Трябва да се организира изработването на Примерен правилник за устройството и дейността на държавните стопански обединения.

— Нямаме опит, литературните източници за тръстове и концерни са оскъдни. Трудно ще ни бъде.

— Нима досега ви беше леко? Ще се справите.

— Няма да е излишно да посетим някои фирми в Западна Европа.

— Съгласен съм. Заминете с Емил Христов. Вижте и „купете“ каквото ви интересува.

Генералният директор на ДСО „Родопа“ — Коста Янков ни командирова за 20 дни в Англия, Белгия, Франция и ГФР. Ръководител на групата бе Никола Димитров — зам.-генерален директор на обединението по икономическите въпроси. В групата се включиха Георги Евгениев и Георги Кюркчиев от Комитета по труда и работната заплата.

Пристигнахме в Лондон на 12 юли в ранния следобед. Посрещнаха ни от търговското представителство. Деловата работа в Англия в химическия концерн „Ай-Си-Ай“ и строителната фирма по същество проведе Емил Христов. Той знаеше добре английски и френски езици, служеше си със стенография. В Лондон търговският представител Борис Христов уреди делови обяд на цялата група с известния бизнесмен на плодове и зеленчуци г-н Кирил Мишев. Той беше от български произход и с охота ни разказа много неща.

Най-полезно бе пребиваването ни в заводите „Круп“, гр. Есен — Германия. Тук престояхме 10 дни. Шест от тях бяха изпълнени с лекции и дискусии за тръстовата организация на фирмата. Всички бяхме изумени от готовността на лекторите да изложат на високо равнище организацията на труда в тяхната фирма. Придружаващият ни инж. Бах, специалист по връзките с Югославия и България, създаде отлична организация във връзка с нашето пребиваване. Посетихме и гр. Трир, родното място на великия Маркс, къщата-музей на Круп, бяхме на дегустация на мозелски вина в избата на „Круп“. Накрая, когато благодарихме на домакините за богатата информация и гостоприемството, те заявиха: „Онова, което ви разказваме, е днешната организация на труда при нас. Какво смятаме за утрешния ден и в бъдеще не ви казахме“. Явно техните специалисти мислеха и гледаха с години напред.

Определено посещението ни в западните страни изигра положителна роля при подготовката на Устройствения правилник за държавните стопански обединения у нас.

През октомври 1966 г. в Министерския съвет беше внесено предложение от зам.-председателя на правителството Пенчо Кубадински, който тогава беше и министър на транспорта, за създаване на ДСО „Държавен автомобилен транспорт“ (ДАП). Насрочи се

заседание за обсъждане и приемане на постановление на правителството. Както и друг път, бях подготвил кратка справка по предложението с някои критични бележки. В деня преди заседанието в 8:30 часа ме извикаха при Т. Живков.

— Ти ще я прочетеш на заседанието. Добре е написана. — каза председателят на правителството.

— По-добре е Вие да опонирате на вносителя. Той е заместник-председател на Министерския съвет.

— Ти си я готвил, ти ще я прочетеш. — отсече председателят.

Бях присъствал на много заседания на Министерския съвет, но никога не бях говорил. Влязох в заседателната зала. Започнаха разискванията по дневния ред. Стигна се до въпросната точка. Първ взе думата инж. Апостол Пашев — председател на плановия комитет. Още не изрекъл две-три изречения, П. Кубадински го смъмри, че не разбира тези въпроси. Така той постъпи и с Георги Павлов, Мако Даков и други министри. Стана Тано Цолов, зам.-председател на правителството, и с него същата история. Пред всички остро си размениха реплики. Мислех си какво ли ще направи с мен. Това беше първата ми изява пред правителството. Ще предам накратко изказаните от мен съображения.

„Предложението за създаването на ДСО «Държавен автомобилен транспорт» заслужава оценка по достойнство. Това е положително явление в нашия обществен живот. Отдавна е назряла необходимостта от премахване на нерационалните, дублиращи се и кръстосани превози на товари по цялата страна. Сега много полупразни, с ненатоварен капацитет камиони, извършват дълги и неефективни превози. С предложението се прави опит да се внесе ред в това отношение. В него, обаче, има съществени недостатъци и непълноти. Ето някои от тях:

Първо. Обединението се превръща в монополист на превозите в България. Знаете, че това е опасно явление. Монополът не търпи конкуренция. Където няма конкуренция, има високи, монополни цени, в повечето случаи неизгодни за ползвателя на превозите.

Второ. Изземва се т.н. «ведомствен транспорт», собственост главно на предприятия-производители. Вярно е, че сега този вид транспорт е силно развит, в много случаи се използва неефективно. Защо трябва да се ликвидира по административен път? Очевидно се предлага несполучливо решение. Как трябва да се реши? Отговорът е — по икономически път, като се въведат единни тарифи, цената да е една на превозен тон километър както за ДАП, така и за ведомствения транспорт. Всяко предприятие трябва да има свобода само да преценява и да избира дали да развива собствен транспорт или да ползва услугите на специализирания за превози ДАП. Следователно икономическата изгода, а не административното нареждане, трябва да бъде определяща и решаваща.

Имам още няколко бележки, които предоставям в писмен вид“.

Тъй като знаех справка наизуст, говорех и гледах как реагират членовете на правителството и вносителя. От време на време поглеждах бележките си. Видях, че мнозина министри се обърнаха да ме видят, тъй като не ме познаваха. Никой не ме прекъсна. Като приключих, П. Кубадински каза: „Оттеглям си предложението, ще го внеса допълнително“.

След заседанието П. Кубадински ме покани на кафе в кабинета си. Дълго приказвахме за какво ли не. Накрая предложи заедно да оформим предложението за създаване на обединението. Подготвихме по същество нов вариант, който правителството прие с незначителни допълнения и изменения.

В края на годината междуведомствената комисия и работната група бяха закрити. Създаде се, считано от 1 януари 1967 г., Комисия по новата система в Министерския съвет. Председател стана Гриша Филипов, а първи зам.-председател — Давид Давидов. И двамата преминаха на основна работа в комисията. Мен ме преназначиха за секретар на комисията. В състава ѝ влязоха почти всички членове на работната група. На мястото на трагично загиналия Димитър Баждаров бе включен Белчо Белчев — зам.-министър на финансите. Увеличи се и

броят на сътрудниците. На щатна работа бяха назначени Иван Михов — финансист, Димитър Давидков — по стопанската сметка, Васил Маханилов — по цените и ценообразуването, Борис Михайлов — по транспорта. Проф. Витали Таджер и ст.н.с. Стоил Кодинов преминаха на полущатна работа. Това беше висококвалифициран състав, който се ползваше с голямо уважение както сред апарата на Министерския съвет, така и сред Министерства, ведомства и стопански организации.

Главната функция на комисията беше върху основата на натрупания опит от експериментирането на новата система да се усъвършенстват нормативните актове и документи и оказване на непосредствена помощ на министерства, ведомства и стопански организации за тяхното прилагане в цялото народно стопанство. Тази задача бе успешно изпълнена. Направи се конкретен план за изработване и обсъждане на всички временни правилници, наредби и указания. Работни групи, с помощта на широк състав от специалисти от съответните министерства, ведомства и научни работници, подготвиха проектите. Един след друг се обсъждаха в комисията. Тя се превърна в научно-практическа лаборатория за изработване на нормативни актове. Правителството на свое заседание ги утвърди с Постановление № 50 от 1968 г. От 1 януари същата година в цялото народно стопанство се прилагаха новата система и новите нормативни актове.

Друга функция на комисията бе разгръщането на разяснителна работа по новите документи. Често се посещаваха стопански организации и предприятия, провеждаха се съвещания на окръжните стопански активи, издаваха се помощни и разяснителни материали. Средствата за масова информация все по-активно вземаха участие в икономическия живот и разпространяваха положителния опит, критикуваха недостатъците и отрицателните прояви при прилагането на новата система.

Беше замислена и проведена *международна конференция за усъвършенстване системата на управление на народното стопанство*. Такава конференция се провеждаше за първи път. Делегациите на Съветския съюз, Германската демократична република, Полша, Чехословакия и Унгария дадоха висока оценка на нашите разработки и провеждания експеримент. *Историческа истина е, че НР България беше първата социалистическа страна в търсене*

на нови решения в механизма за управление на обществения живот. Тази истина не бива да се подценява, нито да се забравя.

През 1968 г. Гр. Филипов, Д. Давидов и Ем. Христов подготвиха материали за „Основни насоки за усъвършенстване на социалното управление на народното стопанство“. От разработките, които направих, една намери място в основния материал. Тя се отнасяше за съотношението между производство на средства за производство и производство на средства за потребление. Общоприето в политическата икономия бе положението, че производството на група „А“ — производството на средства за производство, следва да изпреварва група „Б“ — производството на средства за потребление. Постановката бе, че е възможно през отделни години в зависимост от потребностите на общественото производство средствата за потребление да изпреварват по темп на нарастване производството на средства за производство, без това да се превръща в трайна тенденция.

Тази постановка се обоснова с изградената значителна за нашите мащаби материално-техническа база и с непрекъснатото нарастване на материалните потребности на населението. Независимо, че не бе приложена в практиката през следващите години, тя бе ново виждане в теорията и практиката на обществено-икономическия живот.

В работата на комисията имаше трудни моменти, породени от прояви на догматизъм и администриране на ръководители на министерства и ведомства, на окръзи и стопански обединения. Срещу тези прояви комисията проявяваше непримиримост и се стремеше да разяснява предимствата на новата система. За това спомогна сплотеният колектив от единомишленици на комисията. Бяха ни чужди явления като егоизъм, кариеризъм, еснафство и злепоставяне. Живеехме и работехме задружно.

На 31 декември 1968 г. Министерският съвет имаше кратко заседание. След него председателят на Министерския съвет поздрави всички служители на правителството с настъпването на Новата 1969 г. Нашата комисия знаеше за нейното закриване и бяхме насрочили скромно тържество. Присъствахме всички щатни служители. Гриша Филипов произнесе кратко слово, изпълнено с думи на благодарност към всички ни за ползотворната неколкогодишна работа. Обърна се към присъстващите и продължи: „Преди час завърши последното за тази година заседание на правителството. Взеха се важни решения.

Закри се нашата Комисия. *Образува се нов орган на Министерския съвет — Комитет за стопанска координация*, с председател Живко Живков. За секретар на Комитета и на Министерския съвет бе избран Станиш Бонев. Това за него и за всички нас е заслужена награда. Знаете, че той бе първият щатен служител към правителството по новата система на планиране и ръководство на народното стопанство. Той допринесе много за успешната работа от началото на работната група, а после и на комисията по новата система. Предлагам тост за негово здраве и ползотворна работа на новото поприще!“

Главните усилия в научната ми дейност през 1967 а 1968 г. бяха насочени към написването на монографията *„Планиране и икономически лостове“*. От заглавието на книгата се вижда, че става дума за ново виждане, за нова философия при планирането на народното стопанство.

Още в началото, в уводната част на книгата се дава *определение на планирането на народното стопанство*. Планирането е съзнателно, предварително определяне и поддържане на обективно необходимите пропорции в развитието на народното стопанство в съответствие с изискванията на единната система на икономическите закони и конкретните условия на развитието на страната, съобразно с целите на социалистическото общество.

В рецензията си проф. В. Никифоров пише: „В икономическата литература все още няма достатъчно пълна и точна формулировка на планирането. Много автори пишат за планирането, но не дават определение за него. Кандидатът прави опит за такова определение... Той има предвид планирането на народното стопанство, а не цялостното планиране на обществото, т.е., че има предвид социално-икономическото планиране, а не социалното планиране. Това определение, което съдържа основните черти на социалистическото планиране, в последствие залегна в «Наредбата за планирането», утвърдена от Министерския съвет.“

В глава първа — *обективните икономически закони и планирането*, се анализират теоретичните основи на планирането като наука. За да се повишава научното равнище на планирането на народното стопанство, е необходимо преда всичко да се преодолеят неправилните и субективистичните схващания за действието на обективните закони и за механизма за тяхното използване.

Обективните икономическа закони за първи път в икономическата литература у нас се разглеждат в тяхната взаимна обусловеност и съподчиненост, като единна система. Това твърдение е отправен пункт в по-нататъшните изследвания. Не се отбягват парливите и дискуссионните в икономическата теория и практика проблеми като:

- равнозначност на понятията „планомерност“ и „пропорционалност“;

- надценяване ролята и мястото на закона за планомерното развитие;

- подценяване ролята и мястото на закона за стойността;

- същност и роля на стоковото производство при социализма;

- място и роля на пазара и неговото съзнателно използване при планирането на народното стопанство и други.

Тези проблеми се обосновават с теоретически съображения и доказателства и се прави изводът, че всяко отклонение на планирането от изискването на единната система на икономическите закони носи по-големи или по-малки щети или загуби на народното стопанство, на обществото.

Разглеждат се новите икономически условия, в които навлезе страната в началото на 60-те години и планирането. След обстоен анализ се прави изводът за необходимостта от постоянно усъвършенстване на планирането на народното стопанство, като необходим, закономерен процес в развитието на социалистическия начин на производство. Внасят се и нови моменти в определянето, същността и съдържанието на единния народностопански план. „Качествено новото, пише проф. В. Никифоров, тук са два момента: първо — данни за световното равнище и второ — средствата, с помощта на които ще бъдат постигнати тези показатели. Тази постановка е дадена още през септември 1967 г. Отбелязвам това, за да подчертая, че тя е формулирана близо три години преди да се приложи в практиката на планирането у нас — при изработването и приемането на концепции за развитието на страната през шестата петилетка и при изработването на концепциите на отраслите и моделите на обединенията.“

Друго особено важно предложение, което се прави, е в бъдеще да се разработват единният план и държавният бюджет като един

документ, тъй като те отразяват две страни на единния възпроизводствен процес.

По-нататък се „прави стройно изложение, пише проф. В. Никифоров, на *методологическите принципи на планирането*, като се посочва, че в икономическата литература в чужбина и у нас няма единна постановка и единно схващане по този въпрос. Те могат да се формулират по следния начин:

1. централистично и демократично начало при планирането (демократически централизъм);

2. единство между перспективното и текущото планиране. Непрекъснатост на планирането;

3. оптималност на плановете решения и

4. съгласуваност на икономическите интереси при планирането.“

„Приносът тук, пише проф. Ив. Хаджииванов, се състои не толкова в посочване на въпросните принципи, колкото в тяхната обстойна теоретическа интерпретация, в разкриването на техния смисъл и значение за нашата планова практика. Тук авторът на рецензирания труд в редица случаи е успял да проведе задълбочен критичен анализ и на тази основа да подсказва редица интересни решения и предложения, които имат висока научна стойност.“ Най-важното е, че тези принципи се разглеждат не като „механическа съвкупност от общи правила, а като система от правила, чието единство отразява единството на системата от икономически закони в практиката на планирането. Принципите не могат да се използват откъснато един от друг, а трябва да се използват в тяхната взаимна връзка и обусловеност“.

За разлика от много съветски и български икономисти, които изхождат от положението, че прогнозите имат вероятен и небалансов характер и ги смятат за предпланова работа, авторът твърди, че и прогнозите са планова дейност. „Както прогнозата, така и планът имат един и същи обект, една и съща методология. Независимо, че прогнозата не координира, а предвижда, независимо, че прогнозата «разузнава», а планът организира и координира, прогнозата е необходим елемент на планирането и трябва да се разглежда като планова дейност“. Прогнозата дава какво и как може да се направи, а планът — какво и как трябва да се направи. Прогнозата е входна информация, а планът — програма, система от сигнали за

непрекъснато действие Дава се едно от най-правилните определения на прогнозата. Тези постановки се потвърдиха и от практиката с Постановление № 4 на Министерския съвет от 1970 г.

„Оригинална е разработката, пише проф. В. Никифоров, на принципа за оптималност на плановите решения. Като споделя схващането на някои икономисти по въпроса за критерия на оптимизация на народностопанските пропорции, доказва нейната ценност и необходимостта да се търси и намира оптималното решение на всички степени на планирането. Обяснява единството и съгласуваността между двете групи и средства за оптимално решение: едната — икономическите лостове на планиране, а другата — съвременните икономически модели, икономическа кибернетика и електронноизчислителна техника.“

Голяма научна и практическа стойност има прилагането на принципа за съгласуваност на икономическите интереси при планирането. Като се разглеждат различните схващания сред икономистите за мястото и ролята на материалните и моралните стимули към труда, се стига до извода, че те не трябва да се противопоставят, а трябва да се търсят обективно необходимите форми на тяхната диалектическа връзка и обусловеност. Това са две страни на една обективна основа — качествено новите производствени отношения.

В усъвършенстване на системата на планирането, също са изказани нови положения и смели идеи. За първи път в икономическата литература се заменя понятието „разчетни“ с понятието „информативни“ показатели. Отхвърлят се някои и се утвърждават нови принципи на изграждане на системата на показателите на планирането, съответстващи на сегашното развитие на науката за планирането и на неговата практика. Излага се едно рационално съотношение между утвърждаваните и информативните показатели на единния план и което е особено ценно — разкрива се природата на качествено новото съдържание на централно утвърждаваните показатели при новите условия. Дава се оригинална трактовка на проблема за критерия за оценка на стопанската дейност. За първи път в икономическата литература се формулира на какви изисквания трябва да отговаря този критерий.

„Оригинален и приносен характер, пише проф. В. Никифоров, в икономическата литература има и схващането относно начина на съставянето на оптимален единен план. Така например той обосновава както в трудовете «Планиране и икономически лостове», «Нов подход в планирането», така и в други публикации нов икономически подход при съставянето на единния план“. Този нов подход означава да се изостави досегашният административен подход, изграден главно на основата на едностранна информация от централните органи за планиране към неговите съставни части — стопанските единици. Новият подход се представя и подробно аргументира като единен непрекъснат, а не замръзнал процес на взаимна информация и реакция на цялото и неговите части в посока на повишаване ефективността на общественото производство и удовлетворяване на все повече и повече растящите потребности на човека. Информацията от центъра към стопанските единици трябва да послужи за изработване на уведен проект на петгодишния план с предварително зададена пропорция между натрупване и потребление. Подробно са изложени начинът и съдържанието за изработвано на този уведен проект.

Главно средство при съставянето както на единния план, така и на плановете на стопанските единица е *системата от икономически лостове*. Функциите на тези лостове в процеса на съставянето и изпълнението на плана трябва да се изпълняват от нормативите с оглед да се поставят при еднакви изходни условия всички стопански единици. По своя характер те трябва да бъдат дългосрочни и единни за цялото народно стопанство или най-много групови (отраслови), а не краткосрочни и индивидуални. Разкрива се тяхната същност и класификация, въпросът за тяхната задължителност при съставянето на плана в центъра и по стопански единици. Впоследствие при изработването на новия икономически механизъм на ръководство на народното стопанство тези положения намират практическо приложение. „Приносът на автора, пише проф. Ив. Хаджииванов, се заключава в кибернетичния аспект на третиране на този важен проблем“.

В книгата се отстоява и ново виждане за същността и ролята на текущите плановете. Те са средство за уточняване и развитие на петгодишния план. Текущият годишен план добива характер на система от мероприятия, които осигуряват решаването на главните

цели и задачи, утвърдени с петгодишния план... Те не следва да се утвърждават в досегашния им вид, а да се разработват оперативни мероприятия за съответните години, с оглед да се осигури изпълнението на задачите, поставени с петгодишния план, съобразно с изменилите се условия в развитието на народното стопанство. Бюджетният, кредитният, касовият и валутният план трябва да играят ролята на планово средство за осигуряване на петгодишния план, тъй като се изработват и утвърждават ежегодно. Логично е да се приложи принципът: при планирането никой по-горен орган не трябва да се занимава с въпроси, с които може да се занимава по-долен орган. Прилагането на този принцип в голяма степен обогатява практиката на планирането.

Икономиката като наука и практика е подчинена на обективни закони, които са не по-малко обективни от природните закони и които не зависят от обществено-икономическата система. Щом и при социалистическото производство са налице стоково-парични отношения, се предполага гъвкаво използване на икономическите лостове като инструменти на планирането. Тъкмо икономическите категории: цени, данъци, кредит, пари, печалба, работна заплата, стопанска сметка и други служат за създаването на икономически лостове, които са необходим елемент на социалистическата икономика. Именно разглеждането на икономическите лостове като инструменти на планирането са предмет на глава пета от анализирания научен труд. Този проблем, като сърцевина на механизма на управление на народното стопанство, за първи път се разглежда в икономическата литература не само у нас, но и в страните от социалистическата общност. Да се поставят и дискутират тези проблеми преди близо 32 години изискваше мъжество и научна смелост. Тяхната интерпретация има и днес своето актуално значение.

В книгата *икономическите лостове се разглеждат като единна взаимно обвързана комплексна система, насочена към реализиране на държавната стопанска политика през даден плано период напред*. Как на практика може да се прояви това? Определяща роля при координацията на възпроизводствения процес има оптимизирането на пропорцията между натрупване и потребление. Тъкмо единната взаимно обвързана система на икономическите лостове има главна роля за реализирането и на пропорцията между натрупване и

потребление в съответствие с държавната политика през даден планов период напред. Например, ако държавната стопанска политика за даден планов период е насочена към по-висок темп на нарастване на натрупването, тя следва да проведе линия на забавяне темпа на нарастване на потреблението чрез увеличаване размера на ставките за данъчно облагане на предприятията и размера на работната заплата и чрез стимулирането на нови инвестиции, като намали размера на данъка върху производствените фондове и направи финансови облекчения на дебиторите (например като намали процента за погасяване на заемите и др.). Ако пък държавната стопанска политика за даден планов период напред е насочена към увеличаване темпа на нарастване на потреблението с оглед да се подобри жизненото равнище на народа, то следва да се проведе линия на забавяне темпа на натрупването чрез намаляване на размера на ставките за данъчно облагане на предприятията и увеличаване размера на данъка върху производствените фондове и материалните стимули за постигането на по-високи стопански резултати за повишаване равнището на рентабилността на отделните стопански единици, а оттам ще се увеличи и допълнителното възнаграждение на онези, които са допринесли за тези стопански резултати.

С научна аргументация се критикува неправилното изграждане и използване на различните икономически лостове. Особено важно място сред тях заемат цените и ценообразуването, тъй като цената е важен въпрос за всеки стокопроизводител. Обстойната критика на съществуващата система на цени, в основата на които лежат финансови, фискални и „планови“ съображения, завършва с извода, че обществената стойност е обективен критерий за планиране на цените. Колкото цените са по-близо до стойността, колкото повече изразяват икономическата ефективност от производството на отделна стока, толкова по-добре може да функционира научнообоснованата система на народното стопанство. Такава система създава реална основа за формиране на народностопанските пропорции, съдейства за развитие на оптимална структура на производството за интензивно развитие на отделните отрасли, за повишаване на рентабилността на икономиката. Изказват се съображения в полза на влиянието на външнотърговските цени върху вътрешното ценообразуване. Използването на международните цени за целите на националното ценообразуване

изисква да се разкрие онази международна цена, която е очистена от временните и случайни явления на капиталистическата конюнктура и която отчита типичните, масовите, устойчивите тенденции на търговските сделки, извършвани при относително нормални условия на международната размяна за един по-продължителен период напред. Като се споделя мнението за гъвкавост при ценообразуването, се анализират различните видове (групи) цени. Не се споделя мнението на някои икономисти за свободно ценообразуване.

Съществено място в книгата е отделено на данъчната система.

Кои са обективните предпоставки и условия за изграждането на тази система?

— да съответства на стоковия характер на производството;

— да се изгражда на обективна основа, т.е. да изхожда от фактическите резултати, а не от изпълнението и преизпълнението на плана;

— да бъде по принцип дългосрочна;

— да осигурява стабилност, равномерност и редовност на постъпленията в държавния бюджет;

— да бъде по принцип единна за всички предприятия, т.е. да има всеобщ характер;

— да служи като елемент за съзнателна координация на възпроизводствения процес;

— да осигурява условия за пълно прилагане на принципите на пълна стопанска сметка;

— да бъде проста и разбираема за онези, които ще я прилагат.

Такава данъчна система ще осигурява еднопосочност на интересите на трудещите се, на предприятията и на държавата, напълва се с икономическо съдържание.

Аналогични са разработките и за митата, експортните премии, кредита, фондовете, договорите, работната заплата и други като икономически лостове при планирането на народното стопанство.

Как се посрещна публикуването на „Планиране и икономически лостове“?

За оценката, за постиженията на един автор определено значение има и отношението към неговите разработки на други компетентни изследователи. Както характерът на проблемите, които се третира, така и изводите и препоръките, до които се достига, привлякоха

вниманието на много изтъкнати научни дейци. Едни се позоваваха на постановките, други се заеха да ги рецензират. Ето някои от по-характерните случаи. Към първите може да се споменат проф. Димитър Димитров в монографията си „Правни проблеми на новата система на ръководство на народното стопанство в НР България“, проф. Димитър Йорданов в статията си „Някои теоретически изводи от прилагането на стопанската сметка при новата система на народното стопанство“ и други автори. Към вторите може да се споменат: Григор Попов, в. „Работническо дело“ от 8 март 1969 г. „Актуални проблеми на нашата икономика“; Георги Бабурски, в. „Икономически живот“ от 23 януари 1969 г. в статията „Планирането в новите условия“; проф. М. Кичович, сп. „Икономическа мисъл“ от 1969 г. в статията „Актуални проблеми на планирането“ и други.

Висока и положителна оценка на тази книга бе дадена от съветския икономист Виктор Карцев, в сп. „Вопросы экономики“ бр. 6 от 1970 г. В нея се казва: „В рецензираната книга на известния български икономист Ст. Бонев се разглежда широк кръг въпроси: единната система на обективните икономически закони, развитие на методологическите принципи на планирането, усъвършенстване системата на показателите и новия подход към съставяне на оптимален народностопански план. Значително място в книгата заема въпросът за икономическите лостове в качеството на инструменти на планирането... Книгата представлява несъмнен интерес. В нея сравнително пълно и дълбоко са осветлени основните положения на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство в България“.

Книгата се посрещна с интерес и от много стопански дейци и студентите-икономисти. Нейното написване в продължение на три години допринесе за обогатяване, разширяване и задълбочаване на знанията ми, за още по-активно включване в творческата работа на Комисията по новата система на ръководство на народното стопанство.

Определено може да се каже: едно от най-радикалните мероприятия в търсенето на нови подходи и методи, на научнообосновани решения през шестдесетте години в България бе изработването, експериментирането и прилагането на новата система на ръководство на народното стопанство.

СЕКРЕТАР НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ И НА КОМИТЕТА ЗА СТОПАНСКА КООРДИНАЦИЯ

Втори януари 1969 г. бе първият ми работен ден като секретар на Министерския съвет и на Комитета за стопанска координация. Систематизирах идеите, които ангажираха съзнанието ми за организация на дейността на новообразувания комитет. С доктор Манолов взаимно си честитихме Нова година. Пожелавме си успешна и ползотворна съвместна работа. Той предложи да прием заедно кафе. Когато влязох при него, първите му думи бяха:

— Е колега, сега какво ще правим? Помисли ли как да се организира съвместната ни работа?

— Разбира се, помислих. Вярвам ще ми помогнеш колкото може по-бързо да навляза в работата.

— С теб и досега добре работехме. Убеден съм, че и занапред ще бъде така.

— Предлагам няколко основни положения във връзка с организацията на работата:

Първо. Комитетът за стопанска координация да бъде съставна част на Министерския съвет. Ако мога да си послужа с военната терминология, правителството да се занимава със стратегията на развитието на страната, а Комитетът за координация — с тактиката на това развитие.

Второ. Съгласно Конституцията на страната Министерският съвет е върховен орган на изпълнителната власт. Той трябва да съсредоточи своето внимание върху ръководството на социално-икономическия и духовния живот на обществото върху основата на законите, приети от Народното събрание. Може би ще е целесъобразно правителството да заседава веднъж месечно, като разглежда особено важни за страната проблеми.

Комитетът за стопанска координация да претворява в живота социално-икономическата политика на държавата и да създава „среда“ за нормално функциониране на народностопанския организъм. Главно да се насочи към текущото изпълнение на единния план и решаването на възникналите проблеми между отрасловите министерства и ведомства.

Трето. Комитетът да използва стил и метод на работа, различни от тези на Бюрото на Министерския съвет. Ако досега бюрото използваше главно правно-административните разпоредби при решаването на възникналите проблеми, то комитетът да използва предимно икономическите средства и методи. Комитетът оперативно да координира стопанската дейност в условията на преход от екстензивно към интензивно развитие на страната, в условията на научно-техническата революция и прилагането на принципите на новата система на ръководство. Предполагам, че той ще заседава всяка седмица, независимо от многобройните въпроси, които ще се решават почти ежедневно.

Четвърто. Щом като Министерският съвет и Комитетът за стопанска координация се разглеждат като единен организъм, то и апаратът следва да бъде единен. Съветниците, които обслужват дейността на правителството, следва да обслужват и комитета. На първо време не мисля, че трябва да се увеличава броят им. Нека работата да покаже нужно ли е да работим с повече хора. Някои от сегашните съветници имат стари виждания, не познават икономическия подход, свикнали са да правят кратки справки, без да вземат отношение към предлаганите решения. Но постепенно навярно ще се преустроят.

Това са моите виждания засега. Ти натрупа голям опит. Сега е времето да го приложиш на дело.

Доктор Манолов одобри изказаните съображения. Вижданията ни съвпаднаха. Разбира се, и той добави редица неща, но за мен бе важно, че в главното, в основното сме единомишленици. С доктор Манолов запознахме Живко Живков за нашия разговор. И той сподели вижданията ни за бъдещата работа.

В 11 ч. трябваше да докладваме на Т. Живков нашите предложения. Домакинът ни посрещна с широка усмивка и думите „Честита Нова година. Хаирлия да е“. Отговорихме на поздрава. Ж.

Живков направи кратко изложение как си представя организацията на работата на комитета и на неговия апарат. Т. Живков нямаше съществени бележи. Обърна се към д-р Манолов и попита колко съветници има правителството. Той отговори: петдесет души. Тогава председателят ме попита ще се справя ли без допълнителни бройки. Отговорих утвърдително. Посочих, че много от съветниците са дългогодишни служители и в напреднала възраст, надхвърляща пенсионната. Някои от тях едва ли ще издържат на темпа на работа, който ни очаква. Затова помолих за съгласие, които желаят да се пенсионират, а други да се оставят на резервен щат. Конкретно и внимателно да се подходи към всеки човек, без никой да се обижда. На освободените места да се привлекат висококвалифицирани икономисти и инженери, които да повишат равнището на предложенията към обсъжданите материали в правителството и Комитета за стопанска координация. Т. Живков едва не подвикна: „Това трябваше да направим и досега. Нужни са нови хора за съветници на правителството, познаващи проблемите за решаване“. Двамата Живковци нещо си прошушнаха тихо и записаха. Председателят се обърна към нас и каза:

— Двамата, като посочи Ж. Живков, се договорихме доктор Манолов да се повиши от първи зам.-министър в ранг на председател на комитет, а Станиш да има статут на зам.-министър. Какво ще кажете?

— Освен да благодарим, друго какво да кажем — почти едновременно отговорихме с доктора.

С Ж. Живков разговаряхме за още някои неща. Той ни даде напътствия кое как да направим. Поръча на основата на неговите бележки и нашите виждания да се подготви кратък тезис за негово изказване на първото заседание на комитета и да се предложат дневен ред за заседание на Министерския съвет и на Комитета за стопанска координация.

Първата ми задача бе да се устроят колегите, с които работехме заедно в Комисията по новата система. Гриша Филипов вече бе преназначен за първи зам.-председател на Държавния комитет за планиране с ранг на министър. Давид Давидов стана директор на Института за управление. При него отидоха Огнян Дойнов, Владимир Ваканов и Борис Михайлов. Емил Христов и Борис Първулов

преминаха на работа в Централния комитет на партията. Съвместителите Витали Таджер и Стоил Кодинов отидоха на постоянните си места. Останаха Исак Леви, Иван Гелев, Иван Михов, Васил Манахилов и Димитър Давидков. За тях поех ангажимент да говоря с д-р Манолов да се преназначат в апарата на Министерския съвет. Така и стана. Ж. Живков подписа заповедите. Тук искам да отбележа, че Иван Гелев и Д. Давидков бяха безпартийни. Това ми създаде трудности от страна на секретаря на партийния комитет Доно Петров, тогава помощник на първия зам.-председател на Министерския съвет, и на Държавна сигурност. Мотивът ми бе, че са добри специалисти ще бъдат полезни за работата. Бе преназначена като секретарка и Йорданка Тутунарова, с която работихме и в работната група, и в Комисията по новата система.

Късно след обед при мен дойде Доно Петров, Разменихме някои мисли, главно за съвместната ни работа. Той ми съобщи, че има поръчение заедно да напишем тезиса за функциите и задачите на Комитета за стопанска координация. Помолих го да продиктувам на стенограф един вариант, който с него и д-р Манолов съвместно да прецизираме и редактираме. Тезисът стана сполучлив. Беше използван с малки допълнения и уточнения.

Дневният ред за първото заседание на Комитета за стопанска координация се уточни съвместно с главния секретар. Докладите на министрите и ръководителите на ведомствата се пуснаха, както бяха внесени, без изменения и без справки на съветниците. Между впрочем, дотогава заместник-председателите на Министерския съвет имаха определящата роля по кой доклад на министрите и ръководителите на ведомствата какво да се реши и къде да се обсъжда — в заседание на Министерския съвет или на неговото бюро. Сега вече те поеха прякото ръководство на определено министерство и цялата работа се концентрира при секретарите на Министерския съвет. Филтърът, така да се каже, бяха секретарите. Ако имахме различие с вносителите на докладите, то се разглеждаше и решаваше при първия зам.-председател на правителството и председател на Комитета за стопанска координация. Изрично изисквах от съветниците да вземат отношение и по предложените от вносителите проекти за решения. По това изискване се срещна известна съпротива от някои съветници, която се преодоля. Преустанови се практиката да се правят справки на

една страница. Изискваше се всяка справка да има проект за решение и да се подпише от съответният съветник, юристът и вносителят. Ако има различие с вносителя, то да се обясни в справката и да се приложи към доклада. Колкото и труден да бе този подход, той си проби път и стана стил на работа. *Апаратът на правителството постепенно се превръщаше в работеща лаборатория за правно-нормативни актове в съответствие с изискванията на новата система на ръководство на народното стопанство.*

След всяко заседание на Министерския съвет се прави протокол за разглежданите въпроси по дневния ред и взетите решения. Направи се протоколът и за първото заседание на комитета. Текстовете на протокола се диктуваха от д-р Манолов. Слушах и допълвах при необходимост. Председателят на комитета прочете внимателно протокола. Прецизира някои текстове. Подписа се от него и мен. Така постъпихме няколко пъти, докато свикна. После това ставаше по моя диктовка. Работата по протоколите значително се облекчи, когато започнахме да прилагаме към докладите, които се обсъждаха на заседанията, и проект за решение. Веднъж, мисля, че докладвах шестия протокол, Ж. Живков отвори последната страница и го подписа, без да чете решението. Озадачих се и рекох:

— Вие не го прочетохте.

— Вярвам Ви, вече добре ги правите.

Този жест бе голям морален стимул за мен. Значи доверието е завоювано. Трябва да се работи още по-добре и компетентно. По всеки разглеждан въпрос се оформяше нормативен акт на комитета, който имаше сила на правителствено решение. Когато решенията засягаха няколко ведомства и се отнасяха за крупни проблеми, се оформяха разпореждания, а когато бяха за отделни въпроси или за едно ведомство се оформяше решение.

По инициатива на главния секретар в началото на март се разпределиха функциите и задачите на секретарите на Министерския съвет, кой с кои съветници ще работи. Той пое цялостната координация на работата, съветниците-прависти и групата по военните въпроси. На мен се възложиха икономическите въпроси на Министерския съвет и работата на Комитета за стопанска координация. А това обхващаше дейността на около 80 на сто от съветниците. Милко Илиев пое да наблюдава нематериалната сфера: просвета, култура и здравеопазване,

както и стопанската част на администрацията. Сформира се група по селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост от пет съветника, която се оглави от Вълчо Христов, досегашен секретар на Министерския съвет.

Продължи нормалният, но напрегнат ритъм на работа. Суетенето на съветниците, че не могат да докладват пряко на зам.-председател на Министерския съвет, постепенно се преодоляваше. Всички съветници ме познаваха от няколко години. Имаше добри колегиални взаимоотношения. Растежът в моята кариера се прие нормално. Почти всички се консултираха с мен по определени проблеми. Търсеха съветите ми. Започнаха по-отговорно и грижливо да подготвят справките-заклученията, за заседанията на правителството и неговия нов орган — Комитета за стопанска координация. Единици бяха онези, които отначалото, като че ли искаха да ме „изпробват“ какво е мнението ми по един или друг проблем от тяхна компетентност. Спомням си при мен дойде Цветан Пелов, съветник по търговията. Носеше свита под мишница зелена папка. Поканих го да седне. Попитах как е със здравето, беше доста възрастен, как върви работата, какво го вълнува. Имах работа и исках да приключим. Чаках да отвори прегърнатата папка, но той мълчи.

— Какво има в тази папка?

— Един доклад.

— Какъв е и от кого?

— От моите търговци. Искат нещо да се реши от Министерския съвет.

— Е, какво предлагаш?

— Ето виж го и кажи ти.

— Питам теб, ти си съветник по вътрешнотърговските въпроси.

— Ами ето го, не знам какво да го правя.

Неудобно ми бе от белите му коси да го върна, да си „научи урока“. Взех доклада и отворих последната страница. Предлагаха се четири въпроса за решение. По мое мнение нито един не бе нужно да се решава от правителството. Вдигнах „петолъчката“ и позвъних на Пеко Таков, тогава министър на вътрешната търговия. Обясних му, че въпросите, които предлагат за решаване, са от компетенцията на неговото министерство и на Министерството на леката промишленост. Той предложи веднага да му върна доклада, за да вземе съответни

мерки. Обърнах се към бай Цветан, както го наричахме, и му казах да напише писмо до П. Таков, че докладът се връща на разпореждане! Той, станал прав, ме гледаше и тихо рече:

— Ама ти не прочете доклада?

— За какво да го чета, правителството взема отношение по предложения за решения, а не колко страници е докладът и колко хубаво е написан.

Дълго време бай Цветан ме гледаше с уважение и с подобни въпроси, не ме занимаваше. За тази наша среща той бе разказал на някои колеги и те вече мислеха за какво и как да ме занимават.

Добри контакти и взаимно сътрудничество установихме с функционалните и отрасловите министерства и ведомства. Лично министрите Георги Павлов, Атанас Димитров, Вълкан Шопов, Григор Стоичков, Иван Врачев и др. идваха в моя кабинет при оформяне на постановления и разпореждания, засягащи техните ведомства. Това правеха и тогавашните зам.-министри Белчо Белчев, Георги Панков, Славчо Пешев, Пеньо Кирацов, Стоян Жулев и др. Добро бе сътрудничеството с Българската народна банка и лично с нейния председател Кирил Зарев, а след него с Веселин Никифоров. Тези контакти повишаваха ролята на апарата на Министерския съвет, от една страна, и, от друга, допринасяха за качеството на приеманите нормативни актове на правителството.

Постепенно в апарата на Министерския съвет навлезе нова „свежа струя“ от висококвалифицирани млади специалисти с опит и научни интереси. Ето някои от тях: Иван Шпатов — по въпросите на статистиката и качеството на продукцията; Петър Пенев — по вътрешната търговия; Генчо Генов — по животновъдството; Кирил Манов — по икономика на строителството; инж. Иван Димитров — по електрониката; инж. Кирил Аламуров — за столичното стопанство; инж. Найден Василев — по машиностроенето; инж. Рудолф Сачков и инж. Иван Димитров — по строителството; инж. Кирил Боцев — по енергетиката; икономистите Иван Иванов и Васил Манахилев — по икономическите модели; Панчо Бъркалов — по промишлеността; Симеон Радев — по заплащането на труда; инж. Георги Клисарски — по техническия прогрес; Тодор Гунински — по туризма и други.

През януари 1970 г. секретарите на Министерския съвет приеха предложението ми за преустройство в организацията на работа на

апарата. Създадох се отдели от по 6–10 души, а именно: правен; общоикономически; промишлен; селскостопански; строително-транспортен и експертен съвет. В тези отдели можеше компетентно и експедитивно да се обсъждат проблемите и формулират проекторешенията. Преустройството съвсем не означаваше ликвидиране личната отговорност на отделния съветник. Всеки, който е най-компетентен по даден въпрос, той докладваше на съответния секретар, зам.-председател на правителството и лично присъстваше на заседанията на Министерския съвет и на Комитета за стопанска координация. Той оглавяваше групата от съветници, длъжни да подготвят съответния правителствен нормативен акт. Непреходни граници между отделите нямаше.

Новата структура и организация на работа се възприе положително от съветниците. С новия стил и метод на работа се преодоляваше индивидуализмът в дейността и се издигнаха на високо стъпало мястото и ролята на съветника на правителството. През цялото време като секретар на Министерския съвет съм смятал, че *съветникът е призван компетентно и безпристрастно да отстоява своето мнение, чуждо на тесногърдието, ведомствеността и местничеството. Той следва да усвои и прилага народностопанския подход и от тази гледна точка да оказва помощ и съдействие за решаване на проблемите, възникнали в сектора, който наблюдава. Без прилагането на такъв подход работата не е пълноценна. Може да си виртуозен певец, но когато си в хор или вокален състав, трябва да пееш в синхрон с другите. Иначе мелодия не се получава. Колкото и да е съвършен, от всяка гледна точка, един детайл, ако не е в синхрон с цялото, той не струва „пукнат грош“, той не може да работи. И обратното! Цялото не може нормално да функционира, ако не приведе в действие съставните си части. Това е житейска истина. Не веднъж пред новопостъпили съветници казвах: „Сега те изкачваме на върха на камбанарията. От нея най-добре се вижда цялото село. Виж най-доброто, съвременното и него дай за тон на камбаните. Ако дадеш неверен тон, ще има фалшив камбанен звън... Ние сме задължени да изучаваме действителния живот, най-доброто у нас и в чужбина в съответната област. Ако не правим това, не си заслужава да работим тук.“*

Усилията ми не отидоха напразно. Колективът от съветници заработи на високи обороти. Ежегодно стимулирахме материално — чрез работните заплати, съветниците, допринесли най-много за повишаване качеството на работата.

Промяната в стила и метода на работа на апарата не остана незабелязана от председателите на Министерския съвет и на Комитета за стопанска координация. В първите дни на февруари д-р Манолов ни връчи „новогодишни честитки от премиера“ — заповед за увеличаване на месечната ми заплата, съответстваща на първи зам.-министър, а на Милко Илиев — заповед за получаване статут на зам.-министър. Този благороден жест още повече увеличи нашето чувство за отговорност.

След близо двегодишна процедура на 5 април 1970 г. Висшата атестационна комисия единодушно гласува за присвояването ми на научното звание „доцент“ по планиране на народното стопанство. Ректорът на Висшия икономически институт „К. Маркс“, въз основа на решение на Академичния съвет, издаде заповед за преназначаването ми като съвместител в катедра „Народностопанско планиране“. Като такъв, разбира се по-късно и като професор, преподавах двадесет години. И при най-напрегната работа през тези години нямам провалено учебно занятие. При командировка в чужбина или заболяване учебните занятия се поемаха от доцент, впоследствие професор, Мило Кичович или от моите асистенти — Младен Младенов, Лидия Станкова, Боян Дуранкев. За тази безкористна подкрепа и днес им поднасям моята сърдечна благодарност.

През 1971 г. на Десетия партиен конгрес бях избран за член на Централната контролно-ревизионна комисия. Това бе за мен чест и задължение.

В края на юни 1970 г. посетих САЩ и Канада. Ръководител на групата бе генерал Иван Врачев, председател на Комитета по туризма при Министерския съвет. В групата бе включен и Петър Вълчев, първи зам.-завеждащ отдел в Централния комитет на партията. Целта бе да се запознаем с веригата от хотели на фирма „Холидей ИН“ в САЩ и със световното изложение в Монреал — Канада. С генерала имахме установени добри служебни контакти. Той бе принципен, работлив и скромнен човек, бивш партизански командир и началник щаб на Българската народна армия. Направихме график за командировката. До Рим пътувахме с български самолет, а оттам с американската

авиокомпания „Панам“ за Ню Йорк. За ден и половина разгледахме някои от забележителностите на древния и съвременен град Рим. Изкачихме се и на купола на Ватикана. На летището в Ню Йорк ни посрещнаха Филип Ишпеков, търговски представител на България в САЩ, бивш помощник на зам.-председател на Министерския съвет, и Генеди Панкин, представител на „Балкантурист“ в САЩ. Преди да влезем в града видяхме статуята на свободата и огромните небостъргачи. Настанихме се за две нощи в хотел в центъра на града. Още като влязохме във фоайето на хотела, се сепнах. Гледката ми бе позната: в дясно — регистратурата, направо — стълбище и асансьорите, в ляво — голям фикус и канапе, в средата — дебела колона... Гледах и не можех да повярвам. Ишпеков се обърна и ми подвишна:

— Влизай, какво си зяпнал така?

— Гледам, за първи път съм тук, а обстановката ми е позната.

— Това е „Българският хотел“. Тук е отсядал дипломатът Иван Асен и шумно се разсмя.

Тогава си спомних, че наскоро бях гледал филма „Опасен полет“, в който се разказваше за този „герой“ и имаше кадър за входа на хотела. Направиха регистрацията и ни раздадоха ключовете за апартаментите. На мен се падна № 726. Казаха ми, че в него е отсядал Иван Асен. Отново смях. Апартаментът бе просторен, с богато обзаведена спалня, хол и кухня, с порцеланови и кристални сервиси и сребърни прибори. За съжаление не ги ползвах, тъй като трите дни бяхме в движение и се хранехме в ресторанти. Известният ни от филмите град бе невъзможно да се опознае за краткото време, с което разполагахме. Разгледахме сградата на ООН и неговата заседателна зала, Уол стрийт, изложбената зала на Рокфелер, качихме се с асансьор на два небостъргача, влязохме в супермаркети, ходехме пешком по авенюта и чувствах как „нося на гърба си небостъргачите“, заболи „глави“ в небесната синева. С кола прекосихме Манхатън и други райони.

На третия ден със самолет полетяхме за Маями, полуостров Флорида. Времето бе топло и много влажно. Ризата и панталонът за секунди се залепваха за тялото. Два дни разглеждахме полуострова. Особено силно впечатление ни направиха югозападната част, големите

мостове на магистралата, съединяваща десетки малки островчета, и уютните ресторанчета за бърза закуска.

Мемфис, на брега на Мисисипи — най-дългата река в света, бе най-важната цел на нашето посещение. Тук се срещнахме с ръководството на веригата „Холидей ИН“. Водихме разговори за туристическите обекти. Това бе особено полезно за ген. Врачев. Пък и за нас, придружаващите го. Тридневните разговори приключиха с подписване на паметна записка за сътрудничество в областта на туризма.

Ето ни във Вашингтон — столицата на САЩ. Стори ми се град-градина: четириетажни постройки, широки, прави и дълги улици, много зеленина. В центъра е сградата на Белия дом, по-нататък — Сенатът и отсреща — Пентагонът. Влязохме в сградата на Сената. Имаше заседание. От балкона видяхме как един говори, други — четат вестник или някакъв материал, трети се разхождат, влизат и излизат, а студенти-юристи — насядали по стъпалата пред трибуната. Една от вечерите бяхме на гости на нашия посланик. В наша чест даде вечеря в резиденцията си.

От Вашингтон се придвижихме на североизток към Ниагарския водопад. Пътувахме по централната магистрала. На няколко пъти спирахме, разглеждахме крайпътните мотели и заведения. Видяхме едно от най-големите чудеса на природата — Ниагарският водопад. Първо го разгледахме от американския бряг. После прекосихме моста и граничните застави и се разхождахме дълго откъм канадската страна. Фантастична панорама! Трудно е спокойно да се гледа, камо ли да се опише. Ако човек няма възможност да го посети, то си заслужава да се прочете Алековия разказ „До Чикаго и назад“, за да почувства дивната гледка, на която с часове се любувах и аз. Вечерта феерията от червен, зелен и син цветове на прожекторите те пренася в света на приказките. Седяхме в градината на ресторанта на около стотина метра от водопада. Грохотът на водата ни принуждаваше да говорим високо. Сервитьорката, възрастна жена, ни обслужваше и все надаваше ухо в разговора ни. Изведнъж тя попита на развален руски език не сме ли руснаци. Генади отговори: „българи сме, езиците ни са славянски, затова си приличат“. Развълнувана, със сълзи на очи, тя го прегърна и целуна. Разказа: родителите ѝ, руснаци — белогвардейци, се заселили в Канада, от малка живее тук, винаги мечтаела да посети Русия, но

досега нямала възможност. Единствената ѝ връзка с родината са рядко срещаните руски туристи. Накрая дори с мъка платихме вечерята. Искаше да ни нахрани за спомен. И отново се разплака. Страшно нещо е носталгията.

Хотелската ми стая бе от южната страна, откъм водопада. От прозореца се виждаха светлините. Чуваше се приспивното боботене на водата.

Пътят ни бе през Торонто. Казваха му „българската столица“ в Америка. Разходихме се за два часа, но българска реч не чухме. В Монреал бяхме пет дни. Единият от тях отделихме за Отава — столицата на Канада. Четири дни посветихме на изложението. То бе на голяма площ, с много павилиони и трябваше да ги разгледаме внимателно. Нашият павилион бе скромен. Най-добре бе представен туризмът в България. Имаше и малка танцова група с оркестър.

На път за България минахме през Лондон и Париж. Бях посещавал и двете столици. В такива градове, може много пъти да си ходил, винаги има какво да се види. Вечеряхме в ресторант „Тарзан“ на малкото площадче на художниците на Монмартър.

Посещението ни в западния континент бе изключително полезно в много отношения. Най-важното е, че обогати нашите представи за мащабите на градовете; комуникациите и обслужването; начина на живот на хората; деловитост и конструктивност при разговорите с партньорите и при изпълнение на възложената работа. Макар и двадесетдневно, пребиваването в друга държава, особено такава като Америка, разширява погледа към света, обогатява знанията и представите, води до натрупване на житейски опит.

Като се завърнах, в Комитета за стопанска координация се бяха натрупали много текущи задачи. Наложих се седмица-две да работя с „повишени обороти“, още повече предстояха летните отпуски. Ръководителите на министерства и ведомства бързаха да приключат с „откритите“ въпроси. Така бе и през септември, след отпуските. Нещо повече, някои министри свикнаха всичко да внасят в комитета за решаване, вместо да се срещнат с колегите си и се разберат взаимно. Това особено се отнасяше за Министерството на машиностроенето, леката промишленост, вътрешната търговия и услугите, енергетиката. Този стил затрудняваше работата не само на апарата, но и на комитета, и на стопанските обединения. Вместо на стопанските организации да

се оказва съдействие и въздействие с икономическите средства, с които разполагаха и ведомствата, търсеше се най-лекият път — прехвърляне на работата в Комитета за стопанска координация. Веднъж, два, три пъти напомних на Ж. Живков, че така не бива да продължаваме. Той се усмихваше и казваше: „Внеси въпроса на заседание, ще го отклоним“. Тук специално искам да отбележа, че Живко Живков бе един от най-културните и етични ръководители, с които непосредствено съм работил. Но тази му черта не ми допаднаше.

Дойде „горещото лято“ на 1971 г. *В средата на юни, на сесия на Народното събрание се учреди Държавен съвет на Народна република България. За негов председател бе избран Тодор Живков. Председател на Министерския съвет стана Станко Тодоров, а първи зам.-председател — Тано Цолов, досегашен зам.-председател на правителството и председател на Държавния комитет за планиране. Ж. Живков бе преизбран за зам.-председател. Като такъв остана П. Кубадински и дойде нов — проф. Мако Даков. Закрит бе Комитетът за стопанска координация. Възстанови се Бюрото на Министерския съвет.* Направени бяха структурни и кадрови промени в правителството. За нови министри бяха избрани: инж. Стоян Жулев — на леката промишленост; инж. Христо Панайотов — на тежката промишленост; Георги Караманев — на вътрешната търговия и услугите; Григор Стоичков — на строежите и архитектурата и. т.н.

Няколко дни след тези промени д-р Манолов бе преназначен за началник на кабинета на председателя на Държавния съвет. Три дни влизах на доклад при новия председател на правителството. Той ме познаваше от началото на 1964 г., тъй като тогава бе зам.-председател на Министерския съвет. Приемаше ме любезно. Възложи ми да подготвя дневен ред за заседание на правителството и на Бюрото. След някой ден ми се обади по „ВЧ“ с думите: „Ела при мен“. Запътих се, както е редно, с бележник в ръка. Поздравихме се.

— Имахме намерение теб да назначим за главен секретар. Ти ни застави да търсим друг човек. Предложението вече върви на подпис в Политбюро.

— Защо аз съм Ви заставил? Никой нищо не ми е предлагал, изненадано отвърнах.

— Защото си използвал служебното си положение. Имаш един апартамент и в момента строиш два за дъщерите си. Всяка година,

няколко пъти вече си сменял шофьорите на служебната кола.

— Всичко това е пълна клюка, едва не изкрещях. — Как може да допуснете това?

— Клюка или не, не зная. Обяснете се с др. Тодор Живков, той ми каза това.

— Няма да отида при него, ако не ме извика. Вие ми го казвате и веднага искам да Ви докажа, че е лъжа. Моля Ви, повикайте д-р Манолов, той още е тук в кабинета си, и Цанка — касиерката на съвета...

— Не съм следовател.

— Но сте министър-председател, как ще работя тук, ако казаното е вярно.

Председателят се засуети и вдигна „ВЧ“.

— Докторе, ела при мен.

Мълчахме две-три минути. Влезе д-р Манолов. Председателят повтори казаното на мен. Аз слушах и мълчах.

— Това не е вярно. Осем години работя с него, всичко си споделяме. Не можахме да му осигурим квартира. Живее под наем в едностаен апартамент с четиричленно семейство. Включил се е в жилищна кооперация за един апартамент и кабинет. Сега го вози втори шофьор, защото първият направи катастрофа и ген. Кашев го смени, без дори да ни пита. Това е истината.

— Не знам коя е истината, но се получи неприятно. Свободни сте.

— Не, нека дойде и касиерката да каже, че месечно ми удържа по 14,26 лева за наем на квартира от 56 кв. метра.

— Разбрах всичко.

— Моля Ви съобщете истината на съответното лице.

— Това не мога да направя. Мога да се застъпя да останеш заместник на главния секретар.

— Не желая застъпничество, искам истината.

Излязохме от кабинета. Докторът ме гледеше съчувствено. Запаших цигара и рекох:

— Долни хора има по света!

— Прав си. Отровна змия те е ухапала.

— Вярно, но няма да ме отрови. Отдавна съм взел противоотрова, Моля те, занапред ще бъдеш близо до председателя на

Държавния съвет, намери начин да му кажеш истината.

Той се усмихна леко и шеговито подхвърли:

— Знаеш арията за клеветата.

— Да, зная, но зная също, че истината не може да се погребее, рано или късно излиза наяве.

Разделихме се. След 3–4 месеца докторът ми позвъни по телефона. Покани ме на среща в Държавния съвет и ми каза: „Разговарях по твоя въпрос с началството. Изненада се от клеветата. Каза да ти съобщя, че въпросът е приключен“. Олекна ми, но белег от рана остана в моята душа.

Пристигна новият главен секретар — Стефан Петров, кандидат-член на Централния комитет на партията, избран на последния конгрес. Председателят на Министерския съвет веднага събра всички секретари на съвета и своите помощници, начело с началника на кабинета — проф. Марко Марков, да ни го представи. Не го познавах и не знаех възможностите му за специфичната дейност, която поемаше. Приех го с открито сърце. Изпълних поръката на председателя на съвета да го въведа в работа, тъй като д-р Манолов вече бе отишъл на новото работно място. Лично Ст. Тодоров предложи да се назначи още един секретар на съвета по въпросите на социалната политика и информацията — Янчо Георгиев, кандидат на икономическите науки, сътрудник в отдел „Пропаганда и агитация“ на Централния комитет на партията. Към него преминаха съветниците, отговарящи за труда и работната заплата, просветата, културата, образованието и здравеопазването. За началник на отдел „Общикономически“ бе назначен Рашко Драганов, старши научен сътрудник II степен в Икономическия институт на БАН.

Служебните ми задължения значително намаляха в сравнение с досегашните. Отнемаха ми не повече от 50 на сто от работното време. Вече работех нормално. Изпълнявах с желание и добросъвестно всяка поставена ми задача. Добре се разбирах и взаимодействах със съветниците, с които пряко или косвено контактувах. Имах повече време за конкретна работа с министерствата и ведомствата, със стопанските организации и за научно-преподавателската си работа. Трудно е, пък и не е необходимор подробно да описвам онова, което изпълваше нашето ежедневие. Истината налага да разкажа съвсем накратко за съвместната работа с главния секретар. Отначало той

направи добро впечатление. Интересуваше се от организацията на работа. Съветваше се по много въпроси. Седяхме един до друг, на специална маса, на заседанията на правителството. Както аз и той си водеше бележки за изказванията и особено за вземаните решения по отделните точки на дневния ред. Заедно, както преди, пишехме протокола от заседанието на правителството и неговото бюро. Очакваше се така да продължи и занапред.

През август излязох в отпуск. Със семейството си заминах на почивка в станцията на Министерския съвет на „Слънчев бряг“. Отпочинахме добре. Особено доволни бяха дъщерите, тъй като имаше много деца и по цяла сутрин тичаха край брега на морето, а следобед до късна вечер — в просторния двор на станцията. От години наред не бях отпочивал така.

На връщане от почивката на море останахме за два дни в Карнобат — родният град на съпругата ми. Нейните родители — трудолюбивите Никола Даучев и съпругата му Керана, както и друг път ни посрещнаха радушно. Те са бежанци от Тракия — дядо Никола е роден в село Кичук Сеймен, Одринско, а баба Керана — в село Ченакче, Цариградско.

Вечерта заедно с двамата баджанаци — Куни и Вълчо, Янка и Спаска — сестрите на съпругата ми, останахме до късно под асмата на двора.

С Куни Тодоров се познавах още като студент. Той е скромен и пословично трудолюбив човек, умен и мъдър. Като директор и главен счетоводител на ремонтно-механичния завод за селскостопански машини и на фабриката за консерви и други предприятия в града, отдаде много сили и енергия за успешната им производствена дейност и укрепване на трудовите колективи. И досега се включва активно в обществения живот на града. Той е познат и уважаван от активното население на града и околията. Рядко са хората като него.

От първите дни на септември 1971 г. всички бяхме на работните си места. Ежедневието продължаваше. Постепенно се налагаха друг стил и метод на работа. Стефан Петров бе честен човек, добре образован, но както се изразяват руснаците, „не попад“, не беше компетентен по характера и съдържанието на работата на апарата на правителството. Имаше богат административен опит, но това не бе достатъчно.

Първият симптом бе изоставяне на колективния метод на работа при писането на протоколите и нормативните актове. Той изискваше всеки съветник да присъства на заседание на правителството и собственоръчно да оформи проекторешение по въпроса, разглеждан на заседанието. Това бе правило и се прилагаше в досегашната практика. Онова, което бе различно, е, че той сам, най-много с помощна на юрист, оформяше протокола от заседанието. Ние, секретарите вече не участвахме и често пъти се допускаха недоглеждания, дори грешки по един или друг въпрос. След това всеки съветник сам оформяше нормативния акт, пращаше го на главния секретар и юрист, те го редактираха, като слагаха точки или запетаи. Постановленията и разпорежданията на правителството, които се отнасяха до социално-икономическите проблеми, а други почти нямаше, главният секретар изпращаше до мен или ги връщаше на съответния съветник за парафиране от мен. Трудно ми беше да изпълнявам такива поръчения. Години наред бях свикнал да работя по всеки нормативен акт и тогава да го подписвам. Въпреки това, отначало безропотно изпълнявах и се съобразявах с възприетия стил на работа. Започнах да възразявам, защото някои от колегите с основание се чувстваха пренебрегнати. Секретар, отговарящ за даден сектор, работил и предал документа за окончателно подписване, следваше да чака парафиране и от друг секретар! И аз да имах подобен случай щях да се обидя.

Вторият симптом бе нарушаване на досегашния стил на колективно обсъждане на седмичните задачи на тъй наречените оперативки при главния секретар. Отначало те се разрешиха, а впоследствие изоставиха, тъй като били губене на време. Веднъж главният секретар ни събра спешно при себе си и се оплака: „Има съветници, които не работят добре, а вие не ми помагате“. За да докаже правотата си, извика веднага инж. Иван Симеонов, съветник по строителството и пред нас му се скара. Инженерът си тръгна натъжен с наведена глава. Заинтересувах се за какво става дума, макар че вече не отговарях пряко за съветниците по строителството. Внимателно прочетох „лошия“ материал, обект на критиката. Съществени грешки не открих. С малка намеса можеха да се отстранят. По-скоро това бяха грешки на „новия“ стил на работа. Инж. Симеонов бе млад, но мислещ съветник и при добра консултация и помощ можеше много добре да се справя с възложените му задачи. Това показва и бъдещата му работа.

Третият симптом — изостави се колективното уточняване на щатното разписание на служителите. Още с идването си главният секретар започна да се рови в него. Допадна му тази работа. Заслуга за тази му слабост имаха помощниците на председателя. Ето един случай. Всички секретари на съвета и помощниците на председателя бяхме при последния на заседание. Обсъждаше се създаването на ново звено по информация и анализи за заместник-председателите на правителството и за съветниците. Помощници на председателя предложиха това звено да бъде от 25–30 души. Ст. Петров и ние секретарите мълчахме. Станко Тодоров попита:

— Не са ли много? Станиш, какво ще кажеш?

— Всички съветници и помощници в съвета са 50 души. Вие искате 30 души за информатори. В България има достатъчно научни и административни звена за анализи и информация, има статистика, има Център за научно-техническа и икономическа информация. Ако на даден вицепремиер или съветник трябва селективна информация, тя незабавно може да се достави. Слабост е, че досега нямаше хора за тази цел, но 30 бройки! Набирането на информация и анализи не е специфична дейност на апарата на правителството.

— Какво предлагаш? — отново се намеси председателят.

— Да се назначат двама-трима души.

— Добре. Уточняваме се засега да се запишат в щата пет бройки, пък от Нова година ще видим, приключи председателят.

Главният секретар използва склонността на сътрудниците от кабинета на председателя към увеличаване на щатните бройки и постепенно персоналът нарастваше. Ежегодната практика за колективно преразглеждане на щата и увеличаване на заплатите на добре работещите съветници, помощници и служители се преустанови.

Председателят на Министерския съвет, в първите дни на януари 1972 г., покани всички секретари и помощниците си на новогодишно кафе и свободен разговор. Хубава инициатива. В разговора Янчо Георгиев информира, че предстои изпращане на специализация в Академията за обществени науки в Москва на пет души хабилитирани лица или кандидати на науките. Заяви, че той е кандидат за тази специализация, за да пише докторат. Без да се замисля заявих:

— Чакай Янчо, ти ще си вторият по ред. По право се пада на мен да бъда първият. И аз имам намерение да пиша докторат.

— Добре. Предлагам да се приеме предложението, заяви председателят.

Разговорът и моето подхвърляне приех на шега, не очаквах положително развитие на въпроса. В началото на февруари получих плик с гриф „лично“. Отворих го и прочетох решение на Секретариата на Централния комитет на партията. В списъка на специализантите за АОН — Москва, за пет месеца, фигурираше и моето име. Веднага информирах главния секретар. Той каза, че е направено предложение въз основа на новогодишния разговор. Уточнихме се да ме замества Янчо Георгиев. За няколко дни събрах нови материали за докторат и багажа си.

На 15 февруари заминах за Москва. Това бе първата ми възможност след висше образование, да седна спокойно да чета и да пиша. Чувствах се щастлив. Групата специализанти се ръководеше от генерал доцент Желязко Колев, член на Централната контролно-ревизионна комисия на партията и зам.-зав. отдел „Административен“ на Централния комитет на партията. В нея бяха включени и кандидатите на науките Георги Бърдаров и Иван Милушев. Настаниха ни в общежитието на старата сграда на академията на „Садовая Кудринска“ дом № 9. Имах самостоятелна стая № 427. Обзавеждането бе скромно. Под мен в стая № 327 бе настанен генералът, а другите двама в съседство. Академията разполагаше с богата библиотека и с изтъкнати учени-обществоведи.

Зачислиха ме за консултации в катедрата „Политическа икономия“ при проф. Георги Лебедев, известен учен. Срегнах се с него. Прие ме внимателно. Заявих, че съм доцент и имам намерение да пиша докторат на тема „Икономически проблеми на модернизацията на производството“. Представих на две машинописни страници примерен план от пет глави. Той прегледа плана и го одобри. Насрочи ми нова среща след два дни. Явих се в определеното време. Проф. Лебедев ми представи доц. Георги Полторигин и съобщи, че той е определен от катедрата за мой консултант. На двамата подарих с автограф моята книга „Планиране и икономически лостове“. Уточнихме нова среща след една седмица. Явих се в катедрата. Бяха двамата. Разговаряхме как съм се устроил. Проф. Лебедев рече:

— Прегледах твоята книга. Много е интересна. Подобна тема у нас не е разработвана. Защо не я вземеш за основа и тя да стане докторат?

— По този въпрос не съм мислил. У нас, пък и у вас, много актуална е проблематиката за модернизацията на производството. Искам да се поровя и напиша нещо в тази област.

— Твое желание, само питам.

В това време се обади доц. Г. Полторигин.

— И аз прегледах неговата книга. Тя е пълна с ревизионистични идеи. Как ще я защитава при нас?

Погледнах го многозначително и не останах длъжен с репликата:

— Нима Вие колега, не получавате заплата, не си служите с пари и други категории на закона за стойността? Бъдете спокоен, ще работя по нова тема.

Не очаквах, че още в началото на специализацията ще „кръстосвам шпаги“ с моя съветски консултант. След няколко консултации се убедих, че доц. Полторигин е ограничен учен с догматично мислене. По същество останах без квалифициран консултант. Затова прибягах до помощта на други учени като проф. Михаил Бор и проф. Георги Лебедев. Искрено им благодарих за ценните съвети.

Първите дни от престоя ми в Москва ме налегна голяма скука. Трудно се адаптирах. От голямото напрежение в работата: дискусии; срещи с отговорни лица; разговори по телефона; изработване на нормативни документи и т.н., изведнъж тих и монотонен, спокоен живот. Седиш в стаята, ходиш до библиотеката, четеш по цял ден при убийствена тишина. Понякога ми идваше да се върна обратно или да счупя безмълвния телефон. В Москва познавах малцина, за да им се обадя. Пък и всеки е зает със задачите си. Трудно, но постепенно излизах от кризисното състояние. Разходката ни бе главно от общежитието до площад „Маяковски“ или до Кремълския площад и обратно.

Животът ми стана по-разнообразен и интересен, когато се запознах с българските аспиранти в академията. Те излязоха чудесни момчета: Иван Георгиев, Минчо Найденов, Кирил Михайлов, Димитър Ананиев и Цанко Цанков. Всички бяха пред защита и пишеха усилено кандидатските си дисертации. Въпреки това отделяха време за

разговори и разходки. Почти всяка събота или неделя заедно с някои от тях разглеждаме многобройните забележителности на Москва. Макар, че тук бях идвал много пъти, имаше какво да се види, дори повторно се разглеждат. Често ходехме на представления в „Болшой театър“, на цирк, на футболни мачове. А вечерите редовно се събирахме и какво ли не обсъждахме и дискутирахме, понякога до след полунощ. С Кирчо играехме по някоя партия шах. Неговата стая генералът сполучливо нарече „Бар Ваксево“. Защото имаше настолна лампа на бюрото с червен абажур и беше от село Ваксево. Към веселата ни компания се присъедини проф. Васил Иванов от Софийския университет, който също пишеше докторат. Той се оказа сладкодумен и остроумен човек. Понякога ни заливаше като бликащ извор с приключения и анекдоти. Приятен бе за слушане и за компания. В такава обстановка преминаваше времето до края на престоя ми в Москва.

След продължително ровене в книгите и обмисляне на отделни постановки, започнах да пиша параграф след параграф, глава след глава. Една след друга идеите се превръщаха в текстове. Формулировките се избистряха. Ще приведа една от тях. След обстоен анализ в глава първа, озаглавена „Социално-икономическо съдържание на модернизацията на производството“, формулирах нейното определение по следния начин: „Модернизацията на производството е непрекъснат, планомерен процес за системно обновяване и качествено усъвършенстване на функциониращите елементи на производството в тяхното единство и комплексност, както и на другите материално-веществени страни на обществения живот, на основата на най-новите, съвременните постижения на научно-техническата революция за получаване на най-висок ефект при най-малки разходи на обществен труд; за приближаване, постигане и надминаване на най-напредналата в дадена област фирма и държава в света с цел повишаване на конкурентоспособността на националното производство и все по-пълно задоволяване на нарастващите материални и духовни потребности и всестранно развитие на всички членове на обществото“.

В съветската и българската икономическа литература, която прочетох, такова определение на модернизацията нямаше. Модернизацията обикновено се свеждаше до обновяване на основните производствени фондове и то главно на активната им част, до

отстраняване на тяхното физическо и морално остаряване. Моята задача бе: първо, да дам такова определение, което да тласка модернизацията към системно обновяване и качествено усъвършенстване на всички елементи на производствения процес в тяхното единство и взаимосвързаност и то на планова основа; второ, модернизацията да се извършва на основата на постиженията на научно-техническата революция с оглед получаване на максимум ефект при минимум разходи; и трето, да се даде целта, в името на която се извършва, а именно: повишаване конкурентоспособността на международния и вътрешния пазар и подобряване жизнения стандарт на хората, аналогични постановки имаше и в другите четири глави, които разработих.

Четенето и писането ми се прекъсна в началото на май, след един разговор по телефона със съпругата ми. Всяка седмица поддържах телефонна връзка и се информирах за здравето и новостите в семейството ни. Този път ми се стори, че има нещо недоизказано. Настоятелно помолих да сподели какво я безпокои. Макар че нямаше желание, тя ми съобщи: „видя Величко Кратунчев, секретар на партийния комитет в Министерския съвет, и той ми каза, че си имал големи различия с главния секретар и нямало да взема твоята страна“. Този човек е бивш мой състудент по специалност. При мен идва и моли за работа няколко пъти. Протегнах му ръка. Направихме го съветник на правителството. Вкарах го в „орбита“. Не желяех да взема моя страна! Нямаше за какво и пред кого да ме защитава. Но, нима, ако не като партиен секретар, то поне като човек, не може да каже истината? Години на ред, до ден днешен не събра кураж доблестно да ми се извини, а не да гледа гузен, дали ще му обърна внимание.

На другия ден след разговора с жена ми се обадох по телефона на инж. Димитър Киров. Той ми съобщи новините. „Имаме двама нови секретари на Министерския съвет. Това са Рашко Драганов и Иван Иванов. За теб нищо не се говори и не знаем какво ще работиш“. Не знаех какво да правя. Посъветвах се единствено с генерал Ж. Колев. Той веднага отсече: „Вземаш билет за самолет и право при Станко Тодоров, уточни се какво ще правиш и се върни да си довършиш работата“. Тока и постъпих.

Влязох в кабинета си в Министерския съвет. Вдигнах телефона „ВЧ“ и поисках да ме свържат с председателя. Когато се обади, го

помолих:

— Може ли да вляза при Вас?

— Нали си в Москва?

— Тук съм.

— Ела след пет минути.

Влязох в кабинета му. Посрещна ме с дежурната си усмивка. Ръкувахме се. Той пръв заговори.

— Как я караш?

— Добре. Чета, пиша... Научих, че тук сте направили промени. Дойдох да разбера какво ще работя?

— Стефан Петров ми каза, че искаш да отидеш на работа в института. Затова те оставихме на резервен щат, докато си в Москва.

— От Вас научавам за такова мое желание.

— Хубава работа!

Председателят вдигна телефона „ВЧ“ и каза: „Ела за малко“. Предположих, че звънна на главния секретар. След малко той влезе. Като ме видя, се сепна. Не очакваше да ме види тук толкова бързо. Станко Тодоров попита:

— Стефане, казахте ми, че Станиш иска да напусне, а той не е искал това?

— Тогава ще си работи тук, отговори спокойно Петров.

— Назначили сте двама нови секретари, разпределили сте съветниците между тях, аз какво ще работя?

— За всички има работа. Кога идваш?

— Командировката ми е до 15 юли.

— Нямаш проблеми. Като дойдеш, ще се уточним, заяви главният.

След пет дни заминах отново за Москва. Престоят ми там бе вече непълноценен. Не можех да се концентрирам, така както бях набрал скорост. Върнах се оттам един месец предсрочно. Разработката по доктората беше пред завършване. Й. Тутунарова бе написала 290 машинописни страници. Оставаше последната, пета глава. Така и не я приключих. Замразих работата по нея. В течение на две-три години отделни части давах на студенти за ползване при написване на дипломни работи. Съжалявам, че изоставих тази проблематика.

На другия ден след пристигането ми в София отидох на работа. Първо влязох при главния секретар да се уточним какво ще работя.

Още от вратата, като ме видя, се усмихна фалшиво и рече:

— Оставаш в тоя кабинет. Вече закрихме отделите като звено в апарата. Ти ще поемеш съветниците, които отговарят за отрасловите министерства и ведомства.

— Не са ми чужди проблемите на отраслите, на повече ми допадат функционалните дейности.

— За тях вече отговаря друг секретар.

— Нямам възражение.

Разговорът приключи за четири-пет минути. Отново започна ежедневието. В правителствената канцелария всеки ден има какво да се работи. Хубаво бе, както вече подчертах, че се разбирах и уважавах с всички съветници, особено с тези, с които трябваше да продължа да работя. С по-голяма част от тях работехме години наред. Докато отсъствах двама бяха новоназначени. Единият бе веселият и добродушен инж. Константин Коев — по леката промишленост, а другият инж. Петко Мирчев — по машиностроенето. Работата потръгна. Всеки съветник докладваше направо на ресорния зам.-председател на правителството. В случая на Тано Цолов като наблюдаващ отрасловите министерства и ведомства. При мен идваха за съвет и съвместно работехме постановления, разпореждания и решения.

Няколко дни минаваха скучно. Нямахме ги творческите дискусии на работната група при председателя на Министерския съвет. Нямахме я динамиката на Комитета за стопанска координация. За няколко часа изпълнявах дневните си задачи. Понякога ме обхващаше меланхолия. Имах моменти, като вървах по дългите коридори на правителствената сграда или като седях сам в кабинета си, когато мислено се питах: „Какво още правя тук? Какво си губя времето?“

Навярно дълго нямаше да издържа, ако не ми се възлагаха „несвойствени“, но приятни задачи за изпълнение, ако не обичах работата си и хората, с които работех. Благодарен съм, че от време навреме крупни задачи пред Министерския съвет се възлагаха на работни групи от специалисти, които трябваше да оглавявам аз. Ето само някои премиери.

През ноември 1972 г. правителството трябваше да внесе *някои изменения и допълнения в нормативните актове на действащия икономически механизъм*. Функционалните министерства и ведомства

вносоха в правителството своите предложения, както винаги, те бяха разнопосочни и противоречиви. Налагаше се да се синхронизират. Председателят възложи това да се направи от съветници, които не бяха в моя ресор. Наредено бе да оглавя работната група. Помолих да взема в групата онези съветници, които преценя, че могат да вършат тази работа. Заедно с Йсак Леви, Желязко Желязков, Борис Панчев и Иван Михов за две-три седмици подготвихме проект за постановление с необходимите нормативни актове. На специално заседание Министерският съвет ги разгледа и утвърди. Направихме окончателна редакция. *Излезе Постановление № 41 от 30 декември 1972 г.*

Документите трябваше да се разяснят на ръководния стопански актив от цялата страна. Реши се да се свика национално съвещание. За докладчик бе определен премиерът. Той отново възложи на мен и работната група да се подготви докладът. Задачата бе изпълнена представихме, доклада. На другия ден председателят ме повика в кабинета си и каза:

— Прочетох доклада. Добър е. Имам няколко бележки. В него обаче има термини и механизми, които са ми недостатъчно познати. Предлагам ти да го прочетеш и, ако има въпроси, да отговориш. Аз ще ръководя съвещанието и накрая ще говоря за текущите задачи в началото на годината.

— Редно е Вие да се докладчик. Така знаят хората. И по-авторитетно е.

— Не, ти си го писал, ти ще го четеш.

Националното съвещание се проведе на 10 януари 1973 г. Салонът на Министерския съвет бе препълнен. Присъстваха всички членове на правителството, ръководители на ведомства и окръзи, генерални директори на стопански обединения, преподаватели от висши учебни заведения и други, около 240–250 души. Предостави ми се думата. Започнах да говоря спокойно, както пред моите студенти. Колкото четох, двойно повече говорих. Доклада знаех наизуст. Приключихме. Имаше няколко въпроса, на които отговорих. Стенограмата от 52 машинописни страници бе размножена и отпечатана в 300 екземпляра, изпратена бе на присъстващите за ползване.

Вторият пример е за нормативните актове по капиталното строителство. За член на Бюрото на Министерския съвет през 1973 г.

бе избран инж. Стамен Стаменов, досегашен министър на минералните ресурси. Възложено му бе под негово ръководство да се подготвят и внесат в Министерския съвет Правилник за капиталното строителство, за проектирането и други, свързани с тях, нормативни документи за прилагането им. Министерският съвет разгледа документите. Направени бяха най-противоречиви предложения: едни изтъкваха приоритетната роля на проектанта, други — на строителя, трети — на инвеститора, четвърти — на доставчиците на машините и съоръженията. Получи се пълно разминаване. Всеки свиреше по свои ноти. Музика не се получаваше. Оркестърът нямаше диригент.

Правителството възложи на инж. Стамен Стаменов окончателната редакция на документите да стане при него, като се решат спорните въпроси от заседанието. Той стана и възрази, като предложи това да стане при мен. Станах и аз възразих: вече не се занимавам с проблемите на капиталното строителство. Възражението ми не се прие. В протокола фигурираше моето име. Срецна ме инж. Никола Вачов, ръководител на групата съветници по строителството, и с усмивка на уста каза:

— Искаше да се измъкнеш от строителството, но не можа. Видя ли пак теб сложиха.

— Зная основния закон за нормотворчеството, затова ме натовариха и с вашите документи.

— Какъв е този закон?

— Той гласи: един нормативен акт не трябва да съдържа нито една дума повече от достатъчното, и нито една дума по-малко от необходимото. Сега като приложи този закон, вашите 320 страници ще останат наполовина.

Съставих работната група: Исак Леви, Ж. Желязков, инж. Н. Вачов, Стойо Кьосев, първи зам.-председател на Държавния комитет за планиране и инж. Р. Сачков — от групата по строителството при Министерския съвет. Започнахме конкретна работа. Консултанти по спортните въпроси ни бяха инж. Ст. Стаменов и Григор Стоичков, тогава министър на строителството и архитектурата. Успяхме с мъка да прокараме като червена нишка равноотговорността в инвестиционния процес под „диригентската палка“ на инвеститора, на онзи, който дава парите и поръчва музиката. Собственикът на обекта трябва да каже: какъв обект иска, на какво техническо и технологично равнище, при

какво качество на продукцията, който да му достави технология и техника, строителят при какво качество и какъв срок да построи обекта и т.н. Дискусията по документите помогна да се намерят най-рационални решения. Управлението на инвестиционния процес бе поставено на здрава основа. За съжаление, години наред тези решения трудно и непоследователно се прилагаха в практиката. В хода на дискусията се стигна до остри противоречия на някои постановки с инж. Н. Вачов. Той държеше винаги строителят да има ръководна роля. Това противоречие между нас не намали моята оценка за него като специалист и човек. Когато Григор Стоичков, току що назначен за министър на строежите, ми предложи да стана първи зам.-министър на строителството по икономическите въпроси, без колебание отказах и посочих за зам.-министър инж. Никола Вачков. С този факт искам да подчертая, че изисквах от сътрудниците си, но ги и ценях и предлагах за отговорна работа.

Третият пример е за *нормативните актове за ускорено внедряване на научно-техническите постижения в производството*. Тази проблематика отдавна ме интересуваше. Прочел бях много литературни източници. Комитетът за наука и технически прогрес готвеше проект за постановление и нормативни актове към него. През ноември 1973 г. ги внесе в правителството. Разгледани бяха на специално заседание. Възложи се под ръководството на Начо Папазов, тогава председател на Комитета за наука и технически прогрес, да се направи окончателна редакция на документите. След заседанието на правителството той дойде в моя кабинет и предложи това да стане при мен. Уважавах го много и не можех да му откажа. Казах му, че проблемите на науката и техническия прогрес се наблюдават от друг секретар и не е удобно аз да се заема с документите без изрично указание от премиера. След броени минути ми се обади Ст. Тодоров и каза:

— При мен е Начо Папазов. Предлага ти да работиш по документите. Вземи, съветниците, които искаш, и започнете веднага.

— Няма ли да се сърдят колегите ми?

— Аз нареждам. Ще кажа на главния секретар.

Отново напрегната работа в групата: Исак Леви, Стойбо Кьосев, Асен Велков, зам.-председател на Комитета за наука и технически прогрес и Амалия Христова, инструктор в Централния комитет на

партията. При окончателната редакция на постановлението и нормативните актове взе участие Н. Папазов. Пристигаше сутрин и си отиваше вечер късно. Работеше наравно с нас. Излезе *Постановление № 74 с дата 30 декември 1973 г.* Предложих да се наградят с по една месечна заплата участниците в групата. Н. Папазов го направи с удоволствие. На мен връчи благодарствено писмо и значка „Отличник на Комитета за наука и технически прогрес“.

Посочих тези примери, за да подчертая активната роля на съветниците на правителството при изработването на нормативните актове за управлението на народното стопанство, авторитета и уважението, с което се ползваха пред министри и ръководители на ведомства.

През март 1973 г. със Стоян Жулев — министър на леката промишленост, обсъдихме проект за решение на правителството по негов доклад. Предложи ми заедно да отидем до Япония. Зарадвах се. Ходил бях м много държави в Европа и Северна Америка, но в Азия — не. Имах голям интерес. Решение обаче трябваше да вземе наблюдаващият ни зам.-председател на правителството, в случая Тано Цолов. Той се съгласи и излезе правителствена заповед.

Заминахме петчленна делегация на 15-дневна командировка за „страната на изгряващото слънце“. На летището в Токио ни посрещнаха посланикът Румен Сербезов и още няколко сътрудници. Мен ме придружаваше Георги Бочаклиев, сътрудник в търговското представителство. До края на престоя не ме изостави нито ден. Допълваше интереса ми с разкази за всичко, което питах.

В Япония гостувахме на съответното министерство. Домакините ни предоставиха богат избор на информация. Посетихме пет фирми и седем предприятия в Токио, Осака и други градове. Разглеждахме забележителности. Гостувахме на Мадам Ойа в нейния дом. Седях редом до нейния съпруг — скромен старик, един от най-големите милиардери на острова. Тя бе център на внимание. Показа балетните си възможности. Специално за нас от САЩ бе поканен световно известният пианист Вайсенберг, бивш софиянец.

При посещенията ни във фирмите и предприятията силно впечатление ни направиха много неща. Навсякъде имаше най-висока, съвременна технология на производство. Сградите бяха с изключително олекотени конструкции, независимо, че се намират в

земетръсна зона. Строително-монтажните работи в общия обем на капиталните вложения са от 8 до 12 на сто. Всичко бе подчинено на технологията и активните основни фондове. Навсякъде личеше изключително строгата технологична и трудова дисциплина. Тя се дължи на системата на материално стимулиране, така наречените бонуси, и на верния, неотменим спътник на капитализма — безработицата. Навремето много се писа в икономическата литература и в печата за „Японското чудо“, т.е. за високите темпове на икономически растеж. „Секретът“ на това чудо видяхме на място.

В програмата ми в Япония, по може желание, бяха включени още три посещения: Асоциацията за национално планиране. Плановата комисия на кметството в Токио и гроба на великия руски разузнавач Рихард Зорге. С удоволствие и интерес ги посетих. Хотелът в Токио, където бяхме осем ноци, много ни допадна като архитектура, комуникации и обслужване. Наричаше се „Ню Отани“. Като се завърнах в София, предложих на ген. Иван Врачев да го посети и евентуално да го вземе за модел при изграждане на аналог в нашата столица. Така се роди идеята за хотел „Витоша-Ню Отани“ в квартал „Лозенец“ — София.

През годините като секретар на Министерския съвет *не изоставих научната си работа*. През 1970–1976 г. написах около 32 студии, статии, брошури, участвах в сборници и учебници за висшите учебни заведения и за техникумите.

В края на април 1971 г. в съавторство с Доно Петров, кандидат на икономическите науки, предадохме за печат в „Профиздат“ брошурата „Резултати и перспективи“. Автор съм на глава втора „Основни насоки на социално-икономическото развитие на Народна република България през периода 1971–1975 г.“ В нея се прави обстоен анализ на главната задача на шестия петгодишен план (1971–1975), на основните пропорции и темпове на икономически растеж, на комплексното и попълно задоволяване на потребностите на народа и последователното прилагане на икономическия механизъм. Макар брошурата да имаше коментарен и познавателен характер, в нея от научни позиции се анализираха насоките на социално-икономическото развитие на страната.

В съавторство с Владимир Ваканов, един от най-видните методолози на планирането, написахме брошура на тема „Нов подход в

планирането“. В нея отстоявах позицията за повишаване на ролята на централизираното планиране. Във всенародното обсъждане на тезисите за нова система на планиране и ръководство на народното стопанство както в периодичния и ежедневния печат, така и в дискусии, лекции и др. много икономисти, научни дейци и стопански ръководители изказаха свои мнения по проблемите на планирането. Едни свеждаха измененията в областта на планирането при новата система главно до намаляване броя на утвърждаваните показатели, както казваха, че при досегашната система на планиране имаше прекален централизъм — голям брой централно утвърждавани показатели, а при новата система тези показатели се свеждат до няколко. Други виждаха в измененията на планирането отричане действието на закона за планомерното развитие и даване простор на действие на закона за стойността. Трети смятаха за необходимо да подчертаят, че новата система принизява ролята на плановото начало в ръководството на народното стопанство.

Тези схващания нямаха нищо общо със смисъла и съдържанието на измененията в планирането. Азбучна истина е, че планирането е обективна необходимост, едно от най-големите завоевания на социалистическия начин на производство. В условията на новата система централизираното планиране е едно от най-важните средства за осъществяване на единна икономическа, техническа, културна и социална политика, за извършване на прогресивни изменения в структурата и развитието на общественото производство, за разширяване участието на страната в международното разделение на труда. Проблемът е с какви методи и средства ще се осъществява задължителността на единния държавен план — с административни или с икономически. Тук е водоразделът между стария и новия подход в планирането. За отличие от по-рано съществуващата практика на централизирано планиране, новият подход предлага решително изоставяне на прекаленото регламентиране и опекунство и изисква главно икономически подход при планирането. С научни съображения и доказателства от практиката се отстоява единството между планирането в национален мащаб и планирането в отделните стопански единици чрез разгръщане инициативите на производителите на материални блага и духовни ценности.

В брошурата се анализират ролята на прогнозирането, новият подход към съдържанието на единния държавен план, единството между перспективните и текущите планове и техните показатели.

В съавторство със Стефан Калинов, компетентен методолог на Държавния комитет за планиране, разработихме темата „Повишаване научното равнище на планирането“. Студията бе изцяло написана в духа на новия икономически механизъм и нормативните актове за неговото прилагане, издадена от Партиздат, 1971 г.

След излизане на Постановление № 74 от 30 декември 1973 г. за науката и техническия прогрес написах студията „Нов подход при планиране на науката и техническия прогрес“. Тя бе включена и отпечатана в сборник „Внедряване на научно-техническите постижения в производството“ на „Партиздат“. С тази разработка обогатих и съответната лекция по моята дисциплина „Планиране и баланс на народното стопанство“. Студентите ми получиха по-богата и конкретна информация в тази област в съответствие с новите, съвременните постижения на наукотехническата революция.

Работата по нормативните актове на правителството, възможността за четене на повече икономическа литература и по-свободното ми време позволиха още повече да концентрирам вниманието си върху научно-преподавателската работа. Трупах все повече и повече знания, които използвах в практиката и правех задел за бъдещи научни разработки.

Ползотворно бе сътрудничеството ми с проф. Иван Душанов, известен учен и методолог по счетоводство и контрол. С него подготвихме няколко издания Сборник материали за изучаване на „Новия икономически механизъм“ на „Профиздат“.

В Записките за студентите от специалността „Народностопанско планиране“ в Икономическия институт участвах с темите: „Планирането като процес на изработване на система от прогнози, концепции, комплексни програми и планове“, „Единна система от нормативни показатели на планиране и регулиране на общественоекономическото развитие“; „Органи на планирането“; „Планиране на себестойността на продукцията“; „Планиране на цените и ценообразуването“.

През 1973 г. Министерството на народната просвета ми възложи да напиша учебник „Обща теория на народностопанското планиране“

за учениците от икономическите техникуми. В него съгласно програмата, която представих и министерството одобри, разгледах основните въпроси на теорията, методологията и организацията на планирането на народното стопанство. Използваха го и студентите от Висшия икономически институт „К. Маркс“ при подготовката им за изпит по тази дисциплина. Наложих се неговото преиздаване. През 1976 г. подготвих второ основно преработено и допълнено издание, което се изчерпа за година-две. В следващите издания поканих за съавтор асистент Младен Младенов, кандидат на икономическите науки.

В началото на седемдесетте години у нас се разгърна *масово движение за насрещно планиране на трудовите колективи*. Идеята бе всяко предприятие, обединение, аграрно-промишлен комплекс, стопанска организация да изработи свой насрещен план за изпълнение на задачите, възложени с шестия петгодишен държавен план. Като макроикономист-плановик по народностопанско планиране тази идея ми допадна. Дотогава многократно пишех за демократизма в планирането, за ролята на плана като координатор на инициативите на производителите на материални блага и духовни ценности. Заех се да изясня теоретически и методологически тази проблематика. Написах статии за списанията „Политическа просвета“ и „Български профсъюзи“, вестниците „Икономически живот“ и „Труд“. След година обобщих написаното в студията „Насрещните планове на трудовите колективи и задачите на профсъюзите“. Като съавтор участва Иван Шпатов, тогава секретар на Централния съвет на Българските профсъюзи. В дадените постановки, написани преди 30 години, се съдържат рационални зърна за съставянето на бизнес-плановите на фирмите у нас в условията на така наречения „преход“ към пазарна икономика.

В монографичния труд „Проблеми на марксистко-ленинската икономическа наука в България“, част първа, издание 1987 г. видният учен проф. к.ик.н. Стефан Мечев по повод на тези разработки писа: „Доц. Ст. Бонев е един от първите икономисти в НРБ, разработил редица проблеми на насрещното планиране като условие за повишаване демократизма в социално-икономическото планиране и ефективността на общественото производство в страната“.

Разказът-спомени от времето, когато бях секретар на Министерския съвет, няма да бъде пълен, ако не спомена за Комисията

по жизнено равнище и за съвместната ми работа с Тано Цолов, първи вицепремиер на правителството през този период.

През декември 1972 г. на специален пленум на Централния комитет на партията се прие Национална програма за повишаване жизненото равнище на народа. Изпълнението на програмата се възложи на Министерския съвет. В апарата на съвета имаше група съветници, които работеха по тази програма, както и секретар на съвета. Назначен бе и нов зам.-председател — Венелин Коцев, по тези въпроси.

В началото на 1974 г. се създаде партийно-правителствена комисия по жизненото равнище. За председател на комисията бе определен Гриша Филипov, член на Политбюро и секретар на Централния комитет на партията по икономическите въпроси. Тя имаше за задача да осъществява партиен контрол и да решава „тесни места“ при реализацията на Декемврийската програма. В комисията влизаха 12 министри и ръководители на ведомствата и проф. Иван Илиев, зав. отдел на Централния комитет на партията. Като запазих длъжността си секретар на Министерския съвет, на мен бе възложено да стана секретар и на комисията. Така започнах да работя на „два стана“. Този ангажимент допълни с ново съдържание работното ми време. В продължение на три години комисията извърши огромна работа. С нейни решения се доставиха техника и технологии за малки и средни мощности в леката и хранително-вкусовата промишленост. Тази мярка помогна да се преодолее дефицитността на някои стоки за народно потребление, да се разшири сферата на услугите за населението. Изградиха се нови магазини и ателиета за услуги. Като секретар на тази комисия на Единадесети партиен конгрес, състоял се през април 1976 г., бях преизбран за член на Централната контролно-ревизионна комисия на партията.

С Тано Цолов се познавахме отдавна, още когато работех в металургичния завод, в началото на шестдесетте години. В Министерския съвет често се виждахме. Той беше зам.-председател на правителството по проблемите на СИБ и капиталното строителство. Когато функционираше Комитетът за стопанска координация, бе вицепремиер и председател на Държавния комитет за планиране. От лято на 1971 г. като първи зам.-председател на Министерския съвет той отговаряше за работата на отрасловите министерства и ведомства. По

същество ми бе пряк началник. Когато се подготвиха постановления и разпореждания на правителството за отраслите на икономиката, първо ги докладвахме на него. Така естеството на работата ни събра в продължение на пет и половина години.

Тано Цолов бе суров човек. Не случайно го наричаха „железния човек“. Няма възложена му задача било от Централния комитет на партията, било от правителството, която да не е изпълнил в срок. Не се спираше пред нищо. Целта трябваше да се постигне. И се постигаше. Колкото суров, той бе и толкова добродушен. Към мен, а и към много министри и някои съветници се обръщаше с думата „Бай“. С изключение на официалните заседания, ме наричаше „Бай Станиш“. Веднъж го попитах:

— Защо ми казвате „Бай“, Вие сте по-възрастен от мен близо три петилетки?

— В знак на уважение. Радвай се, докато така се обръщам към теб.

— Благодаря, „Бай Тано“.

Той ме изгледа многозначително и мълчешком. Нямам случай да ми е повишил тон и да не се е вслушал в направено предложение. От „половин дума“ се разбирахме.

В края на септември 1975 г. по решение на правителството трябваше да докладва на национално съвещание по проблемите на плана за годината. Както всяка задача, така и тази прие отговорно. „Затвори“ се в кабинета си и с помощниците си пишеха доклада. Те бяха умни и работливи колеги, но изглежда този път не попаднаха на целта. Датата на съвещанието приближаваше. Една вечер, всяка вечер стояхме по работните си места, докато той не си тръгне, Т. Цолов ми позвъни по петолъчката и каза да отида при него. Стоеше прав и явно бе ядосан.

— Докладът, докладът за съвещанието не е готов, а то е след няколко дни, представяш ли си? и заудря с голямата си лапа по масата.

— Няма проблем, докладът ще бъде готов. Как? Моля Ви, дайте ми вярно условие на задачата. От математиката знаем, че задачата има верен отговор, тогава, когато вярно е зададено условието. Няма ли вярно условие, няма верен отговор. Викнете стенограф и диктувайте какво искате да кажете. Ще слушам и ще си вода бележки, после ще пиша. Вие ще четете и поправяте. Ще редактираме доклада заедно.

Така и стана. Получих стенограмата. Прочетох я. Мислех как да построя доклада и как да вградя всяка изказана от него идея. Стенограмата и бележките ме улесниха значително. Подготвих и предадох написаното. Бай Тано имаше още бележки. Няколко пъти ми позвъни по телефона. Продължаваше да мисли.

В съвместната ни работа имаше и други подобни случаи.

В средата на януари 1977 г. в късния следобед бе една от последните ни срещи. Като влязох в кабинета, го видях в необичайна поза: застанал до прозореца с ръце на кръста и гледа към ларгото. Като ме видя, се усмихна. Здрависахме се. Седнахме до голямата маса. На нея нямаше обичайните папки и листове, а бутилка „Балантайн“, две чаши и купа с лед. Наля уиски в чашите и рече:

— Остави бележника. Днес не те викам по задачи. Искам да проведем личен разговор. Наздраве!

— Благодаря. Слушам.

— Идвам от „голямата къща“. Бях на доклад при Тодор Живков и той ме попита за теб: как си, как работиш. Похвалих те. Ти заслужаваш това. Сега приятелски искам да ти кажа: много си доверчив към хората. Много им вярваш и ги защитаваш, а някои злоупотребяват с това. Трябва да бъдеш по-суров и взискателен. Това дисциплинира човека, прави го по-енергичен. Наред с много добродетели българинът, още от турско време, има много лоши черти. Една от тях е предателството. Правиш на човека добра услуга, подпомагаш го, а в един момент той те предава. Пази се от предателите! Такива личности сред нас, за съжаление, все още има. На гърба си съм го изпитвал не веднъж. Затова внимавай. Сигурно в скоро време ще отидеш на работа на висок партийен пост. Винаги бъди взискателен и принципен. Няма приятелство, има принципност.

— Никой нищо не е говорил с мен и не зная къде ще отида на работа. Тук ми е добре. С Вас се разбираме добре и уважаваме. А това е главното.

По-нататък Т. Цолов започна да се „разхожда“ из своя богат житейски път, да ми разказва как е минавал от партийна на стопанска работа, после обратно, и пак, и пак. Навсякъде спазвал правилото: взискателност и принципност. Увещаваше ме, че в мен има още „много хляб“ и че трябва да се натрупва управленски опит.

Накрая благодарих за „уроците“, които ми предаде. Разбира се и за пиетието. За съжаление инсулт покоси този силен човек в зряла възраст. Можеше още много да даде на българския народ.

Какво да се прави.

Пред смъртта всички сме равни.

ПРЕД НОВИ ОТГОВОРНОСТИ И НОВИ ЗАДАЧИ

30 януари 1977 година. Работех в кабинета си върху поредната служебна задача. Телефонът „петолъчка“ позвъня. Вдигнах слушалката.

— Бонев здравей. Как си?

— Здравсти. Добре съм. Работя.

— Може ли да дойдеш за малко при мен?

— Разбира се, тръгвам.

Това бе разговорът с Гриша Филипов, член на Политбюро и секретар на Централния комитет на партията по икономическите въпроси. Влязох при секретаря му Пламен Георгиев. Още се ръкувахме, той ми каза: „Чака те!“

Заварих секретаря в обичайната му поза: седнал до бюрото със забити пръсти на двете си ръце в почти посребрената коса. Стана и с широка усмивка тръгна към мен. Предложи ми да седна с думите:

— Заповядай. Добре дошъл. Ще пиеш ли кафе?

— Благодаря, няма да откажа.

Започна се най-общ разговор. Продължи десетина минути. Очаквах да постави главния въпрос, за който бях повикан.

— Какво ще кажеш, да дойдеш на работа тук. Много време си в апарата на правителството. Сега няма Комитет за стопанска координация. Закри се Партийно-правителствената комисия по жизненото равнище. Не ти ли омръзна да се занимаваш с нормативни актове и правителствени решения?

— Не, обичам си работата, интересна ми е. Всеки ден има какво да се научи. А тук какво ще работя?

— Да оглавиш *отдел „Планово икономически“ като първи заместник с права и отговорности на завеждащ*. Така сме възприели: щом секретар наблюдава един отдел, той да се води и завеждащ отдела.

— За длъжност нямам претенции. Имам някои условия.

— Какви са те?

— Пред хора да не ми се караш и правиш забележки. Може да съгреша или да сме на различно мнение. На четири очи може всичко да си кажем. Знаеш, че преподавам в Икономическия институт. Бих искал да продължа. Между нас да има доверие, да споделяме и деликатни въпроси. Няма да ми е приятно от улицата да разбере примерно решаването на кадрови въпрос в отдела или във ведомствата, с които ще работим.

— Мисля, че и преди, когато работехме заедно, не съм давал повод да се съмняваш в моята толерантност. Разбираме се. Днес и утре да приключиш в Министерския съвет и на първи февруари да се уточним по задачите на отдела.

— Но още няма решение. Съгласни ли са Тодор Живков и председателя на правителството, при когото сега работя?

— От няколко дни има решение на Политбюро.

Така заставах на нова писта в професионалния си стаж, с лице пред нови отговорности и нови задачи.

Отделът „Планово-икономически“ бе един от най-главните функционални отдели. В него се работеше по националните проблеми на социално-икономическото развитие на страната. В неговия обсег на действие бяха такива министерства и ведомства като: Държавния комитет за планиране, с председател Кирил Зарев; Министерството на финансите, с министър Белчо Белчев; Българската народна банка, с председател проф. Веселин Никифоров; Министерството на снабдяването и държавните резерви, с министър отначало Сава Дълбоков, а после инж. Йордан Младенов; Комитета по труда и работната заплата, с председател отначало проф. Ангел Чаушев, а после проф. Давид Давидов; Централното статистическо управление, с председател проф. Стефан Станев; Министерството на външната търговия, с министър Христо Христов; Министерството на вътрешната търговия и услугите, с министър Георги Караманев; Централния кооперативен съюз, с председател отначало Иван Пръмов, а после Панчо Иванов; Комисията по цените при Министерския съвет, с председател проф. Иван Виденов; Държавния комитет по туризма, с председател Георги Евтимов и други централни финансово-кредитни и търговски органи и организации. Функциите и задачите на всички тези органи на правителството ми бяха добре известни, техните

ръководители бяха компетентни, знаещи и можещи, всеотдайни радатели за добруването на българския народ. С тях за кратко време установих добри взаимоотношения, тъй като отдавна се познавахме от съвместната ни работа в апарата на правителството. Между нас имаше взаимно доверие и уважение. Никога не бе прескочена границата на принципност и толерантност. Взаимно се подпомагахме в търсене на най-добри решения за преодоляване на възникналите проблеми за перспективното развитие на страната.

На 1 февруари отидох в кабинета на Гриша Филипов. На чаша кафе той започна с най-непосредствените задачи пред отдела. После нареди на секретаря да извика заместник-завеждащите на отдела: Петър Цеков, ст.н.с. II ст. Стоил Кодинов, проф. Делчо Порязов и Иван Хлебаров. Гр. Филипов ме представи, макар че с всички се познавах добре. Със Ст. Кодинов бяхме състуденти от Икономическия институт. С него работехме за кратко време в Комисията по новата система към Министерския съвет Той работеше по външнотърговските въпроси. П. Цеков изпълняваше функциите на първи зам.-завеждащ отдел и поддържаше контакти с плановия комитет, Комитета по труда и работната заплата и Централното статистическо управление, проф. Делчо Порязов, доскорошен ректор на Свищовския стопански институт, правеше разработки и заключения по финансово-кредитните проблеми. Иван Хлебаров се занимаваше с търговията, кооперациите, туризма и с въпросите на жизненото равнище. Към всеки заместник имаше по няколко инструктори.

Една от първите по-големи разработки бяха *мероприятия* за реализация решенията на Юлския пленум на Централния комитет на партията от 1976 г. *за социалната политика и осигуряването на висока ефективност и строг режим на икономии при използване на трудовите, материалните и валутните ресурси на страната.* По своята същност и целенасоченост решенията на този пленум бяха най-тясно свързани с практическото осъществяване на новата икономическа стратегия за висока ефективност и високо качество. Те като във фокус събираха и пресичаха всички проблеми на многостранното социално-икономическо развитие на страната и имаха дългосрочен характер. И макар минали няколко месеца от тяхното приемане, все още бяха в начална фаза на реализиране. Беше налице противоречие между възможностите на създадената в страната

материално-техническа база и нейното недостатъчно използване от субективния фактор. Целта на нашата разработка бе да се задълбочи, разшири и организира работата на трудещите се за пълноценно използване на ресурсите и тяхното ефективно изразходване.

Друг акцент на разработката бе върху два момента. Единият — производството на стоки и услуги от всички отрасли и сфери в народното стопанство. И отраслите на тежката промишленост да организират производството на „съпътстващи“ продукти за населението и на тази основа да се преодолява дефицитността на основни видове стоки и услуги. Другият — изработване на целеви валутни програми за износ в несоциалистически страни с оглед ежегодно приключване с активно валутно салдо с тези държави. За контрол по изпълнението на тази задача се предложи към Политбюро да се създаде Валутна комисия. Резултатите не закъсняха. За няколко месеца се съставиха целеви валутни програми и страната започна ежегодно да приключва с активно валутно салдо. И на Запад признаваха платежоспособността на НР България.

По инициатива на Гриша Филипов към отдела се сформира група от пенсионери, бивши заместник-министри, генерални директори и други стопански дейци, със задача да оказва непосредствена помощ на окръзите и предприятията, износители на стоки, за реализиране на повече валутни приходи на страната. Групата се ръководеше от Кръстю Данов, бивш директор на Инвестиционна банка. Тя съществува до средата на 1981 г. и извърши огромна работа.

В началото на февруари 1978 г. по поръчение на Тодор Живков изнесох лекция пред Генералния щаб на Българската народна армия по въпросите на механизма за управление на народното стопанство. Проблематиката ми бе добре позната. Бях работил по нормативните актове. Не веднъж и пред стопански дейци, и пред студенти съм говорил по нея. Сега беше друго. Трябваше да говоря пред генерали и висшия състав на армията. Написах макар и кратък тезис. В определения ден отидох в Централния дом на армията на бул. „Руски“. На входа ме чакаше генерал Делчо Симов, началник на Главното политическо управление на армията, с когото се познавах от по-рано. Нали и той беше трънчанин.

Говорих около 50 минути. оставих време за въпроси и отговори. Изпратиха ме с благодарност.

Това бе първата ми изява след преназначаването ми за завеждащ отдел „Планово-икономически“ на ЦК на БКП.

В отдела се работеше с напрежение. Оформяха се становища. Търсеха се и се предлагаха нови решения. Вечерите работехме до късно. Понякога събота и неделя прекарвах в кабинета си. С такива специалисти като Делчо Порязов, Стоил Кодинов, Георги Петров, Л. Видински, Г. Сарафов, Г. Панков, М. Стоименов, Ив. Попов бе приятно да се работи. Полезни бяха разработките, които давахме. Една такава разработка, макар и малка по обем, бе за социалистическата организация на труда.

В средата на март от кабинета на първия секретар ми съобщиха: „Включен си в работна група, която заедно с др. Т. Живков, да подготви доклад за национална партийна конференция“. В групата бяха включени: Димитър Методиев, Нико Яхиел, Милко Балев, аз, Веселин Йосифов, тогавашен председател на Съюза на журналистите и главен редактор на в. „Антени“, и като стенограф — Делекова. Тодор Живков ни събщи известната вече на всички ни тема — „За социалистическата организация на труда и плановото ръководство на икономиката“, и започна да диктува по даден въпрос. Получихме стенограмата и започнахме работа. С Нико Яхиел пишехме по икономическите проблеми. М. Балев и В. Йосифов — по партийно-политическите въпроси. Д. Методиев се зае, както и други път, с общата редакция на доклада.

Отделът участва в подготовката на *Тезисите на Дванадесетия партиен конгрес за социално-икономическата политика*. Бяха включени за участие сътрудници от отдела и Георги Аврамов, журналист-икономист, помощник на Гриша Филипов. Работихме в дом № 5 на резиденция „Бояна“. Наред с разработката на тезисите се отдели време и за събиране на информация от компетентните органи за отчетния доклад на конгреса. Обработиха се много статистически материали и перспективни разработки за развитието на страната през следващия период (1981–1985 г.) и до 1990 г.

Възникна идеята, за първи път, в доклада да има раздел и за обществените фондове за потребление като икономическа основа за провеждане на социалната и културната политика. За разработката на този раздел огромна помощ оказаха, проф. Делчо Порязов и проф. Ташо Пачев, млади и ерудирани икономисти.

В раздела „Основни насоки и проблеми на икономическата политика“ се посочиха: главното и новото в курса към интензивно развитие на икономиката и другите сфери на обществения живот; последователното прилагане на икономическия подход и за развитието на отраслите на икономиката. С голяма острота се поставиха въпросите за преустройството на инвестиционната политика и нейното най-тясно свързване с ускореното внедряване на най-новите постижения на научно-техническия прогрес; дълбочинното и комплексното използване на суровините; за прякото свързване на производството с пазара; поставянето на всяка стопанска и социална дейност на стопанска сметка и самоиздръжка; повишаване мястото и ролята на печалбата като един от най-важните икономически листове; за осъществяване на прогресивни структурни изменения в икономиката; производството на стоки с високо качество да стане първостепенно задължение на всички производства и предприятия, независимо от предмета на тяхната дейност; опазването на околната среда като всеобщо и неизменимо жизнено благо на народа; самозадоволяването със селскостопанска продукция — грижа на всяка селищна система, и други.

Разделът за *формиране и използване на обществените фондове за потребление* също предизвика оправдан интерес. Зад всеки процент увеличение на тези фондове стои много по-голяма сума в сравнение с предшестващия период. Докато през 1970 г. един процент прираст се равнява на 24 милиона лева, през 1980 г. той е 55 милиона лева, а през 1985 г. да достигне 65 милиона лева. Главното и основното е тези средства правилно да се разпределят и да се повиши тяхната икономическа и социална ефективност. Постави се въпросът и за по-нататъшно гарантиране и разширяване на социалната сигурност на всички членове на обществото. И занапред първостепенна грижа да бъде създаването на възможно най-добри условия за израстването на младото поколение. Генерално да се реши въпросът за обхващане на всички нуждаещи се деца от 3- до 6-годишна възраст в детските заведения. Да се създадат условия за спокоен и осмислен живот на хората в пенсионна възраст. Най-ниската пенсия да се увеличи до размера на половината от минималната работна заплата. За петгодишния период да се построят най-малко 400 хиляди жилища.

От кабинета на първия секретар, на отдела „Планово-икономически“ се възлагаха и специфични задачи.

В края на седемдесетте години на няколко съвещания, срещи с обществени и по други поводи Т. Живков говори за новия икономически подход и новия икономически механизъм. Едно от тях бе националното съвещание на партийния, държавния, стопанския и обществения актив от 30 януари 1980 г. След няколко дни получих стенограмата на доклада с поръчение от Т. Живков да се подготви за печат. Изпълних поръчението. Материалът се отпечата първоначално в брошура, а после в избраните съчинения.

По-късно бях включен в работна група, която подготви материали за слово пред международна среща-диалог по разведряването, посветена на седемдесетгодишнината на Българския земеделски народен съюз, произнесено на 8 юли 1980 г. Срещата се състоя в София, в парк-хотел „Москва“.

В първите жарки юлски дни в нашата столица пристигнаха представители от около 70 държави. Сред тях бяха изтъкнати учени и писатели, общественици и политици, бизнесмени и деятели на деловите кръгове от всички краища на планетата. Домакините, Постоянното присъствие на БЗНС, бяха поканили председателя на Държавния съвет на републиката да поднесе приветствие към гостите и да вземе отношение по обсъждания проблем. За подготовката на неговото слово ни събра Н. Яхиел в резиденция „Панчарево“. На проф. Никола Стефанов, проф. Тодор Ив. Живков, Мишо Малеев и мен ни раздаде екземпляр на стенограма от продиктуван тезис лично от Тодор Живков по три проблема: за мирното съвместно съществуване на страните с различен обществен строй, за войната и мира и за отношението между човека и природата. На мен ми възложиха последната част.

Разработката, с която участвах, съдържаеше като основни моменти:

„Човекът и природата са неразривно свързани. Природата е не само естествена среда, в която се е зародил и оформил човешкият род, но и източник на средства за съществуване. Човешкият род е съставна част на

природата. «Със своята плът, със своята кръв и със своя мозък, писа Фр. Енгелс, ние принадлежим на природата и се намираме в нея».

Всяко «ограбване» на природата, всяко безразсъдство и потребителско отношение към нея е имало, има и ще има опасни последици за човечеството. През последните години възникнаха големи, сериозни проблеми във взаимоотношението между човека и природата, въпроси, които днес занимават и вълнуват цялото човечество. Някои идеолози и от Запад, и от Изток твърдят, че нарушаването на екологическото равновесие е резултат на съвременната научно-техническа революция. Вярно е, че тази революция извърши колосални качествени изменения в развитието на живота на човека.

Съвременната научно-техническа революция измени коренно производствената база и продължава да я изменя не само количествено, но и качествено. Фактически на нейна основа се създаде и продължава да създава принципно нова производствена база. Тази революция измени материалната среда и условията за живот на хората, превърна се в първостепенен фактор за значително повишаване ефективността на човешката дейност, за нейната интензификация. Тя създаде условия за развитие на общественото съзнание, за повишаване интелектуалните възможности на човека.

Заедно с това в условията на съвременната научно-техническа революция се нанесоха и се нанасят големи вреди върху природата. Данните, които се публикуват за използване на природните ресурси, са повече от тревожни. През последните 500 години човекът е унищожил около 2/3 от горите на нашата планета. Няма ги вече стотици видове растения.

Все повече се замърсява въздухът. Постепенно и безконтролно се увеличава съдържанието на въглероден двуокис. Специалистите го изчисляват на милиони тонове годишно. А възможностите на атмосферата не са безгранични. В световния океан ежегодно се изхвърлят

около десет милиона тона нефт и какви ли не други отпадъци. Сигналите за замърсяването на почвата, на реките и на езерата са също тревожни.

Но по своята същност научно-техническата революция е и може да бъде наш «съюзник» в хармонизирането на отношенията между обществото и природата. И ако това не става, то не е по вина на научно-техническата революция, а на хората. Въпросите за хармонично отношение между човека и природата са преди всичко социални. Научно-техническата революция не е проклетие, а благо, ако даденото общество, страна и народ са успели да впрегнат нейните огромни възможности за човешкото добруване.

Някои идеолози драматизират проблема за нарушаването на екологическото равновесие на нашата планета и изпадат в песимизъм. Осъзнаването на опасността е сигнал за действие, а не за песимизъм. Човечеството трябва да се справи с това бедствие сега. В перспектива то може да се окаже катастрофално за цялата планета. Това, което сега се прави в тази област, е недостатъчно. То е поле за сътрудничество на малки и големи държави, на развити и развиващи се страни. Тези проблеми, както и проблемите на съвместното съществуване, проблемите на войната и мира, не могат да се решават от отделни държави, колкото и големи да са те. Те могат да се решават само с усилията на всички държави, на всички народи; на човечеството, на хората, на техните организации. Хармонизирането на отношението между природата и обществото може да стане само в условията на мир и разведряване.

Напоследък в тясна връзка с решаването на екологическия проблем са говори за суровинния проблем, за енергийния проблем, за продоволствения проблем. И по тези проблеми се налага да се направят трезви анализи и преоценки.

Във връзка с бурното развитие на производителните сили действително някои от традиционно използваните

досега суровинни ресурси все повече и повече се изчерпват, така да се каже, намалява тяхната «приходна част». Освен това следва да се има предвид и друго — липсата на всякаква «божа справедливост» в разпределението на суровинните и енергийните ресурси на Земята. Ние внасяме нефт, газ, въглища, метали и други. Това е положението и с много други държави. Но суровини в света има и ще има.

Въпросът е дали трябва с военна сила и военни стълкновения да се решава суровинният проблем? Това не е и не може да бъде пътят. И тук са нужни мирното съвместно съществуване, диалогът, съвместните усилия.

Научно-техническата революция открива достатъчно нови възможности за решаването на този проблем. Усилията вече са насочени към търсенето на заместители, на нови енергийни ресурси. Сега се използва основно първичното, това, което е дадено от природата, а има и други колосални потенциални възможности. Науката тепърва ще ги разкрива.

Така нареченият продоволствен проблем е изключително остър за такива райони като Африка, Азия и даже за някои слоеве от населението в развитите западни страни, но — главно за страните, които бяха под колониално робство и скоро отхвърлиха колониалната зависимост. И този проблем е социален.

В теориите на различни идеолози се доказва, че недояждането и гладът, които съществуват на нашата планета, се дължат на демографски фактори, на естествени, така да се каже, фактори като голяма раждаемост, намаляване плодородието на почвата и т.н. Това не е вярно. Истината е съвсем друга.

По данни на съответните международни организации, които се занимават с проблемите на изхранването, за задоволяване потребностите на цялото население, е необходимо през следващите 20–25 години сегашното производство на потребителни стоки да се увеличи около три пъти.

Човечеството е в състояние да реши този проблем. Изходът е да се помогне с необходимите средства, да се създадат кадри. Ако се отделят 8–10 на сто от 400-те или 500-те милиарда долара, които сега се изразходват в света за въоръжение, въпросите за изхранването, за бедността, за неграмотността и борбата срещу повечето болести могат да се решават. Разбира се, не от един път. Ще има трудности, но перспективата да бъде ясна.

В Народна република България опазването на природата, подобряването на жизнената среда на нашия народ са държавна политика, което е зафиксирала в Конституцията. На всички равнища на държавното управление са създадени съответни органи, които се занимават с опазването и възстановяването на природата. В това дело са заангажирани и обществените организации. Екологическите проблеми се изучават и разясняват във висшите учебни заведения, в системата на образованието и сред населението.

През текущия петгодишен период са определени 900 милиона лева за опазване и възстановяване на природната среда. През следващия — за тази цел се предвиждат над един милиард лева.

Ние сме на едно от първите места в света по залесяване. Ще оставим на поколенията достатъчно гори и дървен материал. Ежегодно залесяваме около 400–500 хиляди декара. През годините на народната власт са залесени 16 милиона декара. Това представлява 49 на сто от горския фонд и 14,6 на сто от територията на страната. Огромни обезлесени в миналото, силно ерозиранни и пустеещи територии се превърнаха в гори, в плодородни земи, овощни и зеленчукови градини, което доведе до ограничаване на ерозионните процеси, увеличаване на дървесните запаси и коренно подобряване ландшафта на страната.

Ако човек има възможност да се поразходи из страната и се запознае с някои данни какво беше България до 1944 г. и какво е сега, ще констатира коренна разлика.

Сега, където и да се отиде, се виждат десетки чудесни кътчета на нашата родина, една напълно обновена страна. Това са обширните нови и девствени гори на Рила, Пирин и Родопите; черноморската огърлица от туристически комплекси; благоустроени селища и жилищна райони; зелените пояси на Добруджа и още много други неща. Ще се види една страна-градина, сътворена от труда на българския народ.

Верният подход е да се разбира и уважава природата, да бъдем нейни мъдри и грижливи стопани, за да се осигури хармонично отношение между общество и природа.

Народна република България участва активно във всички международни начинания и инициативи, посветени на този проблеми. Признание за активната роля на нашата страна при решаването на екологическите проблеми е разпространението на «Основни насоки за опазване и възпроизводство на природната среда на НРБ» като официален документ в ООН. Плод на усилията на много страни, включително и на нашата, бе подписаната през 1978 г. Конвенция за забрана на военно и всяко други враждебно използване на средства за въздействие върху природната среда, което България ратифицира и строго съблюдава. Преди няколко години в България по линия на ЮНЕСКО се проведе симпозиум за изучаване на нашия опит по възстановяването на природната среда и борбата с ерозията. Нашата страна предприе редица инициативи за подготовка на съответни конвенции и споразумения на заинтересованите крайбрежни страни за спазване чистотата на река Дунав и Черно море.

България подава ръка на всички малки и големи държави, на всички народи за съвместно не само политическо и културно, но и екологично сътрудничество, за да може майката-земя да дарява с обилни плодове не само нас, но и нашите бъдни поколения.

И днес, в началото на новото, на третото хилядолетие, хората по света бият тревога: природата е в

опасност, на всеобща борба за възстановяване на екологичното равновесие!“

Във връзка с усъвършенстване на системата за заплащане на труда и привеждане на цените на едро и дребно в съответствие с обективните условия за развитието на икономиката в началото на октомври 1979 г. се създаде работна група с ръководител Кирил Зарев — председател на Държавния комитет за планиране, и членове: Давид Давидов — председател на Комитета по труда и работната заплата, Белчо Белчев — министър на финансите, Иван Виденов — председател на Комисията по цените при Министерския съвет и Иван Шпатов — главен секретар на Министерския съвет. Понеже посочените ръководители на централните ведомства работеха в най-тясна връзка с нашия отдел, ми бе възложено да участвам в изработването на материалите. Целта бе да се укрепи икономиката и повиши нейната ефективност, да се създадат условия за умножаване богатствата на страната като предпоставка за по-нататъшно задоволяване потребностите на хората и защита на трайните интереси на държавата.

Групата работеше във вилата на УБО „Бели брези“ в Княжево. Там се провеждаха дискусиите по отделни проблеми, пишеха се материалите. Стигна се до заключение да се проведе цялостна реформа в областта на заплащането на труда и ценообразуването. *Оформил се и се приел разгърнато постановление на Министерския съвет, 10 ноември 1979 г.*

Кое наложи провеждането на тази реформа?

Многостранното и динамичното развитие на народното стопанство се осъществяваше в усложнена външнополитическа и икономическа обстановка. В капиталистическите страни през седемдесетте години се изостриха енергийно-суровинната и валутно-финансовата криза. Един от характерните белези на тези кризи бе галопиращото нарастване на цените на стоките.

Неколкократно нараснаха цените на енергията и горивата. Например цената на един тон суров нефт през 1979 г. достигна 163 долара, докато през 1972 г. тя бе само 14 долара.^[1] Над 1,5–2 пъти поскъпнаха основното оборудване, машините и съоръженията за много

производства. В още по-голяма степен нараснаха цените на резервните части, на комплектуващите възли и изделия. През 1978 г. цените на внасяните в България стоки в сравнение с 1973 г. се повишиха средно с 50 на сто. В същото време цените на стоките, които нашата страна традиционно изнасяше, се задържаха на старото равнище или се увеличаваха минимално. На тази основа се образува „ножица“ между износа и вноса във вреда на нашата страна. Известно е, че през тази период икономиката ни имаше „открит“ характер. Страната ежегодно внасяше и изнасяше все повече стоки, защото само по този път можеше да се изгради съвременна икономика, да се създаде модерно крупно серийно производство. Почти сто процента от потребностите на течни горива, природен газ и значителна част от другите енергийни източници се задоволяваха от внос. Голям бе вносът на машини и съоръжения, резервни части, химикали и т.н. Увеличаването на техните цени принуди държавата да плаща много по-скъпо, отколкото преди няколко години.

Природните ресурси на страната, сложилата се структура на производството и качество на много изнасяни стоки не позволяваха чрез износа да се покрие поскъпването на вноса. Животът недвусмислено потвърди изводът, че енергийно-суровинната и валутно-финансовата кризи в капиталистическите страни и постоянното повишаване на цените на международния пазар са обективни фактори с отрицателно влияние върху нашата икономика. Обстоятелството, че основните икономически връзки на България се осъществяваха със социалистическите страни, в известна степен, ограничаваше неблагоприятното влияние от бързото нарастване на цените на стоките, внасяни от капиталистическите страни. Независимо от това, страната понасяше реални загуби, което затрудняваше валутните баланси. Огромният внос функционираше в икономическия оборот на страната по цени, които са далеч по-ниски от реално извършените разходи за доставката им у нас. Години наред действащите цени на едро не съответстваха на динамиката на цените на международния пазар. В много случаи такива цени не стимулираха, а задържаха внедряването на научно-техническия прогрес, особено производството на нови изделия, не въздействаха по икономически път за най-пестеливо и рационално оползотворяване на суровините, материалите, горивата и енергията.

Нарастването на цените на международния пазар предизвика бързо увеличение на равнището на цените на дребно на стоките и услугите във всички капиталистически държави. Така например цените на дребно през 1978 г. са се увеличили в сравнение с 1973 г. в такива страни като: Франция — със 66 на сто; Италия — 116 на сто; Дания — 68 на сто; Белгия — 55 на сто; Англия — 111 на сто; Германската федерална република — 26 на сто; Япония — 71 на сто и т.н.

Увеличаването на равнището на цените на дребно не отмина и съседните държави. Индексът на тези цени за периода 1973–1978 г. бе нараснал в Югославия със 122 на сто, в Гърция — 106 на сто, Турция — 215 на сто, Унгария — 20 на сто и др. Индексът на държавните цени на дребно за същия период у нас нарасна само с 3 на сто.

И още един факт. България имаше бързо развиващ се международен стопански туризъм и бе важен международен кръстопът. Ежегодно нарастваше броят на чужденците, посетили нашата страна. Докато през 1960 г. те са били 200 000 души, през 1975 г. техният брой достигна 2,5 милиона души, а през 1979 г. се очакваше внушителното за нашите мащаби число от 5 милиона души. Поради относително ниските цени на дребно, особено на основните хранителни стоки, на някои памучни тъкани и други изделия, повечето от които се дотират от държавата, чуждестранните туристи, пребиваващи в нашата страна, купуваха големи количества стоки при много благоприятни за тях условия. Особено остро това се чувстваше в районите около западната и северната ни граница. Фактически българската държава дотираше чужденците, туристи и гости от съседни държави, които ползваха стоки и услуги в нашата страна.

Показателен бе фактът, че много стоки, особено от животински произход, се продаваха по цени на дребно под действителните разходи за тяхното производство и реализация. През 1978 г. за всеки произведен и продаден литър краве мляко държавата даваше 15 стотинки дотация, за всеки килограм овче сирене — 1,05 лв., краве сирене — 1,52 лв., кашкавал „Витоша“ — 2,05 лв., телешко месо — 1,68 лв., свинско месо — 55 стотинки и т.н. Подобно бе положението и с някои други стоки на хранителната промишленост, зеленчукови консерви, месни консерви, риба и рибни продукти и т.н. В продължение на много години държавата отделяше от Държавния

бюджет значителни суми, за да дотира потреблението на населението и туризма. Размерът на тези дотации бързо нарастваше и през 1978 година възлезе на над един милиард лева. Следователно, тази аномалия — бюджетът да дотира консумацията на хранителните и някои нехранителни стоки, бе несъвместима със стопанската сметка, с нормалното функциониране на икономиката. Тя трябваше да бъде прекратена. Тъкмо за тази цел се предложи провеждането на реформата.

Подготвеният проект за постановление се докладва на Т. Живков. Присъстваха Гр. Филипов и пълният състав на работната група. Кирил Зарев посочи накратко принципните постановления и подчерта, че реформата обхваща система от мерки, осигуряващи балансиране на приходите от увеличаване цените на дребно и някои услуги, постъпили в държавния бюджет, с разходите, които държавата отделя за нарастване доходите на населението. Общият баланс възлизаше на един милиард четиристотин и осемдесет милиона лева.

За повишаване доходите на населението докладва проф. Давид Давидов. Той подчерта, че от първи ноември се предлага да се въведат Единна тарифна мрежа и Единна щатна таблица за цялото народно стопанство. В тях са включени компенсациите за посрещане повишените разходи за храна, заплащане на отопление, осветление и вода на всички работници от материалното производство със 144 лева годишно или с по 12 лева месечно, а на служителите и ръководните кадри с по 120 лева годишно, или с по 10 лева месечно.

Особено внимание бе отделено за подобряване заплащането на труда на около 265 хиляди млади специалисти. Техните щатни заплати се увеличиха средно с около 40–50 на сто. Установен бе нов размер на минималната заплата — 100 лева месечно, вместо 80 лева. Въведени бяха допълнителни възнаграждения за прослужено време, за работа при неблагоприятни и други специфични условия. Установена бе нова категоризация на стопанските организации и поделенията им. Увеличиха се пенсиите на 1 милион и 936 хиляди души, детските надбавки на 2 милиона и 200 хиляди деца, стипендиите на ученици и студенти и т.н. Държавният бюджет пое изцяло допълнителните разходи за храна, отопление и други на детските и болничните заведения. Изменено бе облагането с данък върху общия доход с оглед да се освободят от облагане добавките за компенсация. Увеличи се

размерът на кредита за жилищно строителство. Следователно, задачата бе всеки български гражданин да получи компенсация в размер на средните допълнителни разходи, произтичащи от увеличението на цените на дребно на някои стоки и услуги.

За измененията в цените на дребно на някои хранителни стоки и услуги докладва проф. Иван Виденов.

Задълбоченият анализ, който направи работната група, на равнището и съотношението на цените на дребно на стоките и услугите, показва, че цените на основната част на нехранителните и на някои от хранителните стоки не се налага да се изменят. Увеличението засегна хляба и месото, млякото и варивата, захарта, спиртните и някои безалкохолни напитки, отделни строителни материали, както и тарифите и таксите за осветление, отопление, вода, телефон, билети за културни заведения и други.

Най-голямо бе увеличението на цените на месото и местните произведения — с около 42 на сто, и на млякото и млечните произведения — с 37 на сто. Това се наложи от обстоятелството, че техните цени не покриват разходите по производството и държавата даваше големи дотации на потребителите на тези стоки, от една страна, и, от друга, фактът, че равнището на цените на тези стоки в съседните и други държави бе значително по-високо. Като се взе предвид, че млякото и млечните продукти и готовите детски храни заемат голям дял от разходите за храна на подрастващите и на старите хора, се предложи занапред да продължи дотирането от държавата на тяхната консумация.

Най-дискусионният въпрос бе увеличаването на цените на хляба, хлебните и тестените изделия.

Предложи се да се утвърдят нови цени на хляба. За хляб „Софийски“, т.е. за типовия хляб, новата цена да стане 26 стотинки за килограм, за хляб „Добруджа“ — 36 стотинки за килограм и за хляб „Стара Загора“, т.е. за белия — 48 стотинки за килограм.

— Какво? какво, запита Т. Живков и скочи от стола.

Иван Виденов повтори предложението. Т. Живков започна да обикаля кръглата маса. Почти крещеше:

— Вие искате да ме скарате с българския народ? Какво си въобразявате? Ще бъркате в джоба на вашите бащи и майки? Тая няма да я бъде. Хляба, тая светиня, няма да се пипа. Разбрахте ли?

— Дълго време се обмисля и преценява от всички страни... Трябва, макар и символично да се повиши цената, каза Виденов.

— Може ли един въпрос, подех аз. Знаете ли от кога в България не са изменяни цените на хляба и хлебните изделия?

Живков се сепна. Явно мислеше върху неочаквано зададения въпрос и запита:

— Кажете откога?

— От 1954–1956 г. Това са вече 23–25 години. Едва ли има държава в света толкова дълго да е държала цените на дребно на хляб, брашно, фиде, макарони, ориз и т.н. Всеки българин знае, че на село и в малките градове стопаните с хляб си хранят животни. Даже цените на фуража и триците са вече равни или по-високи от цените на брашното и хляба. Навсякъде хлябът се пилее. Ако правилно и добре се обоснове и разясним на населението, то ще ни разбере.

— И компенсация се дава, почти в един глас допълниха Гр. Филипов и К. Зарев.

— Е, какво да се прави тогава? — запита Живков.

Думата взе Гриша Филипов и каза:

— Налагат се предложените икономически мерки. Само с агитация и призови хляб не се пести. В деня на публикуване на постановлението Давидов и Виденов да излязат по телевизията и радиото и аргументирано да разяснят на народа мероприятията, които се предлагат. Същото да направят и с журналистите — главните редактори на вестниците. Бонев да напише разяснителен материал на достъпен за хората език, който да се чете на събрания на трудовите колективи и по квартали, да се организира в печата и по телевизията „Въпроси и отговори“. Министерският съвет да отпечата ценоразписите и предварително да инструктира председателите на окръжните съвети. Караманев и Пръмов да организират инвентаризация на складовете и магазинната мрежа на държавната и на кооперативната търговия, за да няма спекула...

— Добре, прекъсна го Живков, внесете материалите, и да се свика съвместно заседание на Централния комитет на партията и Министерския съвет.

Това заседание се проведе на 11 ноември 1979 г., събота сутринта. Всички магазини за продажби на стоки, които подлежат на увеличение, бяха запечатани. Извършваше се инвентаризация. Отделът

организира предаването по телевизията на въпроси и отговори, свързани с реформата. Отначало през ден, после през два три дни, та цял месец. Реформата се проведе успешно.

След реформата в заплащането на труда и цените на дребно все по-често се замислях за *изпълнението на програмата за повишаване жизненото равнище на народа*. Още повече, че 1980 г. бе последната за изпълнението на втория петгодишен план от нейното приемане. Анализите показваха слаби звена в нейното реализиране. Тревожно бе, че от 1977 г. на вътрешния пазар се очертаваше тенденция на минимално увеличение, задържане, а в отделни случаи и на влошаване на стоквата осигуреност. Тревогата от това явление споделихме с наблюдаващия отдела секретар.

С най-активното участие на отдел „Планово-икономически“ се подготви и проведе Русенското съвещание за производство на повече, по-разнообразни и качествени стоки и услуги за населението, състояло се в гр. Русе на 10 май 1980 г.

Периодът 1977–1981 г. бе успешен и за моята научно-преподавателска дейност. Написах и публикувах статии, студии, брошури. Сред тях са: „Обща теория на народностопанското планиране“, учебник за икономическите техникуми, второ основно преработено издание; „За усъвършенстване на плановото ръководство на икономиката и социалистическата организация на труда“, брошура; „Усъвършенстване на планирането и на плановото ръководство на народното стопанство“, студия; „Усъвършенстване социалистическата организация на труда и на плановото ръководство“, учебно помагало; „Планиране и баланс“, учебник за ВУЗ, две глави и други.

Някои от публикациите ми през 1980 г. са: „Икономическият подход и усъвършенстване на планирането“, статия. Тя е преведена на пет езика: руски, френски, немски, английски и испански; „Повишаване научното равнище на планирането в НРБ“, статия за полското списание „Планово стопанство“. Висока оценка получиха студиите: „Новият икономически подход и планирането“, отпечатана в трудовете на ВИИ „Карл Маркс“ и „Планирането и плановото ръководство на социалистическото стопанство“, отпечатана в Сборник на Икономическия институт на БАН.

Специално ще отбележа изданието „Актуални проблеми на планирането на народното стопанство“, написано съгласно учебната

програма за тази дисциплина за студентите от специалност „Управление и планиране на народното стопанство“ IV курс на ВИИ „Карл Маркс“ София. То се посрещна, през втората половина на януари 1980 г., с благодарност от студентите-планисти. Изданието не отбягна от погледа и на мнозина преподаватели. Бе предмет на разговори и от колегите в катедрата. Една сутрин на март 1980 г. в института от стаята на завеждащ катедрата академик проф. Евгени Матеев излизаше проф. Никола Вълев. Когато ме видя, направи две крачки назад, отвори вратата и възкликна:

— За вълка говорим, а вълкът е в кошарата.

Обърна се към мен и ме вкара в кабинета на завеждащия. Ръкувахме се. Седнахме. Академикът започна:

— Току що с професор Вълев приказвахме за кадровото развитие на членовете на катедрата. Стана дума и за теб, за твоите „Актуални проблеми“. Интересни проблеми си захванал. Увлекателно си я написал. Това ти е готов 90 на сто хабилитиран труд за професура. Какво чакаш?

— От колеги чух хубави отзиви, продължи проф. Вълев.

Гледах ги малко смутено. Разговорът бе неочакван за мен. Затова полугласно казах:

— Има време. Ще помисля и ще ви кажа. Имам голяма служебна заетост...

— До края на семестъра да си готов и да обявяваме процедура, разпореди се проф. Н. Вълев.

Мина време. Служебната заетост наистина не ми позволи да се вмества в поръчания срок.

Разработката за „Икономическия механизъм за управление на народното стопанство“ обогатих с нови моменти и я използвах за основа при две изказвания на научни форуми и за написване на студия.

Едното изказване бе встъпително слово при откриването на семинар за обмяна на опит по управлението и планирането в стопанските организации на НРБ и ГДР през лятото на 1980 г. Словото бе отпечатано в Сборник доклади на Института за социално управление у нас и на Сборник на Централния институт за социалистическо стопанско ръководство на Германската демократична република.

Другото изказване, относно социално-икономическата същност на новия икономически подход, бе на научно-теоретична конференция във Висшия икономически институт „Карл Маркс“ — София. То бе отпечатано в сборник „Проблеми на икономическия механизъм на функциониране и управление на народното стопанство“, издание на института. Студията имаше заглавие „Новият икономически подход и планирането“. Написах я специално и е отпечатана в научните трудове на ВИИ „К. Маркс“ също през 1980 г.

Във връзка с 1300-годишнината на българската държава участвах със студията „Планирането и плановото ръководство на социално-икономическата политика на българската държава (681–1981)“, книгоиздателство „Г. Бакалов“ — Варна, 1981 г. Съставител и отговорен редактор бе проф. д-р Лалю Радулов, ректор на Висшия икономически институт „К. Маркс“. В сборника взеха участие изтъкнати български икономисти като професорите Михаил Савов, Здравко Ковачев, Доко Доков, Емил Александров, Стефан Цонев и други.

Във връзка с тази годишнина участвах и в сборника „Изграждането на икономиката на развитото социалистическо общество“ издание на Българската академия на науките, Икономическия институт.

По случай 1300-годишнината на българската държава на 6 септември 1981 г. бях награден от Държавния съвет на НРБ с най-високия орден на републиката „1300 години България“.

В началото на април на XII конгрес на Българската комунистическа партия бях избран за член на Централния комитет на партията.

На 7 юни 1981 г. се проведеха избори за Народно събрание. Гласоподавателите от Девненския изборителен район единодушно ме избраха за техен представител.

На 16 юни се състоя първата сесия на Осмото народно събрание. Първия ден положих две клетви за вярна служба на българския народ. Едната бе като народен представител, другата — като член на Правителството на Народна република България.

Народното събрание избра нов състав на Министерския съвет. За председател бе предложен Гриша Филипов, за първи зам.-председател — Тодор Божинов, и пет зам.-председатели, а именно: Григор

Стоичков, Андрей Луканов, Георги Йорданов, Кирил Зарев и Станиш Бонев. Избирането ми в най-висшия орган на изпълнителната и разпоредителната власт — Министерския съвет, бе за мен неочаквано. Дори за миг в живота си не бях си представял, че един ден ще стана министър, камо ли вицепремиер на републиката. Съдбата ми поднесе и този неocenим и най-отговорен дар. Седнах на правителствената скамейка в Народното събрание. Трудно събирах мислите в главата си. Какво ли не преминаваше през нея. Една от тях никога няма да забравя: „какво трябва и как по-добре да го направя, за да оправдая оказаното ми високо доверие“.

След заседанието на Народното събрание пешком се прибрах в кабинета си. Наобиколиха ме колеги, поздравяваха ме. Звъняха телефони. Чувах познати гласове с приповдигнато настроение. Вечерта си тръгнах за вкъщи по-рано от обикновеното. Искях у дома, със семейството да чуя новините в 20:00 часа. Съпругата ми и двете ми деца ме посрещнаха радостни. Току що седнах, съседката ми по етаж Райна и майка и леля Пенка нахълтаха с цветя в ръце. Двата телефона звъняха непрекъснато. Много приятели и познати отправиха своите поздравления.

На другия ден към 10:00 часа по телефона се обади Иван Шпатов — главен секретар на Министерския съвет, и предложи да се срещнем в правителствената сграда. Настани ме на третия етаж, стая № 13. Тук някога работеше като вицепремиер Пенчо Кубадински. Преди години той бе преустроил кабинета с комфортна дърворезба във възрожденски стил. Помолех абсолютно нищо да не се изменя. Така винаги съм постъпвал. Предложих за секретарка Мария Кисьова. Познавах я от преди години като такава на промишлената група. Имах хубави впечатления от работата ѝ. И не се излъгах. Близко пет години тя бе пословично работлива, изпълнителна и прецизна, скромна и добросъвестна, уважавана от всички колеги. Запазих и досегашния шофьор Ванчо — скромен, честен и добросъвестен млад човек. С това битовото ми устройстване като вицепремиер приключи.

На първото заседание на новото правителство министър-председателят подробно говори за предстоящите задачи по изпълнение на Програмната декларация, произнесена в Народното събрание. Той предложи създаването на шест правителствени комисии. Една от тях бе по най-щекотливите за времето си проблеми

— *жизненото равнище на населението. Неин председател трябваше да стана аз.* Представих поименен списък на нейния състав и формулирах главните ѝ функции и задачи, които бяха одобрени от правителството. В комисията се включиха: министърът на вътрешната търговия и услугите — Георги Караманев, министърът на народното здраве — акад. проф. Радой Попиванов, председателя на Централния кооперативен съюз — Иван Пръмов, председателят на Комитета по туризма — Георги Евтимов, председателят на Комитета по опазване на природната среда — Георги Павлов, доскорошен министър, по един зам.-председател на Държавния комитет за планиране, на Комитета по труда и работната заплата и на Националния аграрно-промишлен съюз, зам.-министри на финансите и на външната търговия и като секретар — Йордан Великов, бивш дългогодишен специалист в плановия комитет и помощник на зам.-председателя на Министерския съвет Тано Цолов. Не се назначи специален апарат на комисията. За такъв се използваше досегашният състав от съветници на правителството.

Решенията, които вземаше Комисията по жизненото равнище, имаха силата на правителствени актове, т.е. бяха задължителни за изпълнение от органите на държавно управление. Много бяха решенията и проведените мероприятия от комисията. Едно от тях, оставило следа в съзнанието на много българи от онова време, бе *тържественото изпращане на юбилейната 1981 година*, когато централните площи на градовете и тротоарите пред търговските обекти се заредиха със стоки, построиха се временни павилиони, навеси и сергии. В тях се продаваха нехранителни стоки. Имаше и скари за кебапчета, кюфтета, печена риба, карначета и други. Предлагаха се бира и наливно червено вино, безалкохолни напитки. Специално внимание се отдели на павилионите с детски стоки и играчки, лакомства.

Огромна работа се извърши от „Търговия на едро“, „Нармаг“ и другите търговски организации под непосредственото ръководство на народните съвети. Най-добре се организира работата в София, където със задачата лично се зае кметът Петър Междуречки. Димитър Пушников, зам.-председател на Столичния народен съвет, дългогодишен търговски работник, денонощно контролираше изграждането на павилионите, обезценката на стоките и изкарването

им от магазините. Всички съветници към комисията бяха в провинцията.

В средата на декември с Георги Караманев за три и половина дни обиколихме градовете Пловдив, Стара Загора, Бургас, Варна, Разград, Търговище, Ловеч и Ботевград. Видяхме какво е направено и дадохме допълнителни указания какво може още да се направи. В тези декемврийски дни градовете като че ли се преобразиха. В статията си „Да стане традиция“ писателят Петър Незнакомов написа: „В Столицата, а вероятно и в останалите селищни системи редом с постоянния градски аксесоар изникна като по чудо и още един град, пъстър, шумен, изпълнен с изненади и смях — с необикновено изобилие и добро настроение. На почти всички площади, около и в традиционните градски открити пазари, по тротоарите се появиха необикновено бързо, едва ли не като гъби след дъжд, съградени от умела и щедра ръка, тя пък ръководена от умен и жизнелюбив стопанин, стотици павилиони, фургони, шатри, палатки, сергии, детски въртележки и стрелбища, импровизирани малки закусвални, скари и огнища. Всичко това пъстро и с весела фантазия изрисувано, примамващо купувача и консуматора в стила на най-добрата панаирна и карнавална народна традиция. И цялата наша столична търговия, от която толкова много и често напълно справедливо се оплакваме, излезе от магазините и ресторантите, сладкарниците и кафенетата, смело се настани на улицата, изпълни павилионите и палатките със стоки, усмивки и отдавна несрещана любезност... Край скарите, огнищата и бъчвите се завъртяха зажаднели за непосредствено общуване столичани мъже, екнаха първите наздравници с червено новогодишно вино, екнаха и първите единопдушни одобрения — халал да е на тоя, дето го е измислил. Заразказваха се весели вицове и анекдоти... по улиците действително екнаха и песни, ... танцова и забавна музика и тук там на паважа се завъртяха танцуващи двойки и мъжки хора... И човек неволни си мисли — толкова ли трудно е било да се организира подобен уличен празник и през миналите новогодишни дни! Не е било трудно, разбира се, но е трябвало някой умен и далновиден да се досети и да вложи много любов и умение, за да го осъществи, не половинчато, а смело и с пълно доверие в нарасналата съзнателност на цялото столично население, на млади и стари, на купувачи и продавачи...“ (Вж. „Работническо дело“, 30 декември 1981 г.)

През втората половина на декември у нас пребиваваха две чуждестранни делегации, едната беше съветска, начело с инж. Тализин, зам.-председател на Съвета на министрите на СССР, другата — монголска, начело със зам.-председателя на Министерския съвет — Пелше. Столичните ръководители им показали центъра с многобройните павилиони и грейналите от задоволяване лица на гражданите. И двете делегации дали единодушна оценка: „Софийска приказка“.

1981 година бе юбилейна и в моя личен живот. На 22 юли чествахме сребърна сватба — 25 години съвместен живот със съпругата ми Анастасия, а на 15 ноември — 50-годишнината ми. С указ на Държавния съвет бях награден с орден „Народна република“ — Първа степен.

По случай кръглата годишнина в резиденция „Лозенец“ организирах вечеря за колеги и приятели. Сред тях имаше висши партийни и държавни ръководители.

Григор Стоичков каза повода за срещата и прочете следното поздравително писмо от името на Тодор Живков:

„До другаря Станиш Бонев, заместник-председател на Министерския съвет на Народна република България.

Другарю Бонев, някога Апостолът бе казал: «Ние сме във времето и времето е в нас». Така е, но то лети неудържимо. И дори е странно да се мисли, че младеж като тебе вече е на 50 години. При това успял не само да работи всеотдайно за делото на партията и да се занимава с наука, а взел та станал и заместник-председател на Министерския съвет! Но идват още две по двадесет и пет и тъкмо това поражда увереност, че тепърва от тебе ще чакаме полезни и реални дела за изпълнение решенията на XII конгрес на партията, за процъфтяване на нашето скъпо социалистическо отечество!

Честит орден «Народна република България» — Първа степен!

Честита 50-годишнина!

15 ноември 1981 година.

(п) Тодор Живков“.

По време на вечерята поздравления поднесоха Борис Манов, от името на земляците от Перник; доц. Костадин Габровски, от името на състудентите и сътрудниците в Министерския съвет; Белчо Белчев, от името на колеги и приятели, инж. Крум Атанасов — герой на социалистическия труд и главен директор на МК „Ленин“ — Перник, от металурзите; проф. Делчо Порязов, от името на колегите преподаватели и инж. Живко Кузманов, от името на избирателите от Девня.

Гр. Стоичков прочете указ № 2492 на Държавния съвет за награждаването ми с високия орден, който ми бе връчен лично от председателя на Държавния съвет. Тодор Живков произнесе кратка реч и вдигна тост за юбиляра.

Накрая на срещата развълнуван казах:

„Уважаеми гости и приятели.

Първите ми думи са на благодарност към всички вас, които дойдохте на тази вечеря, организирана по случай моята 50-годишнина.

Най-сърдечно благодаря за топлото поздравително писмо на другаря Тодор Живков, за казаните думи от него и от другите, които говориха тук за моя съзнателен живот.

50-годишнината е повод за размисъл и равностметка.

Преди всичко, искам да изразя дълбока синовна благодарност към моите родители, към моя род на потомствени строителни работници, които ми дадоха първите уроци по трудолюбие, за безрезервно служене на революционните традиции на нашия, българския народ.

Учех със синовете на пернишките миньори, строители и машиностроители. Заедно с тях бях на младежки бригади. С тях ме свързваха още по-здраво двете години, през които работех след завършване на гимназията в Перник.

Определено мога да заявя, че в работнически Перник неясните младежки мечти и желания станаха осъзнати идеи и идеали. Завинаги в моето съзнание ще остане

трудова ми дейност в металургичния завод «Ленин». Тя започна от февруари на 1956 година, след студентските ми години. Виждах и със сърцето си чувствах как се разгръщат творчеството и талантът на трудовия човек. От ден на ден се топеше повече чугун и стомана, валцуваха се повече черни метали, формираше се и се каляваше нов отряд на работническата класа — металурзите. Сред тях и заедно с тях се калявах и аз като специалист-икономист, като професионален плановик. Щастлив бях, че в продължение на три години ме избираха за секретар на Заводския партийен комитет.

На мен се падна честта в началото на 1964 г. да бъда назначен за сътрудник в апарата на Министерския съвет по въпросите на новата система на ръководство на народното стопанство. Като помощник на председателя на Министерския съвет, като секретар на групата и впоследствие на Комисията по новата система при председателя на Министерския съвет имах щастието да работя с едни от най-мислещите български икономисти, да се уча от тях, да възприемам всяка нова идея, да се боря за претворяване в дело всяка поставена ми задача.

Това се стремях да правя и като секретар на Министерския съвет, на Комитета за стопанска координация и на Партийно-правителствената комисия по жизненото равнище. Това правех и като отговорен работник в апарата на Централния комитет на партията.

Неоценима е заслугата за моето формиране като специалисти-икономист на другарите Гриша Филипов и Емил Христов.

Благодарност отправям към всички присъстващи на тази вечеря и особено към моите колеги и приятели: Григор Стоичков, Огнян Дойнов, Александър Лилов, Андрей Луканов, Георги Атанасов, Кирил Зарев, Огнян Дойнов, Белчо Белчев, Веселин Никифоров, Георги Панков, Христо Христов, Георги Караманев, Янчо Георгиев, Петър Междуречки, Продан Стоянов, Стоян Марков, Георги Вутев, Георги Евтимов, Иван Шпатов, Делчо Порязов,

Георги Евгениев и много други, с които години наред се трудим за благоденствието на нашия български народ.

От все сърце, а не протоколно, искам да кажа няколко думи и за моята съпруга Анастасия. През изминалия четвърт век имахме много щастливи и много трудни дни. Винаги съм чувствал нейното сигурно рамо и верен съвет. Тя отгледа и възпита двете ни дъщери Красимира и Бистра, отличнички в учението. Използвам случая да ѝ благодаря и за подаръка, който ми направи на 15 ноември 1965 г. Нашата втора дъщеря Бистра днес чества своя 16 рожден ден.

Гласуваното ми високо доверие изисква повече усилия. Дадените ми положителни оценки са оценки в аванс, които тепърва трябва да заслужи.

Докато съм жив, докато имам сили и възможности ще се боря за благоденствието на нашия народ.

Благодаря на всички присъстващи!“

В дните около честването на рождения ми ден получих много поздравителни адреси, телеграми и честитки. В тях имаше толкова много топли думи, сърдечни поздравителни слова и пожелания за бъдни дни. Запазил съм ги досега с благодарност.

---

[1] Тези и следващите данни са взети от: Статистически годишник на Република България, 1978 г.; Светът в цифри, издание на ЦСУ, 1979 г.; Бюлетин, Външнотърговска информация, 1979 г. И др. ↑

НАРОДЕН ПРЕДСТАВИТЕЛ

В края на април 1981 г. със съпругата ми за 10–12 дни бяхме на почивка в Хисаря В станцията имаше няколко семейства. Всяка сутрин след закуска се разхождахме из полята и хълмовете край града. Времето беше топло, приятно за излети. Априлското пролетно слънце пробуждаше природата. Ежедневно зеленият килим се увеличаваше. Дърветата се разлистваха, а плодните побеляваха от цвят. Във въздуха се разнасяше приятен аромат. Не случайно едни от най-хубавите стихове и разкази на поети и писатели са за пролетта.

Следобедните часове бяха посветени на филми и почивка. Моето занимание бе подготовката на предварително планирана статия. Вечерите, след новините по телевизията, до късна доба, отново писане и четене. С една дума, съчетаване на приятното с полезното. Така беше винаги, когато намирах възможност да се откъсна за броени дни от напрегнатото ежедневие.

Дните се изнизваха един след друг. Една привечер в станцията пристигна Георги Караманев със съпругата си. Също дошъл за няколко дни на почивка. Когато се срещнахме, той изненадано възкликна:

— Тук ли си? В София те търсят под дърво и камък, а ти се разхождаш по Маймун дере!

— Ето ме. Кой и за какво ме търси?

— Предлагат те за народен представител, мисля, че беше в Девненския избирателен район — Варна и трябва да попълниш съответните документи.

Приятна изненада. Не съм очаквал такова нещо. Да си народен избраник е голяма чест и задължение.

На следващия ден в разговор със секретарката ми Виктория узнах подробности. Помолих я да предаде на кмета на Девня, че ще отида при тях след една седмица.

На 9 май отпътувах за Варна. Вълнувах се. Отивам в район, който почти не познавах. Какви ли не мисли се въртяха в главата ми. Трудно се концентрирах. Самолетът направи завой и се приземи.

Слизам по стълбата и тръгвам към аерогарата в потока от пътници. Пред входа на ВИП-а видях двама млади мъже с търсец поглед. Помислих си, това са моите посрещачи. Застанах пред тях и се представих. Подадоха ръце и почти в един глас казаха: „Вас чакаме“. Единият бе Живко Кузманов, председател на Изпълнителния комитет на общинския народен съвет (кмет), а другият — Стойко Лечев, първи секретар на Общинския комитет на партията. Настаних се в хотел „Черно море“ Варна. Пихме кафе и обменихме мисли за програмата на пребиваването ми. Съобщиха ми за проведеното градско събрание за издигане на кандидатурата ми за народен представител. Потеглихме за Девня.

В Общинския народен съвет инж. Ж. Кузманов направи обширно изложение за Девненската община. От малко село с около три хиляди души, днес Девня наброява около 15 хиляди, превърнала се в голям промишлен район, известен не само у нас, но и далеч зад границите на страната; как живеят хората; какви са перспективите и проблемите за решаване и т.н. След него говориха и други представители на Девня. Слушах внимателно, отбелязвах си проблемите за решаване.

Изненадан бях от големия брой проблеми от национално значение, за решаването на които трябваше да се ангажират ръководители на министерства и ведомства.

Благодарих за издигнатата ми кандидатура за народен представител от община Девня.

В предизборните дни, срещи и поръчения главното бе да се набележат практически мерки за подобряване живота на местното население.

Още същия ден посетихме химическия комплекс. Посрещнаха ни генералният директор и неговите заместници. Изкачихме се на терасата на административната сграда. От нея се откри прекрасна гледка на целия комбинат и Девненската низина. Разглеждахме дълго. Разпитвах за това, онова. Обясниха ми подробно и спокойно. В това време влезе вече познатия ми Димитър Попов — тогавашният председател на Окръжния народен съвет. Поздравихме се сърдечно. Насядахме около масата с разхладителни напитки.

Инж. Евтимов, генерален директор на комплекса, направи подробна информация за успехите и проблемите. Слушах с интерес. Някои от присъстващите слушаха внимателно, но по-голямата част от

тях гледаха с блуждаещ поглед. Положението в комбината им бе познато до болка. За мен бе интересно, но не можах да си обясня, защо толкова подробно ме запознават с проблемите си, когато не съм ръководител от Министерството на химическата промишленост, нито от друго централно ведомство. Когато генералният директор приключи, впери поглед в мен и запита:

— Имате ли въпроси към мен?

— Не, не. Благодаря за изчерпателната информация. Тя бе много интересна за мен. Тук съм идвал през 1954 г. като студент на екскурзия. Разгледахме стария содов завод. Сега всичко се е променило. Всичко е ново и впечатляващо. Днес толкова много видях и чух за района, че трудно ми е веднага да го асимилирам. Моля да ме извините, но сега отношение по поставените от вас въпроси не мога да взема.

Навярно Димитър Попов бе забелязал моето смущение и се вмъкна в разговора с репликата:

— Оставете човека. Той става наш народен представител. Ще идва често, тогава ще поставяме въпроси и даваме предложения. Хайде да се разходим да видим производството и хората.

Около час обикаляхме от производство на производство, от цех на цех. После тръгнахме за завода за цимент, в северната част на града. Тук същата процедура: посрещане, информация, разглеждане на производството, разговори с хора. Интересно, и изморително.

Приключи първият предизборен ден. Вечеряхме във Варна. Домакините си тръгнаха. Останах сам. Включих телевизора. Гледах, а не слушах. Виждах образи, чувах говор, но не разбирах какво се говори. В главата ми се редяха епизод след епизод от събитията на днешния ден като на филмова лента. Не издържах. Излязох на улицата да се разходя. Беше прохладно. Имаше лек мирис на влажен морски въздух. Тръгнах към морската градина. Талазите все по-ясно се чуваха. Задуха слаб ветрец. Главата още ми бучеше и тежеше. Тялото постепенно се отпусकваше. Разхождах се близо един час. Морските вълни, хладният въздух и лекият ветрец ме освежиха. Седнах на една пейка до самия бряг на морето. Вперих поглед в тъмната шир, прорязана от лунната пътека. Слушах шума на вълните и мислех за предстоящата изборна кампания. Правилно ли днес постъпихме, като разгледахме производството на двата завода? Нима не трябва да

бъдем и сред хората по махали и квартали, в клубовете, дори в механата? Отговор на въпросите дойде от мъдрите слова на дядо ми Панайот, често повтаряни от покойния ми баща: „Синко, най-голямото богатство са хората, помагай на хората и няма да сгресиш“. Точно сега, в предизборните дни и особено като техен народен избраник имам прекрасната възможност да превърна в дело тези потомствен завет.

Разходката ми подежда ободрително. Прибрах се в хотела. Легнах си. Дълго време не можех да заспя. Отново размишлявах за днешния и утрешния ден. Какво направих днес? Какво предстои утре? Нима ще отида до избирателния район, ще има среща с ръководители от различен ранг, ще разгледаме едно и друго предприятие. А избирателите? Кога ще се срещна с обикновените хора, с многобройните гласоподаватели? Нали те избират своя депутат! Защо да не бъда повече време сред тях? Нямах опит в предизборна кампания. Нямах и с кого да споделя какво ме вълнува, как да си организирам работата, по кой път да тръгна! И взех решение: утре сутринта си вземам багажа и право в хотела в Девня. Вечерите са най-удобното време за срещи с хората. Какво да правя вечер тук във Варна!

Вторият ден започнах с посещение в завода за производство на захар. После посетихме строителната организация, пристанището на Девня и т.н. Обиколихме почти всички предприятия.

Останаха Районната потребителна кооперация и комунално-битовото стопанство. Помолих за среща с техните ръководства, а след това, ако днес остане време, да видим магазинната мрежа.

В Районната потребителна кооперация ни посрещна млад, атлетично сложен човек с черни къдрави коси и широка усмивка на име Тодор Мутафов. До него бяха неговите заместници и един мургав набит здравеняк — Станчо. Запознах се с всички. Седнахме в заседателната зала край кръгла маса, покрита със зелено сукно. Пиехме вкусен айран. Мутафов подробно информира за работата и трудностите, сред които се открояваше оскъдната материална база, складова и магазинна мрежа. Увлечени в разговора, не забелязахме как стрелките на часовника отмериха два часа. Прекъсна ни кметът с думите:

— В общината има едно китно село Кипра. В него е роден Мутафов. Желаете ли да отидем да го видим?

— Далече ли е? — попитах аз.

— Не. На четири километра от тук — обадиха се в един глас двама-трима души.

— Да тръгваме тогава.

Насред селото, на площада ни чакаха 5–6 жени и възрастен мъж. Най-младата от тях ми поднесе букет цветя. Живко я представи.

— Това е Станка — кметицата.

— Това са нашите активисти, засмяна допълни Станка.

Ръкувах се с всички. Разменихме няколко най-общи приказки. На двадесетина метра от нас бе най-голямата и единствената в селото сграда — читалището. Тук беше и кметството. Седнахме в стаята на кметицата, около голяма маса с няколко стола. На нея имаше четирипет листовки с моя снимка и 10–12 реда текст — биографични данни. Прочетох ги набързо.

— Селото ни е малко, едва 500 жители, но от тях 282 са гласоподаватели, обясни ни Станка. Започнахме подготовка за изборите, макар че не сме виждали народния представител. Уверявам Ви, проблеми няма да имате, и започна да се смее.

— Значи още не дошъл в селото, трябва да се радвам на пълна изборна победа, продължих шеговито аз и също се усмихнах.

Стана весело. Продължиха разказа с хубави вести: цялото трудоспособно население е на работа, предимно в Девненските заводи и кооператива; всички деца са в детската ясла и градина, почти всички пенсионери помагат в ТКЗС. Безработни няма. През миналата година селото е излъчено за национален първенец по хигиенизиране. И наистина, като се разходихме из селото, видяхме чисти асфалтирани улици, много дървета, китни дворове и белосани двуетажни къщи. Договорихме се след десетина дни да се проведе общоселско събрание. Хванах под ръка Мутафов и го попитах:

— Видях в Девня имате красива хотелска сграда. Дали има свободна стая за преспиване?

— Разбира се, кого имате предвид?

— Себе си. Не ми се остава в хотел „Черно море“.

— Но там имате добри условия, тук е обикновен хотел.

— Такъв ми трябва, да е близко до хората. После ще се договорим какво да правим.

Съобщих на Живко моето решение за оставането ми в Девня.

— Всички народни представители от София отсядат в хотел „Черно море“. Затова и Вас там настанихме. Ако останете тук, мен и др. Лечев ще ни мъмри окръжното ръководство.

— Защо да ви мъмрят. Това е мое желание. Хем ще им направим икономии, хем да ви мъмрят, това не вярвам, обърнах разговора на майтап. Ето ми домакин и придружител, като посочих Мутафов.

Разделихме се. Живко си замина за Варна при семейството, аз и Мутафов се запътихме за хотела в Девня. Настаних се. Отпочинах около половин час. Във фойето ме чакаха Мутафов и усмихнатия Станчо. Предложиха ми да се разходим. Съгласих се, но в квартал, където има квартален клуб. Споменаха квартал „Ненко Недев“. След броени минути спряхме пред клуба на пенсионерите. На една маса четирима играеха карти, а трима ги гледаха. Отначало не ни забелязаха. Застанахме до правостоящите и загледахме и ние. Един от белотаджиите повдигна глава и едва не се провикна.

— О, Тошко, добре дошъл (това бе приятелско обръщение към Мутафов). Заповядайте. Кое е това момче с теб?

Мутафов се засуети как да ме представи. В това време един от правостоящите, доста възрастен човек, посочи с бастуна към стената, където бе окачена листовка с моята снимка, и рече:

— Не видиш ли? Прилича ми на оня човек. Сигурно е народния.

Всички станаха прави. Ръкувахме се. Започна непринуден разговор. Разбира се на предизборна тема. Досетливият Станчо с едно хлапе донесоха бира. Чукнахме се за здраве и избран успех. Компанията стана още по-непринудена и приятна. Приказвахме дълго. Разделихме се като приятели с пожелание за доскорошна среща.

Отидохме в клуба на Отечествения фронт в читалището. Там имаше десетина души. Едни седяха край масата и нещо обсъждаха. Явно заседаваха. Други пишеха предизборен лозунг. И при тях срещата премина импровизирано, интересно и приятно. Оплакаха се, че имат много неасфалтирани улици, понякога и питейна вода липсва, магазините са малко, уличното осветление е занемарено и т.н. Помолихме ги да формулират по-важните предложения във вид на поръчения на избирателите, да ги обсъдят на квартално събрание и да ги представят в Общинския народен съвет. Излязохме от клуба. Беше късна вечер. Уличното осветление едва мъждукаше, а много улици бяха тъмни. Хората имаха право.

Прибрахме се в хотела. Макар че бях изморен, поканих Тошко и Станчо да дойдат при мен. Станчо донесе голяма кана с айран. Водеше и възрастен човек. Представи го с думите:

— Запознайте се с бате Райко, зам.-председател на кооперативния съюз, шеф е и на земеделската дружба в града.

Бате Райко се оказа разговорлив и много приятен събеседник, имаше благ характер.

От тази вечер до края на мандата, винаги когато отивах в избирателния район, а това бе често, отсядах в същия скромнен апартамент на хотела. Неотлъчно с мен бяха Тошко и Станчо.

Тодор Мутафов — Тошко, бе млад трудолюбив и ученолюбив човек. Завършил две висши образования: математика и икономика. Има склонност към футбола и е републикански съдия. Отначало станал учител, после кмет на село Кипра. Кооператорите го заобичали за трудолюбието му и го избрали за председател на Районната потребителна кооперация. Човек с авторитет, на когото нищо земно не му е чуждо. Не помня за петгодишния ми мандат да има поставена задача на него и на Станчо, която да не е изпълнена. Хора с големи сърца. Станчо бе пословично честен и изпълнителен. Каквато и задача да му се постави казва „готово“. Като че ли друга дума не знаеше.

На другия ден в осем часа във фойето на хотела се срещнах с Лечев и Кузманов. След любезните реплики се отправихме за източния квартал — Повеляново. В центъра на квартала бе читалището. Там ни посрещнаха местните активисти. Пионерчетата ни поднесоха цветя. В салона разговаряхме подробно за предизборната подготовка и за проблеми на квартала. И тук същите проблеми: недостатъчна търговска мрежа, слабо водоснабдяване, неасфалтирани улици и др. Най-остро поставиха въпроса за замърсяването на въздуха от фабричните комини.

След обед отпътувах за София. През целия полет в съзнанието ми преминаха сърдечните разговори, срещите с хората и техните болки.

Бързата индустриализация, концентрирането на огромни за мащабите на страната производствени мощности на територията на района и значителен брой работна сила са изпреварили десетократно развитието на инфраструктурата и са възникнали големи екологични проблеми. Девненският промишлен гигант бе като колос, облечен в

малка дреха, шевовете на която се пукаха във всички посоки. Очевидно, това не е нормално, то е парадокс. Увлечени в бързите и високи темпове на строителство, местните ръководители не са заставили централните органи на управление да положат необходимите грижи за развитие на социалната среда. Очертаваше се огромно поле за работа през целия мандат.

Служебните ми задължения бяха значителни. Априлската кратка почивка и отиването ми до изборителния район увеличиха напрежението. Работехме до късно вечер. Почти всички колеги от отдела бяха знаещи и можещи млади хора. Даваха всичко от себе си за срочно и компетентно изпълнение на поставените ни задачи. Някои от тях, като заместниците ми Стоил Кодинов и Делчо Порязов, поеа и част от моите задължения, тъй като предстоеше отново да бъда при изборителите. Благодарен бях за тяхната отзивчивост, проявено другарско разбиране и оказаното съдействие.

Изборите бяха насрочена за 7 юни. Реших да бъда сред изборителите поне една седмица. За по-бързо придвижване из района пътувах със служебна кола. Взех за съдействие на място сътрудника от отдела Григор Димитров. Той беше роден и учил във Варна и с удоволствие прие поканата ми. Ванчо бе внимателен и добър шофьор, скромнен и изпълнителен. По време на пътуването говорихме за моята предизборна реч. Споделих моите впечатления от първата обиколка на района и за хората, с които се срещнах. Очертахме и евентуална програма за предстоящите дни.

Настанихме се в хотела в Девня. Отдъгнахме от дългия път. Дойдоха Тошко и Станчо, Живко Кузманов и Стойко Лечев. Докато разговаряхме за програмата през следващите дни, на врата се показва и Димитър Попов. Разгледахме и дълго дискутирахме по подготовения списък за предизборни поръчения, уточнихме деня и часа на общоградското събрание. Разделихме поръченията на две групи: едната част да обхване мероприятията за контрол от народния представител и да се включат в петгодишния план на окръга и общината, тъй като изискваха средства и намеса от централни министерства и ведомства, а другата — поръчения, които народният представител и общинското ръководство да осигурят с допълнителни местни ресурси. И двете групи поръчения да се прочетат и приемат на общоградското събрание.

В програмата за срещите с избирателите, по дни до изборния ден, централно място заеха контактите с обикновените хора по квартали, клубове и работни места.

Срещата с избирателите от квартал „Ненко Недев“ се проведе в читалището. Председателят на отечественофронтовската организация откри събранието и попита кой желае думата. Един след друг станаха четирима души. Казаха си болките, които вече бяхме чули преди две седмици. Стана нашият познат, пенсионерът бай Георги, и започна:

— С народния вече се познаваме от преди две седмици. Беше тук при нас. Даже пихме по бира и това, дето досега говорите, му го казахме. Ние, пенсионерите имаме едно много важно поръчение, което трябва да се изпълни. Знаете, че квартала ни е много стар. Строиха се много жилища в Повеляново, в центъра, квартал „Химик“ и другаде, а тука не. В апартаментите правят и баня. А тука нямаме дори в целия квартал. Пък и водата често не стига. Та думата ми е, че не може ли да се направи градска баня?

Хората заръкопляскаха. Погледнах към кмета, той бе навел глава. Попитах го тихо:

— Кмете, предлагаште ли досега градска баня?

— Да, но не е включена в плана. Няма пари за проектиране, камо ли за строеж.

Погледнах присъстващите. Всички мълчаха в очакване как ще реагирам.

— Изненадан съм. Не мога да си представя град без централна баня. А тук няма даже и проект. Какво ще кажете, ако се договорим за следното: Ж. Кузманов още утре да започне да търси проектантска организация и да възложи писмено проектирането на банята; с Окръжния народен съвет ще я включим в петгодишния план с необходимите средства; вие да организирате бригади в помощ на строителите за изграждането на банята в следващите две-три години.

В отговор хората заръкопляскаха, Одобриха предложението. Срещнаха се някои трудности, но следващата година се направи първата копка на основите. При всяко посещение в района ходех на обекта, който бе тържествено открит преди края на мандата. В банята имаше и салон-бръснарница и цех за химическо чистене.

Събранието в село Кипра също се проведе в читалището. Ръководеше се от Станка — кметицата. Тя даваше думата, като се

обръщаше към присъстващите на собствените им имена. Дойде ред и на бай Стоян. Той стана и се обърна към мен с въпроса:

— Знаете ли, че като вали дъжд с жена си имам големи неприятности!

— Защо? — запитах бай Стоян.

— Защото, докато си идем от овчарнико до дома, ставам кален до ушите.

Всички в залата се разсмяха.

— Улиците на цяло село са асфалтирани, национален първенец сме по хигиенизиране, а петстотин метра до овчарника не можаха поне с чакъл да се насипят.

Попитах Живко и Станка какво може да се направи. Живко рече:

— Проект няма и не може да се направи.

— Какъв ти проект за петстотин метра селски път? Откликнах аз и продължих. Живко можеш ли да намериш булдозер и още утре да дойде да оправи пътя за настилка?

— Мога, ще вземе от комуналното стопанство.

— Бай Стояне, чу ли! От утре пътят се започва.

— Благодарим, каза той и си седна.

Думата взе бай Крум.

— Ние да си кажем приказката, по ако стане. Няма къде пенсионерите да се съберем и дума да си кажем. Не може ли една стая да се направи за клуб на пенсионера?

— То няма къде по една ракия да прием, ти клуб искаш. Кръчмица нямаме, се провикна от последната редица мъж с пресипнал глас. Отново настъпи оживление в залата.

— Досега кметът записа три обекта: път за овчарника, малък клуб и кръчма, обобщих аз. Преди събранието Станка каза, че нямате телефонна централа, и ако и нея запишем, стават четири поръчения. Имате ли други искания?

Кметицата повтори казаното от един младеж: „И младежите искат стая за клуб“.

— Като Ви слушам, спомних си за моето село. Пенкьовци се казва. Далеч е от тук, на другия край на България, в Трънско. Държавата досега е построила малко читалище, в което човек не влиза. Като бях малък, мечтаех да направя голяма кръчма, за да има къде през зимата мъжете приказка да си разкажат. Тогава клубове не се правеха.

Нищо не можах да помогна на съселяните си. Защото докато порасна, селото обезлюдя. Няма хора. Училището от пет големи стаи е празно, деца почти няма. Сега съм тук при вас и все едно говоря с мои роднини на село Пенкьовци. В момента нямам ясна представа как да се изпълнят вашите поръчения, но с общинското ръководство ще положим усилия всичко да стане както трябва.

На другата сутрин посетихме детска градина. В нея имаше много деца, предимно мургави — циганчета. Изненадах се. Никъде другаде у нас не съм срещал такова нещо. Децата се хванаха за ръчички и запяха народни песнички. Раздадохме им лакомства — шоколадчета и дъвки. Оставихме и няколко кукли.

— Детската градина е на територията на квартал „Химик“. Тук в блоковите жилища живеят предимно ромски семейства. Мъжете и жените работят в Химкомбината. Детската градина е към него на издръжка и са добре, каза Живко Кузманов.

Жилищните блокове бяха двуетажни, потънали в зеленина. Те са едни от първите, построени за строителите и работниците на стария содов завод. Постепенно освободените жилища се заемали от цигански семейства. Не можахме да разгледаме квартала и да приказваме с хората. Бързахме за квартал „Повеляново“.

Към 14:00 часа бяхме в Общинския съвет. При нас дойде Стойко Лечев. Кметът направи кратка преценка за посещенията по квартали. За следващите два дни предложи да се посетят клубове и читалища. Там вече се подготвят със съответната украса изборните секции, където ще бъдат изборните бюра.

Вечерта отидохме с Гришата и Ванчо без местни придружители до квартал „Химик“, както наричаха циганската махала. Нали и те са гласоподаватели, трябва предварително да си видят кандидата за народен представител. Озовахме се на главната улица. Вдясно от нас близо видяхме купчина хора. Отправихме се към тях. Четирима играеха белот и пиеха бира. Другите мълчаливо наблюдаваха. Сред тях имаше две добре облечени млади симпатични момичета. Застанахме редом до тях. Известно време никой не ни забеляза. Като приключиха играта, започнаха да се договарят кой ще ходи за поредната поръчка бира. Неволно се обадох:

— Може ли и аз да играя? Ако загубя, ще почерпя цяла каса бира.

Всички се обърнаха към мен и придружаващите ме. Любопитно ни огледаха без да говорят. Един от победителите в играта гордо ме попита:

— Добре ли ги играеш?

Настъпи тишина. Едно от момичетата възбудено извика:

— Я-я-я, това е народният. Днес в клуба му видях снимката.

— Я едно, две момчета да ми покажат откъде да купя бирата, каза съобразително Ванчо — шофьора ми.

Момичето, което ме позна, се приближи и застана усмихнато редом до мен. Докато стояхме при тях усмивката не слезе от мургавото ѝ лице. Белот не играхме, но разговаряхме непринудено за много неща. Пихме по бутилка бира, направо от шишето. Компанията ни непрекъснато се увеличаваше. От време на време някой предупреждаваше новодошлите: „Тихо, тук е народният, разговаря с нашите“. Казаха си болките, но се похвалиха и с работата, и с квартирите, и с детската градина. По тъмно се разделихме като приятели. На тръгване момичето ни покани в изборния ден обезателно да ги посетим, за да се уверим, че сто на сто ще гласуват за народния представител и другите кандидати. Гришата ги увери, че това обезателно ще стане, даже определи 11:30 часа да ни чакат пред клуба.

На 5 юни беше предпоследният предизборен ден. Състоя се общоградско събрание за приемане на поръченията на гласоподавателите.

Киносалонът на Повеляново бе препълнен с хора. Сцената бе с тържествена украса. В президиума от дясната ми страна бе седнал досегашният народен представител, около 45-годишен мъж — работник в химкомбината, окачил на ревера си звездата на „Герой на социалистическия труд“. Стойко Лечев откри събранието, а Живко Кузманов информира за предстоящите избори и поръченията на избирателите. След него говориха работник от комбината, млада учителка и животновъд. Пионери с рапорт поднесоха поздравителен адрес. Обърнах се към присъстващите:

„Първите ми думи от тази трибуна, са думи на искрена и дълбока благодарност към вас, които сте в тази зала, към всички трудеци се от 51-и Девненски

избирателен район, за доверието, което ми оказахте, като издигнахте моята кандидатура за ваш народен представител в Осмото народно събрание.

Доверието да бъдат кандидат за народен представител на девненската работническа класа приемам като голяма отговорност и висока чест. Добре разбирам, че трябва да вложа много усилия да оправдая доверието, което ми оказвате, като ме изпращате за ваш пълномощник в най-високия орган на държавната власт — Народното събрание.“

По-нататък се спрях на няколко проблем, особено характерни за вътрешния живот на страната и за Девненско-Варненската агломерация. Изрично подчертах, че докато през 1956 година село Девня е наброявало около три хиляди жители, през индустриалното развитие на региона селищната система бързо нараства и вече наброява близо петнадесет хиляди души. Този растеж значително е изпреварил социалното развитие. Инфраструктурата и екологията са в тревожно състояние. Тъкмо тези проблеми следва да бъдат в центъра на вниманието на централната и местната власт и управление през настъпващия мандат. В заключение казах:

„Искам да заявя: нас кандидатите за народни представители никой не ни е упълномощил да сваляме звезди от небето като обещаваме повече от това, което заедно всички ние, с наши сили и труд може да направим през предстоящия петгодишен мандат.“

След моята реч Живко Кузманов прочете списъка на поръченията. Приеха ги единодушно.

Денят е 6 юни, събота, последен предизборен ден, ден за размисъл. Нямаше агитационно-разяснителна работа. Помолих местните ръководители да се разходим и разгледаме околностите на региона. Ходихме и до Вълчи дол. Върнахме се за обяд. Пред хотела ме чакаше Димитър Попов. Поздравихме се другарски. Поприказвахме

няколко минути и той предложи да обядваме заедно. Съгласих се. С неговата кола потеглихме по посока на Варна. Стигнахме до хълма, разположен на югозападния край на града. Влязохме в ресторанта „Джанавара“, от терасата се откриваше прекрасна гледка на града и крайбрежната ивица. За първи път от това място се наслаждавах на варненската панорама. Д. Попов ми посочваше и разясняваше различни обекти, кой квартали до къде се простира и т.н. Седнахме край една маса. Нямахме за къде да бързаме. Надълго и нашироко бях информиран за живота в града и окръга. Главна тема бяха откритите проблеми. Слушах внимателно и вътрешно се радвах, че седя редом до човек с висока ерудиция, компетентност и богата душевност. Говореше за реализиране на възложената му работа. Да слушаш човек с такова чувство за отговорност, който влага дух и сърце, е повече от наслада. В главата ми напираха словата на полския поет символист Адам Мицкевич: „без дух и сърце има скелети само“. По наше време имаше дейци, макар и отделни лица, които работеха „ден за ден“, да отхвърлят задачите, без да държат сметка за получения резултат. Попов бе различен от тях и от първия секретар Тодор Стойчев, който преди два дни бе минал през Девня и в кратък, сух и скучен разговор с неколцина, не остави никаква следа в мислите на хората. Д Попов бе замесен от друго тесто: човек, принадлежащ на обществото, на хората, с които живее и се труди. С такъв човек ме събра съдбата в онези предизборни дни. Един до друг работихме през целия мандат. Не един и два проблема решихме успешно. От една дума се разбирахме. Станахме и останахме приятели. И днес като пенсионери продължаваме да сме най-близки приятели. Често се чуваме по телефона и се питаме: „как си, как са съпругата, децата?, поздрави приятелите“. На такава дружба никой не е в състояние да попречи.

Изборният седми юни бе слънчев и топъл. Отрано започнахме обиколката на изборните секции. Те бяха приветливо украсени, без лозунги и плакати, а постлани с килими, домашни черги и много цветя. Навсякъде имаше приветливо усмихнати лица. Личеше празничното настроение. Пред много секции имаше група музиканти, които свиреха предимно народна музика.

Към 11:15 часа се отправихме към квартал „Химик“. Пред изборната секция се бяха събрали много хора от различни възрасти. Очевидно белотаджиите бяха добре поработили. Пред нас изскочи

познатото хубаво мургаво момиче с букет рози в ръка и на висок глас съобщи: „гласуването приключихме, сто на сто за народния!“. Връчи ми розите, повдигна се на пръсти и ме целуна. Насъбрали се се развеселиха и заръкопляскаха. Циганският оркестър засвири мелодичното ганкино хоро. Момичето ме хвана за ръка и потегли към хората с вик: „Хайде всички на хорото“. Изви се кръшно дълго хоро. Някои подвикнаха: „хайде, хайде всички“. Как да не ти се пълни сърцето от радост. Хората с грейнали очи, ритмично подскачат и викат „И-ха-ха“. Започна, без почивка, второ хора, после трето, четвърто. Наобиколиха ме познатите вече физиономии. Един поиска цигара. Извадих кутията и за миг тя бе изпразнена. Решихме да си тръгваме. Оставаше да посетим още две изборни секции. В общинската изборителна комисия ни съобщи, че до 13 часа са гласували 78 на сто от изборителите. Чакат се работниците от първа смяна, за да приключат. В канцелариите на Районната потребителна кооперация ни посрещнаха Тодор Мутафов, Живко и Стойко. Шефът на районното МВР инж. Денев, казахме му майор Деянов по името на героя от филма „На всеки километър“, доложи, че в района не са отбелязани никакви произшествия. Всичко върви нормално.

В 19:00 часа затвориха изборните секции. Чакахме резултатите. Първи пристигнаха кипренци с радостната вест: сто на сто гласували, сто на сто за кандидатите на Отечествения фронт. Заредиха се и съобщения от други секции. В 21:20 часа дойде председателят на общинския изборен щаб и доложи: „Изборният ден приключи. Сто на сто от гласоподавателите са гласували за народния представител. Имаме няколко недействителни бюлетини за окръжните и общинските съветници и районните съдии. Да ни е честито!“ Връчи на мен пълномощно за избран народен представител от 51-и Девненски изборителен район.

Народното събрание на 16 юни откри своята първа сесия. Многократно съм влизал в сградата на Народното събрание и в неговата пленарна зала. Днес те ми изглеждаха по-особени, по красиви, по-уютни. Докато съм жив няма да забравя този ден — първи депутатски ден в пленарната зала на Народното събрание. Тук, където се коват законите на страната. Тук, където се пресичат като във фокус интересите на различни класи, слоеве и индивиди от годините след Освобождението на българския народ от петвековно османско

владичество над родните земи и братя. Този ден, както вече стана дума в предходната глава, положих две клетви за вярност към българския народ.

Работата ми на новия служебен пост ме погълна изцяло. Временно отложих посещенията в избирателния район. Излязох в отпуск от 15 август за осем дни. Два от тях отделих за Девня. Реших да се направи преглед за изпълнението на предизборните поръчения. Срещнах се с местното общинско ръководство. Доложиха, че всичко е нормално, проблеми няма. Приех с доверие информацията. Помолих конкретно да разгледаме в какво състояние са поръченията на кипренци. Докладваха, че пътят до овчарника е вече направен, а за останалите — показаха схема на обект, която трудно разгадах. Помолих за среща с проектанта. В кметството бе дошла млада симпатична дама. Без да чака представянето ѝ, се ръкува с мен и каза:

— Аз съм архитект Вержиния — проектантката. Искали сте да ме видите.

— Приятно ми е да Ви видя, но ставаше дума за поръченията на избирателите от Девня.

— Проектът е готов!

Извади от чантата си един лист. Разгърна го на масата и започна да обяснява:

— Ето Ви ресторанта. Това е кухненският блок, това е салонът за около десет маси, а тук ще е складът. Нещо да кажете?

Гледах и мълчах. Нищо не можах да проумея. Подхвърлих шеговито.

— Освен проект за павилион, друго въображението ми не може да си представи.

— За толкова пари — такъв проект, троснато отговори тя.

— За какви пари става дума?

— Мутафов ми поръча стойността на обекта да не надхвърля двеста хиляди лева. Какво повече мога да направя?

Замислих се. Всички присъстващи ме гледаха внимателно. Потърсих лист хартия. Такъв нямаше. Докато донесат, взех салфетката, поставена под чашата с кока кола, извадих химикалка и започнах да чертая и да обяснявам.

— Ето това ще представлява бъдещият ресторант. Примерно 50–60 места. Тук ще бъде, в северозападната част, кухненският блок. Това

нека бъде автоматична пощенска централа. До кухнята разположете две-три павилиона за магазинчета, като ги съедините със сегашната бакалия. Пред ресторанта нека има място за лятна градина. Пред тях сложете прилична сграда и я наречете „младежки дом“, а до него разположете читалня и библиотека. А ето тук да има стая за клуб на пенсионера. Така си представям бъдещия „Търговско-социален комплекс — Девня“. Нещо да кажете?

Всички присъстващи в стаята се бяха надвесили над „чертежа“, слушаха и гледаха ту него, ту мен.

— Та, това наистина е цял търговски комплекс, възкликна Кузманов.

— Не търговски, а търговско-социален комплекс, възкликнах аз.

— Вие архитект ли сте или строителен инженер? — попита Вержиния.

— Не. От Трънско съм, израснал сред майстори-строители и съм верен на дадената дума пред избирателите.

— Да приемем предложението на народния представител, предложи Тошко Мутафов.

— Селото ви е на четири километра от такъв промишлен гигант като Девня. Тук ще идват работниците да си отчитат резултатите от съревнованието и да пият по една ракия за разтуха. От това село е и Тошко. Той и кооперацията ще го направят туристическа атракция за туристите от други страни. Лете може певци и артисти да идват, програми да изнасят..., обосновавам се аз.

— Всичко хубаво, но пари от къде? Обектът в този си вид ще струва поне половин милион лева, продължи архитектката.

— Ето ви кмета, ето и шефа на Районната потребителна кооперация, аз ще им съдействам.

Погледнах лицето на кмета, то бе като вкаменено. От къде ще намери толкова пари? Бюджетът му е предварително определен. Той това и каза:

— За тази година пари нямаме.

— Добре. Сега Вержиния да подготви проекта, да се направи първата копка и от януари следващата година на робата. Кметът да възложи още сега обекта на строителната организация и лично с кметицата на селото ще отговарят за доброволен труд.

Следващото ми посещение в изборителния район бе в началото на октомври. Целта бе да се положи първата копка на социалния комплекс в Кипра. Преди да тръгна специално са обадох на Стефан Желев, зам.-председател на Централния кооперативен съюз по икономическите въпроси, с молба да включи обекта в поименния списък за строителство през следващата година и да осигури необходимите средства. Той се отнесе положително към предложението, като помоли да получи писмени документи и проекти от Районната кооперация в Девня. Обещах да ги донеса лично до средата на октомври.

Пристигнах в Кипра на трети октомври. Насред селото стоеше багер, готов да копае. Събрали се бяха около петдесет души. Подадох ми кирка, а на Живко Кузманов — лопатата. Редом с Мутафов стояха две момичета в национални носии. Издигнах кирката и ударих два-три пъти в коравата земя. Обърнах се към хората и казах:

— Честито започване на обекта. Догодина на 23 май е празникът на вашето село, тогава ще режем лентата на готовия комплекс.

Багеристът запали машината, раздвижи огромните ѝ челюсти и ги заби в земята. Хората заръкопляскаха. Чуваше се звън на чаши и гласове „Наздраве“. Така се положи началото на изпълнението на предизборните поръчения в Кипра.

Когато с Георги Караманев обикаляхме страната през декември във връзка с новогодишното изложение, на път от Варна за Търговище спряхме за малко в Девня. Не бяхме предупредили никой от местните ръководители за тази визита. Минути след пристигането ни при нас първи дойде Станчо, какво ли може да се скрие от неговото наблюдателно око, а след него и Тошко Мутафов. Централният площад на Девня бе покрит с временни павилиони, пълни със стоки. Имаше и няколко такива за „скара-бира“. Ухаеше на кебапчета, пържоли, печена риба, даже и на греяна гроздова ракия. Пълно бе с хора. Изпълняваше се решението на Комисията по жизненото равнище. Застанахме пред щанда с големи бъчви, пълни с „Осмарски пелин“. Станчо донесе няколко стола и малка масичка. След него младеж носеше пълни чинии с печена риба „Карагъоз“. Сервираха и пелин. Стана импровизирана гощавка. Докато закусвахме, Мутафов ме информира, че обектът в Кипра вече има пълна документация и уверение от Централния кооперативен съюз, че е включен в петгодишния план, че досегашният

първи секретар на общинския комитет Стойко Лечев е преминал на работа в Окръжния народен съвет, а на неговото място са избрали Енчо Стоянов. Познавах този човек. Той бе секретар на партийния комитет в химическия комбинат. Професионално добре подготвен, с висше образование и завършил партийна школа. Но понякога говореше повече от необходимото.

В края на януари 1982 година помолих секретарката ми Мария да ме свърже по телефона с кмета на Девня. След като се поздравихме, казах на Ж. Кузманов, че ще бъда при тях в първите дни на февруари за два дни и го помолих за три неща: да направят в местния вестник съобщение за приеман ден на граждани от народния представител; да се подготвят за оперативка във връзка с обекта в Кипра и да докладват за изпълнението на предизборните поръчения. След няколко дни попитах Сергей Давидов, помощникът ми в Министерския съвет, има ли желание и възможност да дойде с мен. Той се съгласи. Тогава поръчах: гответе се с Ванчо за път. Когато пристигнахме в хотела в Девня, чакаха ни Тошко, бате Райко, инж. майор Денев, разбира се, и Станчо. Разговаряхме дълго, до полунощ. Разказаха ми интересни неща, в това число, че новият първи секретар на партията в окръга Димитър Попов почти ежедневно се интересувал не само как се изпълняват плановете, но и за живота на хората и хода на изпълнението на предизборните поръчения.

На сутринта в 9:00 влязохме в малкия салон (заседателната зала на изпълнителния комитет) на общинския съвет. Заедно с мен бяха Ж. Кузманов, зам.-председателят по социалната политика на общината, и юристът от Окръжния народен съвет. Един след друг много души изляха пред нас своята и на семействата им болка. Стремяхме се да удовлетвори техните искания. Някои, обаче, бяха извън нашите сили и правомощия, други отправихме към Окръжния народен съвет. Главното бе внимателното отношение към гражданите. Дори и да не задоволихме всички искания, хората благодариха за добрата дума, която чуха от нас. Тази среща се хареса от населението, дълго говореха за нея. Уточнихме се да я превърнем в традиция. По време на приема в стаята влезе непознато лице. Седна на масата и все нещо си записваше. Увлечен в разговорите с гражданите, не любопитствах кой е този човек. Накрая на приема се представи: „Журналист съм от в. «Народно

дело». Намислил съм да пиша статия за тази уникална среща. Затова пристигнах тук“.

Тръгнахме за оперативката на обекта в Кипра. Очаквах да видя положени основите и хора да работят. Нищо подобно. Видях само разкопки, работници нямаше. Чакаха ни началникът на строителната организация и Станка — кметицата, без чаровната усмивка на уста. Останах изумен. Защо не сте работили, защо сега няма хора и защо не ме информирахте преди да дойда? Ядосах се много. Кузманов започна да обяснява:

— Като копаели, работниците се натъкнали на непознати разкопки. Дошли археолозите, предположили, че това са някакви фурни от римско време и запечатали обекта. Още чакат разрешение от Министерството на културата.

— Това разрешение може още месеци наред да се проточи. Ние губим ценно време. Обещахме на 23 май да открием обекта. Хората ще кажат, че нищо не правим. Оставете разкопките в този вид Изместете обекта с няколко метра встрани и работата да продължи.

Кметът ни информира за проектирането на другите обекти: банята, търговския магазин в Повеляново, двата жилищни блока, пътя край магистралата и други. Одобрихме и направения график за строителство.

На 18 май у нас пристигна правителствена делегация от Унгарската народна република за сесия на смесената българо-унгарска комисия по научно-техническо сътрудничество. Водеше се от колегата Йожев Мариай, зам.-председател на Министерския съвет и председател на смесената комисия. Предварително се бяхме договорили сесията да се проведе във Варна, дом № 7 на правителствения дом „Република“. Един ден заведох Мариай да види Девненския комплекс, отделих време да посетим Кипра. Обектът бе пред пуск. Мравуняк от хора работеха на строежа. Високият гост каза нещо тихо. Помолих преводача да преведе за какво става дума.

— Много строителни работници има в България!

— В момента строителните работници на обекта са 18, другите са доброволци от селото. След три дни ще се открива комплексът и всичко трябва да е наред, поясни кметицата на Кипра.

— Толкова доброволци? У нас това е лукс, каза гостенинът.

23 май е денът на село Кипра. По високоговорителите ечеше народна музика. Стичаше се множество от хора. Селото е около 500 жители, а тук вече се събраха не по-малко от 2–2,500 души. Мнозина носеха цветя. Хората се усмихваха и здрависваха.

Комплексът бе изграден във възрожденски стил, с тухлена зидария, турски керемиди и бял камък в основите. Блестеше със своята красота.

Между гостите бе и ген. Д. Борачев, единственият жив партизанин от кървава схватка с фашистите в това село. Той се приближи, хвана ме за ръката и просълзен каза:

— Доживях да видя този красив дом, който сте направили в това революционно село. Благодаря, и ме прегърна бащински.

В 11 часа се изкачихме с Димитър Попов и местното ръководство на трибуната. Гръм от ръкопляскания. Тържеството откри кметицата Станка и даде думата на Ж. Кузманов за слово. Страхил Христов председател на изпълнителния комитет на Окръжния народен съвет, прочете Указ на Държавния съвет за награждаването на строители и организатори с ордени и медали. Сред наградените бяха: с „Червено знаме на труда“ — Тодор Мутафов; архитект Вержиния Попова и бригадира на строителните работници. Стачно Стефанов и още четирима души получиха орден на труда сребърен.

Обърнах се към множеството с думите:

— Да е честит този красив дом на кипренци, девненци и техните гости от Варна, страната и чужбина. Обещанието, поето в предизборните дни, е изпълнено с много труд, но с чест. За девет месеца се зачева и оформя човешкия живот. Така стана и с този красавец: замислен, проектиран и построен с вашата решаваща помощ за девет месеца. Да е честит на всички ни. И прерязах лентата за откриване на обекта, частица от която съхранявам и до днес.

След обяд селяните, официалните гости и строителите бяхме на обща софра в новия ресторант, пред който музиката свиреше народни мелодии. Глъч и подвиквания „наздраве“, „да ни е честит“ от време навреме огласяха трапезата. Поиска думата слабичка старица с малки, но искрящи очи, която винаги, когато отивах на строежа, се въртеше край нас, като ни даваше информация какво се прави, кое докъде е стигнало, изправена до стената заговори на висок и ясен глас, като ръкомахаше с дясната си ръка.

— Аз вече минах осемдесетте години. Доживях и у наше село да видя този красив дом, който ни събра всички тук. Денонощно работехме, но стана като в приказките Ако ги нямаше тия момчета пред мен — Станиш Бонев и Димитър Попов, пак щехме празнико на село да правим на мегдано. А сега имаме ресторант и то първокласен.

Приближи се до мен. Станах. Тя ме прегърна и разцелува. Предметна на рамото ми изплетена лично от нея покривка, везано килимче и ми подаде буркан с пчелен мед. И с благословия завърши: „Нека живота да ти е дълъг, а работите да ти вървят по мед“. После даде дарове на Димитър Попов. Всички ръкопляскаха и одобрително се провикнаха — „Браво, бабо Върбе“. Обърна се към съселаните си и каза: — „всички да сте живи и здрави, да се радвате на обекта“. Взе чаша с ракия, с пожелание за здраве я изпи докрай.

Веселието продължи до полунощ.

Комплексът започна своя живот. Кооперативният съюз го стопанисваше добре. Тук ставаха семейни тържества, сватби, изпращане на войници. Идваха хора и от съседните села, особено работници от различни цехове и участъци на Девненския химически комплекс. От следващата година той бе обявен за туристически обект и се посещаваше от чужденци, особено руснаци и немци.

В ресторанта вечер свиреше оркестър. Идваха на гастроли изтъкнати певци и певици. Една вечер, когато бях отседнал за малко в ресторанта, чух приятния глас на известната Росица Кирилова. Тошко, кметицата и ТКЗС-то организираха безплатен обяд за всички желаещи пенсионери от селото. Пенчо Кубадински, председател на Националния съвет на Отечествения фронт, специално посетил и разгледал обекта. Одобрил го с думите: „Чудесен модел за комплекс на всяко средно по големина село в България. Това трябва да се разпространи“.

Всяко лято до 1989 г., когато ходех на почивка във Варна, посещавах кипренци. Веднага се събираха пенсионери и младежи край мен. Приказвахме като приятели. Ходех на гости и в някоя селска къща. Обезателно се отбивах при баба Върба да ѝ връча подаръче за спомен.

За последен път бях в селото през септември 1997 г. Бях на гости при приятели във Варна. Тодор Мутафов настоятелно покани Димитър Попов и мен да отидем да видим селото и родителите му. Осем години

не бях стъпвал на площада в Кипра. Слязохме от колата и застанахме с лице към комплекса. Човек не видяхме. Отгоре по пътя вървяха двама старци. Изчакахме ги нарочно да се изравнят с нас и дали ще ни познаят. Загледаха ни. Спряха се. Познаха ни. Ръкувахме се. Единият от тях, без да го питаме, занарежда:

— Е, продадох го хубавия комплекс. Купи го на безценица един мафиот. Не е от наше село. Веднага дигна цените. Ние вече не ходим в ресторанта и клуба. И младежите се дръпнаха Разтуриха ни хубавото ТКЗС. Заводите даже не работят. Уволниха почти всички от селото и сега сме полугладни. Гледайте, дали че видите некого, а по-рано така ли беше?

— Е, дядо, вече не може да ви помогнем, обади се Попов.

— Работиш ли? го попита другият селянин.

— Не, пенсионер съм, отговори Попов.

— А народния?

— И той е пенсионер.

— Вече не ни искат и наши, и чужди, обадих се аз.

— Епа, така е! замислено каза първият селянин.

Обърнах се към Попов и тихо му казах:

— Колко мъка е легнала в сърцата на хората.

— И по лицата им е изписано, продължи той.

Разделихме се с двамата селяни. Те дълго гледаха след нас.

Предизборните поръчения в Девня до едно се осъществиха до края на мандата ми. Нещо повече. Построиха се още няколко обекта с голямо социално и стопанско значение за населението като: жилищен блок от 16 апартамента в центъра на Девня, супермаркет в Повеляново и др. Осигуриха се валутни средства за внос на очистителни съоръжения за производството на цимент и на химическите заводи. С тяхното въвеждане в експлоатация въздухът и водата в значителна степен се доближиха до своя естествен вид. Средствата за тези съоръжения и за изместване на действащия път Шумен-Варна от центъра до магистралата се осигуриха с годишните уточнения на петгодишния план.

Като председател на правителствената комисия по жизненото равнище адмирах изграждането на помощни стопанства към предприятията и учрежденията. Ръководството на химкомбината се зае и за година-две разви едно от най-модерните помощни стопанства в

окръга. Пред входа на завода разкриха специални помещения за продажба на продукцията от това стопанство, макар че поддържаха с месо всички работнически столове. Поевтиня и храната в тях, защото продукцията от помощното стопанство се калкулираше по себестойност, без печалба и данък оборот. И в заводските магазини месото се продаваше с цена по-ниска, отколкото в търговската мрежа. Примерът на комбината бе последван и от други предприятия.

Предизборната програма в 51-и девненски избирателен район бе изпълнена. Изградиха се нови обекти. Това не можеше да не се забележи от обикновения човек. Девненци виждаха и чувстваха грижата за тях. Те се отблагодариха с всеотдаен труд и уважение към своите избраници и местни ръководители.

През август 1982 г. бях със семейството си на почивка на Златните пясъци. Доjde да ме види Димитър Попов. Уточнихме се за провеждане на някои мероприятия. По негово предложение се проведе среща с народните представители от Варненски окръг, на която той пожела на всички успешна съвместна работа за изпълнение на предизборните поръчения на избирателите. Делово премина и срещата със Стоян Цанев — директор на местната промишленост. Целият разговор се въртеше около темата: какво може да се направи за следващите две-три години за подобряване на социално-битовото обслужване на хората от Варна и на нейните гости — туристите? Родиха се идеи за построяването на: детска водна пързалка на брега на морето; делфинариум; дом на красотата; цех за тефлонови домакински изделия; няколко цеха за химическо чистене и други.

— Мислил ли си да се направи улица на услугите във Варна, запитах директора.

Не съм. Може да се направи, отговори той.

— Ще говорим с Градския съвет съвместно да уточните коя да е тя и действайте, допълни Попов.

Посочените и други обекти се изградиха един след друг за две-три години.

През тази почивка семейно с Димитър Попов бяхме на гости на кмета на село Кантарджиево. Разгледахме малката и спретната къща, двора с много цветя, различен зеленчук и асма, както и заето-механа. Домакините — гагаузи, бяха гостоприемни и благородни хора. Оставиха у нас незабравими впечатления.

Като водещ листата на депутатите от Варненски окръг ангажиментите ми нараснаха. Участвах не само в мероприятия на окръга във връзка със задълженията ми като народен представител, а и на сесии на Окръжния съвет, на отчетно-изборни конференции, на празници, посещения в заводи и търговски обекти. Винаги, когато можех, оказвах съдействие, но не премълчавах пропуските и несполуките в стопанската дейност.

В изказването си пред отчетно-изборната конференция на окръжната организация на Отечествения фронт през 1984 г. посочих някои негативни тенденции, а именно: в народностопанския комплекс Варненски окръг е на трето място по население, на второ място по промишлени производствени фондове, на трето място по средна работна заплата, на трето място по стокооборот на дребно на човек от населението, на четвърто място по театрални посещения, но окръгът е твърдо на последно място в страната по материални разходи на сто лева стокова продукция в промишлеността, а строителите заемат двадесет и трето място по този показател. Окръгът е на деветнадесето място по използваемост на тракторите, на двадесет и четвърто място по брой на птици, на двадесет и първо място по брой на говеда на 1000 дка стопанисвана земя, на петнадесето място по среден добив на грозде и скромното единадесето място по обществена производителност на труда. Посочените факти едва ли подхождат на икономическото, социалното и културното развитие на Варна.

През 1965 г. присъствах на празника на военноморския флот. С адмирал Янакиев, висок и снажен, душевно богат човек и активен варненски депутат се познавахме добре. Дойде при мен. Здрависахме се дружески и предложи:

- Може ли след парада да отидем до Кранево.
- С удоволствие. Знаеш с теб винаги ми е приятно.
- Отдавна зная, че имаш слабост към помощните стопанства на предприятията. Ще ти покажа, че и ние военните можем да произвеждаме, а не само да консумираме.

Пристигнахме на обекта край Кранево — голям и добре уреден свинекомплекс и помощно стопанство. Информираха ни, че сега поделението не само се задоволява с месо и зеленчуци, но и продава по договор за търговия на едро.

Всеки, който е посетил Варна, знае къде се намира Дворецът на културата. Като народен представител положих усилия за завършването на тази монументална сграда, творение на българската архитектура. Не можех да присъствам на нейното откриване през 1986 г.

В моя разказ — спомени като народен представител искам да благодаря на Страхил Христов — председател на изпълнителния комитет на Окръжния народен съвет. През цялото време на моя мандат в Девненския район той оказваше активно съдействие за изпълнението на поръченията на избирателите. Останах с уважение към него като компетентен и неуморен ръководител.

В продължение на пет години работех с прекрасни варненски приятели и другари. На тях и хилядите техни съграждани и гости от страната и чужбина с голяма обич отдадох част от своя живот.

Кипра и Варна станаха мой втори роден край.

Вторият ми мандат, юни 1986 г. — края на май 1990 година, бе в 20-и бургаски изборителен район. И тук заедно с местните ръководители работехме интензивно и с голяма любов към избирателите. В новоизградения, сравнително добре благоустроен жилищен комплекс се решиха редица проблеми във връзка с разширяването на окръжната болница, поддържането на детските ясли и търговската мрежа, благоустрояването. И тук общуването с обикновените хора бе на преден план. Срещите по клубове и седенки позволиха да се опознаем взаимно. Особено ценна помощ в задълженията ми като депутат ми оказваха първият секретар на окръжния комитет на партията Николай Жишев, председателят на районния народен съвет Слави Станчев и местните ръководители. Слави се оказа мой състудент. Рядко симпатично и работливо момче, със склонност към оперното пеене. Често ни развеселяваше с някоя ария от „Риголето“ или „Аида“. Полезни бяха и посещенията в завода за пиво, „Булгарплод“, местна промишленост и други.

И днес са живи в съзнанието ми спомените за двата мандата като народен представител (юни 1981 — май 1990 г.), това бе време на искрена и всеотдайна работа за добруването на хората от различни възрасти. На тях отдадох доверие и уважение.

Срещите с тях ще запазя като скъп спомен завинаги.

НАЙ-ГОРНОТО СТЬПАЛО НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА СТЬЛБА

На 18 юни 1982 г. пристигнахме на аерогара София от заседание на българо-монголската комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество в Улан Батор — Монголия. Посрещнаха ни Григор Стоичков, Йордан Великов, заместник-министри и съветници на Министерския съвет. Още при ръкуването, Й. Великов нетърпеливо ми подхвърли.

— Честита нова длъжност!

— Навярно утре ще излезе указ на Държавния съвет. Ставаш и председател на Държавния комитет за планиране, рече Григор Стоичков.

От летището, както след всяко завръщане от командировка, направо се запътих за местоработата си. Обадих се по „ВЧ“ на председателя на Министерския съвет за пристигането ни. Той не спомена нищо за предстоящата промяна. Рано вечерта се прибрах у дома. Новината съобщих на съпругата си. Тя се зарадва, че отново ще работя по професията си. В новините по националната телевизия в 20:00 часа се прочете *Указ на Държавния съвет за назначаването ми и за председател на Държавния комитет за планиране*. Съпругата и двете ми дъщери ми честитиха новата длъжност, заредиха се телефонни обаждания... Почти цяла нощ не спях. Мислех за новата робата, която ми се възлагаше.

Каква институция трябваше да ръководя?

Държавният комитет за планиране бе с 37-годишна история. Имаше около 1500 души колектив от висококвалифицирани специалисти с различни професии. Бе един от най-авторитетните държавни органи на изпълнителната и разпоредителната власт, с големи права и отговорности. Наричаха го „първата цигулка“ в оркестъра от органи за осъществяване на социално-икономическата и културната политика на държавата. Той бе специализиран орган на правителството за изработване на основните документи на

планирането: система от национални цели; различни прогнози; комплексни целеви програми; проекти за концепции и всички видове планове — дългосрочни, петгодишни и годишни. Този орган извършваше координацията на националния план с плановете на другите страни-членки на СИВ и реализираше икономическата интеграция с други държави, с които имахме външноикономически взаимоотношения. Като държавен орган изработваше цялата система от материални, стойностни, валутни и трудови баланси и тяхното продължение и завършек — балансът на народното стопанство. Най-общо казано, Държавният комитет за планиране носеше непосредствената отговорност за народното стопанство.

Друга негова отговорност бе осигуряването на методологическо ръководство на плановата работа на всички органи за планиране на всички етажи по вертикала и хоризонтала на управлението на държавата и повишаването на неговото научно равнище.

За осъществяване на тези свои функции и задачи Държавният комитет за планиране работеше в тясно единство и взаимодействие с другите специализирани органи за управление на народното стопанство — Министерството на финансите, Комитета за наука и технически прогрес, Министерството на външната търговия, Българската народна банка, Комитета по труда и работната заплата, Министерството на снабдяването и държавните резерви, Централното статистическо управление и други. Съгласно предоставената им компетентност изброените по-горе органи имаха следните по-важни основни функции и задачи при планирането на народното стопанство:

да изучават състоянието на различните функционални дейности в планирането поотделно и във взаимна връзка, да извършват анализи и съставят прогнози и планови разработки за тяхното развитие;

да участват на всички етапи при изработването на единния държавен план за обществено-икономическото развитие на страната;

да координират и насочват оперативно чрез съответните министерства и други ведомства производствено-стопанската дейност в процеса на изпълнението на плановете;

да контролират стопанските комплекси, министерства, ведомства и стопански единици от тяхната система по съответните функционални дейности;

да изработват, предлагат за утвърждаване или сами да утвърждават норми и нормативи за планиране и регулиране дейността на стопанските комплекси, министерства и други ведомства и стопански организации;

да дават оценка и внасят свои съображения в правителството по плановете разработки на стопанските комплекси, министерства и други ведомства и окръжните народни съвети.

Посочените функции и задачи на функционалните органи се координираха и направляваха от Националната планова комисия. Тя се оглавяваше от председателя на плановия комитет, нямаше свой щатен персонал и се обслужваше от служителите на комитета за планиране.

Да се ръководят Националната планова комисия и Държавният комитет за планиране се изискват много знания и богат житейски опит, компетентност по проблемите и принципност при тяхното решаване. Основният въпрос, който тогава си задавах, бе: ще ми стигнат ли сили и знания, умения и опит да изпълня възложената ми нова работа?

Като начало се проведе среща с колегиума на Държавния комитет за планиране. Министър-председателят информира за указа на Държавния съвет и ме представи на колегите.

Първата ми задача бе да се срещна и разговарям с всички зам.-председатели.

С доц. Найден Найденов, първи заместник-председател на комитета, се познавахме от години наред, заедно бяхме работили по много нормативни документи по икономическия механизъм, преподавахме в една катедра в Икономическия институт. Имах чудесни впечатления за неговата работа. Помолих го да съсредоточи своето внимание върху подобряване методологията на планирането, нейното привеждане в съответствие с новия икономически подход и неговия механизъм.

Срещнах се и разговарях с:

Методи Спасов, който работеше по проблемите на жизненото равнище, с министерствата на леката промишленост, вътрешната търговия и услугите, Централния кооперативен съюз, Комитета по туризма;

Васил Цървенков — ръководеше териториалното планиране. Работеше със Софийския градски народен съвет и окръжните народни съвети;

Ген. Димитър Димитров работеше със специалистите от военно-промишления комплекс и специалните ведомства;

Иван Манолов — ръководеше специалистите по селското и горското стопанство и околната среда;

инж. Кольо Колев — с проблемите на енергетиката, металургията, машиностроенето, електрониката и електротехниката;

инж. Любен Петров — работеше със специалистите по строителството и транспорта;

Георги Ат. Георгиев — с външноикономическите връзки;

Васил Милков, главен директор на направление „Общ план“.

Проведох разговор и със старши научен сътрудник II степен Гинка Чавдарова, изпълняваща длъжност директор на Научноизследователския институт по планиране и на електронноизчислителния център.

В основни линии познавах работата на всеки заместник-председател. Знаехме се от години. Не предложих нито един за освобождаване от работа. Единствен критерий за оценка на кадрите за мен бе компетентност, срочно и качествено изпълнение на възложените задачи, инициативност и деловитост.

След няколко дни бях приет от Тодор Живков в резиденция „Баня“.

Август бе месец за почивки, изтърколи се бързо. В съответствие с утвърдения от правителството график за актуализиране на държавните планови задачи за 1983 г. стопанските организации, министерства и ведомства внесоха в правителството и в Държавния комитет за планиране своите предложения.

В началото на септември с всички зам.-председатели бе обсъден въпросът *как да се организира работата по уточняване на плановите задачи за 1983 г.* Възприе се следният ред:

Да се проведе извънреден колегиум, на който да се разгледат предложенията на стопанските организации и ведомства и тяхното отклонение от годишното разпределение на петгодишния план.

Да се подготви и внесе в Министерския съвет информация за подготовката на единния план за социално-икономическо развитие на страната и държавния бюджет за 1983 година.

Всеки зам.-председател съвместно със зам.-министрите от функционалните ведомства да се срещнат с ръководителите на

основните стопански организации с цел да се положат усилия за намаляване на различията по предложените нормативи и показатели на плана за следващата година. Да се подготвят кратки съображения за заседание на Националната планова комисия.

След заседание на правителството и проведените разговори да започнат, по специален график, срещи в Националната планова комисия. Васил Цървенков да проведе срещи с окръжните народни съвети и Софийския градски народен съвет. При съществени различия откритите въпроси да се разгледат в Националната планова комисия.

Да се подготви и внесе доклад в Министерския съвет.

След заседанието на правителството да се докладва по държавния план за 1983 г. в Централния съвет на Българските професионални съюзи и в постоянните комисии на Народното събрание.

До края на октомври да се подготви доклад за единния държавен план и държавния бюджет за 1983 г. за Централния комитет на партията и за Народното събрание.

Колегиумът разгледа предложенията на стопанските организации и ведомства. Установиха се съществени отклонения на показателите за 1983 г. от тези, предвидени с петгодишния план. Подготвих доклад за правителството със следните изводи:

Първо. Все още много ръководители на стопански организации недостатъчно са осмислили философията и духа на новия икономически подход и на неговия механизъм: вместо да предлагат нормативи и показатели, тласкащи към постиженията на най-силните конкуренти на международния и вътрешния пазар, с най-голям резултативен фонд „Работна заплата“, те се заеха да доказват нереалността на държавните планови задачи.

Второ. По инерция се искат допълнителни капитални вложения, които не са финансово обвързани и усвояването им не е съгласувано със строителните организации и Българската народна банка. Това е в противоречие с новия икономически подход и неговия механизъм.

Трето. Болшинството стопански организации не са спазили новата технология на планиране: предложенията за уточняване на държавните планови задачи за 1983 г. да се обсъдят и приемат от стопанските съвети на организациите.

Четвърто. Някои стопански министерства и ведомства заеха неутрална позиция, други въобще на помогнаха на стопанските организации при уточненията на държавните планови задачи за 1983 г. Малко са специалистите, а още по-малко са ръководните и научните кадри от министерствата и ведомствата, даже и ръководители на стопански организации, които конкретно са работили по уточненията на плана. Изключение в това отношение, на този етап, прави ръководството на Централния кооперативен съюз.

Пето. Недостатъчна е досегашната работа и на специалистите от Държавния комитет за планиране, Министерството на финансите, Държавния комитет за наука и технически прогрес, Българската народна банка, Министерството на външната търговия, Министерството на вътрешната търговия и услугите със стопанските организации. Сключването на договори за реализация на продукцията е още в сферата на приказките. А стопанските договори трябва да предхождат уточненията по плана за следващата година.

Предстоеше огромна работа, да се проведе диалог по същество между централните органи за планиране и ръководствата на стопанските организации.

Във връзка с това се предложи и правителството прие следните решения:

1. Всички стопански организации, министерства и ведомства да положат максимални усилия за постигане на утвърдените с осмия петгодишен план нормативи и показатели за 1983 г. и за преодоляване на изоставането там, където има такова, през следващите две години.

Под ръководството на министрите и ръководителите на ведомствата незабавно да се съставят работни групи от специалисти и научни сътрудници, от техните институти и центрове, в помощ на стопанските организации за разкриване на „тесните места“ в производството и на икономическа основа да предложат актуализация на плановите задачи за 1983 г.

2. В Националната планова комисия с участието на съответните министри и ръководители на ведомства да започне творчески диалог с представител и на структуроопределящите стопански организации за решаване на възникналите проблеми и отстраняване на неблагоприятните отклонения от утвърдените държавни задачи.

При този диалог да се има предвид следният методологически подход:

а) Капиталните вложения и включването на производствени обекти в поименните списъци да се доказват чрез:

— експорта рентабилност;

— техническо, технологично и организационно равнище на производството;

— осигуреност на местни или внос от социалистическите страни на суровинно-енергийни ресурси;

— гаранция за качеството, реализацията и цените на продукцията.

За извънпроизводствената сфера предимство имат жилищата, училищата, детските и здравните заведения и обектите в селищните системи от IV и V функционален тип, като се използват типови проекти и възможности за намаляване на сметната стойност на обектите.

Върху тази основа Държавният комитет за планиране, Българската народна банка, Министерството на финансите, Министерството на строителството и архитектурата и съответните министерства и ведомства да уточнят поименния списък в рамките на предвидените капитални вложения за 1983 г.

Занапред да няма деление на обектите на „наблюдавани“ и „ненаблюдавани“ от Министерския съвет.

б) Предложенията за уточнения в лимитите за суровини и материали, горива и енергия да бъдат съобразени с резултатите от програмите за внедряване на научно-техническия прогрес и програмите за икономии на суровини и материали, горива и енергия.

Всяко предложение за изменение на лимитите за материални ресурси задължително да се съпровожда с данни за разход на суровини и материали, горива и енергия на единица продукция във водещи предприятия от съответния отрасъл у нас и конкурентни фирми в чужбина.

Увеличението на материални, финансови, валутни и трудови ресурси над държавната задача, предвидена с петгодишния единен държавен план, да се съпровожда с подобряване на показателите за ефективност.

в) Да не се допуска намаляване на обществената производителност на труда.

г) Изменение на държавната задача за реализация на продукцията в натура да се допуска единствено при съществени отклонения в сравнение с предвидените условия по петгодишния план като: отчитане задълженията по вноса и износа съгласно допълнително сключени търговски спогодби; конюнктурата на международния пазар; неспазени срокове за въвеждане в действие на производствени мощности и други подобни обективни причини.

3. Едновременно с уточнението на нормативите и показателите на единния държавен план за 1983 г. да се уточни и държавният бюджет с цел двата документа да се внесат едновременно за обсъждане в Министерския съвет.

Навлизахме в заключителния етап на съставянето на плановете за 1983 г. на цялото народно стопанство и неговите съставни части — стопанските единици. 1983 г. бе решаваща за изпълнението на осмия петгодишен единен държавен план. Насочихме усилията си да се направи реален, икономически обоснован и балансово обвързан план.

Поканих Белчо Белчев, министър на финансите, Христо Христов, министър на външната търговия, и проф. Веселин Никифоров, председател на Българската народна банка на среща в Министерския съвет. С тях ме свързваха дългогодишна дружба и приятелство. Смятах, че добре ще ме разберат. На срещата посочих, че си давам сметка за трудностите по съставянето на плана и ги моля за активно съдействие и помощ като членове на Националната планова комисия. Нужно е планирането да се приведе в съответствие с нормативните актове за новия икономически подход, утвърдени от правителството. Още повече, че Б. Белчев и В. Никифоров са били зам.-председатели на плановия комитет и имат опит в плановата работа. Уточнихме се и за взаимодействието на специалистите от ведомствата, които ръководим, и за подхода на работата в предстоящите заседания на Националната планова комисия. И не се излъгах. Тримата министри бяга сигурното ми рамо и най-активните участници в дискусиата с ръководителите на стопанските организации, министерствата и ведомствата.

В края на септември *Националната планова комисия започна активна ежедневна работа*. Първо се разгледаха предложенията на

Централния кооперативен съюз, които имаха висока степен на готовност. Председателят на съюза Панчо Иванов докладва нови инициативи в посока на подобряване на показателите. Осигуриха се и допълнителни ресурси.

След дискусия с проф. Никола Тодориев — министър на енергетиката, продължи работата със специалисти от Държавния комитет за планиране и другите функционални ведомства под ръководството на инж. Кольо Колев.

Обсъдиха се докладите на стопанските организации от системата на леката промишленост, вътрешната търговия и услугите, на машиностроенето. Специално внимание бе отделено на военно-промишления комплекс.

Най-задълбочено към възникналите разногласия по нормативните и показателите за 1983 г. се отнесоха представителите на химическата промишленост. Под ръководството на енергичния и компетентен министър Георги Панков ръководителите на стопанските организации от отрасъла дойдоха в плановата комисия с нови предложения, максимално доближаващи, а за валутните приходи — надхвърлящи предвидените държавни задачи. Това ведомства бе пример за държавнически подход в плановата работа.

Големи трудности имаше с ръководителите на металургията и минералните ресурси. Министърът Тодор Божинов, който бе и член на Политбюро, не отстъпваше от първоначалните си предложения. След около час дискусия той напусна заседанието и продължихме да работим с първия му заместник инж. Димитър Дачев. Той бе мислещ и разумен човек. Дискусията в голяма степен приближи становищата ни. В този дух преминаха и диалозите с другите стопански организации и техните ведомства.

За Националния аграрно-промишлен комплекс докладваше председателят на комплекса — Александър Петков. Присъстваше и Васил Цанов, секретар на Централния комитет на партията по въпросите на селското и горското стопанство. И тук „битката“ за занижени планови показатели бе в разгара си. Очаквах Васил Цанов да ни помогне, да търсим разумни решения за възникналите различия. Това не се получи. Принципният и компетентен селскостопански деец Иван Манолов, зам.-председател на плановия комитет, с аргументи доказа своята позиция.

Ведомствен подход, чужд на държавническо и на икономическо мислене, прояви министърът на транспорта Васил Цанов. Без аргументи настояваше за допълнителни капитални вложения. И дума не каза за репликата на инж. Любен Петров, зам.-председател на плановия комитет, за отклонение за други цели на капитални вложения, предвидени целево за магистралите „Хемус“ и „Тракия“ и за електрификация на железопътните линии.

Дискусията по плановите нормативи и показатели в Националната планова комисия продължи близо месец. Оказа се много полезна както за стопанските организации, министерства и ведомства, така и за членовете на комисията. Търсеха се икономически решения, изоставиха се административният подход, методът на динамиката и други остарели форми и методи на планиране. Нормативните актове за новия икономически подход и неговия механизъм в голяма степен бяха приложени.

Информирах председателя на правителството за резултатите от дискусията в Националната планова комисия. Уточнихме се за подготовката на материалите за заседание на Министерския съвет. Започнахме работа и по доклада за плана и бюджета. Преди заседанието с Гриша Филипов информирахме първия секретар на Централния комитет на партията. Изложих накратко подхода, който възприехме, и основните темпове и пропорции. Специално място отделих на инвестициите, балансовата и валутната обвързаност на единния държавен план. Посочих трудностите, които се очертават в инвестиционната политика, рационалното използване на трите елемента на производствения процес и овладяването и използването на новия икономически подход и неговия механизъм.

По предложение на Тодор Живков се прие през декември да се проведе специален пленум на Централния комитет на партията за единния държавен план и държавния бюджет с докладчик председателя на Държавния комитет за планиране. Това бе първото по рода си заседание на Централния комитет, посветено на една точка от дневния ред — плана и бюджета за следващата година. Исках доклада да бъде нетрадиционен, нестандартен, да се поставят проблемите в истинския им вид, така както ги чувствах и разбирах. Наистина фактите, които посочих, ми бяха подадени от сътрудниците в плановия комитет, Министерството на финансите и Централното статистическо

управление. Този пленум се проведе на 14 и 15 декември 1982 г. в дом № 1 на резиденция „Бояна“. На него бяха поканени всички ръководители на министерства, ведомства, окръжни народни съвети, много генерални директори на стопански и научни организации. Присъстваха и всички зам.-председатели на плановия комитет и зам.-министрите на финансите.

На участниците в заседанието предварително бяха раздадени проектите на Министерския съвет за Закон за единния план за социално-икономическо развитие за 1983 г., както и материали с конкретни данни за нормативи и показатели на плана.

Както се посочи, внесените за обсъждане проекти бяха задълбочено и творчески дискутирани в Националната планова комисия със стопанските организации, министерства, ведомства и окръжните народни съвети. Бяха разгледани на разширени заседания на Бюрото на Централния съвет на Българските профсъюзи и в постоянните комисии на Народното събрание.

Проектите на плана и на бюджета за 1983 г. бяха колективно дело на широк кръг партийни, държавни, стопански и научни кадри от всички равнища на управлението на страната.

В проектоплана за 1983 година практически бе реализирана позицията на правителството, че това е годишното разпределение за 1983 година на плана за осмия петгодишен период: изменения на държавните планови задачи могат да се правят само тогава, когато са настъпили съществени отклонения от условията на производството и реализацията на продукцията в сравнение с предвидените по петгодишния план, като строго се спазват изискванията на новия икономически подход и на неговия механизъм.

Дискусията имаше за задача:

— да се провери дали са на лице и, ако не са, да се създадат необходимите икономически и социални, технически и технологични, организационни и интеграционни условия за последователно изпълнение на осмия петгодишен план като цяло;

— да се установи дали настъпилите изменения във вътрешната и международната обстановка налагат промени в годишното разпределение на петгодишния план.

Проектите на единния план и държавния бюджет за 1983 г. бяха съставени въз основа на формулираните цели на социално-

икономическото развитие на страната до 1985 и до 1990 година.

Главната цел на осмия петгодишен план бе чрез преминаване към предимно интензивно развитие на икономиката и другите сфери на обществения живот да продължи политиката за комплексно задоволяване на нарастващите материални, духовни и социални потребности на народа.

Проектопланът имаше за основа успехите в изпълнението на плана и бюджета за първите две години на петгодишния период. Постигнати бяха и относително високи темпове на икономическия растеж.

Националният доход нарастваше средногодишно с 4,8 на сто; Материалните разходи на 100 лева стокова продукция се намалиха с 1,41 лева, което в голяма степен допринесе за увеличаване на рентабилността средногодишно със 7 на сто.

Значително нарасна промишлената продукция — през 1981 г. с 4,5 на сто, а за 1982 г. се очакваше прираст с 5,4 на сто.

Селското стопанство за първи път в историята на българското село достигна рекорден добив от над 10 млн. тона зърно. За двете години селскостопанската продукция нарасна с близо 10 на сто.

За двете години реалните доходи на човек от населението нараснаха с около 9 на сто. Предадоха се на населението нови 143 хил. жилища. Изминалите две години бяха преломни в изграждането на помощни стопанства, магазини и ателиета за услуги в предприятията.

Огромен актив на страната бе положителният платежен баланс с капиталистическите държави през 1981 и 1982 година. На пръсти се брояха държавите в света, които в трудните условия на енергийно-суровинната и валутната кризи, на рязкото спадане на производството и потреблението, на експлозивното нарастване на цените и на увеличаване на безработицата бяха постигнали стабилни темпове на развитие, висок жизнен стандарт на народа и активен платежен баланс. Една от тези страни бе Народна република България.

Главният печатен орган на британския бизнес „Файнешъл таймс“ на 9 юли 1982 година помести голяма статия за икономическите постижения на България. В нея пишеше: „България успя да напълни магазините си в страната, да поддържа значителен излишък в свободно конвертируема валута без да съкрати вноса, както и да намали

задлъжнялостта си към западните банки. Няма друга страна..., която може да се похвали с такава комбинация“.

Заедно с това през 1981 и 1982 година не се изпълниха показателите за нарастване на обществената производителност на труда и производство на продукцията в натурално изражение.

При съставянето на проектите на плана и бюджета се имаше предвид влиянието на усложнените международни политически и икономически отношения върху нашата икономика.

Енергийно-суровинната и валутната кризи на Запад доведоха до сериозни поражения на икономиката на капиталистическите страни.

Международният търговски стокообмен през 1981 и 1982 година отбелязва символичен темп от едно на сто. Растежът на brutния обществен продукт на развитите капиталистически държави през 1981 година също се колебаеше около едно на сто. Жизненият стандарт в много държави имаше нулев или минусов растеж.

В тези сложни международни икономически условия трябваше да продължи линията за активно участие в международното разделение на труда, за разширяване на стокообмена и промишленото сътрудничество с всички страни в света. Необходимо бе да се адаптираме към новите международни условия, да се преоценят и преосмислят нашите мерки, за да бъдат те адекватни на новата международна обстановка.

За 1983 г. се предвиждаше националният доход да нарасне с 3,8 на сто; обществената производителност на труда — с 3,9 на сто; промишлената продукция — с 4,8 на сто; селскостопанската продукция — с 2,7 на сто; реалните доходи на човек от населението — с 2,8 на сто; обществените фондове за потребление — с 3,5 на сто; външнотърговският стокообмен — с 8,0 на сто; стокооборотът на дребно с 4,1 на сто и т.н. Планирано бе активно валутно салдо.

Това бяха стабилни темпове и едни от най-високите сред икономически развитите държави в света.

Предвиждаше се потреблението на основни хранителни стоки на човек от населението през 1983 г. да достигне за:

- месо и месни произведения — 69 кг;
- риба и рибни продукти — 8,5 кг;
- мляко и млечни произведения — 211 кг;
- захар и захарни изделия — 36,2 кг;

- зеленчуци — 123 кг;
- плодове — 130 кг и други.

Вносът на стоки за народно потребление да нарасне с 5,4 на сто. Значително да се увеличат средствата за развитие на материалната база на здравеопазването, образованието, културата и почивното дело. Средствата за пенсии — да нараснат с 6,4 на сто и да достигнат внушителното число от 2,1 млрд. лева. Да се построят нови 73 хил. жилища. За опазване и възстановяване на природната среда бяха предвидени 266,4 млн. лв.

Капиталните вложения за 1983 г. бяха 7540 млн. лв., от които 5,400 млн. — за развитие на мощности в материалното производство.

Основната цел при финансовото обвързване на единния план бе да се състави реален и балансиран държавен бюджет. Затова съставянето на плана и бюджета се извършваше успоредно.

Проектът за държавния бюджет бе изцяло съобразен с повишаване ролята на печалбата като основен източник за финансиране на разширеното възпроизводство, на мероприятията за повишаване жизненото равнище на нашия народ. От предвиденото увеличение на приходите 54 на сто бяха от увеличаването на вноските от съвкупната печалба на стопанските организации.

През 1983 г. се приложи постановката капиталните вложения да не се дават, а да се вземат на кредит от банката. Лимитите, предвидени с единния план, са с право на ползване. Трябва да се получат от стопанските организации само тогава, когато се докаже пред Българската национална банка ефективността от тяхното използване. Критерии за ефективност да бъдат: експортната рентабилност на продукцията; съвременното технологично и организационно равнище на производството; осигуреност на енергийно-суровинни ресурси от местно производство или внос от социалистическите страни, а в краен случай — от капиталистическите страни; гаранция за качество, реализация и цените на продукцията.

Ползването на средства от фонд „Разширяване и технологическо усъвършенстване“ да става под контрола на Българската народна банка и Министерството на финансите при доказана икономическа и социална целесъобразност.

Новозапочващите обекти, които са без проектносметни документи, и обекти, които имат частична проектна готовност и

увеличават първоначалната си сметна стойност, да се снемат от поименните списъци. През 1983 година да не се открива финансиране на нови обекти на организации и ведомства, които имат невъведени в действие мощности, предвидени в поименния списък за годината.

В плана за 1983 година особено значение бе отделено на най-ефективното и комплексно използване на елементите на производствения процес. Изискваше се всяка стопанска организация да преразгледа нормите и нормативите за разход на материални и трудови ресурси с цел тяхното привеждане в съответствие с предвидените лимити за снабдяване и за разход на единица продукция, за доближаване и постигане на конкурентните фирми в съответната област.

Изпълнението на поставените задачи предполагаше внедряването на научно-техническите постижения в практиката и усвояването на лицензиите; повишаване на качеството и обновяването на продукцията; модернизация и реконструкция на производството; ускоряване обръщаемостта на оборотните средства.

Народното събрание прие Закон за единния държавен народностопански план и държавен бюджет на Народна република България за 1983 г. и възложи на Министерския съвет да утвърди държавни нормативи и показатели на стопанските организации, министерства, ведомства и териториални единици и да организира контрола по тяхното изпълнение.

Всеки първи работен ден на седмицата от осем до девет часа се срещях с помощниците си в Министерския съвет — проф. Витали Таджер, един от светилата на правната мисъл в България, проф. Иван Кирилов, изтъкнат български философ и Сергей Давидов, млад икономист, завършил кибернетика в Съветския съюз. Присъстваха и секретарката Мария Кисьова и Георги Димитров, главен секретар на Държавния комитет за планиране. Така беше на втори януари 1983 година. Тогава пред тях споделих идеята да посетя всички работни места в плановия комитет. Смятах да го направя не като протоколно мероприятие, а на място да се срещна със служителите. Всички заявиха категорично: — „идеята е чудесна“.

В 9:30 часа с членовете на колегиума на плановия комитет пихме новогодишно кафе. Идеята ми да посетя работните места да си честитим Новата година и да се запозная с всички служители се

посрещна одобрително. Иван Манолов и Георги Георгиев, едни от най-дългогодишните служители в комитета, заявиха, че това ще бъде за първи път. Помолих заместниците си да ми представят служителите си от направлението, което ръководят. Реализацията на тази идея ми даде възможност да видя почти всички служители, техните условия на труд. Разговарях с тях без определена тема, свободно и непринудено. Разпитвах ги за проблемите, с които се занимават и решават, как живеят, какво ги вълнува. Най-откровени и словоохотливи бяха моите състуденти и студенти от Института, поне около 30 души. Някои споделиха за условията, при които работят, за непроменените от години работни заплати, липсата на почивни станции, за чакане години наред на жилище и т.н.

Срещите ми със служителите предизвикаха у мен много размисли. Преценявах всяка казана от тях дума. Реших всичко споделено да поставя на вниманието на Колегиума. Подготвих се и изложих впечатленията си така, както ги почувствах. Заместниците ми се отнесоха с разбиране към моята загриженост. Приеха направените от мен предложения, включително и за свикване на общо събрание на директорите и главните специалисти. Целта бе да се направи оценка на извършената работа по подготовката на плана за 1983 година и да се посочат предстоящите задачи общо за комитета. Същевременно да се вземе отношение и по въпросите, повдигнати от служителите при посещението ми по работните места. Надявах се събранието да изиграе мобилизираща роля за хората и за създаване на добър климат за по-ефективна работа. В близките дни ръководството на комитета реши да започне основен ремонт на работните помещения и тяхното обзавеждане. Не става дума за лукс, а за естетични и приветливи помещения, създаващи настроение за ползотворна дейност.

Комитетът е разполагал с почивна станция на Черно море, но е взета преди няколко години за стопанисване от Централния съвет на Българските профсъюзи. Когато информирах Бюрото на Централния съвет на профсъюзите за уточненията по плана за 1983 година, подметнах, че почивното дело у нас има определени недостатъци. Един от тях е лошото стопанисване на огромната материална база. Не друг, а профсъюзите трябва да поемат инициативата за частично отменяне на правителственото постановление за изземване на ведомствените почивни станции. Дадох за пример нашата станция във

Варна: хем се стопанисва непълноценно, хем служителите на комитетата нямат достатъчна възможност за почивка. Договорихме се и се изпрати писмо да Бюрото на Централния съвет на профсъюзите с молба станцията да се върне на комитетата. Взеха се и необходимите мерки от обслужващия блок на комитетата за размразяване и ускоряване строителството на почивната станция в Банско. С тези две бази можеше радикално да се реши въпросът за почивките на служителите.

Реши се да се изработят длъжностни характеристики за специалистите и главните специалисти. Всеки да знае своите права и задължения. В края на годината заплатите да се преразглеждат. Основен критерий при определянето им да бъде личният принос за срочно и качествено изпълнение на възложените задачи. За изминалата година се дадоха награди до 21,2 на сто от средногодишната заплата общо за комитетата. В перспектива този процент може да бъде и по-висок. Това съответстваше на линията за резултативна работна заплата на всеки трудов колектив в условията на новия икономически механизъм.

Мнозина колеги се оплакаха, че нямат подходящи жилища за семействата си. Постави се задачата обслужващият блок да установи броя на крайно нуждаещите се и тогава да се помисли и как да се реши този проблем.

Пролетта на 1983 година бе крайно неблагоприятна за селското стопанство. Продължителното пролетно засушаване нанесе значителни вреди на растениевъдството и свързаните с него отрасли. През май правителството прие постановления — № 15 от 10 май и № 18 от 28 май за компенсиране на загубите. Проведе се и национално съвещание във Варна, на което се постави задачата „да превърнем сушата в наш съюзник, да не се намаляват темповете на икономически растеж, да не се влошава жизненото равнище на народа“.

Пред Държавния комитет за планиране стоеше отговорността да осигури нужното преразпределение на наличните ресурси, за да може, въпреки трудностите, да се гарантират по-нататъшно развитие на страната, комплексно задоволяване на материалните, социалните и духовните потребности на хората и активен платежен баланс с другите държави. За целта бе нужно да се разработи по същество нов държавен план и нов държавен бюджет за 1983 г. и на тази основа да се актуализират насрещните планове на трудовите колективи. Такъв план

и бюджет бяха предложени на заседанието на Министерския съвет на 20 юни за обсъждане и утвърждаване. Едновременно с тях се предложиха и някои параметри за уточненията в плана и бюджет за четвъртата година на петгодишния план.

През юли 1983 г. Националната планова комисия извърши огромна работа за съставяне на икономически обоснован и балансиран единен държавен план и държавен бюджет за 1984 г. Техните параметри варираха около годишното разпределение на петгодишния план за съответната година плюс осигуряване изоставането от предходните години за съответната стопанска организация.

Сравнително ранното обсъждане и приемане на проектите на държавния план и държавния бюджет за 1984 г. не бе случайно. То бе необходимост и станаха практика в плановото ръководство на народното стопанство.

От една страна, се осигурява достатъчно време на трудовите колективи за съставяне на насрещните планове. Стопанските организации получиха уточнените държавни планови задачи няколко месеца преди настъпването на новата година; достатъчно време за включване на стопанските договори и за разкриване на нови резерви. Създава се възможност от първия ден на новата година да работят с ясно определени и договорно обвързани насрещни планове.

От друга страна, се осигури възможност на централните органи за планиране да пренесат центъра на тежестта върху стратегическото планиране и координацията на националните планове с другите страни-членки на СИВ. Задачата по съставянето на дългосрочния план за развитието на страната до 2000 година и на деветия петгодишен план, образно казано, „чукаше на вратата“. Необходимо бе време, без да се подценят текущият план и текущите задачи, за да се приложи новата технология на планиране при съставянето на перспективния план на основата на структурно-стратегическия подход за развитието на икономиката.

На 28 септември в резиденция „Бояна“, Дом № 1 се проведе специален пленум на Централния комитет на партията. За втори път докладвах едновременно за плана и бюджета за 1984 г.

Определящо начало в работата на правителството и неговите функционални органи бе да се гарантират необходимите условия за успешно изпълнение на закона за петгодишния план като цяло, за

компенсиране на загубите от неблагоприятните природоклиматични условия през тази година. *Всестранният и задълбочен анализ на основните резултати от изпълнението на държавния план и държавния бюджет за първата половина на петгодишния период дадоха основание да продължи курсът за поддържане на високи и стабилни темпове на социално-икономическия растеж, за по-нататъшно изпълнение на главната социално-икономическа задача на осмия петгодишен план.*

Центърът на внимание бе поставен върху съществуващите резерви в народното стопанство и отделните отрасли и подотрасли на икономиката, а именно: пълноценното използване на наличните производствени фондове; постигането на проектните показатели на въведените в действие обекти; повишаване на ефективността на капиталните вложения, подобряването на качеството на продукцията; повишаването на обществената производителност на труда; пестеливото използване на енергийно-суровинните ресурси; засилване конкурентоспособността на националното производство на международния пазар.

Поставянето на тези проблеми с конкретни факти от нашата действителност показваше наличието на много неизползвани резерви на създадената огромна за мащабите на България материално-техническа база. Тяхното привеждане в действие бе гаранция за поемане на напрегнати, но реални насрещни планове от всеки трудов колектив, за повишаване на социално-икономическата ефективност на общественото производство.

В изказванията, направени на пленума, единодушно бяха подкрепени оценките, изводите и предложенията в доклада и текстовете на проект за закона за единния държавен план и държавен бюджет. Реши се те да бъдат внесени за обсъждане и утвърждаване от предстоящата сесия на Народното събрание.

На сесията на Народното събрание, състояла се на 29 и 30 септември, докладвах за единния държавен план за социално-икономическото развитие на Народна република България за 1984 г. Доклад за държавния бюджет прочете Белчо Белчев. Двата доклада с малки съкращения по традиция бяха публикувани в ежедневния печат. Народното събрание единодушно прие предложените проекто-законови. *Три месеца преди настъпването на следващата година държавата*

имаше утвърден от висшия орган на държавната власт Закон за единния държавен план за социално-икономическото развитие на страната и Закон за държавния бюджет. Това бе уникален случай не само в историята на плановото ръководство на народното стопанство у нас, но и сред другите страни-членки на СИВ. Теоретическите ми постановки за организация на плановата работа, които години наред преподавах на студентите специалисти-планисти в Икономическия институт „Карл Маркс“ — София, станаха реалност. Бе взет един висок връх в плановата теория и практика. Една победа ражда нови победи. Удовлетворението от постигнатото ми даде сили за търсене на нови решения в плановата дейност.

Съчетаването на теорията с практиката бе ръководно начало в моята дейност в Държавния комитет за планиране. Въпреки огромната ми служебна заетост, нито за миг не ми минаваше мисълта да се откажа от преподавателска дейност в института. Някои колеги от моя или по-низш ранг отстъпваха лекциите си на други преподаватели, като смятаха, че дълго време ще работят на предоставената им длъжност. Смятах това за неправилно. Защото човек се лишава от едно задължение към аудитория, която го заставя винаги да бъде в крак с най-новите постижения в съответната наука, защото човек се откъсва от погледите на младите хора, жадни за знания. През всичките години на преподавателската ми дейност се отнасях с голямо уважение към студентите, стремях се да им дам онова, което зная, което ги интересува по дисциплината, което преподавах. Това още повече ме задължаваше, когато бях начело на най-висшия орган на плановата дейност. Макар че времето на лекциите, всеки вторник от 7:00 до 9:00 часа, не бе най-удобно и за студентите, и за мен, аудиторията се пълнеше със слушатели. Идваха студенти от предходни години, от други специалности, защото знаеха, че ще чуят нещо ново, нетрадиционно по актуалните проблеми на планирането на народното стопанство.

През лятото на 1984 г. присъствах на Държавен изпит на студентите по специалността. Имах и четирима дипломанти. Целта ми бе да разбера начина на тяхното мислене и да чуя как ще се представят отличниците при защитата на дипломните си работи. Чух защитата на много будни младежи. Помолих ръководството на катедрата да ми представи списък на десетина отличници, които желаят да постъпят на

работа в Държавния комитет за планиране. Възложих на кадровика Кирил Тричков, главен специалист в комитета за планиране, да се срещне със студентите, да подготви заповеди за назначаването им на свободни длъжности. Така и стана. На заседателната маса в моя кабинет седнаха единадесет млади и умни момчета. Почерпих ги с кафе. Огледах всички заедно и всеки поотделно. И днес са пред мен техните грейнали очи. Помня имената им: Васил Кинов, Димитър Костов, Иван Димов, Александър Александров, Георги Рогачев, Иван Танушев и т.н. В непринуден разговор им казах: „Вие започвате професионалния си път в едно от най-престижните държавни учреждения. За да работите тук, са необходими много знания. Ще видите предимно възрастни хора с богат практически опит. Вие сте първите служители в комитета, дошли направо от студентската скамейка. Нужно ви е време да се адаптирате към ситуацията, да натрупате опит, за да предлагате целесъобразни планови решения. Смятам за необходимо да се запознаете с работата на всички направления и дирекции в комитета, да посетите министерства, ведомства и някои по-големи стопански организации и тогава да определите кой в какъв сектор желае да продължи да работи. Тогава ще ви преназначим на нови работни места и с нови заплати. Работникът в плановата дейност не е и не може да бъде обикновен чиновник или технократ. Плановата дейност има творчески характер. Тя е изкуство. Чрез нея се определят насоките и бъдещото развитие на обществото, създават се нормални условия за живот на всеки негов член. Затова от работниците в планирането се изисква високо чувство на отговорност за поръчаната работа, принципност и деловитост, непрекъснато повишаване на знания и умения, прилагане на държавнически подход при вземане на всяко решение в планирането. Непрекъснато се учете, не жалете време, посещавайки предприятия и обединения, изучавайте практическия опит, живия икономически живот. Вие се утрешните ръководители на това ведомство, може би тук седи и утрешният негов председател“.

Вторият студентски набор постъпи на работа в комитета през лятото на 1985 г. Нови десет отличници-плановици вляха своите сили в колектива на плановия комитет. За съжаление това хубаво начало бе прекъснато през следващата 1986 година.

През 1984 година поставихме заплащането на труда в зависимост от длъжностните характеристики и личния принос за конкретното изпълнение на възложените задачи. Бе възможно в рамките на утвърдения годишен фонд „Работна заплата“ месечната заплата на служителите да се увеличи с около 30 лева, а на директорите — от 30 до 60 лева. Едновременно с това се намали числеността на персонала общо за комитета за 1984 г. с 215 бройки, а за 1985 г. със 120 бройки, без това да се отрази негативно на изпълнението на служебните задачи.

В края на декември 1984 г. с Указ на Държавния съвет се направиха *кадрови промени в ръководството* на Държавния комитет за планиране.

Досегашният зам.-председател — Георги Ат. Георгиев бе преназначен за първи зам.-председател.

Досегашният първи зам.-министър на металургията и минералните ресурси — Димитър Дачев, — за първи зам.-председател.

Бе освободен от зам.-председател на Държавния комитет за планиране Кольо Колев, поради преминаване на друга работа.

Назначи се за зам.-председател на Комитета инж. Петър Кисъов, досегашен първи зам.-министър на електрониката и електротехниката.

На Владимир Пенчев, главен директор в комитета, се даде ранг на зам.-председател.

На четвърти януари 1984 г. на пленум на Централния комитет на партията бе попълнен съставът на Политбюро с двама нови членове: Йордан Йотов, главен редактор на в. „Работническо дело“ и Чудомир Александров, първи секретар на Градския комитет на партията в София. По-късно той стана първи зам.-председател на Министерския съвет. За кандидат-членове на Политбюро бяха избрани Григор Стоичков, Станиш Бонев, Димитър Стоянов и Георги Атанасов, а Емил Христов — за секретар на Централния комитет на партията. Избирането ми за кандидат-член на Политбюро приех като оценка за дългогодишната ми работа за добруването на българския народ и като оценка за колектива от хора, с които работех.

Същият ден пътувах за Москва с Белчо Белчев, Христо Христов и Георги Георгиев във връзка със съгласуването на работния график за координация на националните планове за периода 1986–1990 г. На летището в Москва ни посрещнаха Николай Байбаков — зам.-

председател на Съвета на министрите на СССР и председател на ГОСПЛАН, и Димитър Жулев — посланик на НР България в Москва.

Още на другия ден в кабинета на Николай Константинович в ГОСПЛАН обсъдихме и подписахме работния график. Обядвахме и потеглихме обратно за София.

В началото на 1984 г. нарасналата трудова активност и професионален опит на колектива на комитета се насочиха към активна и научнообоснована дейност по перспективния план за развитието на страната до 2000 година и на Деветия петгодишен план; обогатяване на аргументацията за координацията на националните планове със страните-членки на СИВ за периода 1986–1990 г. Продължи уточняването на показателите за последната година на текущия петгодишен план. Приеха се мероприятия в методологичен и организационен аспект за изпълнението на тези задачи, определени като взаимно свързани и взаимно обусловени. Уточниха се задачите на всеки специалист с изискване за личен принос и отговорност.

Определянето на годишните задачи общо за комитета, на всяка дирекция и специалист допринесе за мобилизиране усилията на целия колектив.

В началото на юни 1984 г. в Москва се проведе икономическото съвещание на най-високо равнище на страните-членки на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ). В него взеха участие генералните и първите секретари на централните комитети на комунистическите и работническите партии. Нашата делегация се водеше от Тодор Живков. В нея участваха Гриша Филипов, Петър Младенов, Огнян Дойнов, Андрей Луканов, Кирил Зарев и аз. Съвещанието се проведе в Георгиевската зала на Кремъл. За първи път участвах в такава делегация и на такъв отговорен форум. Тържествеността на залата и съставът на участниците впечатляваха и респектираха.

Нашата делегация участва активно в подготовката и провеждането на съвещанието. Изказването на Тодор Живков предизвика оживен отклик сред останалите делегации, особено в частта му за критичното отношение към работата на Изпълнителния комитет на СИВ. Моите колеги, председатели на плановите комитети на другите страни-членки на СИВ, пред мен изказаха пълното си съгласие с нашите постановки. В една или друга степен по същество такава бе позицията и в изказванията на техните делегации.

На връщане от Москва, още в самолета, Т. Живков искаше да чуе нашето мнение за проведеното съвещание. Оформи се становище — това, за което се говори на съвещанието, да се има предвид при разработването на перспективните планове.

По предложение на Тодор Живков и с активното участие на Гриша Филипов се подготви доклад за *Московското съвещание*, който се разгледа в Политбюро и правителството с първите секретари на окръжните комитети и зав.-отделите на Централния комитет. Като начало се обсъди концепция на доклада. Уточниха се основните акценти. Предложих в доклада да се обоснове философията на дългосрочния план за развитието на страната до 2000 година и по-конкретно за периода до 1990 година. Т. Живков сподели идеи в областта на реструктуриране на икономиката и техническия прогрес.

Като задача пред социалистическите страни в доклада се поставяше постигането на паритет със Запада в областта на икономиката към 2000 година. Най-сигурният и най-надеждният начин да се постигне равновесие в икономическата област бе осъществяването в нашите условия на научно-техническата революция. В съответствие с решенията на съвещанието в Москва се налагаше в големи мащаби внедряването преди всичко на авангардни технологии. Това бе единственият начин да се ускорят интеграционните процеси в икономиката. В доклада се утвърждаваше разбирането за равнопоставена и взаимноизгодна търговия, за икономическо и научно-техническо сътрудничество с високоразвитите промишлени държави. Развитието на производителните сили у нас да се заложи върху широкото ни участие в международното разделение на труда. Да се преустроят интеграционните процеси на многостранна и двустранна основа с цел да се утвърдят завоюваните позиции и да се развие по-нататък структурата на нашата специализация. Това се отнасяше за електрониката, където вече бяхме на едно от първите места в света по производство на човек от населението, както и за подемно-транспортното машиностроене, химията и по-специално за фармахимията, за някои позиции на селското стопанство и по-специално за производство и износ на тютюн и цигари. Главната задача бе да се затвърдят позициите и да се развие по-нататък структурата на нашата специализация върху основата на научно-техническия прогрес.

По-пълното задоволяване на материалните и социалните потребности на нашия народ предполагаше да се развият приоритетни производства, чрез които да се излезе на нови технологични и пазарни позиции.

В машиностроенето тези позиции са свързани с производството на гъвкави автоматизирани производствени системи, с част от които да се превъоръжи нашето машиностроене, а с друга да се излезе на нови пазари. Съществуваха възможности в областта на системите за автоматизация на проектирането и в програмното осигуряване на автоматизираните системи. Други направления бяха производството на уникално тежко оборудване с инвестиционно предназначение и производството на оборудване за биотехнологии, на химическата и на хранително-вкусовата промишленост.

Един от най-важните проблеми бе за качеството на метала. Ние имахме и нямахме метал. Имахме го по количество, нямахме го по качество. Трябваше да се заемем с праховата металургия и с развитието на малотонажната металургия.

Суровинната база на България бе ограничена и бедна. В условията на научно-техническата революция този проблем бе решим чрез дълбочинното използване на суровините и на металите. Изключително големи бяха възможностите на биотехнологиите и на малотонажната химия.

Предложи се да продължи изграждането на малки и средни предприятия във всички отрасли на народното стопанство. В индустриално развитите капиталистически държави предприятията с малки и средни мощности съществуват наред с големите компании при водеща роля на последните. Тези предприятия допълват едрата промишленост. Чрез тях за кратко време можеше да се създаде модерна база за ефективно производство и да се решат много проблеми на обслужващата сфера, особено на инфраструктурата на селищните системи.

На съвещанието, състояло се на 20 юни в резиденция „Бояна“, Т. Живков, запознат основно с доклада, не четеше, а говори напълно убеден, че това е пътят за по-нататъшното ни развитие. Обоснова историческото значение на Московското съвещание. Разви някои постановки за ролята на субективния фактор в решаването на тези проблеми, за необходимостта от ново мислене и нови действия.

В средата на юли същата година *правителствена делегация посети седем африкански държави*. От няколко месеца това посещение се подготвяше старателно. Делегацията, в която влизах и аз се ръководеше от председателя на Министерския съвет. В нея бяха включени още: Тончо Чакъров, министър на машиностроенето; Любомир Попов, зам.-министър на външните работи; Спас Георгиев, зам.-министър на външната търговия; Иван Малинов, първи зам.-председател на Националния аграрно-промишлен съюз и Асен Велков, началник на кабинета на министър-председателя. Придружаваха ни експерти, преводачи и журналисти.

Целта на визитата на делегацията бе установяване на преки контакти на правителствено равнище с национално независими държави и разширяване на търговските връзки с тях. Това бяха: *Република Гана, Народна република Конго, Народна република Ангола, Народна република Мозамбик, Република Зимбабве, Обединена република Танзания и Социалистическа Етиопия*. Всички, взети заедно, са разположени на 5,168 хил. кв.км. с население около 92 млн. души.

Тези държави бяха млади републики, извоювали националната си независимост от шестдесетте години насам в продължителна кървава борба с португалски, английски, френски и италиански колонизатори. Бяха членки на Организацията на обединените нации, на Движението на необвързаните страни и на локални африкански организации, пактове и движения. Всяка страна все още търсеше път за своето политическо и икономическо развитие, за разширяване и утвърждаване на международния пазар. Посещението на делегацията даде исторически шанс за разширяване и задълбочаване на търговско-икономическите връзки на България с африканските държави.

Трудно описуемо е гостоприемството на населението и правителствата на тези държави към нашата делегация. Във всяка една от тези страни делегацията ни бе посрещана още на летището от множество обикновени хора. Пееха се неповторими африкански напеви. Стотици хора танцуваха под звуците на специфични ритми. Поднасяха ни венци и цветя.

На делегацията бе оказана висока чест от първите държавници на страните.

В Република Гана се проведе сърдечен разговор с президента и ръководител на правителството капитан Джери Роулинг.

В Народна република Конго с нас разговаря президентът и ръководител на правителството Дени Сасу-Нгесо. Той и съпругата му дадоха специален обяд в неговата постоянна резиденция.

В делови дух преминаха разговорите с президента на Народна република Ангола, младия Душ Сантуш.

В Република Зимбабве отлични впечатления у нас остави мургавия и остроумен министър-председател Робърт Мугабе. Той устрои специална вечеря-среща на нашата делегация с неговото правителство. Визитата при президента К. Банана бе строго официална.

Радушно ни посрещна изпълняващият длъжността министър-председател на Народна република Мозамбик проф. Марселино Душ Сантуш, еродиран и сладкодумен човек. Той подчерта голямата благодарност и любов на народа на Мозамбик за многостранната и безкористна помощ, която им се оказва от нашата страна, за икономическото им възстановяване. С президента и министър-председател — Самора Машел, се срещна само нашият премиер, тъй като той бе нан обиколка в източните райони на страната.

В делова обстановка премина срещата с председателя на Обединена република Танзания и с държавния глава и председател на Временния административен съвет на Социалистическа Етиопия — Менгусту Хайле Мариам.

На всички срещи президентите и министър-председателите откровено манифестираха дълбокото си уважение към българския народ и неговото правителство.

Контактите с първите ръководители на седемте държави създадоха добра атмосфера за делови разговори между нашата делегация и техните министри и стопански дейци. Във всяка страна се дискутираха и подписаха разгърнати търговски спогодби и споразумения. Енергичната работа на българската делегация и особено на компетентния зам.-министър на външната търговия — Спас Георгиев, допринесоха към нашата родина да се отправят суровинни ресурси, които дотогава купувахме на по-високи цени от капиталистическия пазар. Разшири се сферата на влияние на НР България в този регион на света.

Посещението на делегацията в поредицата африкански държави даде богат материал на средствата за масова информация у нас и в чужбина. Във всяка страна се подписаха комюникета, подготвени от ерудирания наш дипломат Любомир Попов. Те бяха четени по радиата и телевизията и отпечатани на първите страници на африканския печат. Нашите медии също непрекъснато информираха за работата на делегацията чрез информациите на придружаващите ни журналисти.

Посещението на делегацията даде и определен финансов ефект. Някои от посетените държави имаха неиздължени парични суми към нашата страна от предходни години. Група наши банкови експерти, ръководена от енергичния и талантлив банкер Кирил Стефанов, служител в Българската външнотърговска банка, предварително обходи тези държави и събра няколко милиона долара. Създадоха се и добри контакти с банковите среди.

Правителството даде висока оценка за политическото значение на посещението и за разширяването и задълбочаването на търговските връзки с африканските държави. Сключените дългосрочни спогодби и споразумения се взеха предвид от специалистите в плановия комитет при подготовката на Деветия петгодишен план за 1986–1990 г.

По случай юбилейното честване на четиридесетгодишнината от Девети септември 1944 г. бе организирана и проведена среща за ветерани-планисти, бивши ръководители и съавтори на документи на планирането с действащите по това време сътрудници на Държавния комитет за планиране. Сред тях бяха бившите председатели на комитета: Георги Чанков, акад. проф. Евгени Матеев, доц. инж. Апостол Пашев, к.ик.н. Сава Дълбоков, проф. Иван Илиев и к.ик.н. Кирил Зарев. Десетки бяха бившите зам.-председатели на комитета, между които инж. Никола Калчев, инж. Огнян Тихомиров, Асен Константинов, Петко Стоянов, Димитър Василев, проф. Веселин Никифоров, Белчо Белчев, Стойчо Кьосев и още много други. Присъстващите се събраха в залата на колегиума на комитета. Не се произнесоха речи и слова. Достатъчно бе да се видят един друг, да обменят мисли, да си спомнят за времето, когато около тази маса и в тази зала са дискутирали най-разпалено по един или друг парлив проблем на икономическото и социалното развитие на страната. Празничния подарък на всеки бивш служител на комитета бе юбилейна сребърна монета.

В киносалона гостите се срещнаха с около 200 действащи плановици, с мнозина от които бяха работили съвместно. Тази среща на поколенията плановици е трудно описуема. Здрависваха се и се прегръщаха. Изказах благодарност към ветераните и към действащите служители на плановия комитет. Връчиха се ордени и юбилейни медали на дългогодишни служители на комитета. Колко много усмивки, аплодисменти, пожелания за здраве, просълзени очи и радост имаше в този ден!

За тържествата у нас по случай четиридесетгодишнината от Девети септември 1944 г. пристигнаха много чуждестранни делегации. Съветската делегация, както и друг път, бе обградена със специално внимание. Водеше я най-младият член на Политбюро и секретар на Централния комитет на КПСС Михаил Горбачов. Вечерта на девети септември в резиденция „Бояна“ бе устроен голям прием. Моят първи заместник — Димитър Дачев, ми съобщи, че се познава добре с Миша.

Приемът бе в просторните зали на Дом № 1. Официалните гости бяха в отделен салон. Мястото ми бе на няколко метра от центъра на официалната маса.

Когато официалните лица се отправиха към гостите, поканени на приема, преди да напусне залата Горбачов се приближи до мен, ръкува се и потърси Димитър Дачев. Той дойде усмихнат и сърдечно се прегърнаха. Тримата пихме на екс „Столичная“. За съжаление тази благоразположеност на Горбачов към Дмитрий и България не помогна в преодоляване на практическите трудности на плановия комитет при координацията на националните планове за периода 1986–1990 г.

При подготовката на единния държавен план за 1985 г. се приложи опитът от предходните години. Уточнените нормативи и показатели за 1985 г. бяха дискутирани в Националната планова комисия със съответните стопански организации, министерства, ведомства и окръжни народни съвети. По същество до края на юли държавният план и държавният бюджет за 1985 г. бяха подготвени. След августовските отпуски, юбилейните тържества през септември и други мероприятия през октомври законите за плана и бюджета се утвърдиха през ноември. Пред пленума докладвах за плана и бюджета. Както на пленума, така и пред Народното събрание централно място бе отделено на комплексното задоволяване на нарастващите материални, духовни и социални потребности на народа. В единния план и

държавния бюджет жизненото равнище на населението бе изходна точка и крайна цел на планирането на народното стопанство. За 1985 г. се предвиди реалните доходи на човек от населението да нараснат с 3 на сто в сравнение с 1984 г., а общо за периода 1981–1985 г. — с 19,7 на сто, при предвидено по закона за петгодишния план с около 15 на сто. Както е известно, прирастът на реалните доходи на човек от населението е най-синтезиращият показател за растежа на жизнения стандарт на хората. Той е критерий за просперираща икономика и народно благосъстояние.

Народното събрание, на своята петнадесета сесия, състояла се на 26 и 27 ноември *единодушно одобри представените Закон за Единен план за социално-икономическо развитие на Народна република България и Закон за държавен бюджет на Народна република България за 1985 г.* С тях се гарантираше изпълнение и преизпълнение на показателите на Закона за Осмия петгодишен план.

Ръководството на плановия комитет изпълняваше всички поети ангажименти към колектива. През декември 1984 г. за втори път се преразгледаха месечните заплати на служителите, съгласно договорените условия.

Под ръководството на Георги Димитров, главен секретар на комитета, в усилен ход бяха довършителните работи на жилищния блок на „Цариградско шосе“. Благодарение отзивчивостта на Софийския градски народен съвет и на неговия председател — Петър Междуречки, всички, които бяха картотекирани в районните народни съвети като нуждаещи се от първа до четвърта група включително, получиха просторни и уютни жилища. Това бе нова голяма социална придобивка, която още повече сплоти колектива около ръководството за срочно, точно и качествено изпълнение на служебните задачи. Винаги в своята работа съм изхождал от позицията, че решаването на належащите социални проблеми на хората е най-важният стимул за успешното изпълнение на възложените задачи. Не може само да изискваш от хората, които ръководиш, без да създадеш нормален климат за труд, отдих и живот на тях и на техните семейства. Колегиалната атмосфера и взаимопомощта са водещото начало за преодоляване на трудни изпитания.

Въпреки огромната ми служебна ангажираност не изоставих научноизследователската си работа. Нямах физическо свободно

време да замисля и реализирам монография, но броят на студиите и статиите ми през този период е значителен. Почти всички бяха в областта на планирането на народното стопанство.

В статията „40 години по пътя на планомерен икономически възход“ се очертават главните проблеми в областта на планирането.

С плана да се създадат необходимите икономически, технически, технологични, организационни и интеграционни условия за разгръщане на научно-техническата революция, за ускорено внедряване на авангардни постижения на научно-техническия прогрес, за широко използване на челния наш и чуждестранен опит. Съобразно с решенията на Московското съвещание на най-високо равнище на страните-членки на СИВ изграждането на материално-техническата база да има за основа най-новите постижения на научно-техническата революция. Това бе единственият път за ускоряване на интеграционните процеси в икономиката, да се поставят върху нова производствена, научно-техническа и социална основа.

В системата от планове в народното стопанство да се прилага структурният подход и да се определят приоритетни производства в развитието на икономиката. Това означава с минимални инвестиции и при максимална ефективност да се увеличи производството на продукцията, за която са завоювани трайни пазарни позиции и за която нашата страна е специализирана съобразно с решенията на СИВ. Да се концентрират усилията върху стратегически изделия и технологии и въз основа на внедряването на авангардни научни постижения да се осигури в тяхното производство най-високото световно равнище с оглед да се завоюват нови пазарни и технологични позиции.

Да продължи изграждането на предприятия с малки и средни мощности на високо техническо и технологично равнище. Те да произвеждат стоки за народно потребление, да подпомагат решаването на проблеми във връзка с инфраструктурата, обслужващата сфера и особено за развитието на селищните системи.

Централно място в научно-техническата политика да заеме повишаването на технологичното равнище и качеството. Да се определят конкретни задачи във връзка с постигането на нови технически параметри и критерии от гледна точка на качеството и конкурентоспособността на националната продукция на международния пазар.

Пленумът на Централния комитет на партията, състоял се през февруари 1985 г., на тема: „За някои нови виждания и подходи в разработването и провеждането на научно-техническата политика на Народна република България“ има определена роля за повишаване на научното равнище на планирането. Ето някои моменти от изказването ми на този пленум.

В своите знаменити „Икономически ръкописи от 1857–1859 година“ Карл Маркс обоснова нарастващата роля на науката, като писа, че тя става „непосредствена производителна сила“, че „създаването на действителното богатство... зависи по-скоро от общото равнище на науката и от прогреса на технологията или от приложението на тази наука в производството“ (Маркс, Енгелс, т. 46, ч. II, с. 192, 194).

От тогава до наши дни настъпи невиджано, скокообразно развитие на производителните сили. Автоматизацията на основата на електрониката и кибернетиката измени мястото на човека в производството. Свидетели сме на революционна замяна на механични с електронни, лъчеви, биологични, хидравлични, хидропонни и други принципно нови технологии.

По-нататък обосновах обективната необходимост научно-техническият прогрес да бъде основа, ядро на плана за социално-икономическото развитие на страната и насрещните планове на трудовите колективи. Те да се превърнат в планове за научно-техническо и социално-икономическо развитие. Център на плановата дейност на национално и отраслово равнище да бъде стратегическото планиране и по-конкретно целеполагането, т.е. определянето и реализирането на цели и задачи чрез внедряване на най-новите постижения на научно-техническия прогрес.

Това предполага да се развива аналитичната функция на Държавния комитет за планиране, да се разработват сравнителни анализи на състоянието и тенденциите на научно-техническата революция, измененията на международния пазар, равнището на най-добрите световни и наши постижения, в това число и на равнището, постигнато от най-силните ни конкуренти. На тази основа да се прави оценка не само на постигнатото, но и на бъдещото развитие на страната.

В условията на научно-техническата революция за „улавяне“ на тенденциите в научно-техническия прогрес, в развитието на

производството и на потреблението, във всички сфери на живота нараства ролята на *прогнозната функция* в планирането. Да се правят изводи накъде и как да се развива националната икономика. Да се организира и подготвя с активното участие на научни институти и инженерно-внедрителски организации система от научно-технически, общоикономически, социални, пазарни и други прогнози за целите на плановата дейност и на управлението.

Възникват нови изисквания във връзка с *програмната функция*. Да се изработват и непрекъснато анализират комплексни целеви програми по стратегическите направления на научно-техническия прогрес. Особено място в тези програми да се отделя на стратегическото планиране на технологиите.

Необходимо е да се *организира качествено нова нормативна база на планирането*. Това налага да се изработи система от нормативи, регулатори и икономически условия за въздействие с оглед ускорено да се внедряват научно-техническите постижения и последователно да се прилага икономическият подход и неговият механизъм. По този начин нормативната функция е свързващо звено на планирането с икономическите лостове и използването на стоково-паричните отношения при конкретните условия.

Балансовата функция при планирането все още не е подчинена на изискванията и възможностите на научно-техническия прогрес. Целесъобразно е да се намали броят на балансите, които се съставят от Държавния комитет за планиране и да останат само балансите с решаващо значение за националната икономика. Да се разшири обхватът на изработваните баланси на отраслово равнище.

Усъвършенстването на функциите на планирането предполагаше да се разшири неговата информационна основа, да се подобри съвместната работа с Комитета за социална информация. За планирането е необходима значителна по количество, актуална по съдържание и качество обработена информация за най-добрите постижения на научно-техническия прогрес в най-напредналите страни в света.

Основателна бе критиката, че плановият комитет се занимава с подробности и детайли на държавното планиране, което в голяма степен ограничаваше инициативата на стопанските организации и на трудовите колективи. Бе необходимо занапред в плановата работа със

стопанските единици да се прилага принципът на „Черната кутия“. На „входа“ на системата да се определят целите и основните ресурси според възможностите на страната и поетите ангажименти в чужбина. На „изхода“ на системата да се планират крайни стопански резултати в съответствие с изискванията на научно-техническата революция. Това на практика означава по-малко регламентиране отгоре, от центъра, по-широк простор за разгръщане инициативата и енергията на трудовите колективи.

След пленума се създаде работна група от висококвалифицирани управленци и се изработи нов правилник за функциите, задачите и структурата на Държавния комитет за планиране.

От март до края на юни 1985 г. Тодор Живков проведе с мен много разговори в резиденцията в Баня. Посрещаше ме в осемнадесет часа пред входа на резиденцията с джобния си часовник в ръка. Край малката масичка в приемната разговаряхме по определени теми.

Още през март му разказах подробно как предлагам да се организира работата във връзка с перспективата за развитие на страната, координацията на националните планове и годишното уточняване на плана за 1986 г. След няколко запитвания за пояснение, получих неговото одобрение за организирането и съдържанието на работата. Той препоръча всичко, за което говорихме, да се съгласува с Гриша Филипов, да се оформи във вид на заповед и да се подпише от него. И още: да се проведе инструктаж на министрите и зам.-министрите по прилагането на тази заповед, с цел да се осигури еднопосочност в дейността на всички централни органи.

Заповедта фигурира под № Р-31 от 8 април 1985 г. под заглавие „За подготовка на проект на концепция за научно-техническото, социално-икономическото и културното развитие на страната до 1990 г. и по някои основни направления до 2000 година“. Проведе се и препоръчаният инструктаж в киносалона на Министерския съвет. Тезисите за инструктажа съхранявам и днес.

Специалистите от комитета работеха с чувство за отговорност, даваха свой принос за качествено и срочното изпълнение на поставените отговорни задачи.

С Найден Найденов и Стоян Овчаров, първи зам.-председател на Държавния комитет за наука и технически прогрес, формирахме работна група от висококвалифицирани специалисти от двете

ведомства. Задачата бе да се проучат най-новите, съвременните технологии в отделни производства у нас и в индустриално развити държави, които би могло да се вземат предвид при съставянето на преспективния план. Подготвеният материал бе предоставен за ползване от широк кръг специалисти и стопански дейци при съставянето на преспективния план.

До края на юли Държавният комитет за планиране подготви варианти на петгодишния план за 1986–1990 г., Основни насоки за общественото развитие до 2000 година и проект за държавен план за 1986 година. На осми октомври Бюрото на Министерския съвет прие допълнителни указания за съставянето на националните баланси и плана за 1986 г. Това бе последното заседание на правителството, на което докладвах за единния държавен план.

Събитията, случили се на 18 октомври 1985 г., ме лишиха от по-нататъшен ход по професионалния житейски път. За тях и за участието ми в координацията на националните планове със страните-членки на СИВ разказвам в следващата глава. Без истината за тях няма да бъде пълна представата за моята дейност като председател на Държавния комитет за планиране, най-горното стъпало в моята професионална кариера.

КООРДИНАЦИЯТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ ПЛАНОВЕ И „ЧУВАЛИТЕ“ НА НИКОЛАЙ РИЖКОВ

Икономическата интеграция е заложена в самото развитие на производителните сили. Тя се отнася до всички и всякакви общественно-икономически формации, без първобитно-общинния строй. Развитие на производителните сили във времето, в което живеем, в нашата епоха, се отличава с едно особено икономическо противоречие, разрешаването на което следва да се търси в задълбочаването на общественото разделение на труда и в усложняването на обществената координация на производството.

Обективната необходимост от икономическа интеграция е неоспорим факт, който не се нуждае от излишно теоретизиране.

Икономическата интеграция означава осъществяване на необходимата координация в най-широк смисъл на този термин. А координацията е типичен елемент на планирането на националното стопанство. Неоспорим е фактът, че икономиката на България в края на седемдесетте и началото на осемдесетте години имаше „открит“ характер. Стокообменът, отнесен към националния доход, през 1980 г. бе 95 на сто, а през 1985 г. надхвърли 104 на сто. Стокообменът се реализираше главно със страните-членки на СИВ. От общия стокообмен през 1980 г. този с тези страни беше 77 на сто, а през 1985 г. нарасна на 83 на сто. Стокообменът с несоциалистическите страни съответно бе 23 на сто и 17 на сто. Основната част от стокообмена със социалистическите страни се реализираше със Съветския съюз. Числата за същия период са съответно 58 на сто и 64 на сто. Следователно нашето участие в социалистическата икономическа интеграция и преди всичко курсът за всестранно сближаване със съветския съюз бяха главното стратегическо направление на икономическата политика на държавата.

При такива условия бях председател на *Държавния комитет за планиране на НР България*, който реализира координацията на националните планове за периода 1981–1985 г. и предстоеше да осъществи тази изключително отговорна задача за периода 1986–1990 г. Казвам отговорна, защото от нейното успешно провеждане в голяма степен се предрешаваше ускореното внедряване на авангардни постижения на научно-техническата революция, осъществяването на прогресивни структурни изменения на икономиката и на националния комплекс, подобряването на качеството на продукцията и на тази основа постепенното, но неотклонно повишаване на жизненото равнище на българския народ. Всички специалисти в Държавния комитет за планиране и Националната планова комисия разбирахме напълно смисъла и съдържанието на тази отговорност. Заехме се с ум и сърце за нейното претворяване на дело.

Координацията на националните планове на страните-членки на СИВ, се реализираше от Комитет за планова дейност при изпълкома на СИВ. Негови членове бяха председателите на плановите органи в отделните страни. На мен се падна честта да представлявам в него нашата страна от юли 1982 г. до октомври 1985 г.

Заседанията на този Комитет се провеждаха три пъти годишно, два пъти самостоятелно и веднъж след пленарно заседание на СИВ. Първото заседание, на което присъствах, се проведе през октомври 1982 г. в Будапеща. Заминах с група специалисти от плановия комитет и другите функционални ведомства. За първи път се срещнах с колегите-председатели на планови органи от европейските социалистически страни и Куба. Познавах се само с Николай Константинович Байбаков — председател на ГОСПЛАН на Съветския съюз. По традиция вечерта преди откриването на пленарните заседания всички колеги-председатели на планови комитети от страните, вечеряха заедно, на една маса, без предварително определени места. Вечерята имаше своя ритуал. Н. К. Байбаков представи новите колеги. За мен каза: „новият председател на плановия комитет в България е Станиш Бонев, първият председател не само в България, но и сред всички нас с висше образование по специалността «Планиране на народното стопанство».“ Откъде разполагаше с тази информация не можах да узная. В нито една биографична справка за мен не е отбелязан този правдив момент.

Станах в знак на уважение. Вторият нов колега беше Манфред Горивода от Полша, досегашен помощник в кабинета на ген. Войчех Ярузелски. Съседът ми отдысно, с леко дръпнати очи, ми се представи сам — Садном — председател на ГОСПЛАН в Монголия, а този отляво, впоследствие разбрах, че е Фаловеги и е от Унгария.

Байбаков беше в напреднала възраст, вече 19 години председател на ГОСПЛАН. Той каза: всяка работна година в ГОСПЛАН е равна на три работни години в кое и да е друго учреждение или предприятие. Знаете, че съм инженер-химик, нефтяник. През 1938 г. ме викат от провинцията в Кремъл при Сталин. Никой не казва за какво. Отивам в уречения час. Адютантът — секретар, става прав, отваря вратата на кабинета и казва: „Заповядай! Чака те!“. Влизам. Гледам стаята празна. Суетя се. Чувам гласа на Сталин зад мен — „Кой сте?“ Обръщам се кръгом, никой няма. Повдигнах глава и видях Сталин, седнал на голяма двукрака стълба, държеше в уста загасена пура и разлиства някаква книга. Беше почти с гръб към мен, без да ме погледне. Николай Константинович съм — отговарям, а той без да ме разпитва изрече: „Есть нефт, есть Байбаков, нет нефт, нет Байбаков. Свободны!“ През петдесетте години Н.С. Хрущов ме изпрати за председател на Областен народен съвет в Украйна, а после, както знаете съм в ГОСПЛАН. След това даде думата за тост, без протоколен ред, на досегашните председатели на планови комитети. Така влязох в интернационалното семейство на плановиците.

Заседанието на Комитета за планова дейност премина делово, с предварително подготвени проекти за решения. Предвиждаше се първият етап от координацията на народностопанските планове да приключи до средата на 1984 г.

Започва усилена работа. *Наши специалисти активно участваха в подготовката на Програма за координация на народностопанските планове за периода 1986–1990 г. Тя беше приета на 36-то заседание на СИВ.* Съгласувани бяха програми и графици за срещи на двустранна основа. На двустранна основа се проведеха срещи с експерти. Имаше срещи и с участието на председателите, които бяха по-рядко. За всяка среща на експертите подробно ни се докладваше и заедно уточнявахме нашата позиция. С една дума, беше в ход интензивна работа и у нас, и в другите страни.

Информирах правителството за резултатите и главните изводи от срещите, а именно:

— всички страни-членки на СИБ, през следващия период — 1986–1990 г., ще чувстват остър недостиг на енергийно-суровинни ресурси;

— ще се вземат изключителни мерки за запазване на ресурсите от енергия, суровини и материали, за тяхното най-рационално използване в съответните страни или търсене на максимален ефект при техния износ;

— набелязват се важни мероприятия за ускорено развитие и внедряване на научно-техническите постижения, за разширяване и задълбочаване на сътрудничеството в тази област;

— определят се конкретни практически мерки за намаляване зависимостта от капиталистическите страни, разработват се противоимпортни програми и ще се развива широка гама от продукти, обект на взаимен стокообмен, но на взаимноизгодна основа;

— всички страни изразяват готовност да разширяват сътрудничеството при излизане на трети пазари и за решаване на някои енергийно-суровинни проблеми на основата на съгласувано или съвместно изграждане на мощности в развиващите се страни.

Координацията на плановете със Съветския съюз имаше за нас решаващо значение. До тогава бяха проведени редица срещи на равнище отрасли министерства и ведомства и специалисти от Държавния комитет за планиране, Министерството на външната търговия, Държавния комитет за наука и технически прогрес и Министерството на финансите. Проведоха се срещи и лично с Байбаков. Предстояха още поредица от срещи. Трудностите продължаваха.

При консултирането на плановете органи на двете страни през август 1984 г. съветските експерти посочиха данни за преобладаващата част от енергийно-суровинните ресурси за следващия период под равнището на предвидените за доставяне през 1985 г. Освен това, за да продължат доставките и през следващия планов период, се поставиха много допълнителни условия.

Запазването на доставките през периода 1986–1990 г. на нефт и нефтопродукти на равнището на 1985 г., т.е. в размер на 11 630 хил. тона, да се обуславя от участието на нашата страна в усвояване на нови

находища на нефт за поддържане равнището на добива и производството на тези ресурси в Съветския съюз. По-конкретно това означаваше ежегодно до 1990 г. да предоставяме на СССР по 800 работника, наши строително-монтажни организации да участват като подизпълнители в изграждането на инфраструктурата на нови нефтени находища в размер на 500 млн. рубли, да осигурим допълнителни доставки на много продоволствени стоки и суровини, в т.ч. шивашки и трикотажни изделия специално за нефтената и газовата промишленост, на Съветския съюз.

Допълнителни доставки на природен газ да се дават в края на периода на основата на наше участие в изграждане на новия газопровод „Ямбург-Западна граница на СССР“ с обща дължина над 5000 км. Преди това могат да се отпуснат малки количества срещу български стоки, които сега Съветският съюз купува срещу конвертируема валута.

Вместо получаваните през периода 1981–1985 г. 1600 хил. тона слитки и сляби за металургията ни се отпускаха едва 800 хил. тона годишно, т.е. 50 на сто, и то при положение, че се предоставят ежегодно по 5000 работника и се осигуряват допълнителни количества бариев концентрат, молибденов концентрат, стоманени топки, поцинкована ламарина, бяло тенеке, нисковъглеродна тел, огънати профили и стоманени въжета. Съветската страна изрази възможност да остане на досегашното равнище доставките на прокат — по 400 хил. тона годишно, но при условие, че България осигури за износ в Съветския съюз ежегодно по 50 хил. тона студеновалцувана ламарина и по 100 хил.тона стоманен лист с дебелина от 9 мм.

Ежегодните доставки от Съветския съюз на електроенергия да възлизат на 4,5 млрд. квт. ч. При максимално използване на собствените енергийни ресурси потребностите от внос на електроенергия бяха 7,7 млрд. квт. ч. През 1990 г. Нямаше от къде другаде да се доставят, освен от СССР. Съветските колеги не дадоха нито киловат повече от равнището на доставената електроенергия през 1985 г.

Аналогично стоеше въпросът и с доставките на алуминий. Значително се намалиха количествата на апатитов концентрат, пиритен концентрат, метанол, амоняк и други енергоемки продукти.

На проведената консултация в София на 23 декември 1984 г. с участието на Н. К. Байбаков обстойно се разгледа тежкото състояние на преговорите за следващия период. По поръчение на правителството аргументирано се изложиха нашите съображения.

Изрично се подчерта готовността ни значително да се увеличи българският износ на всички интересуваци ги стоки, а именно:

(в млрд. рубли)

Ресурси	1976– 1980 г.	1981– 1985 г.	1986–1990 г.
	Отчет	Очаквано	Предложение
1. Суровини и материали	1,0	1,6	1,9–2,0
2. Селскостопански и хранително-вкусови стоки	4,0	5,6	6,1–6,3
3. Промислени стоки за народно потребление	1,6	2,9	4,1–4,4

Голяма част от предлаганите стоки по капиталоемкост и ценност отговаряха на нарастващите изисквания на съветското население.

Съгласихме се да се запази броят на нашите работници и специалисти, около 13 хил. човека, които да продължат да работят на територията на Съветския съюз за поддържане на съществуващи и създаване на нови мощности в нефтената, газовата и металургичната промишленост.

Да участваме при взаимна договореност при изгарждането на газопровода „Ямбург-Западна граница на СССР“ и по създаването на инфраструктурата на нефтените находища в Приказпийската низина.

Предложихме доставките на калцирана сода да бъдат продължени и за следващия планов период, като осигуряваме по 450 хил. т годишно срещу запазване на вноса на енергийно-суровинни ресурси за нашата металургия и химическата промишленост.

Аналогичен подход приложихме и към по-нататъшното разширяване на сътрудничеството в областта на машиностроенето. С конкретни разработки обосновахме възможността за увеличаване на взаимните доставки около два пъти през следващия период в сравнение с текущия петгодишен период.

Постави се и въпросът за взаимните разплащания между двете страни. През текущия период имахме много трудности в това отношение. Предложихме Протокола за координация на плановете да се подготви върху основата на контрактните цени, които ще действат през периода 1986–1990 г., и на балансирана основа за петгодишния период като цяло и за всяка отделна година. При балансиране разплащането за следващия период да се включат материалните стимули, като се дават ежегодно за периода 1981–1985 г.

По договореност на високо равнище за периода 1981–1985 г. съветското правителство предостави на България по 400 млн. рубли ежегодно за стимулиране износа на селскостопанска продукция, определени стоки на леката промишленост, на туристически и строителни услуги за Съветския съюз.

Н.К.Байбаков благодари за компетентното ни и делово участие и направените предложения. Препоръча експерти от двете страни да намерят най-целесъобразни решения за сътрудничество през следващия планов период.

Работната група от експерти, от наша страна, се ръководеше от Георги Георгиев — първи зам.-председател на Държавния комитет за планиране, дългогодишен, ерудиран и висококвалифициран плановик. Групата положи много усилия, но съществен напредък не се постигна. Явно съветските специалисти нямаха конкурентни указания от правителството.

С Николай Константинович посетихме новостроящия се машиностроителен завод край Радомир. Разгледахме последователно технологическия процес. Тончо Чакъров — министър на машиностроенето, даде обяснения по повдигнатите въпроси, включително за технико-икономическите параметри на машините и съоръженията, доставени от Япония. Н. К. Байбаков разговаря и с японските специалисти-монтажници. Остана възхитен от крупното строителство и високопроизводителните мощности. Попита за размера на инвестициите, чиято начална сметна стойност възлизаше на 40 млн. лв., а новоутвърдената — на 920 млн. лв. В плана за 1985 г. бе предвиден лимит за строителство, която сума явно бе недостатъчна. Очакваше се Министерството на машиностроенето да внесе нов проект за обекта. По пресмятания на експерти от плановия комитет новата проектометна стойност възлизаше на 1450 млн. лева. Той се

обърна към мен с думите: „Синок мой, така се обръщаше към мен, когато бяхме в приятелски кръг, за чем такoй большой завод?“ Опитах се да обясня, но и аз самият не бях убеден в това, което казвах.

Към края на работния ден в резиденция „Бояна“ запознахме Т. Живков за хода на разговорите по консултацията на плановете за следващия период. Тъй като предварително бях съгласувал нашата позиция с него, аз говорих кратко. Предоставих думата на Н.К.Байбаков. Той подробно изложи проблемите на съветското правителство по балансирането на плана за периода 1986–1990 г., но нито дума не каза за нашата консултация.

Искам да отбележа, че нееднократно пред Тодор Живков съм застъпвал тезата за изграждане на оптимални за нашата страна производствени мощности. Строителството на завода в Радомир беше започнало години преди да стана председател на плановия комитет.

През цялото време на преговорите неотлъчно присъстваше Леонид Греков — посланик на Съветския съюз у нас. На летище София, след изпращането на съветските колеги, той каза: „По моя линия ще информирам за консултацията. Вие с голямо желание и откровено се стремяхте за положителен изход“.

Координацията на плановете навлезе във втория, изключително отговорен етап. 1985 година беше решаваща. Започна интензивна работа. Голямо постижение е да се видят проблемите и задачите в перспектива, да се координират между отделните направления и звена, да се съгласуват с министерства и ведомства.

Първият добър резултат в *координацията на националните плановете* постигнахме с *Република Полша* в началото на март 1985 г. инж. Димитър Дачев — първи зам.-председател на плановия комитет и Марин Маринов — зам.-министър на външната търговия, с група експерти извършиха значителна работа с полските колеги.

От полска страна координацията се ръководеше от Манфред Горивода — умен, енергиен и находчив човек. С него обсъдихме всички въпроси. Интересуваше се не само от работата на плановия комитет и координацията на плановете за следващия период, но и от функционирането на новия икономически механизъм в България.

Манфред бе информирал генерал Войчех Ярузелски за хода на координацията и нерешените проблеми. Той ни прие в сградата на правителството. Свикнал бях да се срещам с големи личности и не се

притесних, когато се ръкувах с високия, строен, с тъмни очила генерал. Бяхме без преводач. Разговоряхме на руски. Манфред го информира накратко за нашето пристигане и за очертаващото се подписване на Протокола за координация на плановете за 1986–1990 г. Генералът го прекъсна и се обърна към мен:

— В неделя пътувам за София на гости при моя приятел. Мога ли да кажа, че ще приключите с координацията на плановете?

— Можете, ако дадете указания на Манфред да се решат взаимно спорните въпроси.

— Какво имате предвид?

— Вашата държава е вторият ни по обем на стокообмена партньор. С Манфред се препъваме в някои проблеми, които сами не можем да решим. Ако не се доставят от Полша 100 товарни вагона ежегодно, трябва да ги купим от капиталистическа държава в щатски долари — кеш.

— Манфред, удовлетворете молбата, пък те ще се отзоват на друго наше искане, се разпореди генералът.

В този дух се поставиха още няколко въпроса. Отговорите и на тях бяха за положително решаване. Генералът продължи да разпитва за положението у нас. Разделихме се с пожелание за успешно посещение в България.

В добро настроение в заседателната зала на плановия комитет продължи дискусиата по координацията на националните плановете. С подписания протокол стокообменът ни с Полша за 1990 г. се предвиждаше да се увеличи с 32 на сто в сравнение с очакваното за 1985 г.

В началото на април предстоеше заседание на Комитета за планова дейност при СИВ в Берлин. Предложих на Герхард Шурер — председател на Държавния комитет за планиране на ГДР, да се използва това пътуване и за координация на националните плановете на двете страни. Той се съгласи. Започна усилена подготовка от експерти, начело с Найден Найденов — първи зам.-председател на комитета.

Групата експерти, ръководена от Н. Найденов и Марин Маринов, замина за Берлин седмица по-рано. След съгласуване с Т. Живков и Гр. Филипов с Г. Георгиев подготвихме българското становище за заседанието на Комитета за планова дейност на СИВ. За участие в

заседанието в Берлин пристигнаха всички председатели на плановете комитети на страните-членки на СИВ и Куба.

Централен въпрос на заседанието на Комитета за планова дейност бе ходът на координацията на националните планове за периода 1986–1990 г. По азбучен ред трябваше да докладвам първи.

Посочих, че с Полша вече подписахме заключителния протокол, а с ГДР това ще направим тези дни, че сравнително добре вървят нещата и с другите страни.

С тези няколко думи можеше да приключи и да си седна, но реших да хвърля „камъка в блатото“. Помолих Рая — преводачката на руски, да застане до мен и продължих на български език:

„Според нашата делегация досегашната работа по координация на националните планове на двустранна основа е незадоволителна. Образно казано, поставили сме «конете зад каруцата». Координацията не тегли напред националните икономики и системата като цяло, а дърпа силно назад. Обрича ни на застой. Пазарим се за всяко изделие в натурално изражение. Един казва: — дай ми калцирана сода, ще ти дам вагони. Друг казва: — дай ми мотокари, ще ти дам алуминий. Нещо повече. Такава координация не е за председатели на планови комитети, а за министри на външната търговия. Органите, които оглавяваме, са икономически щабове на правителствата.

Макар, че сме на заключителен етап от координацията, предлагаме да се приложи нов подход в нашата работа, съответстващ на съвременната научно-техническа революция и на решенията на Московското икономическо съвещание на високо равнище.

Първо. Да се състави и приеме програма за научни разработки и внедряване в производството на най-нови, съвременни технологии за обновяване на продукцията с цел получаване на по-наукоемка, по-малко енерго, материално и трудоемка, качествена и евтина продукция, задоволяваща потребностите на отделните страни и на системата като

цяло. Тази програма да има «открит» характер и системно да се допълва и обогатява с нови научни разработки.

Второ. Развитието на сътрудничеството да се основава на специализация и коопериране на производството на дългосрочна основа с цел задоволяване потребностите както на отделна страна, така и на кооперираните с нея други страни и да се осигури износ за други държави.

Трето. Правителствата да се ориентират към провеждане на единна инвестиционна политика при изграждане на крупни обекти и мощности. Комитетът за планова дейност не само да съгласува строителството на нефтопровода «Ямбург-Западна граница на СССР», а и на обекти за създаване на нови системи за автоматизация, електронизация и роботизация на производството и на тежко машиностроително оборудване или за използване на природни ресурси.

Четвърто. На организирана основа да се поставят преките връзки между крупните стопански организации, каквито вече се формират във всяка една от нашите страни. Да не се опекунства над държавните стопански обединения и комбинатите, а да им се оказва подкрепа и съдействие за разгръщане на стопанската самостоятелност, за разширяване и размяна на научно-технически постижения, лицензии, «Ноу Хау», образци, чертежи и челен опит.

Пето. На тази основа динамично да се развива стокообменът, особено на продукцията, по която отделна страна е специализирана и вече се е утвърдила на международния пазар.

Такъв подход ще повиши авторитета и мястото на Комитета за планова дейност при СИВ. Такъв подход ще постави «конете пред колата» и тя ускорено ще се движи напред към овладяване на съвременните постижения на научно-техническата революция.“

С това приключих моето изказване. Колегите мълчаха, навярно размишляваха. Николай Константинович предостави думата на следващия колега от Унгарската народна Република.

След приключване на пленарното заседание на комитета започнаха срещи на двустранна основа. Следващият ден беше определен за посещение на стопанския комбинат в Дрезден, на което нашата делегация не замина, тъй като започна *работата за координация на националните планове с ГДР*. На вечерния прием, даден от правителството на ГДР, Герхард Шурер предложи да се срещнем в резиденцията на нашата делегация. Съгласих се, макар че нямах представа кои въпроси го вълнуват и каква ще бъде темата на разговора. Към 22 ч. той пристигна със съпругата си, млада блондинка. Отначало бяхме всички заедно, но по негово предложение се отделихме на разговор на „четири очи“. „Дойдох да те поздравя за днешното ти изказване, започна Шурер. Моля те да ми обясниш още веднъж какво значи поставяне «конете след каруцата». Както знаеш, аз вече надхвърлям 20 години като председател на плановия комитет и участвам в работата на СИБ, но за първи път чувам такава постановка.“

Разговаряхме за аналитичната и балансовата функция на плановите комитети не само за националната икономика, а и в интеграционен мащаб. Взаимно се допълвахме в разсъжденията. Удоволствие беше, че имах пред себе си такъв ерудиран и с висока култура човек. Той разказа неща от практиката, които в никаква книга не може да прочетеш, още повече, че опитът в плановата работа не е описан и обобщен в нито една държава. По всички въпроси бяхме единомишленици. Не бързахме да приключим разговора, макар че утре ни чакаше напрегнат работен ден. Беседата ни завърши към един часа след полунощ. В нея се уточнихме и по някои спорни въпроси на сътрудничеството между двете страни.

На консултацията по координацията на плановете между двете страни работните групи докладваха за извършената работа. Шурер ръководеше заседанието и по същество веднага решаваше поставените въпроси било от немска, било от българска страна. Даде указание какво още да се доработва в областта на научно-техническата интеграция, специализацията и кооперирането в духа на вече проведените между нас разговори. Накрая предложи днес да не се

подписва заключителният протокол, а двете работни групи да дадат отговор на поставените от него въпроси и това да стане през юли в България. Възхитих се от неговата конструктивност. Предложих да се задоволят всички искания на ГДР в областта на електрониката и електротехниката през следващия период, като в протокола се добави нов текст в смисъл занапред двете страни да не изграждат дублиращи се мощности в тази област.

Заклучителната среща за подписване на протокола се проведе през юли в София. В него се предвиждаше стокообменът през 1990 г. да надхвърли очакваното равнище с 34 на сто. Това беше най-високият прираст между всички социалистически страни.

Консултациите за координацията на плановете с ЧССР преминаха сравнително по-леко, с по-малко спорни въпроси. Между страните имаше добри традиции и много от механизмите на сътрудничеството бяха „отработени“. Съществена помощ ни оказва енергичната намеса на Григор Стоичков като съпредседател на Българо-чехословашката комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество. Работата на тази комисия беше пример как трябва да се работи за успешна координация на плановете между страните.

Главният проблем тук бе кооперирането „Лиаз — Мадара“. Формира се междуведомствена комисия, оглавена от двамата министри на машиностроенето. След известно време Тончо Чакъров докладва в правителството за успешното решаване на спорните въпроси. Заклучителният протокол се подписа с колегата Потач също през юли 1985 г.

И координацията на националните плановете с Унгарската народна република завърши успешно.

С избирането ми за зам.-председател на Министерския съвет, с решение на Бюрото на Министерския съвет, ми бе възложено да поема съпредседателството на комисията за Унгарската народна република и за Монголската народнодемократична република.

Първото ми посещение в Унгария като съпредседател на смесената комисия бе през септември 1981 г. Наследството, което получих, не беше добро. Години наред стокообменът между двете държави беше с отрицателно валутно салдо за нашата страна и със забавени доставки от унгарска страна. Подготвихме се старателно с

експерти от Държавния комитет за планиране и Министерството на външната търговия. Нямах нужния опит за работа в такава комисия. Онова, което ме накара да напиша тези редове, бе заявлението на експерт от унгарската планова комисия, член на смесената комисия, че България никога няма да има активно валутно салдо с Унгария. Ако това се получи, дори за една отделна година, той ще се хвърли от 4-ия етаж на плановата комисия. Марин Маринов отвърна: „да внимава това да не стане още през следващата година, защото имаме намерение да изменим нещата много скоро“. В общи линии заседанието на комисията за мен имаше повече познавателен, отколкото делови характер. Все пак си направих извода: — добре ще бъде да обърнем нещата в полза на нашата страна. Седмица по-късно с Марин Маринов и Жиро Багдатлян — главен специалист в Държавния комитет за планиране, отговарящ за Унгария, уточнихме график за работа до края на годината. Помолих да се направи необходимото, с риск да не получим някои договорени доставки, но в края на годината, да приключим с нулево валутно салдо.

През май 1982 г. се проведе заседание на смесената комисия в София. Моят партньор постави куп въпроси. Трябваше да се положат много усилия, за да се решат задоволително. Не скривам, помогна ми фактът, че наскоро станах председател на плановия комитет. През октомври, когато вече стъпихме здраво на графика за доставките, ми позвъни по телефона партньорът ми Мариан от Унгария и заяви, че ако до седмица не им се изпрати една композиция вагони с калцинирана сода, ще спрат всякакви доставки за България. Оставих настрана некоректния тон, заявих спокойно, че това няма да бъде в духа на нашите традиционно добри връзки. Що се отнася до изпращането на калцинираната сода, ще бъде осигурена съгласно подписания двустранен график. Лично се заех с въпроса. Разговарях с генералния директор на комбината в Девня и с Георги Панков — министър на химията, и ги помолих под техен контрол незабавно да се изпълнят поетите ангажименти с Унгария. Отново ми позвъни унгарският колега и попита на път ли е влаковата композиция? Отговорих му, че няма да има композиция, а пътуващи шлепове към Будапеща по р. Дунав, които след няколко дни ще бъдат там. Внимателно помолих да не ме превръща в диспечер. Доставката на стоки за Унгария е организирана добре. Този маниер на работа намаля, но не спря дълго време. Не

скривам, главно унгарските колеги, но не и единствени, ме наведоха на мисълта да търся и предложа нов подход за сътрудничеството между плановите комитети.

През юни 1983 г. предстоеше среща на високо равнище на УНР и НРБ. Използвах тази среща да се проведат заседание на съвместната комисия и среща по координацията на националните планове. Информирах Тодор Живков и Гриша Филипов, че 1982 г. е първата година, която се приключи с активно валутно салдо, и че през 1983 г. показателите за стокообмена са в наша полза.

Заминах за Будапеща два дни преди официалната делегация. Проведох успешно и двете предварително подготвени срещи. Пристигна нашата делегация. Вечеряхме в „свой кръг“ — официалната делегация в пълен състав. По време на вечерята Т. Живков ме разпитваше подробно и трябваше да отговарям обстойно. И сега съжалявам за вкусните унгарски блюда.

На заседанието на двете делегации Янош Кадър специално отбеляза подема в сътрудничеството между двете страни и за положителното търговско салдо на България на стокообмена през 1982 г. Т. Живков явно беше доволен.

Работата на смесената комисия, добрите контакти между двата планови органи и особено посещението на високо равнище допринесоха безпроблемно да се осъществи координацията на националните планове за периода 1986–1990 г. Подписахме заключителния протокол с Фаловеги, в който се предвиди стокообменът през 1990 г. да нарасне с 29 на сто в сравнение с очакваното равнище на 1985 г.

Успешно премина *координацията на националните планове и с Монголската народнодемократична република*. Със съпредседателя на Смесената българо-монголска комисия — Пелже, опитен, мъдър и умен колега, се решаваха оперативно всички възникнали проблеми. Председателят на ГОСПЛАН — Садном, находчив, скромен и разсъдлив човек, допринесе за изработването на заключителния протокол, който не подписахме с него, тъй като вече беше Председател на Министерския съвет на Монголия. За добрата работа на съвместната комисия и на преговорите по координация на плановете принос има Иван Манолов — зам.-председател на нашия планов комитет.

При координацията на плановете с румънските колеги се срещнаха определени затруднения, причина за което бяха наслоилите се през последните години тежки екологични проблеми. При мои посещения в гр. Русе виждах как тежки облаци дим на талази идваха от отсрещния бряг. Въпреки разменените посещения на работни групи, съществен успех не се постигна. През май 1985 г. у нас дойде колегата Бръля, симпатичен човек, бе доскоро началник на кабинета на Н. Чаушеску, който не взе компетентно отношение по възникналите въпроси. Задоволяваше се с отговори от рода на: „ще видим“, „ще проучим“. Подписването се отложи за октомври, което така и не се състоя.

Съзнателно оставих накрая впечатленията ми от координацията на плановете с Република Куба. Искан да посетя, при първи удобен случай страната на този героичен народ. От деня на провъзгласяването на кубинската революция — 1 януари 1960 г., тази държава стана привлекателен център за съмишленици и неприятели от всички краища на света. Народ, изковал собствената си съдба, заслужава поклон. На един хвърлей, както се казва, от Флорида (САЩ), от най-мощната капиталистическа държава, този народ, въпреки икономическата блокада, намери сили да развива и умножава националното си богатство. Посетил бях много държави в света. Чак през януари 1984 г. ми се удаде да бъда на Острова на свободата.

С удоволствие приех поканата на Умберто Перес — председател на кубинската планова комисия, с наша делегация да посетя Куба и да се проведе поредната консултация по координацията на националните плановете на двете страни. Заминах за Куба с Г. Георгиев и група експерти. Пътуването ни съвпадна с визитата на Огрян Дойнов — член на Политбюро на партията. На летище „Хавана“ ни посрещнаха Родригес — първи зам.-министър-председател, и Умберто Перес. Настаниха ни в две съседни резиденции. Наложих се да работя и с О. Дойнов, и с експертите по координацията на плановете. На втория ден от пристигането ни с О. Дойнов ни поканиха на среща с Фидел Кастро. Посрещна ни самият Фидел — висок, снажен и във военна униформа, придружен от една дама, явно преводачка. Застана пред нас, разпери ръце и нещо каза. Преводачката моментално преведе: „Добре дошли при нас!“. Хвана ни под ръка и закрачихме по коридора към кабинета

му. Под лявата си мишница усетих нежната ръка на дамата. Обърнах се и я погледнах. Тя, усмихната, на български език ме попита:

— Не ме ли позна? Аз съм Тересита. Работя в Министерството на външните работи на Куба. Вие ми дадохте съгласие да се омъжа за д-р Петров през 1960 г. в металургичния завод в Перник.

Фидел дочу удивлението и с поглед сякаш попита: — „Какво си говорите?“ Терасита започва да обяснява, а Фидел широко се усмихна. Влязохме в малка стая — работен кабинет. Огнян каза благодарствени думи за оказания ни прием и предаде поздрав от Т. Живков. Започна да говори Фидел — тихо и спокойно. Терасита превеждаше. Часовникът бързо отмерваше времето. Срещата продължи близо два часа. Накрая предложи със самолет да посетим което кътче пожелаем на Куба.

Чакаше ни работа по координацията на плановете. Г. Георгиев и експертите на двете страни бяха поработили добре.

Външнотърговският стокообмен на Куба с България бе около 200 млн. преводни рубли годишно. Отчитайки факта, че българските стоки са познати и търсени на кубинския пазар, се реши стокообменът да нарасне за следващия период на 250 млн. преводни рубли. Ежегодният износ на водни помпи, помпени станции и резервни части за вече доставените машини и съоръжения да достигне 8–10 хил. броя. Да се осигури хладилна техника с оглед да се построят 18 хладилни склада и около 35 ледозавода до края на координирания период. Да приключи строителството на завода за монтаж на кари, който да задоволява не само нуждите на куба, но и да се осигури износ за трети страни — главно за Латинска Америка. Подобно решение да се намери и за селскостопанските машини и резервни части, металите и продуктите на химическата промишленост. Занапред приоритет да получат техническите изделия. От кубинска страна да се увеличат доставките на сурова захар и меласа, на ром и сокове.

Преди завръщането си нашата делегация посети курорта Варадеро. Времето бе топло, въздухът — влажен. Подухваше лек бриз. Не беше минал и час, когато Умберто ми съобщи, че ни вика Фидел. Трябваше да докладваме за резултатите от преговорите. По пътя за Хавана домакинът ми обясни, че доскоро е работил в кабинета на Фидел по икономическите въпроси.

Умберто накратко докладва за нашите разговори. Фидел ме загледа продължително и заговори. Терасита ми преведе, че Умберто го е информирал за моята преподавателска дейност по планиране на народното стопанство и той много се интересува от този въпрос, за българския опит в плановата работа. Изненадах се. На лицето на Фидел беше изписан голям интерес. Започнах както пред моите студенти да обяснявам: що е планиране на народното стопанство; балансовият метод — като основен метод на планирането; какво е темп на икономическото развитие; кои са основните народностопански пропорции; дадох определението на индивидуалната и обществената производителност на труда. Накратко разказах за работата на плановия комитет. Фидел слушаше внимателно и искаше пояснения. Разделихме се сърдечно.

В Тропикана бяхме на богата артистична програма. Посетихме заведението, в което е отсядал Хемингуей и брега на морето, където е събирал материали и осмислил знаменития си роман „Старецът и морето“.

Второто ми посещение в Куба бе през октомври същата година. Пътувахме за поредната среща на СИВ. Делегацията се водеше от министър-председателя — Гр. Филипов.

Николай Тихонов — министър-председател на СССР, предложи извънредна точка в дневния ред на сесията — молба на никарагуанското правителство за оказване на безвъзмездна помощ за бедстващото им население. По този въпрос докладва лично Освалдо Дортикос. Реши се: „в съответствие с резолюциите на ООН и неговите органи да се окаже безвъзмездна и възмездна помощ на Никарагуа според възможностите на страните-членки на СИВ“. Още в Хавана Гриша Филипов възложи на Андрей Луканов и мен да направим съответно предложение за решение на нашето правителство. Такова беше прието. За моя изненада това решение фигурира в описа на обвинението по Дело № 3 — за даване на помощи на развиващите се страни. Едва ли има такъв циничен случай в световната практика.

Обикновено след всяка среща на СИВ домакините даваха прием за членовете на делегациите. Не си спомням защо приемът се проведе в резиденцията на нашия посланик. При нас дойде съветската делегация, начело с Н. Тихонов. В нея бяха Николай Рижков, Николай

Байбаков и други. Започна разговор. Николай Рижков — вече секретар на ЦК на КПСС по икономическите въпроси, злобно ме запита:

— Докога ще храниш нашия народ само с паста за зъби?

— Тя не е за ядене — отговорих спокойно.

— Получавате 9 млн. тона зърно годишно, а на нас не даваш.

— Правителството дава, а не аз.

Той ми обърна гръб и разговорът приключи.

Настъпи раздвижване сред присъстващите. Пристигна Фидел с традиционното си униформено облекло. Срещна се с някои делегации. Дойде и при нас. Като ме видя, леко ме прегърна с думите: — „о, моя плановик!“.

Подписването на заключителния протокол за координация на плановете с Куба стана през август 1985 г. във Варна.

Консултациите по координация на плановете със Съветския съюз се затрудниха.

Николай Байбаков изпрати началника на управление в ГОСПЛАН — Воров, с двама експерти да ни запознаят с техните съображения за заключителния етап на координацията на плановете. Искаха годишно 500 хил. тона хлябно зърно и 100 хил. тона месо. Да се спрат предоставените на България 400 млн. рубли годишно.

В резиденция Евксиновград Воров прочете бележките си на Гриша Филипов. Не носеше официално писмо. Филипов говори дълго, обоснова се, че това е невъзможно. Воров и придружаващите го не реагираха.

Информирахме и Т. Живков, който също бе на почивка в Евксиновград. Той запита:

— Сега колко месо даваме?

— Около 24 хил. т месни изделия годишно, главно пилешко, поясних аз.

— А колко може да давдем?

— Може да се увеличи с 10–12 хил. тона. Ако е повече, значи да се намали износът за държавите от Западна Европа, а там имаме хубава цена на свинското месо. Ще се намалят приходите от внос на валута от капиталистическите страни.

— Няма да се дава повече месо. А как стои въпросът със зърното?

— Досега по стокообмена нямаме такава задължение. Само през 1982 г. от излишъци на зърно сме дали 200 хил. тона хлебно зърно, но тогава произведохме около 10 млн. тона.

— „Зърно няма да се дава. Ако се наложи, аз ще решавам колко, а за стимулите от 400 млн. рубли и дума да не става. Брежнев ги е разрешил. Сега като го няма, не значи да се махнат. Тогава ние ще повишим цените на нашите стоки и услуги. Гриша, обърна се към министър-председателя, още утре тръгваш за Москва, вземи Станиш, Христо, Белчо и Огнян. Аз още тази вечер ще уредя да ви приеме Николай Тихонов. Жулев — посланикът, тук ли е? Няма да го вземате с вас. Дайте им колкото искат електроника, работи и друга техника. Това е!“

На другия ден потеглихме от Варна за Москва. Жулев не дойде. От летището отидохме направо в Кремъл. Тихонов ни прие. При него беше и Николай Рижков. Гриша Филипов подробно информира за нашето становище. Остави и Паметна записка, която писахме през нощта преди отпътуването.

Н. Тихонов каза няколко думи в смисъл — плановите органи да продължат да търсят резерви, а те ще разгледат записката и ще ни информират. Отговор на тази пометна записка не получихме.

Върнахме се от Москва същия ден — в ранния следобед. Отидохме направо при Т. Живков. Явно той нетърпеливо ни очакваше. Гриша Филипов подробно го информира. Той гледаше ту единия, ту другия от нас и мълчеше. Нищо не каза.

С Н. Байбаков се договорихме двустранната консултация да започне на 26 септември. Преди тръгването отново разговарях с Т. Живков и Гр. Филипов. Указанието беше да не се отстъпва от августовските уточнения във Варна и да взема Белчо Белчев, който да помага при диалога за стимулите, и Христо Христов, който да отстоява позициите по месото и зърното. С нас тръгнаха и зам.-председателите на плановия комитет — Г. Георгиев, Д. Дачев, Ив. Манолов и около 20 експерти, преводачи и завеждащ служба „протокол“. На летище София ни изпрати Леонид Греков, явно без настроение.

На пленарното заседание Байбаков говори нервно и бързо. Неговите експерти слушаха внимателно, а Воров и Гинзбург често го прекъсваха като подхвърляха по някоя реплика. Най-сетне и той

потвърди известните ни искания от началото на август. Даде почивка. Нашата делегация ме заобиколи в очакване какво ще кажа.

След почивката говорих без написана реч, а и не ми бе нужна. За да бъде по-ясно разбран, помолих Раиса да превежда. Стигнах до „костеливите орехи“. Разясних нашата позиция така, както беше уточнена с Тодор Живков и Гриша Филипов. Добавих само за зърното: — Ако някоя година през следващия период произведем над 9 млн. тона зърно, допълнително получените количества да разделим по равно. За месните изделия сме съгласни да се увеличат от 24 на 30–32 хил. тона годишно. Предложих да се предостави думата на Христо Христов и Белчо Белчев. И днес им благодаря за аргументираната подкрепа.

Предстоеше дискусия по цялата гама на стокообмена и балансирането му за петгодишния период. Разискванията продължиха три дни и все не излизахме от задънената улица. Третата вечер, беше вече късно, когато Николай Константинович покани мен и Белчо в неговия кабинет, редом до заседателната зала. Пихме чай. Изведнъж вдигна телефона и каза, че ще говори с Никовай Рижков, вече председател на Министерския съвет на Съветския съюз. Дълго говориха по „ВЧ“. Рижков от време на време говореше силно, чак ние чувахме за какво негодува. След приключване на разговора Байбаков, с наведена глава съобщи, че утре в 11 ч. трябва да се явим при Рижков в Кремъл. Предложи за днес да приключим заседанията.

Още една безсънна нощ!

На 29 септември, 15 мин. по-рано от определения час се срещнахме пред зданието на правителството в Кремъл. Влязохме в заседателната зала на Министерския съвет и заставахме от лявата страна на масата. Пристигна Димитър Жулев. От къде беше научил за срещата не разбрахме. От отсрещната врата в залата влезе Николай Рижков. Седна от другата страна на масата, без дори гласно да ни поздрави. Положи двете си ръце на двата съседни стола и даде знак с глава на Байбаков да говори. Гледаше с каменно лице и блуждаещ поглед. Байбаков говори не повече от 10 минути и приключи. Бях от дясната му страна, до мен — преводачката. Когато й казах: — „започвам“, Н. Рижков проговори. Предавам точните думи, врязали се дълбоко в съзнанието ми:

— Виждате ли вратата, от която влязох? — Обърна лице към нея. Всички последвахме погледа му, а той продължи.

— Сега оттам ще влезе човек с два чувала. В единия ще сложим и завържем Николай Константинович, а в другия — Станиш Бонев. Виждате ли вратата от която влязохте?

Всички отправихме поглед към нея.

— Нея ще отворим и на прага ще сложим двата чувала. Ще минем всички през тях, дано двамата разберат какво значи съветско-българска дружба!

Стана и бързо се отправи към кабинета си. Настъпи гробна тишина и суетене минута, две.

Тръгнахме си. Слязохме бавно и мълчешком по стълбите от втория етаж до входа на сградата и застанахме. Николай Константинович ме гледеше как паля цигара. Помълча и каза: „Е, заседанията за консултацията ще отложим до второ нареждане.“ Един по един ни прегърна и с мъка изрече: — „Довиждане!“.

Байбаков вървеше бавно. Гледах след него и мислех, дали някога ще срещна отново този мил старик. Посланикът завчас изчезна. Дори не си взе довиждане и не попита какво ще правим сега.

Останахме на местата си още няколко минути. Белчо, също с цигара в ръка, наруши тишината с думите: — „Е сега, стана тя каквато стана“. Цигарата му едва не падна на земята от треперещата му ръка. Всички бяхме посърнали. Изпуших цигарата и казах:

— Момчета тръгваме за София. Георги отиди в хотела и организирай със завеждащ протокола тръгването след три часа. Достатъчни ли са? Значи в 15 ч. излитаме от Москва.

— Ще се справим — отговори той.

На летище София ни чакаше Леонид Греков. Стори ми се, че вече има информация. Още повече, че знаеше за нашия извънреден полет. Ръкувахме се, дори си позволи да ме прегърне. От VIP се обадох на Т. Живков. Той поръча веднага да отида при него в Централния комитет на партията. Там вече бяха Гр. Филипов, О. Дойнов, М. Балев и Нико Яхиел. Информирах накратко за преговорите. Съзнателно икономисах срещата и „чувалите на Н. Рижков“. Знаех, че има кой да го информира, ако още не бе го направил. Загледах как присъстващите ще реагират. Т. Живков попита:

— Е, какво ще кажете?

Всички мълчаха. Гр. Филипов искаше да вземе думата, но генералният отсече:

— Предлагам да дадем на Станиш отлична оценка за преговорите. Сега ще извикам съветския посланик, за да му кажа и аз нашата позиция.

Позвъня. Влезе секретаря му Петров и се разпореди.

Всички излязохме. С Гр. Филипов вървахме заедно до сградата на правителството. Мълчахме. В асансьора му казах:

— Понесох „Кръста Господен“.

Той пак мълчеше. Натисна бутона за първия етаж. Аз продължих за 6-ия, за Държавния комитет за планиране. Тук ме чакаха всички заместници. Уточнихме се за предстоящите задачи. Поръчах главно вниманието през следващите дни да се отдели на подготовката на доклада за координацията на плановете за периода 1986–1990 г. Предстоеше да се внесе в Министерския съвет.

Правителството обсъди доклада на своето заседание, състояло се на 5 октомври 1986 г. Отказах се от встъпително слово, тъй като докладът бе твърде подробен. Поясних, че открита остава координацията на плановете със Съветския съюз, а с Румъния няма съществени проблеми.

Първи пожела думата А. Луканов и каза:

— Докладът наистина е изчерпателен. Извършена е огромна работа. Заслужават похвала. Що се отнася до координацията със Съветския съюз, ако бях аз, щяхме да постигнем успех...

— Хубава работа, прекъснах го, защо досега не помогна?

Разискванията продължиха.

На шести октомври вечерта по националната телевизия и радиото предадоха съобщение на ТАСС: „Николай Константинович Байбаков се освобождава от длъжност зам.-председател на Министерския съвет и председател на ГОСПЛАН на Съветския съюз поради пенсиониране“.

Веднага в главата ми нахлу мисълта: „още колко дни ми остават в плановия комитет“. На никого и дума не казах, дори и у дома. За мен беше повече от ясно, че дните ми са преброени. До последния ден и час не дадох повод на никого да разбере, какво изживях. Работех интензивно както преди, все едно нищо не се е случило.

Този ден дойде — 18 октомври 1985 г. Както седях в кабинета си позвъня телефона „ВЧ“. Вдигнах го и чух гласа на Милко Балев.

— Какво правиш, имаш ли възможност да дойдеш при мен?

— Добре съм. Когато Ви е удобно.

В 15 ч. Влязох при Милко Балев. При него бе Гр. Филипов. Продължиха да си говорят. М. Балев се обърна към мен:

— Днес в единадесет часа имаше заседание на Политбюро.

— И ме освободихте от работа, продължих аз.

— Откъде знаеш?

— От папката, която е на масичката пред Вас.

— Но тя е затворена. Как прочете?

Минута мълчание и от тримата. Пуснах поредния дим от цигарата и продължих:

— Кажете, защо мълчите?

— Е, разбра за какво те викаме. На нас се падна незавидната роля. И двамата сме ти приятели и най-добре ще ни разбереш. Другарят Живков отиде до Сандански. Като се върне, лично ще те извика, отговори М. Балев и продължи: Фактът, че си преназначен за помощник на Генералния секретар по икономическите въпроси със запазен статут на министър, говори, че няма лоша оценка за работата ти.

— Моля ви да предадете на Т. Живков: „Никога в живота си не съм играл ролята на обиден. Това не е в природата ми. Никога и в най-трудни и в най-тежки моменти, каквито съм имал, не съм падал на колене и сега няма да превия крак. Какво ще продължа да работя? Не се тревожете. Ще ме пенсионирате. Нека има един министър-пенсионер на непълни 55 години. Ще продължа да чета лекции на студентите.“

Станах и енергично си тръгнах. След мен веднага излезе Гриша Филипов, тъмен като облак. Влязохме в кабинета му в сградата на правителството. Той се отправи към бюрото си. Стоеше прав и ровеше папките. Взе една в ръка, дойде и седна на стол до масата, където се бях настанил аз. След минута ми подаде папка в зелен цвят. Отворих я и видях антетката на шифрограма с гриф „Строго секретно!“ В десния горен ъгъл с мастило беше записано: „Лично, Т. Живков, Гр. Филипов.“ Познах почерка на Петър Младенов, министър на външните работи. В шифрограмата пишеше:

„Днес в 10 ч. бях извикан от Николай Рижков — председател на Съвета на министрите на Съветския съюз. Той ми събщи да Ви предам: Станиш Бонев не е желан да продължи преговорите по координацията на плановете за периода 1986–1990 г. между Съветския съюз и НР България — 17.10.1985 г. Д. Жулев“.

Погледите ни се срещнаха.

— Очаквах това още от края на септември. Тогава Ви казах, че понесох „Кръста Господен“.

Премиерът ме гледаше втренчено и безмълвно. Лицето му беше бледожълто. С мъка го склоних да направя копие на шифрограмата — нали беше с гриф! Тръгнах си. Той ме изпрати до вратата на кабинета. Прегърнахме се.

Настроението ми беше лошо. Сърцето — свито. Влязох в кабинета си в плановия комитет. Приключих с текущите задачи. Помолих Магда, секретарката ми, ако има възможност да дойде при мен Димитър Дачев. Започнахме откровен, приятелски разговор на чаша уиски. Той беше последният човек, който приех в кабинета на председателя на Държавния комитет за планиране.

Тази вечер беше последната и в кабинета ми в Министерския съвет.

Беше ми много тежко. На 54 години, с натрупани значителни знания, умения и опит в управлението и планирането на народното стопанство ме освободиха като председател на Държавния комитет за планиране и като зам.-председател на Министерския съвет поради налагането на субективна воля и оценка при развитието на икономическите взаимоотношения между България и СССР през този период. Минаваха дни, седмици и месеци. Бях забравен.

Този морален товар понесоха заедно с мен съпругата и децата ми. Постепенно намерих сили и воля да се „изправя“. Крепеше ме убеждението, че като гражданин и професионалист в съответствие с обективните условия съм отстоявал икономическите интереси на България. Не се намериха лица, държавници и политици, които да застанат зад истината, макар че тя беше известна и ясна за много от тях.

Бях попаднал под ваялка на политическите интереси, който мачкаше безпощадно.

В АКАДЕМИЯТА ЗА ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ И СОЦИАЛНО УПРАВЛЕНИЕ

След освобождаването ми като заместник-председател на Министерския съвет и председател на Държавния комитет за планиране дните си прекарвах в домашния ми кабинет на таванския етаж. Четях и осмислях изминатия си житейски път.

Един декемврийски ден Милко Балев ме покани да се срещнем. Съобщи ми, че молбата ми за пенсиониране не се удовлетворява и че има решение на Политбюро да бъде *назначен за ректор на Академията за обществени науки и социално управление (АОНСУ)*. Вътрешно не бях убеден, защото не познавах конкретно дейността ѝ. На 31 декември 1985 г. Георги Атанасов, кандидат-член на Политбюро и секретар на Централния комитет на партията, ме представи пред ръководството на академията. В кабинета на ректора бяха всички зам.-ректори и доц. Станьо Калпушанов, секретар на партийния комитет на Научно-учебния комплекс (НУК), единствен от присъстващите, когото познавах. Г. Атанасов съобщи решението на Политбюро и не пропусна да поясни, че съм дългогодишен преподавател и доцент във ВИИ „Карл Маркс“. Отбеляза също, че ще бъде и председател на Научно-учебния комплекс. Разисквания нямаше.

Научно-учебният комплекс включваше научните звена при Централния комитет на партията. Освен академията, в него влизаха: Институт за съвременни социални теории, с директор проф. Александър Лилов; Институт по история на БКП, с директор Давид Елазар; Институт за социално управление, с директор титуляр доц. Емил Христов, а изпълняващ длъжността — доц. Огнян Панов. На територията на академията бяха и Електронно-изчислителен център, Междоокръжна партийна школа и медико-санитарна част. В тези звена работеха голям брой учени и преподаватели, помощен, административен и обслужващ персонал. В различните курсове и школи годишно се обучаваха няколко хиляди български кадри и около хиляда студенти и курсисти от 43 държави.

Когато влязох първия работен ден в кабинета на ректора, си мислех: „Е, бай Станише, както ми казваха Тано Цолов и близките приятели, отново, за кой ли път, трябва да доказваш себе си, да доказваш, че можеш и трябва да изпълниш възложената ти работа“. Нова работа, нови проблеми!

Всяко начало е трудно. Давах си сметка, че тук ще ми бъде двойно по-трудно. Защото познавах психиката на преподавателя и знаех, че това са хора, неудовлетворени от постигнатото, недооценени в живота, хора със самочувствие. Това се отнася особено за дългогодишните преподаватели, каквито тук имаше в изобилие. Разчитах на натрупания стопански и преподавателски опит. Дадох си кураж и потеглих напред.

Позвъних на Анна Дерменджиева, с трудов стаж като секретарка при различни ректори, да помоли проф. Александър Колев, ако има възможност, да дойде при мен, който като зам.-ректор близо две години изпълняваше функциите на ректор.

Той влезе при мен с няколко папки под мишница. Честитихме си новата година и взаимно си пожелахме успешна съвместна работа. Подробно ме запозна с обстановката в Академията и с текущите задачи. Проблемите оставихме за следващия път.

Повече от 30 години бях свикнал да работя сутрин от 8 часа до късно вечер. Особено в Държавния комитет за планиране. А сега тишина и спокойствие. Постепенно се адаптирах. Преподавателите идваха на работа два дни седмично: вторник и петък. В останалите дни — ако имат учебни занятия или се провеждаха определени мероприятия.

Академията бе с голям колектив от преподаватели и служители. Идваха и хонорувани лектори. Основните ѝ звена бяха: Институт по марксизъм-ленинизъм (ИМЛ); Център по икономика; Център по партийно строителство и Център по идеология. Проведох срещи с техните ръководства, със завеждащите катедри и секции, с отделни преподаватели и служители.

Първото ми запознаване бе с работата на *Института по марксизъм-ленинизъм (ИМЛ)*, с директор проф. Асен Кътов. С него разговаряхме подробно, надълго и нашироко. Проф. Кътов бе остроумен и находчив учен — философ, с научни изследвания главно в областта на екологията. Кой ли философски и екологичен проблем не

засегнахме. Подробно го разпитах за състоянието на кадровия потенциал на института. Той с мъка сподели:

— Това ми е болното място. Не успях да сплотя колектива. Раздираме се от скандали още от времето на Висшата партийна школа. Моля те, приеми моята оставка.

— Защо? Оставам с впечатление, че добре си вършите работата.

— Повече нямам сили да работя с някои самозвани учени.

След консултация с проф. Александър Колев и преподаватели от техния институт се стигна до извода, че трябва да се удовлетвори молбата му. До края на престоя ми в академията и след това с него продължихме да бъдем приятели.

Второто ми посещение бе в *Центъра по икономика*, ръководен от изтъкнатия учен проф. д-р Васил Мишев. Той бе специалист по икономика и организация на селскостопанското производство, завеждащ катедрата по икономическия механизъм на управление. Васката, както тогава го наричах, подробно ме запозна с функциите и задачите на центъра, с качествата на кадровия потенциал. И той ме изненада.

— Моля, приемоте оставката ми, не мога повече.

— Защо? Познаваме се отдавна, имаш всички необходими качества за ръководител на научен институт. Аз те моля, помогни на новия ректор.

— Лично на теб винаги ще помагам. Член съм на Академичния съвет, оставам и завеждащ катедра, с каквото мога ще помагам. Бъди спокоен, разчитай на мен.

Какво повече да кажа за такъв хубав и умен човек!

Поредната среща бе с проф. Рачко Рачков, директор на *Центъра по партийно строителство*. Него също познавах от няколко години. Имах впечатление, че е високомерен и всезнаещ. Разговорът ни потвърди предишното ми мнение. Думите му се сипеха като водопад. Похвали се, че повече от научните сътрудници в центъра са бивши партийни работници, хора с партиен опит. Нещо повече. Предяви претенции да го имам предвид в предстоящите избори за ръководството на Академията за зам.-ректор по научната или учебната работа.

Директорът на *Центъра по идеология* — проф. Васил Момов, отсъстваше. Той работеше в Централния комитет на партията като

първи зам.-зав. отдел „Пропаганда и агитация“ и рядко посещаваше центъра. В него се срещнах с двама „стари“ приятели: доц. Иван Георгиев и доц. Кирил Михайлов. Познавах ги още като аспиранти в Академията за обществени науки в Москва, където бях на специализация през пролетта на 1972 г. Умни и делови момчета. В обширен разговор те назоваха нещата със собствените им имена: кое е хубаво и кое не върви не само в работата на техния център, а и в цялата система на Академията. Рядко се срещат такива откровени и правдиви хора!

Време бе да надникна и в *научноизследователската работа*. Заместник-ректор по тези въпроси бе доц. Таньо Танев. Един ден го срещнах в коридора на ректората и го помолих в удобно за него време да ме информира за работата.

— Готов съм, отсеке той, откога чакам да ме извикаш.

— Заповядайте след 10 минути.

Той говори дълго. Слушах внимателно, без да го прекъсвам. Като приключи запитах:

— И все пак, кои са темите на по-главните изследвания, които след приемане от научен съвет могат да се изпратят на потребителя за ползване в неговата работа?

Не можа да отговори утвърдително. Затова отново попитах:

— какъв научен продукт могат да дадат учените от Академията на потребителя на нашата продукция?

— Ама аз добре си върша работата, имам опит и в партийната работа. Попитайте проф. Колев, той ще Ви каже, даже съм активен борец...

От срещите, които проведох с десетина други научни работници — професори и доценти, разбрах, че в Академията силно е подценена научноизследователската работа. При това 50 на сто от годишния норматив на всеки преподавател бе за такава дейност, заинтересувах се отделите на Централния комитет на партията ползват ли научни разработки на учени от Академията. Отговорът бе отрицателен. Според впечатленията си с Чудомир Александров, секретар на Централния комитет на партията и наблюдаващ работата на Академията. Отговорът бе кратък:

— Защо ме занимаващ, ти можеш да се справиш. Имаш подкрепата ми.

Другият зам.-ректор бе проф. Иван Луцов, човек с богат опит на дългогодишен ерудиран преподавател във Висшата партийна школа и Академията. Той ръководеше учебно-преподавателската работа. Подробно ме информира за двегодишните курсове, в които се учат ръководни кадри с висше образование и минимум двегодишен практически опит, както и за краткосрочните курсове — от 10 дни до 6 месеца, за специализираните курсове — едно- или двудневни. Познаваше добре работата си. Бе скромнен учен и човек. Накрая заяви, че изтича вторият му мандат като зам.-ректор и съгласно законовите разпоредби няма право да се кандидатира отново на предстоящите избори. И тук се откри „дупка“. Помолих професора и занапред да помага на онзи, който ще го замести, и на мен. До края на престоя ми в Академията проф. Ив. Луцов честно и с професионален усет даваше своя дял за всяко наше начинание.

Останах доволен и от срещата си с проф. Борис Боев, зам.-ректор по *обучението на кадри от други държави*.

Вече два месеца не бях виждал зам.-ректора Иван Вълв, който отговаряше за *печатната база* на Академията. От разговора ни стана ясно, че изпълнява длъжността си формално. Откровено споделих, че само за тази функция не е нужна длъжност „зам.-ректор“, тъй като има директор и обемът на работа не е голям. Ив. Вълв остана на длъжността си до Общото събрание.

Продължиха срещите с научни работници и преподаватели, със служители от обслужващия блок, с аспиранти, студенти и курсисти. Посетих Медико-санитарната част, заведенията за хранене и общежитията. Опознавах и хората и работата.

Предстоеше да се срещна и с ръководителите на останалите звена, съставляващи *Научно-учебния комплекс*. Насрочих специална среща. Присъстваха проф. Александър Лилв, Давид Елазар и доц. Огнян Панов. Със задоволство се прие идеята за срещи всяко тримесечие за обсъждане и приемане на мерки за общи мероприятия. Това не бе правено от години. Така например бе назряла необходимостта да се състави и приеме единна програма за социалното развитие на четирите звена на територията на Комплекса. Тази задача се възложи на Кольо Кацаров, помощник-ректор на Академията, отговарящ за обслужващия блок и на профкомитетите на четирите звена. Задачата бе изпълнена — прие се такава програма.

В началото на април 1986 г. в разговор с проф. Ал. Колев споделих:

— Време е да се заемем с подготовка на *Общото събрание на Академията*.

— Да. Аз вече нахвърлих схемата на доклада и дадох срок до края на този месец всеки зам.-ректор да представи своя отчет.

— Добре. Значи към 15–20 май ще разполагаме с първи вариант на доклада.

— Отчетът трябва да е от Ваше име.

— Защо от мое име? Отчитате четиригодишна дейност, през която не съм стъпил тук. Докладът ще е от името на Ректорския съвет, а ти ще си докладчик. Ако се наложи, мога да подготвя кратко встъпително слово.

Отчетът се обсъди на ректорски съвет, а после и в академичния съвет. В него имаше повече от необходимата информация за извършената научноизследователска и учебна работа. Изобилстваше с количествени показатели. Липсваше анализ за качеството на работата.

Общото събрание се състоя на 11 юни. Председателстваше го Иван Вълов. В президиума участваха членовете на Ректорския съвет и Чудомир Александров.

Във *встъпителното си слово* посочих:

„Общото събрание на Академията има отговорната задача да направи анализ и изводи за работата през отчетния период (1982–1985 г.) и да очертае предстоящите задачи. Най-общо равносметката е положителна. Всеки е непосредствен участник и в хубавите дела, и в допуснатите слабости. Нашата научна неудовлетвореност от постигнатото ни заставя критично и самокритично да огледаме изминатия път, внимателно да анализираме нашата работа от висотата на принципно новата ситуация, която ще ни постави утрешният ден, най-отговорно да формулираме новите цели и задачи, които си поставяме за предстоящия период — 1986–1990 г.

Анализът на научните изследвания показва:

— недостатъчна обвързаност с най-актуалните проблеми, които сега решава държавата;

— непреодоляно дребнотемие, констативност, «калкулиране на факти», вместо очертаване на възможни алтернативи за решаване;

— описание на постановки и тези от произведенията на класиците, вместо задълбочен анализ и изучаване на реалните обществени процеси и явления, разкриване на тенденции и закономерности;

— в много случаи опериране с крайно беден и ограничен научен апарат и традиционни методи за изследване.

Нужна е ясна позиция за преустройство в организацията, съдържанието и управлението на научноизследователската работа. Нужни са качествена промяна в нашето мислене и действие, нови методологически подходи, критерии и методи в научните изследвания. Нужно е при научното изследване «в известното да се търси неизвестното» при новите условия на динамичния обществен живот. Незабавно да се формират програмни колективи от най-добрите сили на Академията, научно-учебния комплекс и други научни учреждения, както и да се включат изтъкнати специалисти от практиката. В центъра на съдържателната част и главен критерий за оценка на научните разработки да стане завършеният краен научен продукт във вид на нови идеи, стратегия на развитие, програма за реализация, концепция, модел, сравнителен анализ, експертно заключение, методика, нормативен акт и други. Планът за научноизследователската работа да има «открит» характер и непрекъснато да се допълва с теми от потребителите на крайния научен продукт.

Стои открит и въпросът за научния живот на Академията и по-специално за провеждане на научно-теоретични и приложни конференции, дискусии по значителни и актуални проблеми, симпозиуми, семинари, кръгли маси и други. В отчетния доклад факти за такава

дейност няма. Очевидно трябва да се набележат практически мерки за подем в това направление.

За преподавателската и повишаването на квалификацията на ръководните кадри в отчетния доклад има обилна информация. Много от кадрите, които са преминали обучение в Академията, с благодарност се отнасят както за предоставената им възможност да повишат своето образователно и културно равнище, така и към преподавателите, които са им помогнали да постигнат това. Динамичното развитие на обществения живот налага да се извърши преустройство и на учебния процес. Онова, което е постигнато, е добро и достатъчно за вчерашния ден, но то вече не може да ни задоволи за днешния, а още повече за утрешния ден. Нужно е да се дава изпреварваща подготовка на висшите ръководни кадри в страната, които ще ръководят и управляват държавния апарат, стопанските организации и фирми, трудовите колективи в нова ситуация. Изкуството да управляваш непрекъснато се изучава и обогатява и от теорията, и от практиката. Колкото по-дълбоко се осмисли това преустройство, толкова по-полезни ще бъдем на кадрите, които се обучават.

Необходимо е да се подготвят учебни планове както за двегодишния редовен и тригодишния задочен курс, така и за краткосрочните курсове. Сега тези планове робуват на дисциплинарния и просветителния подход. Има не само дублиране, многократно повторение на едни и същи теми и занятия. За отстраняване на тази слабост е нужно да се приложат междудисциплинарният и проблемно-блоковият подход, да се четат проблемни лекции.

Решително да се издигне научното равнище на преподавателската дейност. Задачата е да се дадат на курсистите знания и умения как практически да си служат с диалектическия метод, самостоятелно да изучават произведенията на класиците, да се повишава техният професионализъм, да овладяват изкуството за работа с трудовите колективи.

Още по-гъвкава, действена и конкретна да стане работата с всеки курсист, с цел да се създава у тях усет към новото, положителното, да се научат на диалог, на нестандартно мислене и действие при конкретни условия на работа.

Има широко поле за съществени изменения в системата на аспирантурата и докторантурата при обучението на чуждестранните студенти и аспиранти.

Много и злободневни са проблемите в социалната сфера на Научно-учебния комплекс. Нерешен е жилищният въпрос. Условията на труд и хигиена са на ниско равнище. Базата за отдих и почивка е недостатъчна. Административното обслужване в много случаи е примитивно. Общественото хранене не задоволява.

В количествено отношение резултатите през изминалия мандат са значителни във всички сфери на дейността, а в качествено отношение постигнатото все още не отговаря на новите изисквания. Налице е несъответствие между количеството и качеството в многостранната ни работа. Нужен е осезателен преход от екстензивност към интензивност в дейността на Академията. Единственият критерий за оценка на кадрите ще бъде техният личен принос за изпълнение в срок и качествено на възложените задачи.“

Пръв взе думата проф. Васил Вичев, съвместител в Центъра по идеология. Той заяви:

— Бях се подготвил да критикувам, защото в отчетния доклад само се информира, без да се дава ясна линия за бъдещата работа. Ректорът ми отне написаното. Изцяло подкрепям неговото встъпително слово.

Почти всички, изказали се, в една или друг аstepен, подкрепиха споделените идеи. Постави се задачата основно да се преработи предварително раздадената резолюция, която да се утвърди на заседание от бъдещия академичен съвет. Новият съвет наброяваше 43 души, т.е. всички кандидати, които получиха петдесет плюс един глас.

На новоизбрания академичен съвет предложих ректорски съвет в състав: проф. Александър Колев, за първи зам.-ректор; за зам.-ректори: проф. Димитър Ананиев, тогава доцент, проф. Велин Боев, проф. Атанаси Ганев, проф. Борис Боев; за пом.-ректор Кольо Кацаров; и по право — директорите на научните звена, профпредседателя, секретаря на партийния комитет и на Комсомола. Над 50 на сто от състава бе обновен.

Единодушното ми избиране за ректор, приемането на концепцията за преустройството на Академията, както и избирането ми за член на Централния комитет на партията от 13 партиен конгрес и за народен представител на Бургаския регион ми вдъхнаха сили и кураж за добросъвестно изпълнение на възложените задачи. Отново стъпих здраво на краката си. Походката ми стана по-уверена, а действията — по-целенасочени.

От началото на август излязох в отпуск. Заминах на почивка в курорта „Златни пясъци“. От години наред не бях изкарвал цяла смяна със семейството си, сред колеги и приятели. Не можех да повярвам. Цял ден се разхождах по красивия морски бряг, а вечерите — ах тези лунни вечери, с приятни разходки по алеите, наслаждавайки се на шума на морските вълни!

В началото на септември — отново на работа. Поканих зам.-ректорите и след свободен разговор изложих *вижданията си за организация на работата:*

— Проф. Александър Колев да поеме окончателното формулиране на решенията на Общото събрание и да организира координацията и контрола за тяхното изпълнение. Да предложи мерки за повишаване квалификацията на преподавателския състав;

— Проф. Велин Баев да формира програмни колективи за разработване на научни проблеми за Научно-учебния комплекс, примерно за „Световния революционен процес в края на XX век“, „Научно-техническата революция и личността“ и др. На равнище на Академията да се помисли за: „Социално-икономическата политика в системата на управлението на страната за периода до 2000-та година“; „Икономическият подход и използването на стоково-паричните отношения“; „Субективният фактор и научно-технологичната революция“ и др. Заедно с институтите и центровете да се съставят програмни колективи за разработване на теми, заявени от

консуматорите на научния продукт. В негова помощ да се назначи проф. Мария Тренева, енергиен научен работник и дългогодишен преподавател в Академията;

— Проф. Димитър Ананиев да се заеме с издигането на по-високо равнище аспирантурата на българските и чуждестранните кадри и да се въведе ред в печатната база и финансовата дейност;

— Проф. Атанас Ганев да съсредоточи вниманието си за издигане на по-високо равнище обучението на българските студенти и слушатели. В негова помощ да се назначат двама нови декани и се създаде отдел по методология на обучението с ръководител проф. Ив. Луцов;

— Проф. Борис Боев да продължи работата с чуждестранните студенти, като обърне особено внимание на качеството на обучението;

— Пом.-ректорът К. Кацаров да организира изпълнението на приетата социална програма и да предложи мерки за икономии на 250–300 хил. лева от годишния бюджет на Академията;

— За активизиране на научната дейност да се организира и проведе *научно-теоретична конференция*. Има благодатна тема. През следващата година се навършват *170 години от раждането на великия Карл Маркс и 120 години от публикуването на неговото произведение „Капиталът“*.

Животът в Академията продължи с нов ритъм. Всички се заеха с възложените им задачи.

На заседание на ръководството на научно-учебния комплекс с В. Боев споделихме идеята за конференцията. Всички с акламации приеха да участват. Проф. Ал. Лилов обеща най-активно да се включи Институтът за съвременни социални теории. Проведоха се срещи с преподаватели — обществоведи от Софийския университет, Икономическия институт, БАН и други. Като докладчици се включиха видни български учени, като: чл.кор. проф. Никола Попов, проф. Жак Аройо, проф. Иван Йорданов, проф. Иван Кирилов, проф. Стоян Шалманов, проф. Нансен Бехар и други. Поканихме учени от други страни: Съветския съюз, Германската демократична република, Полша, Чехословакия, Унгария.

Конференцията, която се проведе през юни 1987 г., се превърна в междууниверситетско и международно мероприятие. Премина при голям успех. Проведе се в аулата на Академията. Вместо предвидените

два, продължи три дни, като втория ден заседаваха четири секции. Прочетоха се 52 доклада и над 108 научни съобщения и изказвания. Подготвих и прочетох доклад на тема „С метода на Марк към актуалните проблеми на нашата съвременност“. Ето някои моменти от него:

„1867 е най-щастливата година за цялото семейство на Маркс и за неговите приятели. След повече от четвърт век в края на март Маркс завършва преписването на първата книга на «Капиталът». Радостта от завършеното дело се споделя с Енгелс — човекът, който с чиста душа и с голяма отзивчивост по най-многообразен начин участва в сътворяването на книгата на най-великите открития на обществознанието.

«Капиталът» е уникално явление в световната литература и епохално събитие в духовния живот на човечеството.

В това класическо произведение за пръв път в историята на науката се анализират «капиталистическият начин на производство и съответните му *производствени и разменни отношения*» (т.е. на капиталистическото — бел. е моя) общество“ (К. Маркс, Ф.Енгелс, съч. Т. 23, с. 8, 12).

Маркс разшифрова тайната: как капиталът е дошъл на света, „изпускащ кръв и мръсотия от всичките си пори, от главата до петите“ (пак там, с. 762), как и от какво нараства и продължава да се увеличава, а експлоатацията на работническата класа да става все по-жестоката. Той постави теорията за принадлежната стойност като крайъгълен камък при разкриване основното противоречие на капитализма и неговото разпадане на две противоположни класи.

Маркс пръв изследва възникването, разцвета и историческата преходност на капиталистическата формация. Той разкри главните страни и основните закони, които регулират раждането, съществуването и развитието на тази формация. Именно Маркс отрече твърдението на предшестващите го икономисти, че законите на икономическия живот са еднакви и за миналото, и за настоящето.

„Капиталът“ е най-ярка изява на революцията, която Маркс и Енгелс извършват в развитието на философията, политическата икономия и социалистическите учения. Това е така, защото в това произведение по-пълно, всестранно и дълбоко са:

обосновани основните принципи на диалектико-материалистическата методология и органично са свързани материализмът и диалектиката;

показана е истинската същност на материалното и идеалното, най-дълбоко е изследвано взаимоотношение между битие и мислене;

разкрито е конкретното съдържание на диалектическите закони като закони на развитието на природата, обществото и мисленето;

очертани са конкретните изисквания на единството между теория и практика;

всестранно е изследвано взаимодействието между производителни сили и производствени отношения;

очертани са материалните, социалните и идейните предпоставки и принципи за изграждане на безкласово общество на асоциираните производители.

Едва ли с посочването на тези научни открития може да се изчерпи многостранното богатство на „Капиталът“. Ще са нужни томове, за да се разкрие въздействието, което тази книга е оказвала, оказва и ще оказва върху обществения и научния живот от времето на нейната поява до днес. Но и казаното е достатъчно, за да се заяви, че през последните 120 години няма друга книга, която да е революционизирала света толкова много, както „Капиталът“.

Той е „генетичният код“ на всички големи революционни социални промени на ХХ век.

Обществото очаква от учените-обществоведи конкретен принос в теоретичното разработване, в търсенето и намирането на конкретни практически решения по актуалните проблеми на нашата съвременност. Преустройството, което започна в икономиката и в другите сфери на обществения живот, налага да се преустрои и фронтът на обществените науки.

Преустройството означава да не робуваме на себе си, да не смятаме онова, което е изследвано, за веднъж завинаги дадено.

За да се постигне на дело преустройство в обществознанието, са нужни научна критика, свободно мислене, взаимен обмен на мнения,

генериране на идеи, т.е. нужен е научен спор.

Без критика с научни доказателства, а не по личностни съображения, няма развитие на теоретичната мисъл.

Без свободно мислене върху основата на точно и вярно представяне на действителния живот в неговата цялост, а не с безпочвено теоретизиране и единични факти, няма съпричастност на учени към колективната мисъл на обществото.

Без взаимен обмен на мнения по най-новите научни постижения и разработки, а не укриване на научни продукти, няма научна етика и морал.

Без генериране на идеи няма нови научни приноси, категории и понятия, няма приток на жива струя в науката. Обобщено казано, чрез спор с научни доказателства и по законите на науката се раждат нови открития и новни решения, има научен живот и обогатяване на творческата мисъл.

В този дух се очаква да протече научният диалог по предмета на нашата конференция.

Коя е главната и определяща предпоставка, за да има теоретично осветляване и практическо решаване на актуалните проблеми на нашата съвременност, за разгръщане на съдържателен научен живот и творчество в изследването?

Главното и определящото е *да се овладее и прилага методът на Маркс*. Класиците разглеждат своето учение не като веднъж завинаги завършено, като „рецепта“ за всяка държава и стъпало на развитие, за всички социални ситуации, а като ръководство за действие. „Целият светоглед на Маркс, писа Енгелс, е не доктрина, а метод. Той дава не готови догми, а опорни точки за по-нататъшно изследване и метода за изследване“ (Маркс, К., Енгелс, Ф. — Съч. Т. 39, с. 340).

И днес, в нашето време, на бурно развитие на научно-технологичната революция, време на качествено нов растеж на обществения живот, време на борба за оцеляване на човечеството и за запазване живота на нашия дом — планетата Земя, време на велики открития в природата и Космоса, повече от всякога са ни нужни методът на Маркс, автентичният Маркс, *нов прочит на Маркс, за да се направи точен анализ на новите реалности и да се извлекат оптимални изводи и научнообосновани решения*.

Всяко общество „не е нещо веднъж завинаги установено, а трябва да се схваща като намиращо се в процес на непрекъснато изменение и преобразование“ (пак там, т. 37, с. 380). Обективният анализ на конкретните исторически условия и реалности наложи да се поеме курс за качествено ново състояние на обществото. Карл Марк мечтаеше за общество, в което „безпокойството на мисълта ще ражда велики проекти, за общество, което ще бъде в непрекъснато движение“. (Вж. Капиталът 120 години, Партиздат, С., 19881 с. 11–16).

Успехът на конференцията бе налице, въпреки недостатъчното участие на политикономисти, философи и историци от Академията. Подготвиха се два тома сборници с докладите, научните съобщения и изказвания на конференцията. Единият — „Капиталът — 120 години“ с помощта на чл. кор. проф. Стоян Михайлов се издаде от „Партиздат“. Вторият, под същото заглавие, издаде печатната база в Академията.

В началото на юни 1987 г. предстоеше закриване на учебната година за двегодишното редовно и тригодишното задочно обучение. Присъства и говори генералният секретар на Централния комитет на партията — Тодор Живков. Той започна речта си спокойно, без бележки. За първи път каза, *че партията не е и не може да бъде „етаж в управлението на страната“*. Всички присъстващи бяха изненадани от еретичните за това време мисли. *Тези мисли бяха изказани от Т. Живков две и половина години преди Ноемврийския пленум на Централния комитет на партията от 1989 г. и то в Академията за обществени науки и социално управление*. След речта си той връчи дипломите за завършено второ висше образование на отличниците от випуска. На вечерята с випускниците и преподавателите в ресторанта на Академията приветствие към госта поднесе проф. Филип Генов, заслужил деятел на науката.

Тодор Живков отново поздрави всички и пожела успешна работа и претворяване в живота и практиката на наученото в Академията.

Поиска да каже нещо за мен:

„Вие познавате вашия ректор отскоро, а аз — от 15–20 години. Той е честен човек, много работлив и умен икономист. Добре работи като заместник-председател на правителството и като председател на Държавния комитет за планиране. Аз обърквах нещата в икономиката, а той ги оправяше, той вършеше черната работа. Добре се разбирахме... Предлагам да пием за негово здраве, за здравето на

всички преподаватели и за вас курсистите, по чиито повод се събрахме на тази хубава вечеря. Наздраве!“

На 13 юни заминах в командировка в Латинска Америка с цел да присъствам на Осмия, първия свободен, конгрес на Бразилската комунистическа партия. Придружаваше ме Иван Петров, дипломат, тогава инструктор в Международния отдел на Централния комитет на партията, високообразован, отлично владеещ португалски и испански езици, говорими в този регион на света.

От името на Централния комитет на Българската комунистическа партия от трибуната на конгреса казах:

„Ние високо оценяваме предложението на Бразилия за превръщането на Южния атлантук в зона на мир и сътрудничество, активното ѝ участие в групата за подкрепа на Контадора, за мирно съвместно решаване на конфликти в Централна Америка; нейните усилия, наред с останалите латиноамерикански страни, за преустройство на международните икономически отношения върху равнопавна и демократична основа, за справедливо решаване на проблема с непосилния външен дълг“.

Бразилия е федеративна република. Държавен и правителствен глава бе президентът Жозе Сарней, който ни прие официално. Законодателен орган е Националният конгрес, състоящ се от Камара на депутатите и Федерален сенат. Територията на страната (заедно с островите) е 8512 хил. кв. км., а населението — 127 млн. души^[1]. Държавният език е португалски. Столицата Бразилия е нова, построена през петдесетте години. Град с широки и прави улици, без тротоари, високи и добре изградени здания. От високо столицата архитектурно наподобява силует на самолет. В Бразилия престояхме шест дни. Два дни разглеждахме красивия Рио де Жанейро.

Посетихме макар и за кратко *Уругвай*. Отседнахме в столицата Монтевидео. Там се срещнахме с Арисменди, генерален секретар на Уругвайската комунистическа партия — един от ветераните на работническото движение в Латинска Америка. Вечеряхме заедно в резиденцията на временно управляващия нашето посолство. Уругвай също е президентска република. Аграрна страна, с развито животновъдство, главно за износ на месо и месни продукти, вълна, сурови и преработени кожи. По територия Уругвай е по-голяма от

България — 189 хил. кв. км, а с население около три милиона души, състоящо се главно от европейски заселници.

Посетихме и столицата на *Аржентина* — Буенос Айрес. И тук държавен и правителствен глава е президентът. При нашето посещение той се казваше Р. Алфонсин. Висш законодателен орган на страната е Националният конгрес, състоящ се от Сенат и Камара на депутатите. Територията на страната заема 2777 хил. кв. км., а населението бе 29,7 млн. души, по-голяма част от които са испаноговорящи аржентинци. В областта на икономиката Аржентина е една от страните на Латинска Америка със средно развит капитализъм. След Втората световна война в страната се развиват металургията и металообработването, машиностроенето, автомобилостроенето и химическата промишленост. Въпреки това, тя е главно износител на суровини, предимно от аграрен характер. Около половината от стойността на износа се пада на зърното, месото и кожите. През 1983 г. на власт идва партията на Гражданско-радикалния съюз, създаден през 1957 г. на основата на най-старата буржоазна партия от 1891 г. Ползва се с подкрепата на част от работническата класа. Аржентинската комунистическа партия, създадена през 1918 г. работи легално.

На летището в Буенос Айрес ни посрещна българският посланик — Чамов, с когото се познавахме още когато бе заместник-министър на външните работи. Запозна ни с обстановката в Аржентина и програмата на нашия престой, в която бе включена среща с шефа на управляващата партия — господин Атафава.

Домакинът — строен човек, с побелели коси, любезно ни приветства и накратко информира за някои показатели във връзка с икономиката на Аржентина. Президентът е предложил план за модернизация на икономиката, тъй като националният доход и работната заплата ежегодно намаляват, а външният дълг расте — вече е 43,6 млрд. щ. долара, при годишен износ от 8,7 млрд. щ. долара, като само годишната лихва по дълга възлиза на 4,2 млрд. щ. долара. Износът има едва 42 на сто възвръщаемост.

Беседата продължи в дух на взаимност. Посочих, че партията на Гражданско-радикалния съюз в Аржентина и нашата партия са основани в една и съща година — 1891. И двете партии имат подкрепата на работническата класа и на селяните. И двете се борят за добруването на народа, срещу всяко чуждо владичество. Той вдигна

двете си ръце нагоре, над главата си в знак на съгласие. Продължих със сравнителни данни и мястото в света на всяка от нашите държави: по територия, по население, по раждаемост, по смъртност, по средна работна заплата и пенсия (в долари); за консумация на човек от населението в Аржентина и България на месо и месни продукти, мляко и млечни произведения, плодове и зеленчуци и др.

В заключение дойдохме до извода, че можем да си подадем ръце и в мир да градим щастливото утре на своите народи. Разделихме се като приятели.

Буенос Айрес е най-яркият латиноамерикански град от европейски тип. Запознахме се със забележителности, посетихме научен институт, проведохме две срещи с бизнесмени. Помогнахме на Посолството и на търговския ни представител в установяване на добри контакти.

Посещението в Бразилия, Уругвай и Аржентина обогати и нашите познания за живота и бита на хората от тези страни.

През август със семейството си бях на почивка на Златни пясъци. Имаше достатъчно време и за отдих, и да обмисля планове за в бъдеще. Една вечер по време на разходка споделих с Милко Григоров — заместник-председател на Държавния съвет, и съпругата ми, че е крайно време да напиша нов хабилитационен труд за професура. Имах необходимите научни публикации, но трябваше да се даде ново лице на последните изследвания. Идеята ми се посрещна с акламации и от двамата. Предстоеше да събера материали и да осмисля съдържанието на научния си труд.

Започнах работа в началото на септември. По установилата се вече традиция, събрах заместник-ректорите, за да уточним задачите през новата учебна 1987–1988 г. *Изтъкна се, че е необходимо центърът на тежестта в работата занаяпред да се пренесе върху качеството на научноизследователската и преподавателската дейност.* За миг не си представях, че по пътя на реализацията на тази задача ще се натъкна на толкова много подводни камъни.

В края на септември в кабинета ми влезе проф. Д. Ананиев с намръщено лице и свита папка под мишница. Поздравихме се. Седна и замълча. Познавах го добре и веднага предположих, че ще ме сюрпризира с нещо неприятно. Не се излъгах.

— Ние се напъваме да оправяме нещата, а хората си трупат пари. Почти всички преподаватели, в това число и колегите зам.-ректори, за изтеклата година имат от 200–250 до 500–600 часа наднормени.

— Нима е възможно това? И аз чета лекции в Икономическия институт, но рядко има преподавател с повече от 50–60 часа наднормени годишно.

— Ти постави задача на Колю Кацаров да се икономисат за тази година един милион лева, но с тези часове задачата отива „на кино“.

— Ще реализираме икономии. Трябва да видим какъв е нормативът за натовареност на преподавателите. Тук има нещо нередно.

Извиках проф. Ал. Колев. Той прие този непонятен за нас факт като нормално явление. След няколко дни ректорският съвет, въпреки нашето възражение, реши наднормените часове да се изплатят, а на следващо заседание да се разгледат учебната натовареност и нормативът на преподавателите.

Това бе първият огромен подводен камък, обрасъл с много водорасли, които го бяха направили опасно хлъзгав. Той трябваше да се почиства внимателни и грижливо.

Вторият подводен камък бе нормативът по учебни дисциплини. И тук се натъкнахме на проблеми: повторения на теми, рутинност и раздуване на часове. За куриоз ще посоча, че дисциплината „Основи на партийното строителство“ пред чуждестранните студенти бе с норматив от 360 часа. Когато възразих, че това е анормално, преподавателите по тази дисциплина ме изкараха едва ли не „антипартиен“. Въпреки техните възражения, се прие компромисно решение. Останаха 220 часа, т.е. 140 часа по-малко. И този подводен камък, твърде ръбест, трябваше да се почиства.

Третият подводен камък бе качеството на преподавания материал. Школският характер на преподаване бе характерен при обучението и на българските, и на чуждестранните кадри. Този проблем не можеше лесно да се реши. Бе необходимо да се обновява преподавателския състав. И това започнахме да правим въпреки голямата съпротива на някои посредствени преподаватели.

Едва ли казах всичко, на което се натъкнахме и което трябваше внимателно, но твърдо постепенно и неотстъпно да се променя. Спечелихме си много неприятели. Усмивват ти се, ласкаят те, а зад

гърба ти приказват какво ли не. И доносничат не само пред съответни органи, а и пред най-отговорни лица от висшия ешелон на партията и държавата.

Въпреки неприятностите в Академията помолих Чудомир Александров за двумесечен отпуск. Съгласи се. *Исках да довърша хабилитационния си труд.* В края на март го представих в катедрата по „Народностопанско планиране“ при ВИИ „К. Маркс“ за обсъждане. Конкурсът за професор бе обявен за срок от три месеца. Процедурата вървеше сравнително бързо. През юли научният съвет в института гласува присвояване на званието „професор“, а *Висшата атестационна комисия на 23 ноември 1988 г. ми издаде свидетелство като професор* по планиране на народното стопанство.

В средата на март в откровен разговор с проф. Д. Ананиев, проф. В. Боев, проф. Ил. Георгиев и доц. Ив. Георгиев споделих мисли за необходимостта от радикално преустройство на Академията и предложих в този кръг да се напишат и обсъдят съответни мерки. Изложих схематично моето виждане, как си представям бъдещето на Академията в съвременните условия. Предоставих им думата. Всички по принцип подкрепиха и доразвиха изложените идеи. Посочиха и неспоменати от мен проблеми за решаване. Започнахме работа. В началото на юни имаше готов вариант на концепция за преустройството на цялостната дейност на Академията. Търсех подходяща момент да информирам на най-високо място.

Поисках среща с Т. Живков във връзка с приключване на учебната година. На срещата му предадох писмо-покана да гостува при *въръчване на дипломите на випускниците.* В най-общ план го информирах и за новата концепция. Той предложи да я оформя във вид на Съображения, от негово име, и да му я предам след срещата в Академията, която насрочихме за 7 юли. По негова инициатива срещата се проведе в резиденция „Бояна“ с участието на Секретариата на Централния комитет на партията. Това отношение на партийния и държавен ръководител се посрещна с благодарност от всички курсисти и преподаватели в Академията. Мнозина от тях не бяха стъпвали в залата за пленуми на дом № 1 и в резиденцията. Срещата премина сърдечно. След няколко дни върчих на Т. Живков съображения за преустройството на Академията.

— Престои пленум на Централния комитет на *партията за преустройството на научния фронт*. Ще видим, какво ще се реши, и есента ще работим по материала за Академията. Ти да не забравиш, трябва да се изкажеш на пленума.

— Не възразявам, има какво да се каже.

Със съдействието на моите колеги се подготвих и изказах пред пленума на Централния комитет на партията. Ето някои от нашите съображения:

„Изправени сме пред нови социални реалности. Тяхното изучаване и осмисляне изисква ново, по-високо равнище на теорията за обществото и за човека. Животът налага да се ускори преустройството на обществените науки, да се освободят те от дълбоко вкоренилите се негативни явления в тяхната методология и съдържание, да се преодолее изоставането и да се осъществи ускорено развитие, съответстващо на обективно нарастващите потребности.

Става дума да се освободи общественото знание от коментаторско-догматичното тълкуване на класиците и обяснение за съвременните реалности на света. В обществените науки все още са силни схематизмът и доктринерството. Това води към закостеняване на мисълта, опростяване и вулгаризация на много марксистки положения.

Новата социална ситуация изисква: отказ от догми, стереотипи и схеми, станали вече несъстоятелни; да се търсят, намират и реализират в живота нестандартни вариантни решения.

Това може да се постигне чрез усвояване и умело прилагане на диалектическия метод.

Необходимо е да се превъзмогне притъпената критичност на обществените науки към действителността и теоретичните концепции. Често се забравя, че класиците разглеждаха своето учение като критично и революционно, като ръководство за действие.

А това неизбежно води до апологетика, идеализиране на действителността, страх от изследване на негативните процеси и явления, от дискуссионните актуални проблеми, което предизвиква упадък на марксистката научна дискусия, снижава културата на научния спор. А без научен спор няма генериране на нови идеи, на нови категории и понятия, на свежа струя в науката. Без критично осмисляне на реалните явления и процеси не могат да се извлекат опит и поуки от извървения път. Без критика с научни доказателства и научна етика няма обогатяване и движение на теоретичната мисъл.

Неразделна част от обществените науки са *политическите науки*. Без тяхното развитие не е възможно да се осигурят необходимите научни изследвания с многовариантни предложения за решение на назрели въпроси на властта, демокрацията и самоуправлението.

За да се преодолее изоставането на политическите науки, е нужно да се решат поне два въпроса.

Единият е за правилното съотношение на наука и политика. Политиката се основава на науката, но тя включва и идеали, класови ценностни ориентации, компромиси, чувства и настроения, определен романтизъм. Тези елементи са предпоставка за различни ненаучни отклонения и деформации.

Другият е за границата на политизирането на обществени събития и процеси. Когато то е прекалено, води до самовъзхваляване на собствената ни дейност, до опростяване на сложни събития и процеси, до опериране с ограничени класови категории, до подценяване на общонационални и общочовешки ценности, до заменяне на истината с правдоподобност. Върху тази основа нашето мислене става пристрастно и необективно.

Назрял е и въпросът да се създадат център и база за развитие на обществено-политическите науки. Такъв естествен център и база у нас може да бъде нашата академия. Логично е на нея да се възложи задачата на национален координатор по политическите науки и

съответно на това да се развият нейните функции, структура и организация. В нея могат успешно да се съчетаят политическото обучение на ръководните кадри, развитието на обществено-политическите науки и подготовката на научни кадри за тези науки.

Целесъобразно ще бъде повсеместно да се създадат *програмни колективи* като съвременна форма на организация на научния труд в световен мащаб. За целта е необходимо:

Първо. Те да се формират за решаването на крупни научни проблеми и актуални социални поръчки, които не могат да бъдат решени в стационарните звена и които дават възможност да се правят пробиви във фундаменталните изследвания.

Второ. Те да се образуват на доброволна основа и да се възглавяват от талантиливи учени, като в тях участват специалисти с висок професионализъм и взаимна съвместимост.

Трето. Да има гъвкаво съчетаване и преливане между двете формации — програмна и стационарна, да има многообразие на подходите и формите на организация на научната дейност.

Четвърто. Да се изграждат на основата и в съответствие с икономическия механизъм и стопанската сметка при отчитане спецификата на една или друга научна дейност.

Пето. Да се свържат материалните и моралните стимули с ефекта на крайния научен продукт.

Много важно е кой оценява научния продукт. Сегашната система, основаваща се главно на самооценка и групова оценка (експерти, научни съвети, рецензенти), е социално неефективна. И тук е назряла необходимостта от дълбоки промени. Оценката трябва да се дава от потребителя на научния продукт от гледна точка на това как изменя практиката, как преобразува живота на хората. Сегашните критерии за растежа на научните кадри не спомагат за повишаване ефективността на научните

изследвания. За научен растеж на кадрите се изискват монографии, студии, статии, дисертации, които в много случаи са откъснати от обществената практика. Това води до дреботемие. За да стане професор, преподавателят трябва да пише и трупа количество публикации, да чака откриване на дълга бюрократична процедура. В архивите на Висшата атестационна комисия има тонове с декларирани научни приноси, минимален процент от които са получили реализация в живота. Тук са нужни радикални мерки. Една от тях е научни степени и звания да се дават за създаване на научен продукт за изменение на практиката във вид на нова концепция, програма за реализация, методика, обществена технология, ситуационен анализ и др. Ето това трябва да бъде главното.“

Веднага в почивките между заседанията на пленума чух различни оценки за изказването. Много уважавани от мен учени-обществоведи го оцениха като смело, критично и конструктивно. Даже като най-критично. Други, главно политически дейци, като добро за научна дискусия, но аполитично за пленум на ЦК на партията, тъй като нямало политика. Трети. Да му мисля за езика, с който съм си служил. Независимо от тези мнения смятам, че изпълних своя дълг: да кажа свободно онова, което мисля, без да се страхувам от последствията.

На 24 юли заминах за 15 дни в Африка с две задачи: едната — да участвам в работата на Конгоанската партия на труда, и другата — да прочета лекция в Нигерийския център за подготовка на висши кадри. Подготвих се старателно и за двете мероприятия. Самолетната връзка за Конго бе трудна за реализиране. Избрах връзката през Париж. Искрено бях доволен, че отново ще мога да се насладя на неговите забележителности, макар и за 36 часа. Особено силно впечатление ми направи новопостроения център в югозападната част на града, зад Триумфалната арка. Очите ми не можаха да се наситят на пленяващата архитектура, просторните булеварди, чистотата и зеленината. Гледах смяяно. Разхождах се бавно. Дишах с пълни гърди и славех труда на човека-строител на бъдещите градове.

От летището на Париж до Бразавил пътувах през нощта. Сутринта рано пристигнах полусънен. Посрещна ме нашият посланик в Конго — Георги Владиков — вторият член на нашата делегация.

Народна република Конго има територия 342 хил. кв. км.^[2] Населението е едва 1,7 млн. души. Столицата е Бразавил, която посещавах за втори път. През 1960 г. страната е провъзгласена за независима република. Начело на държавата е президент, който едновременно е ръководител и на правителството и председател на Централния комитет на Конгоанската партия на труда.

Управляващата партия, на чийто конгрес поднесох приветствие, е единствена в страната, създадена през 1969 г. Нейна теоретична и организационна основа е марксизмът-ленинизмът. Тя ръководи страната със социалистическа ориентация. Подкрепя се от масовите обществени организации. Страната е активен член на ООН, Организацията за африканско единство, Движението на необвързаните страни и други. През март 1969 г. на Третия извънреден конгрес на партията е избран за председател на Централния комитет и за президент Денис Сесу-Нгесо. И с него се срещнах за втори път. На конгреса ми направи особено впечатление, че всички делегати и гости бяха призовани по микрофона да стават прави за посрещане на президента. Той влизаше с тържествена походка, облечен в лъскаво военно имущество и сядаше в специален фотьойл пред президиума, където бе и моето място като ръководител на българската делегация. На приема, след приключване на конгреса, президентът специално поздрави нашата делегация за помощта и подкрепата, оказвана на неговата държава. Пожела да дойде в България и да посети курорта „Златни пясъци“, където е пребивавал преди няколко години.

Конго има слабо развита икономика. Селското стопанство е примитивно. В него е заето повече от 60 на сто от трудоспособното население. Произвежда се просо, маниока, картофи, фасул, а за износ — маслодайна палма, фъстъци, захарна тръстика, кафе и други. Постепенно изграждат селскостопански кооперативи. Слаборазвитата промишленост произвежда дървесина, малко нефт, хранителни и текстилни стоки. Страната изпълняваше своя втори петгодишен план.

Бях специален гост и на Центъра за подготовка на висши кадри, с когото нашата академия имаше контакти. Подписахме протокол за двегодишно сътрудничество между Центъра и Академията.

След Бразивил посетих Лусака — столицата на Замбия. Пътувах през реката с малко корабче. До полета на самолета имах на разположение пет часа, през което време се запознах с някои от забележителностите на града. От Лусака до Яунде, столицата на Камерун, в самолета „Бойнг“ бях единственият бял човек.

На летището в Лагос, целта на моето пътуване, ме посрещна посланика в *Нигерия* — Константинов — любезен и внимателен човек. Той ме запозна с обстановката и направихме програма за престоя ми.

Нигерия, държава в Западна Африка, има 923,8 хил. кв.км територия с 85,2 млн. души население. На 28 август 1985 г. в страната е извършен нов военен преврат. Държавен глава е президентът. Тогава бе генерал майор Ибрахаим Барандиба. На мястото на Върховния военен съвет са създадени Ръководен военен съвет от 28 члена, Съвет на щатите, отговарящ за деветнадесетте щата, и Съвет на министрите. След преврата политическите партии са забранени. Нигерия е член на ООН, Организацията за африканско единство, Движението на необвързаните страни.

Нигерия има голям промишлен потенциал. Четвъртият по величина производител на нефт в ОПЕК. В същото време е една от страните с огромен външен дълг, близък до латиноамериканските държави. В икономиката господстват английски и други чуждестранни монополи. Добивите на нефт, природен газ, въглища, олово, желязна руда, боксит и др. са значителни. Има добре развита хранително-вкусова и текстилна промишленост. Основните селскостопански култури са маслинен палма, какао, фъстъци, каучук и памук. Правителството провежда линия на съживяване на икономиката, намаляване на зависимостта от други страни и осигуряване на трудова заетост. Тук в Нигерия имаше голяма българска колония, главно от строители и геолози.

Дойде денят да върна визитата на шефа на *Центъра за подготовка на висши кадри*, също генерал, сподвижник на президента. Центърът се намираше на 750 км от Лагос. Имаше богата материална база. Тук се учеше елитът на управляващата партия. В управлението на щатите се прилага принципът на ротацията на всеки две години. Преди поемане на длъжност кадрите преминават шестмесечно обучение в школата. Такива бяха слушателите, пред които изнесох лекция.

Зам.-началникът на школата представи нашия посланик и мен, като отбеляза, че това е първият социалистически професор, който ги посещава и че съм приятел на техния генерал.

В лекцията си посочих данни, характеризиращи двете страни — Нигерия и България, като държави, икономики, жизнен стандарт на населението. Виждах как любопитството на слушателите растеше. Описах функциите и задачите на Академията, която бе посетена от техния шеф, генерал — ръководител на школата, чиято визита връщам сега. Всички започнаха да ръкопляскат. Обосновах ролята и значението на обучението на ръководните кадри на съвременния етап на общественото развитие. Лекцията приключи в два учебни часа. Оставих два часа за въпроси и отговори.

В града, непосредствено до хотела, имаше няколко ниски постройки, населени с български работници, на които бяхме на гости.

Когато се върнах в Лагос, генералът, ръководител на Центъра, се бе завърнал от чужбина. Вечеряхме на панорамата на най-представителния хотел в града. Разговаряхме дълго като приятели по различни теми. Имаше подробна информация за нашето посещение и лекцията в центъра. Предложих до края на годината да подпишем договор за сътрудничество между двете учебни заведения.

С посланика Константинов за два дни посетихме *Народна република Бенин*. То територия тя е колкото България — 112 хил. кв. км., а по население 3,6 млн. души. Столицата е Порто Ново, а резиденцията на президента, правителството и чуждите посолства се помещават в Котону. Много бедна държава. Произвеждат се предимно палмови ядки за масло, какао, кафе, памук и фъстъци главно за износ. Президентът на страната М. Кереку е главнокомандващ въоръжените сили и ръководител на военнореволюционното правителство. Управляваща, от 1975 г. е Партията на народната революция в Бенин.

Започна новата учебна 1988–1989 година. На ректорски съвет се уточниха главните предстоящи задачи. През последната година на мандата си положиха много усилия за осъществяване решенията на Общото събрание. С проф. Д. Ананиев, проф. В. Боев и доц. Ив. Георгиев се договорихме да продължим и приключим работата по Съображенията за преустройството на Академията. След неколкократни дискусии се стигна до извода за нейното радикално преустройство. Обоснова се и в проекта за решение се записа:

разформироване на съществуващата и създаване на нов тип Академия за обществено-политически науки; изработване на нов щат и бюджет на Академията, като чрез тях се отстранят дублиращите се звена и ненужни длъжности; преназначаване само на онези научно-преподавателски кадри, които имат необходимите професионални знания и научни постижения; окрупняване на катедрите и превръщането им в основни научно-учебни звена; постепенно, но решително намаляване броя и издръжката на чуждестранните ръководни кадри и т.н.

Както се вижда, проектът за решение бе твърде смел. Предадох го на генералния секретар в края на януари 1989 г. Той лично ми позвъни по телефона и изказа положителна оценка за съображенията. Предложи още веднъж да се помисли относно разформироването на Академията и нейното интегриране с другите самостоятелни звена на Научно-учебния комплекс и в скоро време да се съберем да разискваме подробно.

Дойде 10 ноември 1989 г. Проведе се пленум на Централния комитет на партията на тема „За хода на преустройството на сегашния етап, за подготовката на четиринадесетия партиен конгрес“. Бих искал да отбележа най-бегло впечатлението си като един от участващите в неговите заседания.

Председателстващият Георги Атанасов, член на Политбюро и председател на Министерския съвет, откри пленума и предостави думата на Тодор Живков за встъпително слово. С жива и свежа мисъл, без да чете, той говори час и десетина минути. Имаше няколко изказвания.

Георги Атанасов обяви, че от 15:00 часа ще има закрито заседание с участието само на членовете и кандидат-членовете на Централния комитет. Обядвахме и се разходихме из алеите на резиденцията. Чакахме да дойде времето за заседанието. Всички знаехме съдържанието на точка втора — *„Организационни“*, т.е. за оставката на Т. Живков. Нямахме никаква паника и суматоха. *Смяната на генералния секретар се приемаше от колегите като нещо нормално и естествено.*

Пленумът изслуша с вниманието мотивите на Политбюро за освобождаването на генералния секретар. Започнаха изказванията. Всеки свободно можеше да вземе думата. Нямахме ограничения и за

времетраенето на изказванията. Един след друг ставаха членове на Централния комитет. Ако изключим 2–3 изказвания и необичайната поза на Т. Живков, всичко премина нормално. Единодушно се прие предложението за освобождаването му и се изказа благодарност за неговата дългогодишна дейност начело на партията и държавата. Видях лично как Петър Младенов, новоизбрания генерален секретар, дружески го изпрати до асансьора. Драми и клюки нямаше.

Няколко дни след пленума, така наречените „реформатори“ подеха непочтена игра за самоутвърждаване и разчистване на сметки.

На втория ноемврийски пленум, състоял се на 16, бяха освободени от Централния комитет няколко негови членове от т.нар. най-близко „обкръжение“ на Т. Живков. Голямата „метла“ бе на третия извънреден Декемврийски пленум, състоял се на 8 в Централния комитет. Тогава новото Политбюро извади от състава на Централния комитет, без мотиви и разисквания 22 членове и 4 кандидат-членове. Сред тях бях и аз. Имаше желаещи да се изкажат, но не им се даде думата, нали вече бе в действие курса към „демокрация“. Това се случваше за първи път, откакто присъствам на такива заседания. Този пленум бе в пълно противоречие с принципите на партийно ръководство и нормите на партиен живот.

В мен назря мисълта да си дам оставката като ректор на Академията. Давах си ясна сметка, че няма да бъде пълноценен в работата си. Предчувствах, че там няма почва за ползотворна дейност в условията на партийни борби по върховете, че ще изплуват на повърхността стари страсти и неудовлетворените от кариерата си ще вземат връх. Предчувствието ми се оказа вярно.

Надигна се мръсна вълна и в Академията. Главните „играчи“, както се очакваше, бяха от Центъра за партийно строителство. Там беше гнездото на най-големите догматици в науката и посредством партийни пропагандисти и агитатори, но не и на учени-обществоведи. Редица от тези кадри нямаха научни приноси нито в теорията нито в практиката. Години наред някои преподаватели от Центъра за партийно строителство съзнателно спъваха всяка инициатива за въвеждане на нещо ново, нетрадиционно, но полезно за подобряване обучението на ръководните кадри. Сега удари техният час да нарекат себе си „реформатори“ и да се заемат с „преустройство“ на академията. По етични съображения няма да споменавам имена. Тях достатъчно добре

ги познава научно-преподавателският колектив. За съжаление те съумяха в това смътно време да въвлекат след себе си още някои преподаватели, главно активни борци, служители и технически персонал. Гледах ги и не вярвах на очите си.

Колко коварен е бацилът на посредствеността! Поразява стар и млад. Колко много той е загрозил лицата на хората в едно от най-престижните, за времето си, учреждения на партията! Да, тук, където четири години вложих много усилия за издигане престижа и авторитета на академията, за подобряване условията на работа на преподаватели и служители, при новата обстановка изведнъж показа своето нечисто лице посредствеността. Бацилът на посредствеността за съжаление не бе изолирано явление само в академията. От ден на ден той поразяваше все повече и повече партийни кадри в центъра и по места. *И днес ми се иска да извикам с пълн глас: „Добри хора, пазете се от посредствеността!“*

Без да се съветвам с никого, освен със съпругата си, *насрочих за 25 декември 1989 г. заседание на Академичния съвет.* Той бе властен да ме освободи от заеманата длъжност. Открих заседанието с няколко думи и *предложих да бъда освободен като ректор и член на Съвета.* Молбата ми се прие. Разтоварих от себе си огромно бреме. Олекна ми. Спокойно се разделих с хората, с които работих четири години.

Още същия ден, след обяд, отидох при Стефан Вучков, зав. отдел „Финансово-домакински“ на Централния комитет на партията. Разказах му за моето намерение да се пенсионирам и помолих да ми даде за попълване необходимите документи. Отклоних настоятелните му увещания да продължа да работя.

Бях в зряла възраст — петдесет и осем години. С натрупаните знания и опит още можеше да давам своя труд и знания за просперирането на нашата държава.

Волята ми беше: трябва да напусна строя!

---

[1] Данните за Бразилия, Уругвай и Аржентина са ползвани от Справочник, Развиващи се страни. Партиздат, София, 1986, с. 221–213; 219–222 и 267–269. ↑

[2] И тук данните са от Справочник, Развиващи се страни. Вж. с. 100–102; 146–148 и 177–179. ↑

НЕСПОКОЙНИ ГОДИНИ

Новата 1990 година посрещнах със семейството си. Макар и да казвах добре съм, нищо ми няма, усмивката бе пропъдена от лицето ми. Неизвестността за утрешния ден не ми даваше покой.

Отмина една бурна, богата на събития година не само за България, но и за цялата световна общност. Настъпи новата, неизвестната, трудно предсказуемата 1990 година.

За първи път в съзнателния си живот нямах идея, мисловен план за нейното протичане в личния и обществения живот. Чаках пенсионирането ми. Липсата на ясна перспектива ме подтискаше. Бях опънат като струна на музикален инструмент. Предчувствах идващата буря в обществения живот на държавата ни.

Изминалото последно десетилетие на двадесети век за българския народ бе време сложно и противоречиво, изпълнено с противоборство между политическите опоненти, с див реваншизъм, с разрушаване на съграденото от няколко поколения и с непрестанно понижаване жизненото равнище на трудещите се.

През този период бях отстранен от партийното ръководство и участие в държавните и стопанските структури. Нямам непосредствени впечатления за тяхната работа и не мога да дам цялата истина за дейността им. Всяка истина винаги е напоена със субективизма на човека, който я изповядва. Затова тук ще си позволя да изложа моята гледна точка за събитията, протекли в най-близкото минало у нас, така както ги почувствах и преживях заедно с широк кръг приятели и граждани.

Преди всичко искам да подчертая, че всички политически сили, всички правителства през този период имат своя „достоеен“ принос за разрушаване на държавността и разгрома на икономиката, за дълбокия социален, духовен и културен упадък на нашето общество. Всичко това те направиха в името на „преход“ към пазарно стопанство, при което жизненият стандарт на населението да се подобри в сравнение с годините на социалистическото строителство. Жестока илюзия! Каква

жалка заблуда, рожба на непрофесионализъм и безотговорност пред българския народ, чиито очаквания не се оправдаха. Разочарованието и ерозията на доверието на народа към парламентарните сили и досегашните правителства са неоспорим факт. Те са налице.

Идните поколения ще проучат, анализират и осмислят разрушението и бедствията, нанесени на държавата след 1989 година.

Кои са по-характерните процеси, протичащи в обществения живот на България:

Първо. За модела на „преход към пазарно стопанство“.

Пазарното стопанство съществува от 5–7 хиляди години. Общопризнат е фактът, че исторически пазарните механизми са се изменяли и са обслужвали различни общественно-икономически формации. Те са действали преди капитализма, обслужвали са този строй, развиват се и се усъвършенстват и след него в бившите социалистически страни. Тези механизми се използват и днес в Китайската народна република, Република Куба, Виетнам, Монголската народна република, Корея. В моделите на пазарното стопанство има различия в отделните национални икономики при една и съща икономическа система. Следователно, животът категорично доказва, че пазарното стопанство не е патент на капитализма.

Историческият опит показва, че у нас до 1989 г. са използвани пазарните механизми. Ако се разгърнат нормативните актове за нова система за ръководство на народното стопанство от средата на шестдесетте години и на Указ № 56 от средата на осемдесетте години, всеки може да се убеди в това. Още по-нагледен пример е практиката в Китайската народна република. В края на седемдесетте години тя възприе курс на модернизация на социализма. Започна да се усъвършенства икономиката като основа за развитието на цялото общество. Основното в китайската реформа бе съчетаване на централизираното планиране с пазарните механизми, развитие на всички форми на собственост и ограничаване на отрицателните последици от частната собственост и пазарното стопанство, поемане на държавна и социална защита на населението и успешна борба срещу криминалната престъпност и наркоманията. Какви са резултатите? Осигуриха се високи и стабилни средногодишни темпове на икономическия растеж на брутният вътрешен продукт (БВП), изчислен по методиката на ООН — за първите 14 години от започване

на реформата 8,6 на сто, а през последното десетилетие на този век — около 12 на сто.

След 10 ноември 1989 г. проблемът не беше в това: нужна ли е пазарна икономика за развитието на България. Проблемът е в това: каква да бъде тя, още по-точно — кого да обслужва — интересите на народа или на частния капитал?

Правителствата в България не продължиха да усъвършенстват социалистическите пазарни механизми, а се заеха, отначало скрито от народа, а впоследствие все по-открито и настоятелно с реставрация на капитализма. Правителството на Андрей Луканов изработи и внесе в Народното събрание Програма за преход от централизирано планиране към пазарна икономика. То, на своята XVI сесия, състояла се на 29 март 1990 г. я разгледа и прие. Както в програмата, така и в доклада на министър-председателя пред сесията се поставят задачите: „пазарът — основен регулатор на производството, размяната и потреблението“; „превръщане на някои от големите държавни предприятия в смесени предприятия с участието на наши и чуждестранни вложители“; „подготовка на нов закон за земята“; „пазарен валутен режим“ и т.н.

През 1996 г. прочетох статията „За какво плачете лицемери?“, написаха от Борис Димитров (Вж. в. „Зора“ бр. 6 от 15.X.1996 г.), чрез която читателят се запознава с доклад, подготвен още през 1990 г. под ръководството на американците Ричард Ран и Роналд Ът и наречен „Програма Ран-Ът“. Съгласно тази програма в България ще строи „демократичен капитализъм“. В подготовката на този доклад са взели участие и 29 български икономисти с различна политическа окраска (БСП, СДС, безпартийни). Докладът-програма заляга в основата на българския преход към пазарно стопанство от капиталистически тип, с драматични последици за българския народ.

Изводът е: след 10 ноември 1989 г. у нас се възприе погрешен „модел за преход“ към пазарно стопанство. България тръгна по пътя на капитализма, водещ до разрушителни процеси във всички сфери на обществения живот. Развързаха се нечистите ръце на „бащите“ на мафията, корупцията и организираната престъпност.

Второ. За собствеността върху средствата за производство.

Кардинален въпрос за всеки обществен строй е: чия собственост са средствата за производство? В това се състои главното различие между обществените формации. Възприетият у нас модел на преход

към пазарно стопанство даде простор за раздържавяване на собствеността „на всяка цена“. Властимащите се заеха с реализацията на тази задача. Реституционните и ликвидационните закони, приети от Великото народно събрание, впоследствие бяха изменени и допълвани в интерес на една или друга група фирми и групировки с капитали от съмнителен произход. Различните видове общонародна собственост: държавна, кооперативна и групова, постепенно, но неотклонно преминаваше по явни и невидими пътища в тяхна собственост. Стратегията и законите на разрушението се коваха в парламента.

Първият удар бе реституцията. Мнозинството в парламента (1992 г.), представлявано от СДС, Народен съюз, БЗНС и ДПС, набързо се зае с антисоциалното реституционно законодателство. Интересите на трудещите се бяха изхвърлени на бунището. Синовете и внуците на бивши собственици си взеха „своето“, без дори да платят данък „наследство“. Те не дадоха и лев за направените от държавата подобрения, някои от които неколнократно надхвърляха стойността на самия имот. Реституционната стихия помете по своя път изключително важни за обществения живот сгради, ползвани за здравна мрежа, търговски обекти, детски ясли и домове, музеи и други паметници на културни ценности.

Вторият удар бе законът за земята. След неговото приемане от великото народно събрание той бе огласен чрез средствата за масова информация. Не можех да проумея как може да се приеме такъв регресивен закон? Вярно е, че при колективизацията на селското стопанство у нас, особено в началото на петдесетте години, се допуснаха грешки, даже извращения. Нарушен бе принципът на доброволността. Но въпреки това, изградиха се едри кооперативи със съвременна агротехника и висококвалифицирани кадри. Получиха се високи добиви и в растениевъдството, и в животновъдството. Години наред България произвеждаше около девет милиона тона зърно годишно и служеше за пример на съседни и далечни народи. Изведнъж „при демокрацията“ се постъпи недемократично. Със закон се разформироваха трудово-кооперативните земеделски стопанства. Създадоха се прословутите ликвидационни съвети, които за броени месеци, въпреки волята на мнозинството кооператори, превърнаха кооперативните дворове в руини. Племенни стада, създадени с много

любов, и милиони добитък бяха разпродадени, изклани и ликвидирани. Машинотракторните станции бяха разграбени. Плодородните поля и градини се превърнаха в жалка картина. Защо беше необходим този грабеж? Нима така постъпиха правителствата и народите на Чехия, Словакия, Унгария, Полша...?

Третият удар бе приватизацията на материалната база на индустрията, строителството, търговията, автотранспорта и туризма. Отначало тук се създадоха така наречените икономически групировки и безброй частни фирми. Те като пиявици се впиха на входа и на изхода на държавните предприятия и без всякакъв свян започнаха да смучат тяхната печалба.

Приетите закони позволиха приватизацията да започне с добре работещите, с печелившите предприятия чрез съмнителни „конкурси“ и още по-сомнителни източници на капитали. Облагодетелстват се главно спекуланти и новоизлюпени богаташи. За първи път в най-новата история на България капиталът се придобива без труд и талант, чрез присвояване, чрез провиране през вратичките на законови допълнения и изменения. Този нечуван грабеж продължава и в днешно време.

За разрушаването и ограбването на общественото богатство допринесе недалновидната външна политика на няколко правителства. При едно от посещенията си в САЩ през 1992 г. министър-председателят Филип Димитров заяви, че България няма да продава оръжие на „терористични режими“. Последва закриване на пазарите в Близкия изток и Африка. Мощната за мащабите на страната и модерна оръжейна промишленост, създадена при социализма, престана да работи. Хиляди работници, инженери и други специалисти останаха без работа. На завоюваните наши пазари се настаниха други конкуренти.

Министърът на външните работи Стоян Ганев през същата година от трибуната на Народното събрание се закани да съди СССР. След това заявление „демократите“ прекъснаха традиционните за страната икономически и културни връзки с тази държава. Какъв бе икономическият резултат? Загуби се огромният руски пазар за националното производство. Мястото скоро бе заето от германски, полски, унгарски, чешки и други производители. Няма ли пазар, няма

и производство. Такава е логиката на стопанския живот още повече при пазарната икономика.

Изводът е: след 10 ноември 1989 г. започна разрушаването и разграждането на българската икономика. Постави се началото на варварското първоначално натрупване на капитала и реставрацията на капитализма на българска почва.

Трето. За социалния и моралния облик на обществото.

С раздържавяването на индустрията, строителството, търговията, автотранспорта и туризма и с разбиването на кооперативния строй на село се изхвърлиха на улицата стотици хиляди трудоспособни хора. Безработицата, този социален бич и спътник на капитализма, постепенно вземаше все по-големи размери. През 2000 година по официално оповестени статистически данни броят на безработните е 18,2 на сто от населението в трудоспособна възраст. В някои райони на страната този процент достига внушителното число 60–70 на сто!

Едни от първите социалистически завоевания на народа — безплатната медицинска помощ, безплатното образование на всички младежи и безплатните учебници за децата до четвърти клас, са премахнати. Много болници, детски ясли и градини, старчески домове и други постепенно се ликвидират, а където съществуват са оставени на гладна дажба. Отново се появи „жълтата гостенка“ — туберкозата. Разпространяват се СПИН и други животоопасни заболявания.

Социалните придобивки на трудещите се като безплатна стоматологична помощ, евтина почивка във всички курорти и балнеолечебни комплекси на страната са отдавна минало. Евтината и питателна храна в работническите и учреденските столове, евтината научна и художествена литература, дотираните от държавата билети за театър, кино, опера, концерт, изложби и т.н. са вече като сън в съзнанието на всеки човек.

Съсипана е системата за пенсиониране. Близо два и половина милиона пенсионери водят полугладно съществуване. Старите и безпомощни хора, онези с увредено здраве, са оставени на произвола на съдбата. Няма държава в Европа с такова мизерно положение на пенсионерите както в България. Клошари станаха не само мургавите роми, но и българи, турци и други. Всеки ден те, заболи поглед в кофите за боклук, ровят да намерят парче хляб.

Наркоманията, от ден на ден, печели все повече и повече поклонници сред тийнейджърите и младежите. Избуява проституцията във всичките ѝ разновидности.

Корупцията като плесен обхваща всички етажи на управлението на държавата. Довчерашни бармани, сервитьори и всякакви други неуспели посредственици, станали милионери, сега диктуват поведението и морала на гражданите. Грубостта, арогантността, садизмът, съпътстват ежедневието на мирните и честни хора. Другарството, честността и взаимопомощта между хората загубиха стойност.

Организираната престъпност и бандитизмът, рекертърството и нередките жестоки убийства нямат преграда дори от специализираните органи на властта.

Изводът е: жизненият стандарт на българина е далеч под критичната точка. Пирамидата на обществото силно се изостри. На върха се оформи тънък слой богати, жадни за власт, собственост и живеещи в разкош. Под тях малка група заможни, а надолу се редят бедни, много бедни и крайно бедни хора, обречени на жалко съществуване. Разкош за малцина и нищета за мнозина. Такава е днес България. Социалният и моралният упадък на обществото е неоспорим факт.

Четвърто. За духовността и държавността.

Разрушителният „преход“ към пазарно стопанство не пощади и българската наука, образование и култура. Стотици научноизследователски институти към предприятия, стопански организации и ведомства и десетки към висшите учебни заведения за кратък период от време бяха закрити. Хиляди висококвалифицирани научни работници попълват армията на безработните. Мнозина бяха принудени да заминат за чужди държави. Прословутият закон „Панев“, съчинен от посредствени физик, приет от синьото мнозинство в парламента, парализира управленския апарат на науката.

България се гордееше с качеството на образователната си система. И тя започна да се срива главно по две причини: едната — подмениха се учебните програми, и другата — извадиха се от управлението на учебния процес талантиви кадри. Разби се творческият дух на преподавателските колективи.

Хилядолетните ни културни ценности са занемарени и не малко осквернени. Угаснаха много светилници. Разделени са дейците на културата и художественото слово на интелектуални племена. Културата е единно постижение на народния талант. Тя не може да се дели на политически цветове.

Реставрацията не пожали и православната ни църква.

От няколко години започна разграждането на българската армия, полиция, разузнаване и контраразузнаване. Следствието, съдът и прокуратурата в повечето случаи изпълняват политически поръчки. Законите не се спазват. Населението е беззащитно от крадци, побойници и всякакви други престъпници.

Изводът е: българската наука, образование и култура са в упадък. Българската държава и държавността изобщо са обезсилени.

И не на последно място, за състоянието на кадрите от управлението на обществото.

За да укрепят своя крехък престиж и своя авторитет, „реформаторите“, буквално на другия ден след 10 ноември 1989 г. се заеха с тотална разправа със стотици и хиляди висококвалифицирани, честни и трудолюбиви кадри. Под флага на мъглява фразеология, те започнаха своето дело за разгрома на Централния комитет на партията, а след това и на ръководните стопански и управленски кадри по всички етажи на държавното устройство. Държавният глава бе арестуван, десетки партийни и стопански кадри бяха обявени за виновни за „икономическата катастрофа“ в България. Никога няма да се забрави *позорната политическа декларация на Висшия съвет на БСП и общопартийната контролна комисия, от 25 март 1991 година, за вината и внушението на чувството за вина на хиляди честно трудили се и живели хора.*

Мястото на способните стопански и управленски кадри заеха протежета на групировки, „братовчеди“, доморасли милионери и новоизлюпени водачи на нови партии. Върхът на куриозите бе: бивше крупие и барман, пръв приватизатор в Бургаския регион, стана председател на бюджетната комисия на Народното събрание; хидроинженер и национален приватизатор зае поста вицепремиер и министър на промишлеността, получил прозвището „министър 10 процента“. Какви недоразумения!

Повече от десетилетие противоборството между двете основни политически сили краси политическия небосклон с ярките цветове — синьо и червено. Това противоборство раздели нацията. За да реализират властническите си амбиции, посредствениците по най-брутален начин отстраняват от работа своите опоненти. Методът стана популярен: съкращение на щата — изхвърляне на неудобните; съставяне нов щат, още по-раздут — назначаване на „наши хора и братовчеди“; пак съкращение, пак нов щат и т.н. Така се правят политически съкращения, очистване от противници, без да се държи сметка за личната драма на уволнения и оставен без хляб, за психологическите травми на неговите наследници и близки роднини. А с такъв подход се залагат детонатори на отмъщението. Животът доказва, че отмъщението е бумеранг, който се връща. Историята е изпълнена с примери, когато омразата ражда нова омраза, насилието — ново насилие; ако не веднага, то след години или десетилетия.

Изводът е: ръководните кадри на обществото са разбити, обезверени и противопоставени едни срещу други. В такава обстановка трудно се управляват общественно-икономическият живот и държавата.

Такива са реалностите в нашия живот.

Най-общата им характеристика може да се сведе до следното: погрешният „модел на преход“ към пазарно стопанство доведе до политическа, икономическа, социални и духовна деградация на обществото.

Може ли човек да е безразличен към такава жестока действителност?

Картината на времето, в което живеем, няма да бъде пълна, ако не се разкаже, макар и накратко, за *възбудените политически процеси*. Началото на тези процеси беше положено с мегаделото за икономическата катастрофа. В продължение на година и половина Главна прокуратура събра стотици томове в хиляди страници следствен материал. Въпреки политическата поръчка и усърдието на прокурорите да се скалпят правни доказателства за подвеждането под съдебна отговорност на ръководителите на държавната власт и управлението до 1989 година, положителен резултат не се постигна. Защо? Отговорът е елементарен. Защото в България до 1989 г. нямаше

икономическа катастрофа, даже и криза. Имаше някои деформации на социализма.

За да предотврати провала си, Главна прокуратура се зае с „накъсване“ на делото за икономическата катастрофа. Роиха се: дело № 1 срещу държавния глава Тодор Живков и Милко Балев; дело № 2 за екологията; дело № 3 за безвъзмездната помощ на развиващите се държави от Третия свят; дело „Чернобил“; дело „Сирак“; делото „Иван Славков и син“; дело „Възродителен процес“; делото срещу генералите и други. Навярно историците внимателно ще ги анализират и подробно опишат.

Тези и други дела бяха плод на омраза и непрофесионализъм. Омраза срещу социализма като обществен строй. Некомпетентност от юридическа гледна точка да се намери конкретна вина за присвояване от партийни дейци и правителствени ръководители. Омразата на главния прокурор и неговата неколнократна закана да има „комунистически министри в затвора“ надделяха разума и професионализма.

Осъденият по делото „Чернобил“ Григор Стоичков, бивш зам.-председател на Министерския съвет, излежа в затвора двегодишна присъда, макар че Международната агенция за атомна енергия в публикация 1 от 1989 г. показва по-ниско облъчване на българското население от това в страните от нашия регион: Гърция, Югославия, Румъния, Австрия и Швейцария, даже и от това в Швеция, Финландия и Германия. Но в тези държави персонално никой не бе съден и осъден.

Върховният съд, на 31 август 1993 г., даде тежка присъда на Георги Атанасов, бивш министър-председател, — 10 години, и на Стоян Овчаров, бивш зам.-председател на Министерския съвет, — 9 години лишаване от свобода, за конкретно решение и действие на правителството, което е законосъобразно и е било от негова компетентност. Нима тези присъди не бяха преднамерени и политически поръчани?

Съдебното дирене не потвърди претенциите на обвинителния прокурорски акт срещу генерал Владимир Тодоров за умишлено унищожаване на досиета, свързани с убийството на поета Георги Марков. Въпреки това, Върховният съд произнесе присъда, сведена до

десет месеца, толкова, колкото вече беше излежал по време на предварителното следствие.

Съдебният процес срещу Тодор Живков продължи най-дълго — повече от пет години. Магистратите, на 4 септември 1992 г., осъдиха бившия държавен глава на седем години затвор за това, че е раздавал леки коли и апартаменти на културни дейци, стопански ръководители и активни деятели на народната власт. Присъдата бе потвърдена на 18 януари 1994 г. от петчленен състав на Върховния съд. В коя цивилизована държава е съден и осъден държавен глава за подобни деяния? Тази позорна присъда бе отменена едва на 8 февруари 1996 г.

На 30 юни 1992 г. Главна прокуратура декларира пред българския народ, че разполага с достатъчно доказателствен материал срещу бивши партийни и държавни ръководители, които през периода 1986–1989 г. са отпусkali огромни суми за Третия свят и братски компартии. Един по един в сградата на улица „Развигор“ бяха привиквани обвиняемите. Техният брой постепенно започна да набъбва до края на 1992 г., за да достигне в началото на януари 1993 г. числото двадесет и двама души. Списъкът включваше всички председатели и заместник-председатели на Министерския съвет и секретарите на Централния комитет на партията през периода от 1981 до 1989 година. Ето и техните имена по азбучен ред: Александър Лилов, Алекси Иванов, Андрей Луканов, Васил Цанов, Георги Атанасов, Георги Йорданов, Георги Караманев, Григор Стоичков, Гриша Филипов, Димитър Стоянов, Димитър Станишев, Емил Христов, Иван Илиев, Йордан Йотов, Кирил Зарев, Милко Балев, Огнян Дойнов, Станиш Бонев, Стоян Михайлов, Стоян Марков, Тодор Живков и Чудомир Александров.

Главна прокуратура без законно основание и обяснение преквалифицира инкриминирания период от 1981–1989 г., въпреки че Народното събрание свали имунитета на Андрей Луканов, за да бъде разследвана дейността му след 1986 г.

Защо Главна прокуратура върна назад срока за разследване с пет години? За да се включат в политическия процес повече хора и по-специално — депутатът проф. Александър Лилов и пенсионерът проф. Станиш Бонев, които след 1985 г. не бяха в ръководството на партията и в правителството.

На въпроса „Какви цели според вас се преследват с дело № 3?“ авторитетната българска адвокатка Даниела Доковска отговори:

— „Това не е първият политически процес в България, но този е най-мащабен. Като обвиняеми са привлечени всички ръководители на държавата и БКП, за да се докаже една вече лансирана политическа теза, че България е била управлявана от престъпници. Хората, които преследват тази цел, не си дават сметка, че неоснователно дискредитират пред света собствената си страна.

Впрочем главният прокурор твърди в печата, че още от дете мрази «комунизма като теория и практика», че «комунистическата партия във всички страни представлява всъщност една международна престъпна организация», говори за «комунистическа мафия», казва, че ще си подаде оставката, «когато всички комунистически престъпници влязат в затвора», и т.н.

Тази откровена политизация не може да не рефлектира в дейността на прокуратурата, нужен е кураж и висок професионализъм, за да не се поддадеш на давление“ (вж. „168 часа“ Интервю на Даниела Доковска, 16 август 1993 г., с. 10).

Безспорно, интелектът на главния прокурор и сие е твърде беден, за да разберат мъдрото послание на големия буржоазен политик и държавник Уинстън Чърчил, а именно: „Настояще, което се опитва да осъди миналото, губи бъдещето“. Те дори не разбраха думите на Симеон II, който в интервю на Има Санчес на въпроса: — „Може ли да се каже, че комунизмът е историческа грешка?“ отговори: — „Не, той имаше своето значение в определен период. Онзи, който не признава, че на младини е вярвал, че това е една велика идея, не казва истината“. (вж. в. „24 часа“, декември 2000 г.).

Според обвинението 22-та бивши ръководители са подписвали решения за отпускане на безвъзмездни помощи на държави от Третия свят на обща сума 244 милиона лева. По преценка на Главна

прокуратура „икономическата криза в България се дължи именно на множеството безвъзмездни помощи, отпускани на страни с терористични режими“, като Куба, Никарагуа, Йемен, Мозамбик, Ангола, Етиопия и други. Нито едно доказателство нямаше, че у нас до 1989 г. е имало икономическа криза. До една от споменатите държави членуват в Организацията на обединените нации. Нима там се допускат да членуват държави с терористичен режим? Господата прокурори не си даваха сметка каква вреда нанасят на България сред независимите държави!

Първата призовка, която получих от Главна прокуратура, да се явя в Главно следствено управление на ул. „Развигор“ в качеството си на обвиняем по следствено дело № 3 от 1992 г. е с дата 13 януари 1993 г. Това означаваше, че съм незаконно призован, тъй като бяха минали четири дни от първия шестмесечен срок за предявяване на обвинение от следствието. Когато се явих пред прокурора Румен Воденичаров поставих въпроса, че призоваването ми е в нарушение на закона, той махна с ръка и рече: — „Нека видим какво ще излезе от това дело!“ От тази реплика и израза на лицето му разбрах неговата неубеденост в предявеното обвинение. Съгласих се да ме разпита в присъствието на адвоката ми Димитър Чавдаров — човек скромнен, компетентен по прокурорските дела и най-важното честен.

Ето извадка от първия протокол за разпит, състоял се на 14, 15 и 16 януари 1993 г.

„Румен Воденичаров — прокурор в отдел «Следствен» на Главна прокуратура на Република България, на основание чл. 50, 87, 88, 117, 196 и 210 от НПК, разпитах в качеството на обвиняем по сл. Дело № 3/1992 г. по описа на Главна прокуратура на Република България лицето Станиш Бонев Панайотов, роден ..., за което на основание чл. 100 от НПК съставих настоящия протокол.

ВЪПРОС: Признавате ли се за виновен по предявеното Ви обвинение и какви обяснения ще дадете по обвинението?

ОТГОВОР: Не се признавам за виновен по предявеното ми обвинение, защото не съм присвоил нито един лев, нито един цент, нито пък съм дал възможност да се облагодетелстват други лица.

С подписаните от мен решения не се поставя нито началото, нито краят на сътрудничеството и отпускането на помощи от нашата държава за развиващите се страни. Това е практика, която е разпространена в целия свят. Нещо повече. През периода, за който става дума, а именно: 1981 — септември 1985 г., нашата страна ежегодно имаше активно валутно салдо и с развиващите се, и с капиталистическите страни.

Вярно е, че съм подписвал, но това е ставало, след като съм се запознавал с докладите на вносителите на решенията и заключенията на експерти и компетентни органи по тях, които в голяма част от предоставените ми документи липсват. Никога не съм се подписвал под решение без обосновки. Вашите материали не са добре комплектовани и систематизирани и трудно е сега да се прецени правомерно ли е взето дадено решение или не.

Освен горепосоченото, в момента не разполагам с доказателства, а и такива не са ми и предявени, но съм сигурен, че много от решенията за помощи и сътрудничество не са изпълнявани така, както са приети.

ВЪПРОС: След като се запознахте с представените Ви документи за 1982 г., какви обяснения ще дадете по приемането и изпълнението на решенията на Бюрото на Министерския съвет и какво е вашето лично участие?

ОТГОВОР: Както се вижда, почти всички горепосочени решения имат предимно хуманен характер — медикаменти, хранителни продукти, тетрадки, облекло и т.н. Освен това в посочените суми има повторения. Например решение № 10 се дублира абсолютно с решение № 92. И двете се отнасят за една и съща безвъзмездна помощ за Мозамбик. Същият е случаят и с решение № 115 и решение № 181 относно хуманитарната помощ за Кампучия. Моето лично участие по вземането на

решенията се състои само в преподписването им, след запознаване с експертните мнения и заключенията на съответните органи. За изпълнението не мога да кажа нищо определено...

ВЪПРОС: След като се запознахте с всички предявени Ви решения на БМС, по вземането на които имате отношение, и с приложените към тях документи, имате ли бележки и допълнителни съображения по обема и характера на обвинението?

ОТГОВОР: Да, имам. Тези решения са малка част от решенията на Министерския съвет, взети с мое участие през периода 1981–1985 година. Върху тях се гради обвинение срещу мен за «Присвояване в особено големи размери».

Какво показва анализът на тези решения?

Това са нормативни актове като необходим елемент на управлението на всяка нормално функционираща държава, търсеца сфери на влияние в различни части на света в съответствие с утвърдени международни норми. От тия решения не проличава абсолютно никакво присвояване в особено големи размери нито от мен, нито от мои колеги, с които равноотговорно сме ги подписвали. Обратно! Те показват, че образуваното дело № 3/1992 г. на Главна прокуратура е неоснователно. То е демонстрация на политическа разправа с хора, които добросъвестно са влагали своя опит и знания за издигане на международния авторитет на България. Убеден съм, че ако това дело влезе в съда, то ще се отрази отрицателно на и без това твърде крехкия международен престиж на нашата страна, от една страна, и, от друга, ще затрудни по-нататъшния ход на демократичните процеси у нас.

С моята дейност аз съм смятал, че честно и добросъвестно изпълнявам своите задължения в интерес на добруването на нашия народ, а още по-малко съм допускал, че това може да се тълкува като престъпление.

Горното продиктувах, прочетох, вярно е написано и за верността му се подписвам. (п) Ст. Бонев“

Психологическият тормоз и разпити продължиха многократно. Кога с призовки, предадени на съпругата или децата ми, или на съседите ни, кога съобщено по телефона, трябваше да се явявам на „Развигор“ и да давам нови обяснения. Най-интересен е случаят с разпита на 23 декември 1993 г. В 7:00 часа сутринта радио „Хоризонт“ започна предаването на новините с думите, които предавам по смисъл: „Днес за тежки престъпления в особено големи размери на «Развигор» ще бъде разпитан Станиш Бонев...“ Изпаднах в недоумение. Друг път, ако нямах призовка, то поне звъняха по телефона. А сега ме призовават по радиото!

Лежа в леглото и разсъждавам: как може в демократична държава да стават такива неща? След минута телефонът ми позвъня. Вдигнах слушалката и непознат глас ме запита: „Още ли не си в затвора?“...

В 7:30 часа и в 8:00 часа в кратките новини оповестиха същото съобщение. Позвъних в дома на моя адвокат Димитър Чавдаров и го попитах слушал ли е радио „Хоризонт“ и дали има съобщение от прокуратурата за поредния разпит. Той отговори, че е чул съобщението от радиото.

В 10 часа бяхме при прокурора Цанков. Той ни посрещна с думите:

— Хайде бре, къде сте?

— Тук сме, пристигаме, отговори адвокатата ми.

— Как може да ме призовавате по радиото? — троснато запитах прокурора.

— Като ходиш по чужбина как да те намеря?

— Бил съм в чужбина многократно, но откакто се проточи това дело нали ми забранихте да напускам страната?

Разпитът започна в 10:25 часа.

— Може ли един предварителен въпрос, запитах аз.

— Кажи.

— Господин прокурор, кога ще разпитате Маргарет Тачър, Франсоа Митеран и Бил Клинтън?

Прокурорът ме гледаше въпросително.

— Какво искаш да кажеш?

— Разпитайте тези лица, защото те също подписват решения на техните държави за помощ на развиващите се страни.

— Хъ, ти винаги така приказваш.

— Как винаги, когато днес ви виждам за първи път?

Отговор не последва. Адвокатът ми помоли да започне разпита. Прокурорът забил глава в една стара пишеща машина, започна с два пръста да удря върху буквите. След малко запита:

— Отговори ми на първия въпрос: — Признаваш ли се за виновен?

— Пишете:

„След съгласуване на защитната ми позиция с адвокат Чавдаров, мога да кажа, че се запознах с предявеното ми обвинение за длъжностно присвояване на 49 889 367 лева в съучастие с други лица за времето 1981–1985 г. и разбирам същността на това обвинение.

Не се признавам за виновен по така предявеното ми обвинение, тъй като не съм присвоил нито един лев, нито един долар и с подписаните от мен решения на Министерския съвет не е дадена възможност да се облагодетелстват други хора, искам да кажа физически лица.

Днес няма да се запознавам с правителствени решения, подписани от мен, които ми предявихте сега отново, тъй като по-голямата част от тях съм чел на предварителните разпити като обвиняем, при предявяване на първоначалното обвинение.

Поддържам изцяло обясненията, по това следствено дело пред прокурора Румен Воденичаров. Сега няма, не желая да давам нови обяснения, нямам какво да добавя.

Ще се запознаем заедно със защитника ми адвокат Чавдаров с всички обстоятелства по това дело при предявяване на разследването.

Друго няма какво да кажа.“

Разпитът завърши в 10:45 часа

Обвиняем (п) Ст. Бонев; Адвокат (п) Д. Чавдаров;
Прокурор (п) Цанков

Тръгнахме си. Вече прави, до вратата на стаята, се обърнах към прокурора и казах:

— Когато ме изправите пред съда, ще заявя, че вие ме обвинихте в присвояване на 50 милиона лева само за двадесет минути и ще ги помоля да прочетат днешния протокол за разпит. Нека съдите си правят изводи как е протекло следствието.

Прокурорът Цанков се развика след мен.

На другия ден, 24 декември 1993 г., в. „Демокрация“ на с. 2 с големи букви публикува:

**„ИВАН ИЛИЕВ И СТАНИШ БОНЕВ СА ОБВИНЕНИ ЗА ИКОНОМИЧЕСКАТА
КАТАСТРОФА.**

София (БТА) — Иван Илиев и Станиш Бонев — бивши заместник-председатели на министерския съвет и комитета за планиране, вчера бяха привлечени като обвиняеми по дело № 3 за икономическата катастрофа в България. Заедно с адвокатите си те се явиха в Националната следствена служба на улица «Развигор», където прокурорите Петър Долапчиев и Пламен Цанков им предявиха обвинения по чл. 203 от Наказателния закон за присвояване на огромни суми от държавния бюджет, давани като помощ на страни от Третия свят, на различни движения и организации през периода 1981–1989 г.... Престъпленията, които са извършили, са квалифицирани по чл. 203 от Наказателния закон, предвиждащ наказание от 10 до 30 години лишаване от свобода, уточни прокурорът.“

Лятото, по-точно месеците август и септември 1994 г., Съдебната палата бе превърната в читалня за министри и секретари на ЦК на БКП. Главна прокуратура изложи събраните 82 тома доказателствен материал с разпити и експертизи и 534 решения на Централния комитет на партията и Министерския съвет. Трябваше останалите живи обвиняеми да се запознаят с купищата книжнина. С адвокат Чавдаров се договорихме да ходим заедно в „читалнята“ едва към 15

септември. Още първия ден там престоях час — час и половина, време достатъчно да направя преписи на цитираните по-горе извадки от протоколите за разпит в прокуратурата. Ровейки се из томовете „доказателства“, намерих и преписах писмо на Министерството на финансите, подписано лично от тогавашния министър Иван Костов. Това писмо беше приложено в т. 60, с. 43 на следствия материал. Ето кратка част от него:

„през периода 1979–1989 г. в приеманите ежегодни закони за бюджета от Народното събрание в разходните им части са включени суми в левова равностойност за предоставяне «безвъзмездна помощ» на други страни, както и левови средства за заплащане на български организации, чиито стоки са предоставяни като безвъзмездна помощ. Тези разходи са планирани и отчетани в група V (по-късно «фонд») — целево финансиране в частта на «целеви разходи за общодържавни нужди»... Същите не са публикувани съгласно изискванията на действащите нормативни документи за опазване на държавата и служебната тайна...

Отпечатано в 1 екз.

№ 058/30.07.92 г.

Министър (п) Ив. Костов“

Това писмо опровергава тезата на Главна прокуратура, че безвъзмездните помощи са прикривани с Държавния бюджет и са били плод на безстопанственост и присвояване. За непредубедения юрист е пределно ясно, че помощите за чужди държави са ежегодно планирани и отчетани по специална сметка със законите за държавния бюджет.

Отказах се да чета предоставените 82 тома следствен материал. Те бяха в „насипно“ състояние, без систематизация, прошнуроване и номериране. Правителствените решения не бяха придружени с доклади на вносителите и становищата на компетентните органи. С адвоката Д. Чавдаров написахме кратко възражение. Представихме го на прокурора Долапчиев. Той обеща отговор в двуседмичен срок на поставените от нас изисквания. Отговор така и не получихме.

Научихме само, че през лятото на 1995 г. делото е спряно, но не и прекратено.

Мина много време, близо четири години.

В първите горещи летни августовски дни на 1999 г. получих нова призовка да се явя в качеството си на обвиняем по следствено дело № 119 от 1999 г., стар № 3 от 1992 г., на 10 август в 11:00 часа в Специализираната следствена служба София. В определения ден и час с адвокат Чавдаров се явихме в тази служба. Приеха ни следователите Велин Елмаян и Мая Димитрова. Разпитът приключи бързо, тъй като отново обосновах нашата невинност и не разисквахме по никакви следствени материали. От проведения разговор останах с добри впечатления за следователите, бяха внимателни и вежливи. Защитникът ми Чавдаров ги попита: — „Всички решения за безвъзмездни помощи са от колективен орган, а съгласно закона колективна наказателна отговорност няма, има лична отговорност за лично присвояване и в полза на друго физическо лице... Нашата страна и тази година даде такива помощи?“ Следователите мълчаха.

Близо месец след тази среща по телефона ми се обади журналистката Антоанета Никова от в. „24 часа“ с настоятелна молба за кратко интервю по дело № 3. Първоначално отказах. След интервенция на моя адвокат се съгласих. Ето неговото съдържание:

— „Как отпускахте помощите?“

— Това е напълно нормално явление за една нормална държава. От една страна, има икономически интерес България да дава такива помощи според решенията на ООН. Те бяха съобразени с възможностите на страната. От друга, се издигаха моралният престиж и авторитетът на страната. Тогава годишните валутни приходи бяха над 2 милиарда долара, а за помощи са давани 10–12 млн. лева. Получавахме ресурси от тези държави, които можехме да вземем от капиталистическите страни на много по-висока цена. С тези помощи постигнахме и икономическо влияние в съответните страни. През периода 1980–1984 г. България приключваше с активно валутно салдо към капиталистическите държави.

— Какво давахте — пари, машини, оръжия?

— Преобладаващата част бяха във вид на машини, съоръжения и ресурси, тетрадки, храни. Повечето от помощите бяха хуманитарни. Съвсем незначителна част — военни доставки, извадени от въоръжение в армията. Има материали по делото на експерти на Министерството на народната отбрана, които са категорични, че това са оръжия, които ако се претопят, ще излезе по-скъпо. Помощите бяха отпускани на страните-членки на ООН, със законни правителства.

— Как се чувствате 7 години като обвиняем?

— Нито един лев не съм присвоил. Не се чувствам виновен. Никой не ме е сочил като престъпник.

— Какво правите сега?

— От 10 години съм пенсионер. Отказах да чета лекции, въпреки, че съм професор по икономика. Седя си в къщи, чета икономическа и художествена литература. Не пиша спомени. Посрещам колеги и приятели“ (вж. в. „24 часа“ от 19.09.1999 г., с. 12).

На същата страница журналистката помести авторска статия „Дело № 3 — кошмар за министри“. В нея остроумно написа: — „Седем години Георги Атанасов, Милко Балев, Григор Стоичков и останалите са нито затворници, нито свободни хора. Те висят като обвиняеми, нямат право да пътуват в чужбина, внесли са гаранции...“

Отново минаха месеци. Едва на 18 февруари 2000 година в. „24 часа“ публикува кратко съобщение от четири изречения. Заглавието бе „Приключиха дело № 3 за помощите“. Подобно съобщение направиха в. „Дума“, в. „Сега“ и други.

Прокурорското постановление за прекратяване на наказателното производство по дело № 3 бе затулено от обществеността.

Получих писмо от градската прокуратура — София, на 9 май с.г. с текст „...Уведомяваме Ви, че с постановление на СГП от 20.01.2000 г., влязло в сила на 27.03.2000, е прекратено наказателното производство по пр.вх. № 3729/99 г. по описа на СГП, сл. Дело №

119/99 г. по описа на Сп.Сл.С. /стар.сл.д. № 3/92 г. по описа на бивша Главна прокуратура на Р България Прокурор /п/ Б. Маскръчка“.

Постановлението за прекратяване на наказателното производство, по мое искане, получих едва на 28 август 2000 година. В него пише:

„... вменените във вина суми за безвъзмездни помощи не могат да бъдат третирани като присвоено държавно (обществено) имущество т.к. същите са били в разходната част на бюджета и по този начин са придобивали законен характер. Поради това действията на Министерския съвет чрез неговия оперативен орган — Бюро, по вземане на инкриминираните решения в рамките на средствата по посочения фонд са законосъобразни и са в съответствие с конституционните му правомощия като разпоредител на бюджета. Освен това, от предоставените по делото материали (т. 60 л. 100–116) за ежегодното отчитане пред Народното събрание на разходваните в тази част суми е видно, че същите са били по-ниски от предвидените (планираните) средства...

Част от тези решения са продиктувани от членството на България в ООН и е следвало тя да спазва нейните резолюции за подпомагане на развиващите се страни, за т.нар. «прифронтови държави», за ООП, Етиопия и др. Макар и с препоръчителен характер, тези решения на ООН са ангажирали държавното управление на страната да ги изпълнява в рамките на своите възможности...

Необходимо е също така да бъдат посочени и решението на ВС на Р. Австрия от 05. 05. 1994 г., с което е отказана екстрадацията на обв. Огнян Дойнов, както и Съдебно решение на Европейския съд за правата на човека по делото «Луканов срещу България» (№ 25/1966/644/829 от 23.03.1997 г.), според които «не са налице доказателства, че инкриминираните решения за отпускане на безвъзмездни помощи са били незаконни, взети в противоречие с Конституцията и българските закони или

поставени извън сферата на предоставените им пълномощия като членове на компетентното правителство, респ. Партийното ръководство на Р България.»

С оглед на това в посочените решения се приема, че липсват данни за извършени престъпления по чл. 201, чл. 282 или чл. 219 от НК ... при предоставяне на безвъзмездни помощи обвиняемите са упражнявали своите властнически управленски функции в рамките на законните им правомощия със съзнанието за тяхната правомерност и в интерес на държавата.... Поради това ... постанових:

1. Прекратявам наказателното производство по сл. Дело № 119/99 г. по описа на Сл.Сл.С./ст.сл.д.№ 3/92 г. по описа на бившата Г.П. на Р.Б./пр.пр.вх. № 3729/99 г. по описа на СГП, водено срещу: ...

2. Отменям взетите мерки за неотклонение...

3. ...

4. Изпращам настоящето дело, ... По компетентност за произнасяне на Софийска апелативна прокуратура.

Прокурор /п/ Е.Маскръчка.

Резолюцията на Софийската апелативна прокуратура от 07. 04. 2000 г., съгласно определение на САС-АК по в.н.у.д.

№ 51/2000 г. Прокурор /п/“

Четях и разсъждавах: колко много кураж е трябвало да съберат следователи и прокурори, за да предложат и вземат такова решение! Професионализъмът, разумът, законността възтържествуваха! Истината победи. Истината, рано или късно, винаги побеждава.

Така приключи проточилото се осем години едно изкуствено създадено дело. То надживя 10 от 22-мата обвиняеми. Всеки един от живите се сдобил с мярка за неотклонение и психични травми. Моралните вреди и пропуснати ползи са налице за всеки един от обвиняемите.

Бях обвинен и по едно друго дело — дело за начет.

Една вечер в края на 1991 г., гледах по телевизията заседание на Парламента. За момент екранът се изпълни от закръгления от всички страни тогавашен председател на парламента — Александър Йорданов. Патетично прозвуча неговият глас. Пред народни представители и милиони телевизионни зрители той сензационно обяви: бивши партийни величия са присвоявали големи „суми от републиканския бюджет“. Започна да чете списък от имена и присвоени суми поотделно от всеки един. На предпоследно място прочете и моето име, а срещу него „сумата 30 886 лв.“ Изненадата ми бе голяма. Никога такава сума не съм присвоявал или получавал.

На другия ден в „Демокрация“ публикува на първа страница списъка и сумите с кратък злостен коментар. Реших да изчакам получаването на обвинителен акт или ревизионен акт за начет и тогава да възразявам. Такива въобще не получих, нито видях дълго време. На един от разпитите на „Развигор“, през август 1992 г., следователят П. Гюров ми показва Таблица за авиополети, 1985–1989 г., ползвани и от мен, и моето семейство. Възразих. Никога, нито аз, а още повече член на моето семейство сме ползвали самолет на „Авиоотряд 28“ за лични нужди. Следователят посочи дати на два полета и имена — М. Бонева и М. Бонев като единият полет бе пред 1985 г., а другият — 1989 г. с общо задължение 2478 лв. Повторих, че справка не отговаря на истината. Такива имена нямат членове на моето семейство, още повече, че след 18 октомври 1985 г. няхах право да ползвам услугите на авиоотряда. С това разпитът приключи. Ревизори от Министерството на финансите не са се срещали с мен, макар че са дали своето заключение.

Впоследствие научих, че капитан Вельо Велев, прокурор в прокуратурата на въоръжените сили на 28 септември 1992 г. е подписал отказ за образуване на предварително производство за начет, тъй като „деянието на лицето — не съставлява престъпление както от обективна, така и от субективна страна и не следва да носи наказателна отговорност“.

Минаха години. Дойде на власт, през април 1997 г., правителството на СДС. Веднага Министерството на финансите предава акта за начет в Софийски районен съд. Образувано бе гражданско дело 2371/97 г. Получих призовка като ответник. Запознах се с материалите. Написах кратко възражение. В него споменах: първо,

никога не съм имал качеството на материално отговорно лице и не може да бъда осъден за начет за липси на средства; второ, не съм ползвал услугите на „Авиоотряд 28“ за лични нужди и трето, вярно е, че съм ползвал безплатна храна в балнеосанаториумите Хисар и Наречен, но това е било по лекарско предписание, за лечение. В кой друг санаториум в България, представляващ лечебно заведение, по това време храната се е заплащала от пациентите?

Явих се пред съда. Районният съдия на 24 състав г-жа Генчева отпрати делото към Прокуратурата на въоръжените сили. Тя образува дело 25/1998 г. Получих призовка да се явя на 25 септември като ответник и да представя в седемдневен срок от получаване на призовката сумата 100 000 лева за извършване на съдебно-счетоводна експертиза. Сумата бе внесена, а експертизата бе направена от вещо лице Стефан Кавалджиев. Отново написах кратко възражение с мотиви, които бях записал за Софийския районен съд.

Софийският военен съд на 12 ноември 1998 г. в открито съдебно заседание с „председател майор Петьо Сл.Петков реши: Отхвърля иска ... като неоснователен. Осъжда ишеца ... да заплати на ответника ... направените по делото разноски“.

Благодарен съм на Софийския военен съд за проявената обективност и професионализъм. До сега не предявих претенции към ишеца да изпълни решението на съда. Дано неговите служители добият кураж и си направят необходимите изводи за нанесените морални щети на невинните ответници. Така приключи и делото за начет.

Отстраняването ми от активна професионална и обществена дейност и проблемите, които имах като подсъдим, не ме извадиха от равновесие, не сломиха моята вяра и не намалиха любовта ми към народа и отечеството. Онова, което не ни погубва, ни прави по-силни!

Загрижеността за изхода от мрака ме подтикна да потърся някои високопоставени лица от социалистическата партия. Предстояха в средата на декември 1994 г. парламентарни избори. Датата още не беше определена. Три месеца по-рано поисках среща с Дончо Конакчиев, тогава зам.-председател на Висшия съвет на БСП. С него се познавах от съвместната ни работа в Държавния комитет за планиране. По мое предложение той стана „Директор“ в направлението „Териториално планиране“. Мислех, че правилно ще ме

разбере. На срещата присъстваше неговият помощник Валентин Томов, също бивш служител в Държавния комитет за планиране. Пред двамата изложих някои съображения във връзка с предстоящите избори за парламент, изхождайки от опита ми от участие в предизборна работа и знанията ми за предизборната работа на социалистическите партии от Западна Европа.

Той като очаквах, че изборите ще бъдат успешни за социалистическата партия, предложих да се изработи конкретна програма за управление на страната след изборите. За целта да се съставят работни групи от опитни стопански дейци, бивши министри, генерални директори и научни работници, които в определен срок да предложат как в най-кратък период от време да се оживи производството, възстановят загубените и създадат нови пазари и т.н. Готов бях да предложа имена на хора в помощ за изработване на такава програма и лично да участвам при нейното съставяне безвъзмездно.

Събеседниците ми внимателно слушаха и с всичко се съгласяваха. Увериха ме, че ще вземат предвид препоръките, тъй като съвпадат с техните виждания.

Почти в същия стил премина и срещата ми, проведена малко по-късно, с друг зам.-председател на Висшия партиен съвет — Красимир Премянов. Него познавах от началото на осемдесетте години, когато той беше секретар на Окръжния комитет на Комсомола във Варна. Като депутат често посещавах техния район.

Разочарованието ми бе голямо. Споменатите по-горе лица не ми се обадиха и не ме потърсиха нито преди изборите, нито след тяхното спечелване, нито като дойдоха на власт. Безкористните ми намерения отидоха напразно.

Болшинството от българските гласоподаватели през декември 1994 година отново дадоха своя глас за социалистите с надежда за по-хубав живот, за пресичане пътя на реставрацията на капитализма. Състави се, към края на януари 1995 г., ново социалистическо правителство с председател на Министерския съвет младият Жан Виденов. Хората очакваха, а правителството не изменяше инерцията на „реформата“, модела на „прехода“. Тези понятия отново бяха главните, ключовите думи на премиера. В същото време цените на дребно на стоките потеглиха нагоре. Курсът на долара, марката и другите валути ежедневно се движеха скокообразно. Услугите за населението ставаха

от ден на ден по-скъпи. Заплатите на работниците и служителите пълзяха бавно. Пенсиите бяха в застои. Безработицата растеше. Инфлацията се измерваше не с проценти, а с пъти. Народът обедняваше. Средствата за масова информация не водеха разяснителна работа за причините за тези промени. Те нямаха информация от правителството за истинското положение на страната. Пенсионерите, с които се срещам почти ежедневно, остро ми казваха: „Защо не сигнализиращ, където трябва как живее обикновеният човек?“. „Така не може да продължава“.

Поисках среща с отговорно лице в Министерския съвет. За такъв избрах началника на кабинета на премиера — Красимир Николов. Познавах го от 10–15 години — отначало като сътрудник в нашето посолство в Москва, а после — в протоколната служба на правителството. Очаквах обективно да информира министър-председателя и да се вземат съответни мерки.

Първият въпрос, който поставих бе: защо правителството не използва средствата за масова информация и други начини за разяснителна работа сред населението при провеждане на по-важни мероприятия. Вече за втори път се увеличават цените на електроенергията за населението. За увеличението се научава от вестниците, радиото и телевизията, без да се каже кое налага това. Хората недоумяват, защо от ден на ден стават все по-бедни.

Разказах как се проведе през 1979 година реформата за корекцията на някои цени на дребно на хранителни и нехранителни стоки и за компенсацията с увеличаване на заплатите на работниците и служителите, пенсиите и помощите за цялото население (Описано в тази книга).

Вторият въпрос бе: — защо не се запознае населението със социално-икономическата политика на правителството, колко и какви мероприятия и докога ще се проведат? Какви грешки се допускат и как да се поправят?

Третият въпрос бе за използване от правителството на опита и знанията на бивши управленски и стопански кадри, които сега като пенсионери бездействат. Изразих готовност да предложа висококвалифицирани кадри за доброволни консултации на правителството, които да анализират и дават вариантни решения на

разглежданите проблеми. Правото на избор, без съмнение, оставаше на правителството.

Помолих с този разговор и с направените предложения да бъде запознат председателя на Министерския съвет и бъда информиран за неговата реакция. Не получих отговор. За моя голяма изненада, след няколко дни, прочетох кратка статия: „Виденов иска акъл от старите комуняги“ от Магдалена Гигова (Вж. В. „Нощен труд“, с. 2 от 17–18 април 1996 г). В нея пише „Наскоро в Министерския съвет е бил поканен Станиш Бонев. Известният от близкото минало член на ЦК на БКП, прочут с това, че «вдява» тайните на социалистическата икономика, се е срещал с шефа на премиерския кабинет. Красимир Николов разпитвал бившето величие какви са грешките на сегашното социалистическо правителство...“ Не познавам журналистката. Не ми е ясно как е получила информация за срещата.

В първите дни на октомври 1996 г. разговаряхме с Емил Христов, бивш секретар на ЦК на БКП, за тежката обстановка в страната и за допусканите грешни стъпки от правителството. С болка споделихме, че не се използват стотици способни стопански и управленски кадри. Тогави ми показа първоначалния вариант на *текст за Открито писмо до Висшия партиен съвет на БСП*. Прочетох го внимателно. Той стенографира някои мои бележки, които да вземе предвид при окончателната редакция на писмото. В края на октомври подписах 14-ти по ред това писмо. В него се съдържаха препоръки за изход от създадената ситуация. Писмото бе депозирано в деловодството на Висшия партиен съвет непосредствено преди пленума, свикан на 11 ноември с.г. с молба да бъде раздадено на членовете на Висшия партиен съвет и депутатите от парламентарната група на демократичната левица, за да се обсъди на пленума заедно с другите матери. За съжаление, Откритото писмо бе отминато с мълчание от ръководството на партията и изказалите се на пленума. Усилията на групата членове на социалистическата партия да допринесат за отстраняване на допусканите грешки отидоха напразно.

Неспокойното време, в което живяхме, даде своя отпечатък върху моето здраве. Отивах на 19 септември 1998 година на среща с колегите пенсионери. Вървах по тиха уличка, от булевард „Емил Марков“ за сладкарница „Лучано“ в квартал „Борово“. Изведнъж ми притъмня пред очите. Почувствах главозамайване и нарушено

равновесие. Направих няколко бавни крачки. Седнах на бордюра на тротоара. Нямах никой около мен. Гледах, а не виждах. Не можех да се ориентирам къде се намирам, къде съм тръгнал. Даже не си спомних и къде живея. Колко време съм седял не помня. Видях по улицата да идва лека кола. С мъка се изправих. Вдигнах ръка. Колата спря. Оказа се „Такси“. Отвори се предната врата. Опитах се да кажа къде да е закара, не успях да проговоря. Шофьорът ме гледаше с учудване. Навярно си помисли, че съм пиян и се опита да затвори вратата. Здравно се бях хванал за нея и бавно се настаних на седалката с думите: — „Хотела на името на планината, Японския“. Седях и мълчах. Шофьорът също мълчеше. Гледах през прозореца, а улиците и сградите ми бяха непознати. По едно време водачът, вместо да ме закара до „Пирогов“ или някоя поликлиника, рече: — „Плащай и слизай!“ Огледах се наоколо и познах хотела. Бръкнах в джоба, извадих пари и ги подадох. Слязох от колата и дълго време не можах да си спомня къде живея. Седях и гледах към планината. Мина достатъчно време. Започна да ми просветлява. Опомних се. Станах и закрачих с разперени ръце. С мъка се придвижих до вкъщи. Легнах върху леглото без да се събличам. Когато съпругата ми дойде и ме видя, се изплаши. С дъщеря ми Красимира извикаха лекар — невролог — д-р Мариета Василева. Тя установи: инсулт.

След седмици наред с медикаменти започнах да се възстановявам. Разхождах се из квартала с бастун и придружител.

Постепенно се възстановяваше паметта ми. Нарушеното равновесие ставаше по-нормално. Забавеният говор се нормализираше. Дълго време ползвах лекарства. Волята ми за живот и вярата в утрешния ден победиха. Отново станах жизнен човек.

Имаше и приятни моменти през годините на неспокойните ми старини.

През 1994–1997 година посещавах Международна банка за търговия и развитие в София. Тогава се помещаваше на третия етаж в хотел „Рила“. Председател на Съвета на директорите е Пламен Бонев, син на мой съученик и съквартирант от студентските години — инж. Евлоги Бонев. Негови съакционери в банката са брат му Бони и двамата му първи братовчеди Боян Пенков и Петър Белчев. С всички тях установих добри взаимоотношения. Правиха ми отлично впечатление с деловата си работа.

През юни 1997 година Пламен ме покани и разговаряхме по някои въпроси. Той ми каза: — „Чичо Станьо (така се обръщаха към мен перничани) имаме намерение да изпратим в Монголия двама наши експерти — Валентин Киров и Илия Стоев. Задачата е да проучат и да установят връзки с техни бизнесмени и фирми. Ще се съгласиш ли да заминеш с тях като консултант?“ Без да се замислям, отговорих положително.

Така на 4 септември 1997 година след 13 години от последното ми посещение, отново стъпих на монголска земя. На следващата — 1998 година, на 8 юли, в същия състав отново заминахме за Улан Батор. При двете ни командировки се проведеха много делови срещи с банкери, бизнесмени и държавни мъже на отговорна работа в парламента и столичната община. Срегнах се със стари колеги. Един от тях бе Пелже, бивш зам.-председател на Министерския съвет и мой партньор като съпредседател на Монголо-българската комисия за научно-техническо и икономическо сътрудничество през 1981–1985 година, както и с Д.Содном, бивш дългогодишен зам.-председател на Министерския съвет и председател на Държавната планова комисия до края на 1984 година, а след това председател на Министерския съвет до 1990 година. Срещите ми с тях бяха най-сърдечни, като между искрени приятели. И двамата оказаха пълно съдействие за изпълнение на възложената ни задача, която бе изпълнена успешно.

Имах възможност, през последното десетилетие, *да се срещам с много дългогодишни и се запозная с нови приятели, предимно пенсионери.* От няколко години посещаваме различни заведения, главно в центъра на града, но най-често при полковник Петко Лазаров. Полковникът е забележителен човек.

Постоянно присъствие в нашата компания са: инж. Димитър Киров, който 26 години е бил съветник на правителството по металургията; д-р Ангел Ангелов, бивш началник „Народно здраве“ в Пернишки окръг; Александър Кръстев дългогодишен банков служител, завършил професионалната си кариера като зам.-министър на промишлеността. Епизодично към нас се присъединяват и други лица. Всички сме единомишленици. Имаме гражданска позиция на убедени социалисти. Политиканстването не е тема на нашите другарски разговори. Уважението, откровеността и взаимопомощта един към друг са въздигнати като принцип.

През тези години установих истинско приятелство с Георги В. Георгиев, дългогодишен експерт в Държавния комитет за планиране и Българската народна банка. Бай Георги, както се обръщам към него, е пословично честен и трудолюбив човек, изтъкан от всеотдайност. Много си допаднахме по характер и убеждения. Приятни са разходките, които правим, и разговорите, които водим с Георги Панков, бивш министър на химията и с Кирил Златков — приятелят ми от незабравимите студентски години.

Липсват ми приятелството и компанията на Димитър Маринчев — директор по икономическите въпроси на „Кремиковци“, умен, сърдечен и енергичен човек, който напусна млад земния си път.

Особено богати на приятни спомени са взаимоотношенията ни с *драгалевските съседни по вила* и по-конкретно със семействата на Димитър Кътев, проф. Делчо Порязов, Тодор Радулов, Сава Нанков, Тодор Говедарски, Ангел Бобоков, Богдан Канадиев, Владимир Попов и други. В трудното време, в което живеем, съхранихме и все още поддържахме добри отношения с широк кръг приятели.

В неспокойните ми старини като светъл лъч са *срещите с колеги и служители от бившия Държавен комитет за планиране*. На 6 ноември 2000 г. проведохме поредната, десета юбилейна среща. Присъстваха 162-ма души. Вторият етаж на стол № 3 на Министерството на отбраната на ул. „6-ти септември“, до градинката срещу ЦДНА, се препълни. Имаше много прегръдки и усмивки! Колко доброта излъчваха лицата на всички дошли да се видят със своите колеги! Всички се веселяха от сърце.

Години наред не бях ходил на *Варна*. Многократно, от няколко години насам, получавах покани от добри приятели да отида на гости. Толкова спомени ме свързват с нейните граждани. Реших да удовлетвори тяхното, пък и моето отдавнашно желание. Още повече, беше подготвена част от тази книга и исках да прочетат написаното и да чуя тяхното мнение. На 18 септември 2000 г. на автогарата във Варна ме посрещна Димитър Попов (Попето). Двамата развълнувани от срещата се прегърнахме и разцелувахме. Потеглихме, с „Мерцедес“ на негови приятели бизнесмени, за „Златни пясъци“. На Ривиерата в ресторанта си на брега на морето ни посрещна усмихнат дългогодишният приятел Енчо Пейков. До късно вечерта тримата пийвахме гроздова, хапвахме най-различни рибни деликатеси и

приказвахме на воля за приятно отминали случаи и събития. Към края на вечерта Енчо се обърна към мен и разпореди:

— Цял месец ще ми бъдеш на гости!

— Благодаря, ще остана седмица.

— Не. Дума да не става. Откога не си идвал. Тук много хора те познават и уважават. Трябва да се срещнеш с тях, да ги видиш. Времето бързо минава. Ние сме на твое разположение.

— Ще се разберем, намеси се Попов.

Още същата вечер Енчо ме настани в хотел „Копривщица“. Уютен хотел, достоен за непретенциозен пенсионер. Закусвах в хотела. На обяд и вечер се хранех в Енчовите заведения. Той имаше още два ресторанта в съдружие с негови близки. Предпочитах този на Ривиерата, тъй като беше в двора на бившия правителствен дом и много спомени ме свързваха с него. Тук, със семейството си и приятели съм прекарвал летните си отпуски години наред. Сега и този дом е приватизиран... Седемте почивни дома с нищо не бяха подобрени, а в известна степен занемарени.

С Тодор Мутафов се видяхме с нашия добър приятел Станчо Стефанов. Срещата бе трогателна. Посетихме любимото ми село Кипра край Девня. Там беше семейството на Мутафов. Видях се със сина му Красимир, още неподвижен след прострелването с куршум в главата от негов приятел преди четири години. Обслужваше го майка му Марето. Вечерта дойде и Станка, бившата кметица, със съпруга си. В приятни спомени от депутатските ми години разговаряхме до полунощ.

Заедно с Д. Попов посетихме неговия приятел Стефан Стефанов, сега бизнесмен. Поприказвахме за работата на неговата фирма. Разменихме мисли и по прочетените от тях откъси от тази книга.

Седнали до масата, пълна с рибни деликатеси, на самия бряг на морето с Енчо се наслаждавахме на лунната пътека, приказвахме за наши общи приятели, за неговите планове в бизнеса. На 22 и 23 септември чествахме рождения ден на Калина — съпругата на Енчо. Втората вечер по покана на Боян Пенков, изпълнителен директор на Международната банка за търговия и развитие, присъстващ със съпругата си на рождения ден, пристигна оркестърът на прославения Ибро Лолов. Създаде се още по-голяма задушевност.

Десет дни бяха напълно достатъчни да се видя с приятелите и да отпочина. Почти ежедневно се разхождах и любувах на живописните алеи на Златни пясъци. Благодарих на Енчо за гостоприемството и си тръгнах. Може би на пръсти се броят онези бизнесмени у нас, които все още не са забравили приятелите си.

Последната вечер прекарахме заедно с Димитър Попов. Неговата съпруга, Тинчето, дългогодишна оперна певица, беше приготвила вкусна вечеря. Натоварихме приготвеното в колата и се настанихме с Попето в неговата вила на „Дружба“. Двамата изкарахме чудесна вечер. На другия ден с автобус пътувах за София.

Вече единадесет години съм пенсионер, извън активния обществен живот. Преживявам с болка вулгарното политическо противоборство, разграбването и разрушаването на нашето отечество.

Вярвам, дълбоко вярвам в скорошното единение на българския народ по пътя към прогреса.

ВМЕСТО ПОСЛЕСЛОВ

Ръкописа на тази книга предоставих за мнение на дългогодишни приятели. Разговаряхме, получих ценни препоръки. Бяха ми зададени редица въпроси. Реших вместо заключение на книгата да напиша послеслов във вид на въпроси и отговори.

Кога за последен път си бил на родното си село?

На 28 август 2000-та година. Бяхме на село с брат ми и съпругите си, да се порадваме и да подишаме чистия въздух на родния край. Пристигнахме в махалата. Там живее братовчедка ни Мага, дъщеря на чичо Мицо (Димитър) с мъжа си Драго. Двамата са пенсионери. Оказа се, че братовчедката има рожден ден. Тази случайност още повече ни зарадва. Веднага на масата се сложиха салатата, сирене и кисело мляко от козите, баница и др. Разбира се, — и шише пенкьовска ракия, може би десетгодишна. Извиних се на приятната компания и тръгнах на традиционната си разходка.

Отначало обиколих махалата. Взирах се във всяка къща, плевня, хамбар. Повечето от тях бяха полусрутени и обезлюдени. Някогашната многолюдна махала с кипящ живот се оказа тиха и безмълвна. Като минавах край съседните къщи, видях една старица с брадва в ръка. Подвикнах ѝ. Тя се спря. Познах я — братовчедка ми Параскева. Заприказвахме се, как е, как живее? Тя не ме позна. Казах кой съм. Зарадва се. Започна да се оплаква. Била неомъжена и болнава. Трудно живее заедно с брат си Асен, мой връстник. Извика го. Той излезе с шише ракия. Приказвахме и пийнахме.

Пред последната къща на махалата видях друга слаба възрастна жена, подпряла се на тояга. Беше стрина Зарка Тихомирова. За моя изненада тя ме позна. Започна да ми разказва интересни неща за близки и роднини, за мъртви и живи. Преди години, както си седяла в схлупената къща, я ударила гръмотевица. Едва останала жива. Оттогава понакуцва. Паметта ѝ бе свежа. Никаква склероза не забелязах. Гордо ми съобщи, че е връстница на Тодор Живков. Сега е на 89 години и има намерение да дочака стоте години, пък тогава ще

напука махалата. Цял живот е живяла на село. Не е виждала град и влак дори. Знаела що е самолет, защото често прелитали селото, но никога не е пътувала с него. Мъчно ѝ беше, че развалили бедното текезесе. От него поне хляб и сирене им давали. Сега „приятелка“ ѝ е кравата. Тя я изхранва с мляко и сирене. Слизала до село, когато трябва да си вземе пенсията от 40 лева и да си купи брашно и олио. Хляба сама си месила редовно. Горката женица, жива памет на махалата. Днес тя живее в пълна мизерия, без радио и телевизор, без близки и роднини. Сама на този свят.

Тъга налегна душата ми. Тръгнах към долината, където през детските години пиехме кристално бистра и студена вода. Чистият и прохладен въздух освежи лицето ми. Разгледах с болка на сърце запуснатите зеленчукови градини, обрасли с бурени.

Продължих да се изкачвам нагоре към връх „Боровица“. От неговото било, високо 1030 метра над морското равнище, се откриваше живописна гледка. Като огромен букет люлееха своите клони вековните дъбови дървета. Гледах ги и се радвах на природния феномен, привличащ човешкия поглед от далечно разстояние. Опитах се да обгърна едно след друго три-четири дървета. Не успях. Бяха станали много дебели. Застанал с целия си ръст редом до тях, доближих двете си шепи до устните и с все сила извиках: Е-е-е-хо-о-о. Чух слаб отглас. Гледах на всички посоки. Цялото краище се виждаше като на длан. Любувах се на красивата панорама, трудно описуема от лаик като мен. Навярно всеки човек след дълго отсъствие от родния си край е изпитвал такива неповторими мигове в живота си.

От Боровица слязох по южния склон. Пред мен беше дългият рид, по който се простираше коларският път от Бойнатица за нашата махала. Някога този рид бе осеян с овчарски пътеки. По тучните полянки пасяха стада овце и волове. Сега го видях обрасъл с труднопроходима растителност. Нямахме стада. Не се чуваше кучешки лай. Липсваше мелодията на овчарския кавал. Като че ли животът беше спрял!

Слязох на пътя, точно под Боровица, над махала Галабовци. Седнах на един камък. От това място на около триста метра се виждаха всички къщи на нашата махала. Естествено, най-скъпа ми беше родната къща. С бялата си фасадата, тя като птица, разперила крила, стърчеше сред останалите. Отново изплуваха спомени. Тук премина

моето детство, сред волни хора. Тук вървах след майка ми, впрегнала двата вола в дървеното рало, с което ореше песъчливата и малко плодородна земя. Тук вкусих първите радости и горчивини на живота. Тук опознах дружелюбни и гостоприемни хора, техния живот, мъки и страдания. Затова сега, близо седемдесетгодишен, всичко ми е все така мило, свидно. Животът на село не бе лек. Малките парцели земя се обработваха примитивно. Даваха оскъдни плодове. Днес, където и да погледнеш, няма обработено късче земя, няма една засята нива. Всичко е занемарено, изоставено, обрасло с тръни и храсти. Една жестока мисъл като с остър меч прободете сърцето ми: „Животът в махалата загива. Чезнат родове и фамилии. След колко ли години махалата, а после и селото ще запустеят?!“ Станах и с ускоена крачка, натъжен, тръгнах към къщи. Зет ми Драго подкарваше шесте кози на паша. Брат ми и съпругите ни ме чакаха до „Ладата“ да тръгваме към София.

Земята в Пенкьовци върната ли е на собствениците ѝ?

В Трънско, и по-специално в Пенкьовци, няма такова нещо. Нито един от моите братовчеди, нито един човек от нашата махала не е получил земята, която неговите родове са притежавали. Едва ли някой в селото очаква да получи наследство.

Кой е най-незабравимият ти спомен от Перник?

Труден въпрос. Имам много спомени. В този град живях 19 години. Тук минаха юношеските и младежките ми години. Никога няма да се заличи в моето съзнание възпитанието в процеса на труда, което прилагаше баща ми. Трудът направи от мен човек с воя и твърдост при осъществяване на всяко начинание. Там е секретът и на бъдещото ми развитие като професионалист-плановик и научен работник.

Срещаш ли се със съучениците си?

Разбира се. Винаги като отивам в Перник търся и се срещам с инж. Борис Боянов, инж. Борис Чолев, Валентин Рангелов, инж. Свилен Методиев и много други. Имам съученици и в София. Тях често виждам.

През май 1969 година подех инициативата да се събере „випуск-49“ по случай 20 години от завършването на средно образование. На поканата на инициативния комитет се отзоваха около 85 наши съученици. Събрахме се на 24 май в 10:00 ч. в двора на гимназията. Решихме да се включим в ученическата манифестация.

Находчив колега донесе плакат с надпис „Випуск 1949 г.“ С песен минахме пред трибуната с официални лица. Те ни гледаха с изненада. После се веселихме в ресторант „Струма“. Примерът ни бе последван през следващите години. Нашият випуск постави начало, което се превърна в традиция за града.

Последната среща със съучениците беше на 24 май 1999 г. по случай 50 години от завършването на средно образование. Вече всички бяха изменили стройните си фигури, косите побелели, а на мъжете почти изчезнали, с появили се бръчки по лицата, но запазили усмивки и младежки дух. От сърце пяхме и се веселихме.

Симчо даде тон и подхвана песничката „Веят се над нашата палатка...“ Всички запяха химна на нашето юношество. Жалко е, че редиците ни започнаха да оредяват.

Как се чувстваш, когато минаваш край бившия металургичен завод „Ленин“, а сега „Стомана“? Виждаш ли се с колеги от завода?

Вълнувам се. В този завод преминаха 6 години от моята младост. Тук започнах работа като млад специалист. Тук стъпих на най-долното стъпало на професионалната стълба.

В металургичния завод е първото ми кръщение на професионалист-плановик. Впоследствие, където и да работех, каквато и длъжност да изпълнявах, винаги, професионалните решения, които вземах, се стремях да си представя как ще изглеждат те, ако се приложат в практиката на завода. С благодарност си спомням за хилядния колектив от млади хора, с които вземах първите уроци на трудовото ежедневие. Поддържам редовно контакти с колегите, с които работехме за повече, по-качествени и по-евтини чугун, стомана и проект.

Сега членувам в сдружението с идеална цел „Съюз на ветераните от металургията в България“. Имам членска карта № 129. С инж. Петър Димитров — Боцмана, преди три-четири години в кафенето на ъгъла на бул. „Патриарх Евтимий“ и ул. „Христо Белчев“ неколkokратно обсъдихме устава на съюза и уточнихме списък на ветераните. Вече няколко години заедно честваме „Деня на металурга“ — 5 ноември. На последното ни събиране на 9 ноември 2000 година бяхме около 240 души. Срещата премина много сърдечно. Сред нас редовно са и строителите на заводите в Перник и Кремиковци, героите на социалистическия труд инж. Павел Боянов, инж. Делчо Гюров, инж.

Емил Червеняков и други. Председател на сдружението сега е инж. Серафим Христов, енергичен и способен човек. Той организира системно инициативи в клуба, които позволяват често да се виждаме.

Ти се включи в активен обществен живот на национално равнище. Имаше историческия шанс да бъдеш сред група от хора, които търсеха нови, нестандартни решения за усъвършенстване управлението на страната. Доволен ли си от този период на своя живот?

Малко е да се каже доволен. Наистина съдбата ми отреди на тридесет и две години да прекрача прага на най-престижното учреждение на републиката — Министерския съвет. Нито съм очаквал, нито съм кандидатствал да работя в него. Но беше факт, а сега — история.

Когато постъпих на работа, в апарата на Правителството се извършваше огромна творческа дейност. Образец беше работната група по новата система на ръководство на народното стопанство. В нея бяха включени мислещи, висококвалифицирани икономисти. Групата бе своеобразен дискуссионен клуб от кадри, търсещи нетрадиционни, нови стопански решения по възловите проблеми на развитието на обществения живот. Опорни точки на търсенията бяха все по-пълното опознаване и използване механизма на действие на обективната действителност, от една страна, и, от друга, анализиране и изучаване на практическия опит у нас и развитите в индустриално-икономическо отношение държави в света. Членовете на групата и нейните оперативни сътрудници бяха убедени привърженици на идеята за непрекъснато усъвършенстване на новия обществен строй. Диалектиката на развитието на всеки обществен строй ни учи, че той трябва непрекъснато да се усъвършенства и развива в интерес на благосъстоянието на народа. Необходимостта от развитие и усъвършенстване на социализма съм обосновал и подчертавал още в първите ми научни разработки и публикации. Съвместната ми работа с екип от най-добри български икономисти и юристи — научни работници, и практики през шестдесетте години е един от най-плодотворните периоди в моя живот.

Тогава ли написа монографията „Планиране и икономически лостове“?

Непрекъснатите дискусии, които се водеха в работната група за създаване на нов икономически механизъм на ръководството на народното стопанство, и по-специално за съставяне на новите нормативни актове за неговото прилагане, изискваха непрекъснато четене и анализиране на най-новата българска и чуждестранна литература от всички клонове на обществеността. Благородната надпревара за повече знания допринасяше за повишаване качеството както на колективните разработки, така и за научния растеж на всеки един от нас поотделно. Тогава се появиха първите статии и брошури по отделни проблеми на икономическия механизъм от членовете на работната група, в това число и от мен. После систематизирах и обобщих написаното дотогава, обогатих го с нови разработки и създадох концепцията за свързването на планирането със стоково-паричните категории.

Същността на този научен труд е да се използват икономически лостове при планирането на народното стопанство с цел повишаване ефективността на общественото производство. Стоково-паричните отношения при социализма се разглеждат като обективно необходим елемент на планово организираното стопанство. Книгата бе посрещната с голям интерес от научни работници, стопански дейци и широк кръг читатели. Тя изчезна буквално за броени дни от книжния пазар. Изминаха 33 години от нейното публикуване, но проблемите, които се третират, и решенията, които се дават, имат своето актуално значение и в днешно време.

Може ли книгата ти „Актуални проблеми на планирането на народното стопанство“ да се смята като продължение на „Планиране и икономически лостове“?

В известен смисъл може, но двете книги имат свое самостоятелно място и значение. Имах намерение в началото на седемдесетте години да преработя и допълня „Планиране и икономически лостове“ под влиянието на български и някои светски икономисти. Отказах се, взех друго решение.

Актуалните проблеми на планирането на народното стопанство по същество са цикъл от лекции, които изнасях пред студентите по специалност „Управление и планиране на народното стопанство“ на Висшия икономически институт „Карл Маркс“ — София, сега Университет за национално и световно стопанство. Уважението ми към

студентската младеж е причината за появата, през януари 1980 г., на тази книга.

Докога тази дисциплина се изучаваше от студентите?

До лятото на 1990 година. Тогава беше поставена задачата да се перазгледат броят на специалностите и учебните дисциплини за висшите учебни заведения от гледна точка на подготовката на кадри за работа в условията на „преход“ към пазарно стопанство в България. Не желяех да участвам в нескончаемите дискусии, тласкащи подготовката на висши икономически кадри не към фундаментални, а към конюнктурни знания. Макар и на петдесет и осем години, връчих на завеждащ катедрата проф. Тодор Любиков молба за освобождаване от преподавателска работа поради пенсиониране. Увещанията на колегите, че допускам грешка, не измениха моето решение. С този акт се сложи край на четенето на тази дисциплина.

Пенсионираха се още четирима професори — Евгени Матеев, Тодор Ангелов, Иван Илиев и Мило Кичович. Продължиха преподавателската си дейност колегите Константин Габровски, Кръстю Опров и Ангел Геров. Редом с тях останаха по-младите компетентни и авторитетни доценти, Васил Манов, Найден Найденов, Велина Балева, Младен Младенов, Боян Дуранкев, Лиляна Василева, Пенчо Иванов, Катя Владимирова Ирена Славова, Галина Младенова и още други. На всички тях моето уважение и благодарност за дългогодишната ни съвместна работа.

Описвате дейността си на най-горното стъпало на професионалната стълба. Какво е най-характерното за тази стълба?

Всеки индивид в своя жизнен път се изкачва, образно казано, по една стълба. Това е стълбата на живота. Професионалната стълба е пряко свързана с нея. Съобразно с придобитата специализация, човек през живота си се изкачва до определено стъпало на тази стълба. Професионалната стълба придава стабилност на човека в неговия път нагоре към постигане на предварително набелязани цели и задачи. Най-характерно за нея е, че тя е подплатена със знания, опит и умения, натрупани от човека в продължение на години. Тя, както казват занаятчиите, е двойна, двукрака стълба, здраво опряна върху основата, върху земята.

При нейното изкачване има дяволски изкушения. Те са най-опасните. Припомням си дяволските изкушения от „Приказка за стълбата“ на поета Христо Смирненски. В тази „приказка“ той с ненадминато майсторство разказва как един млад момък — „плебей по рождение и всички дрипльовци са негови братя“, се съгласява с дявола в името на порив за възмездие. Но дяволът си е дявол, едно черно изкушение, което бавно, но сигурно унищожава човешкото в човека.

Как става това според „приказката“?

Момъкът, решен на всяка цена да постигне поставената си цел, постепенно дава откуп на дявола, отначало своя слух, после — зрението си и накрая сърцето и паметта. Вместо тях приема дадените му от дявола нов слух, зрение, сърце и памет и престава да чува стоновете, да вижда своите братя. Ето и финала на „Приказката“:

„... И като лятна буря, гневен и сърдит, разветрил черни коси, той (момъкът — бел. е моя) мина последното стъпало. Той беше вече най-горе. И изведнъж в лицето му грейна усмивка, очите му заблестяха с тиха радост и юмруците му се отпуснаха. Той погледна пируващите князе, погледна доле, дето ревеше и проклинаше сивата дрипава тълпа. Погледна, но нито мускул не трепна по лицето му: то бе светло, весело, доволно. Той виждаше доле празнично облечени тълпи, стоновете бяха вече химни.

— Кой си ти! — дрезгаво и лукаво го попита Дяволът.

— Аз съм принц по рождение и боговете ми са братя! О, колко красива е земята и колко са щастливи хората!“
(Вж. Христо Смирненски, Съч., т. 2, 1988, с. 432, 444)

Цитирах този финал, за да го припомня на днешните политици, депутати, министри, бизнесмени, които получиха образование и ползваха придобивките на социализма и бавно се изкачваха по стълбата на своята кариера. Дойде време за избуяване на техния стремеж на всяка цена да задоволят своите амбиции. И на мнозина се удаде. Те измениха на своите младежки идеали и преминаха на другата

страна на барикадата. Непрекъснато властимащите заявяват колко „добре живее българският народ“, какъв икономически и социален стабилитет има, какъв международен престиж е извоювала държавата и т.н. Внушава ти се да повярваш, започваш да се питаш: днешните политици, депутати, министри и тяхното послушно обкръжение живеят ли на българска земя?

Ти също беше министър и депутат. Нима не се поддаде на дяволските изкушения?

Вярно е, че бях министър и депутат. Правителството, в което имах честта да бъда вицепремиер и министър на едно от водещите ведомства, се състоеше от честни и висококвалифицирани експерти, с чувство на висока отговорност и дълг пред народа, пред своите братя по произход и стремежи за принос в изграждането на общество без експлоатация на човек от човека. Нямам впечатление някой от нас да е давал откуп на дявола — слух, зрение, сърце и памет, за да седне на министерско и депутатско кресло. Например, до един от заместник-председателите на Държавния комитет за планиране бяха знаещи и можещи, скромни и работливи, които не забравиха нито за миг средата, от която са произлезли. Това се отнася и за преобладаващата част от специалистите и останалите служители в комитета. Изкушенията на дявола бяха несъвместими с морала и идеалите на по-голямата част от поколението, с което живях, учих и се трудих.

Разбира се, имаше и рецидиви.

Творчеството на Смирненски е вярно огледало на времето, в което той живя и твори. България, за съжаление, през последното десетилетие, се движи по законите на общественото развитие, характерни за времето на поета.

Имаше ли репресии и ограничения за развитие на личността при социализма?

Да. Имало е репресии и ограничения за развитие на личността, особено в първите години на установяване на народнодемократичната власт. Имало ги е и при колективизацията на земята, при образуване на ТКЗС, по време на възродителния процес и при някои други мероприятия, провеждани от властта. Нямам намерение да оправдавам и защитавам такива репресии и ограничения. Те са факти, от които трябва да се извлекат поуки и никога занаяпред да не се допускат. Никога не съм съдействал за тяхното въвеждане, нито съм ги

упражнявал. Живях, учих и се трудих като един от хилядите младежи от моето поколение, в името на хуманни идеали и безрезервно и безкористно съдействах за тяхното тържество на родна земя.

Всеки човек, като разумен индивид, живее и твори във времето, което съдбата му отрежда, прави онова, което диктуват условията на живот, при които той трябва да реализира себе си. Всеки човек трябва да се оценява във връзка с времето, в което е живял, и с мястото му в обществения живот. С други думи, човек трябва да се оценява по онова, което е внесъл в националната съкровищница, и което е направил за благоденствието на своя народ.

Един личен за теб въпрос: напуснаха ли те приятели след като се пенсионира?

Работих с голям брой хора. Имах и продължавам да имам приятели. Пенсионирането, не само за мен, е като гранична бразда, която разделя хората. Естествено е ежедневните делови и приятелски контакти да намалееят и то значително. Приятелството, изградено на взаимно уважение и принципна основа, продължава. Един пример. Такова приятелство имам с Григор Стоичков. Години наред работехме съвместно. Единомишленици бяхме като вицепремиери (1981–1985 г.). Възхищавах се на неговата работоспособност и оперативност. Строителите на един национален обект помнят как той е поемал риск и отговорност. Националният дворец на културата (НДК) в София, под негово ръководство се изгради за година и три месеца.

Имам случаи на прекъснато приятелство и то с хора, на които много съм помогнал. Изживявам всеки такъв случай болезнено. Не желая да споменавам имена. Рано или късно тяхната съвест ще проговори. Нека те да се срамуват от себе си, ако все още им е останал поне мъничко морал.

Според теб имаше ли икономическа криза в България до 1989 година? Ако нямаше, какви допълнителни аргументи ще дадеш?

Многократно съм заявявал и с факти доказвал, че в България до края на 1989 година нямаше икономическа криза. Бяха налице някои деформации и трудности в развитието на социализма. Тях, някои от „реформаторите“ нарекоха икономическа криза. За да не останат по-назад, появилите се опозиционни десни водачи заговориха дори за икономическа катастрофа.

Искате още аргументи? Ще ви задоволят ли твърденията на един отявлен противник на комунизма — американският световно известен политолог Збигнев Бжежински? През 1988 година той публикува сериозен научен труд — „Големият провал“. Преведен е и на български език. В него се прави диференциран анализ на развитието в тогавашните социалистически страни. Взема десет различни аспекти от живота в тях. Оценява ги като показатели за равнище на кризата по точковата система. Кризата, според него, е напълно в сила, когато има три точки, в сила — при две точки, частично в сила — при една, и не е в сила — при нула точки. При сбор на точките под десет в дадена страна няма криза. Когато точките са между 10 и 19 страната е в състояние на криза. Когато точките са над 19, то дадена страна е в дълбока криза.

Как Бжежински оценява положението в България?

Срещу шест показателя поставя означение 1, т.е. частично в сила. Това са показателите: степен на привлекателност на социализма в очите на масите; увереност в бъдещето; жизнено равнище; дух на управляващата партия; сблъсък на национализма с идеологията на режима и защитни позиции на режима по въпроса за човешките права.

Срещу четири показателя няма поставени означения 3, 2 и 1. Това са показателите: увеличаване на религиозната активност; искания за приватизация на икономиката; има ли налице обществено активна политическа опозиция и открити искания за политически плурализъм.

Следователно, по показателите и оценките на Збигнев Бжежински за равнището на кризата, през осемдесетте години България събира шест точки. По негови думи страната „не е в криза“. Тази оценка едва ли е от пристрастеност към социализма в България.

Отново подчертавам: не пледирам за идеален социализъм у нас. Като професор по икономика, като гражданин настоявам за обективна оценка на историческите факти. Ако все още сини и червени лидери в България продължават да говорят за катастрофа или криза до 1989 година, те съзнателно лъжат народа. Защото това е в техен интерес. За криза в България може да се говори в началото на деветдесетте години.

Като една от причините за икономическата криза се сочеше големият външен дълг на България, оставен в края на 1989 година. Какво е твоето мнение по този въпрос? Каква е истината?

Повече от десет години се спекулира с натрупания външен дълг Сочеха се най-различни числа. Андрей Луканов в доклада си пред XIV-та сесия на Деветото народно събрание, прочетен на 29 март 1990 т., оповести сумата 10 млрд. и 800 млн. щатски долара. След него Петър Младенов съобщи — 12 млрд. долара. Неколкократно бившият главен прокурор Иван Татарчев говореше също за 12 млрд. долара. Тази сума влезе в устата на много сини депутати и министри. Някои журналисти я тиражираха в печата, радиото и телевизията. Тя е в оборот и в днешно време.

Истината за външния дълг трябва да се търси и намери в официалните публикации на Световната банка. За нея неколкократно писа доц. д-р Емил Христов (Вж. в. „Труд“ от 10 ноември 1997 г., с. 11; Открито писмо до членовете на ВПС и БСП и до членовете на БСП, 1996 г., с. 6–8; в. „Нощен труд“ и др.) Според данните на Световната банка България в края на 1989 г. е имала 9,2 млрд. щатски долара външен дълг; 1,3 млрд. щ. долара валутен резерв в Западни банки, 2,6 млрд. щ. долара вземания от други държави и 300 млн. щ. долара в злато. Тези публикации могат да се видят от всеки, който проявява интерес. Ако от външния дълг се приспаднат валутният резерв и вземаният от други държави, нетният дълг остава в размер на 5,3 млрд. щ. долара, без да се приспада златният резерв на държавата.

Десетки развити в икономическо отношение държави в света имат външен дълг, да не говорим за страните от Третия свят. И в днешно време такава велика държава като САЩ има по-голям външен дълг на човек от населението, отколкото България в края на 1989 година. Оптимален външен дълг на една държава, според мен, е онзи, който се движи около годишните валутни приходи. Когато започнат да се надвишават тези приходи, следва да се вземат налагащите се мерки за намаляване на дълга.

Такива мерки у нас се взеха в началото на втората половина на седемдесетте години. Валутният дълг на страната в края на 1976 г. възлизаше на около 6 млрд. щ. долара. Ако се вземе предвид ежегодната инфлация за 15 години, дългът от около 6 става около 9,5 млрд. щ. долара. Следователно през 1976 г. страната е имала валутен дълг приблизително толкова, колкото в края на 1989 г. Как се постъпи тогава? Съставиха се 18 целеви валутни програми, определиха се стратегически валутни заводи за производство на експортна продукция

за капиталистическите държави, започна на действия валутна комисия, която системно анализираше изпълнението на валутното салдо, създаде се се и действаше работна група от 14–15 пенсионери, висококвалифицирани стопански дейци. В скоро време резултатът бе налице. От 1979 до 1984 година включително България ежегодно приключваше с активно валутно салдо. Външният дълг постепенно се намаляваше и достигна оптимален размер.

През тези години обикновеният българин не знаеше за валутния дълг на държавата, не се затягаха коланите, не се разви инфлация, не се появи безработица, нямаше разпродажба и фалити на предприятия.

Как се изпълняваше валутният план, когато ти беше председател на Държавния комитет за планиране?

С чувство на задоволство мога да кажа: всяка година се приключваше с активно валутно салдо към капиталистическите държави. Ето числата на активите по години: 1981 — 281,4 млн. валутни лева; 1982 — 436,2 млн. валутни лева; 1983 — 151 млн. валутни лева; 1984 — 142 млн. валутни лева. За първи път съобщавам и предлагам за публикуване тези данни. На времето те бяха строго секретни. С валутния баланс в комитета за планиране се занимавах лично с помощта на Георги Георгиев, първи зам.-председател, Владимир Пенчев, главен директор, с ранг на зам.-председател и Владимир Найденов, главен специалист в комитета. Те изготвяха, съхраняваха и оперираха с всички секретни документи и провеждани мероприятия по валутния план. Съдействие по валутния баланс ни оказваха лично председателите на Българската народна банка — отначало В. Никифоров, а след него В. Коларов. За тези документи и числа системно съм информирал двама души: председателя на Министерския съвет и първия партиен и държавен ръководител.

Какъв е външният дълг на България сега?

С официални публикации на Световната банка за 1999 година не разполагам. Наскоро, при обсъждане в Народното събрание на Държавния бюджет за 2001 година се говореше от депутатите, че външният дълг за 2000-та година възлизал на 11,8 млрд. долара. Ако това число е вярно, то външният дълг на държавата за 2000 година е увеличен с 2,6 млрд. щ. долара в сравнение с края на 1989 година. Допускам тези числа да не са точни. Във всички случаи външният дълг не е по-малък от края на 1989 г.

Всички правителства след 10 ноември 1989 година идваха на власт в името да спасят народа от „икономическата криза“ и да стопят външния дълг, оставен от „комунистическите правителства“. Фактите показват нещо друго. Единствено кабинетът на Жан Виденов намали външния дълг през 1995 г. с 1,2 млрд. щ. долара.

Погрешният модел на „прехода“ и провежданите „реформи“ развързаха ръцете на приватизатори, ликвидатори, разрушители и тем подобни грабители на националното богатство. Те влязоха в съюз с Международния валутен фонд, който диктуваше и продължава да диктува заробващи условия за българския народ.

Резултатът е очевиден за всеки непредубеден български гражданин: външният дълг не се намали, а се увеличи; народът не забогатя, а живее много по-бедно, отколкото при социализма; създаде се икономически хаос и рухна държавността; процъфтяват бандитизмът, корупцията и несигурността в утрешния ден.

Има ли място валутният борд в икономическия живот на нашата страна?

Да, има. За него се заговори у нас още в края на 1996 година по време на управлението на социалистическото правителство. В ежедневния печат започнаха да се появяват статии, интерпретиращи неговия механизъм на функциониране, изискванията, които той поставя, и последиците за страната от тях. Едни икономисти бяха „за“ неговото въвеждане, други — „против“. След януаро-февруарската еуфория на 1997 година отново въвеждането на валутния съвет излезе на дневен ред. Тогава по телефона ми позвъня журналистка от в. „Труд“ с настоятелна молба за интервю по този злободневен въпрос. Помолих я вместо да идва чак до вилата ми в Драгалевци, да вземе интервю по телефона. Сред въпросите, които беше си набелязала се открояваше един: да се въведе или не валутният борд в България. Отговорих следното:

„Реформата, която се провежда у нас през годините на така наречения «преход» към пазарно стопанство, е икономически необоснована и погрешна. Нейните съществени недостатъци са налице. Тя води към пълна свобода на действие на стихийния пазарен автоматизъм,

характерен за капитализма през втората половина на деветнадесетия век. Държавата няма никакви регулиращи функции в икономическия живот на обществото. А всепризнат е фактът, че икономическият живот е сложен организъм и не може да се вмести в тесните рамки на отживялото свободно пазарно стопанство. Ето защо въвеждането на валутния съвет (борд) ще бъде една разумна стъпка напред: да остане така както е набрано. Ако на този съвет се даде функцията на коректив в механизма на функциониране на пазарната икономика. Така както се прилага сега у нас, той едва ли ще изпълни своята мисия.

Два пъти по-разумна стъпка напред правителството ще направи, ако възстанови неправилно закрития Държавен комитет за планиране. Разбира се, на този орган трябва да се дадат ново съдържание, нови функции и задачи за създаване на всички необходими условия за нормално функциониране на стопанския живот при конкретните условия в България“.

Журналистката благодари за импровизираното интервю. То, обаче не видя „бял свят“, не бе публикувано.

С какво ще се запомнят българските правителства след 10 ноември 1989 година?

Интересен, но много труден въпрос. Ще си каже думата историята. Тя дава най-верен и обективен отговор. Дистанцията на времето е твърде кратка сега да се направи това.

С риск да бъде обвинен в субективизъм, бих могъл да споделя следното:

Двете правителства на Андрей Луканов ще се запомнят с три неща: Първо, с тайно, скрито от привържениците на социалистическата идея, трасиране на пътя на „демократичен капитализъм“. Второ, с началото на разгрома на кадрите и на политическите процеси, с арестуването на бившия държавен глава. Трето, със задкулисни, еднолични сделки с опозицията в лицето на още неукрепналия СДС и доброволното предаване на държавната законна власт.

Правителството на Димитър Попов ще се запомни с началото на така наречената реформа от икономическия екип на СДС. Държавата престана да определя цените на стоките, като това се остави на стихийния пазар, развърза се валутната търговия, вдигнаха се лихвите. Цените на стоките и услугите скокообразно скочиха нагоре. Тогава министър-председателя произнесе „крилатата“ фраза „За бога, братя, не купувайте!“

Правителството на адвоката Филип Димитров ще се запомни с разгрома на селското стопанство и прословутите ликвидационни съвети. Ликвидираха се традиционните пазари със Съветския съюз и другите бивши социалистически страни, както и тези с Близкия изток и африканските държави.

Правителството на проф. Любен Беров ще се запомни с някои стабилизационни мероприятия в икономиката. То дойде на власт в името на приватизацията. Опитите на неговите министри приключиха с обсъждане на проекти как да изглаждат боновете книжки на гражданите.

Служебното правителство на Ренета Инджова ще се запомни с опитите за ограничаване на корупцията и бандитизма.

Правителството на Жан Виденов ще се запомни с разминаване между намерения и способност за тяхната реализация, с невиждани в най-новата история на България размери на инфлация. Самомнителността, липсата на жизнен опит и незачитане на чуждо мнение откъснаха премиера от партията, която оглавяваше, и от народа, който управляваше. За кратко време се изконсумира полученият кредит на доверие и се нанесе голяма вреда на столетната партия.

Служебното правителство на Стефан Софиянски ще се запомни със стабилизирането на валутните курсове, цените на дребно на стоките и подготовка на предсрочни избори за народни представители.

Правителството на Иван Костов ще се запомни с приватизация под масата, с корупцията във всички органи и на всички етажи на държавната власт и управление, с неудачната здравна реформа и с нарастването на бедността, безработицата и всички видове престъпност.

Всички правителства след 1989 г. допринесоха, в една или друга степен, за колапса на българската държава. Всички те бяха неспособни

да спрат нарастващата безработица, вълната на престъпност и корупция, не успяха да защитят сигурността на обикновения български гражданин.

Но правителството на Иван Костов се гордее с поканата за преговори с Европейския съюз и с предложението за извеждане на страната от Шенгенския визов списък?

Вярно е, че кабинетът на Иван Костов положи значителни усилия в това отношение. Вярно е и другото. Поканата за преговори и предложението за извеждане от негативния списък са резултат на усилията на всички политически сили у нас.

Прави впечатление изявлението на Иван Ценев, член на Национален Координационен Съвет на СДС до 1993 г., сега преподавател в Техническият университет в София, а именно: „Нима не е ясно, че «успехите» ни по отношение на ЕС и НАТО служат за димна завеса пред продължаващото разграбване и разруха на България... Кой ще те пусне в ЕС с 200 марки средна заплата, с 400% икономика в сянка, с безработица, надминаващ всякакви европейски представи!“ (Вж. Иван Ценев, интервю в „Дума“, 19 април 2000 г., с. 24).

Трудностите предстоят тепърва.

Голяма част от научните ти разработки и професионална дейност са свързани с проблемите на жизненото равнище. Защо липсват данни в книгата по този проблем след 1989 г.?

Вярно е, че тези проблеми винаги са ме вълнували. Затова с голяма любов и желание съм съдействал, според силите си, за тяхното положително решаване. И в тази книга на тях отделих нужното внимание. Защо не засягам жизнения стандарт на българи в днешно време? По две причини.

Едната е, че липсват надеждни сравнителни данни в статистическите годишници от 1992 година насам. Статистиката също беше „преустроена“ и раздел втори на „Статистически годишник“, който даваше възможност за съпоставимост на данните, се премахна изцяло.

Другата причина е, че посочих достатъчно факти за разграбването и разгрома във всички области на българската държава. При наличието на тези факти за какво повишаване на жизненото равнище може да се говори? Нима преобладаващата част от

населението не чувства и не вижда, че с всеки изминат ден трапезата става от бедна все по-бедна.

Напоследък лидерите на СДС триумфират с успехите през четиригодишното си управление, посочват данни за висок жизнен стандарт на българина?

Лидери ли? Държава не може да се управлява от хора без биография. Един лидер, един министър, трябва да има минало, да има знания и житейски опит. Към доброто да добавя още едно добро.

Сред основателите на СДС имаше честни хора, хора с идеали, бореха се за свободно слово, пазарна икономика, демокрация... Хората с идеали са достойни за уважение, независимо от техните убеждения. Тези хора се срещат все по-рядко. Основателите на СДС са вече зад борда. Заместиха ги борци за лични интереси. Демокрацията се замени с демагогия.

Не разполагам с данните, с които си служат правителствените чиновници и щабът на „Раковски“ 134, и не мога да ги анализирам. Разполагам с анализа на един остроумен безпартиен журналист — Паун Цонев. Ще си позволя да цитирам част от него:

„Преди четири години соцкабинетът намали външния ни дълг с 1,200 млн. долара. За четири години християндеморатическото правителство отново го увеличи и сега той е 10 270 млн. долара. Само за сравнение ще отбележим, че за периода 1994–1998 година правителството на Дюла Хорн сведе унгарският външен дълг от 22 милиарда на 7 милиарда долара. Казано на народен език, докато действително реформиращата се унгарска икономика е работела, ние сме спали, яли парите на МВФ и Световната банка, и слушали докладите на Командира за светлото бъдеще.

В края на 1996 година безработните в България са 478 770 души. В меката есен на 2000-та те вече надхвърлят по официални данни 800 000. А по данни на «Промяна» (т.е. не кой да е, а на щурмовия синдикат на Костов през януарските събития) в края на декември безработицата у нас ще достигне космическите 29%...

Брутният вътрешен продукт на глава от населението през страшната 1996-та е 1189 долара. По официални данни през цъфтящата 1999-та БВП е 1200 долара (увеличение с цели 11 долара!) Почти толкова ще бъде и през още по-цъфтящата 2000...средната месечна работна заплата през мрачната 1996-а е била 87 долара. За първото полугодие — 106 долара, прз 2000 — цели 105 в зелено. Средната пенсия е увеличена от 24 на 32 долара, т.е. цели 8 долара след четири години. Неспирен възход! По 2 долара на година ... А статистиката — НСИ, сочи, че към август т.г. 43 на сто от доходите си българинът харчи за хранителни продукти. По международните критерии, когато гражданите на една страна дават повече от 35% от доходите си за храна, тази страна бива отпращана в зоната на трайната бедност.

Друг невероятен парадокс е броят на заетите в държавното управление. През 1996 година по времето на силното държавно вмешателство в икономиката на соцкабинета, чиновниците в управлението са били 77 231 души. Днес при бурното развитие на частния сектор, даващ според премиера 70 на сто БВП, заетите в управлението държавни служители са нараснали до 86 870. Може би, ако извадим от 86 870 — 77 231, ще получим и точния брой на братовчедите в Република България, зачислени в държавната ясла...“ (В Паун Цонев, БСП — 96 и СДС — 2000: две партии — една цел!, в „Монитор“, 22 септември 2000 г., с. 15).

Справедлив е упрекът и на писателя пенсионер Васил Цонев. Той писа:

„И г-н Божков, и г-н Муравей (министри в кабинета на Иван Костов — бел. е моя) креснаха по телевизията:

— Какво искат пенсионерите? Нали им увеличихме пенсиите 12 пъти...?

Та в 1985 година след навършване на 60 години получих пенсия от 120 лева и 40 стотинки. Именно тази пенсия сега стана 45 000 (преди деноминацията на лева, а сега е 45 лева — бел. е моя). Но да видим какво можех да си купя през 1985 г. с тези 120 лева.

Цената на трамвай, телефонен разговор, вестник — 2 стотинки. Типов хляб, с който някои си хранеха прасетата — 15 стотинки, овнешко месо — 1,80 лв., яйце — 13 стотинки (малките бяха по 8 стотинки). Кисело мляко — 23 стотинки кофичка, 125 грама краве масло — 70 стотинки, риба скумрия — 70 стотинки, домати от 10 до 20 стотинки, марули — 10 стотинки, салати — 20 стотинки. Да не продължавам. Всички живеехме по това време, всички знаем цените.

А какво мога сега да си купя?

ЧЕТИРИ КОКОШКИ

А парно, а ток, а телефон, а вода, а данъци ...

Моля господата Божков и Муравей да си спомнят всичко това и да не се излагат пред хората. Защото тия хора са българи и живееха по-рано и сега живеят в България...

— Бре хора, ние идиоти ли сме! Нали ние — 90% от българите, живеем в дивашка немотия, каквато не е имало дори и при османското присъствие! Чужденците може да излъжете като им напълните устата с черен хайвер, но мене как?

А истината е, че никога в своята история огромното мнозинство от българския народ не е живяло в такава мизерия.

Това е истината. Друга истина няма“. (Вж. Васил Цонев, Истината, в. „Дума“, 27 май 1998 г., бр. 118, с. 5).

За съжаление тази истина все повече и повече се забравя от младото поколение. То не я помни, защото малко време или въобще не е живяло в „мрачното“ социалистическо време. Дълг на историците, очистени от пристрастия и емоции, е да казват истината на днешните и

идните поколения за постигнатия жизнен стандарт на българското население.

Пример за добросъвестност даде изтъкнатият учен историк, старши научен сътрудник I степен и доктор на историческите науки — Божидар Димитров, със своето научно обосновано твърдение:

„Никой не може да отрече, че при Живков бе постигнато най-високото равнище на потребление в Третата българска държава“ (Вж. Б. Димитров, Каdifето — Жизненото равнище, в. „Труд“, 19 декември 2000 г., с. 10).

Примерите, които посочихте, съществено се разминават с оценките за жизнения стандарт на Обединените демократични сили?

Припомням ви народната мъдрост: „празните съдове издават най-много шум“.

Нека политиците да престанат да се сравняват сами със себе си. Защо мерят жизнения стандарт на българите през 2000-та година с този от 1996 г., а не с постигнатия в края на 1989 г.?

Нима СДС съществува от четири години? Нима икономическият екип на СДС и по-специално неговия сегашен лидер Иван Костов не участваше заедно с експерти на БСП в изработването на „Програмата Ран и Ът“ за демократичен капитализъм? Нима Иван Костов не беше министър на финансите в две правителства след 1989 г.? Нима той не е един от глашатаите на монетарната реформа?

Тепърва българските икономисти, без да робуват на скрупули, ще анализират и докажат пагубната роля на провежданата у нас реформа. И още нещо: човек е длъжен да помни цялото си минало, да извлича поука и от добрите, и от лошите му страни.

Защо много от основателите на СДС загърбиха съюза?

Отговорът на този въпрос не е от моя компетентност. Единствено право на отговор имат самите основатели на съюза. Разполагам с някои техни изявления.

Първият лидер на СДС, бивш президент на България, д-р Желю Желев в интервю по повод 11 години от създаването на СДС заявява:

„...историческата дистанция дава възможност нещата да се видят в действителните им измерения... Има стремеж

да се смачка отново разделението на властите. Извърши се вулгарна приватизация, на която може напълно да се сложи знак на равенство с разграбване, на един тотален грабеж и то точно от хората във властта, и най-отвратителното, най-гнузното е, че тази сила се нарича още СДС...

За мен провалът на прехода започна с правителството на Филип Димитров... Изцяло провалът на икономическите реформи е на тогавашните и сегашните лидери на СДС. Защото, идвайки на власт през 1997 г., тези господа показаха как заедно могат много да крадат... Думата седесар ме отвращава. Защото вижте какви негодници казват «аз съм седесар». А като ги погледнеш, те са крадци. Това са хора интересни, дошли за материалния интерес. Докато старите членове на СДС бяха дошли изцяло по идеални подбуди — свобода, демокрация, пазарна икономика. С две думи — разликата е тая, че някога СДС се бореше за идеали, сега се бори за интереси“ (Вж. Ж.Желев, Отвратен съм от това СДС, в. „Труд“, 6 декември 2000 г., с. 9)

Един от учредителите на СДС и бивш председател на Координационния му съвет — д-р Петър Берон, в интервю на журналистката Весела Донова на въпроса: — „През 1989 г. така ли си представяхте България след десетина години?“, отговаря лаконично: — „откровено казано — не. Представях си, че ще има значителни трудности, обаче не предполагах, че ще изплуват такъв огромен брой мошеници“ (Вж. П. Берон, Интервю, в. „Дума“ 21 август 1998 г., брой 188, с. 9).

Един от първите привърженици на СДС — талантливият поет Недялко Йорданов, в интервю на журналистката Валерия Велева на въпроса: — „Коя недопустима граница прекрачиха управляващите“, отговаря:

„Изгубиха доверието на хората, че са честни и почтени личности. Забогатяваха от властта. Мислеха, че народът е инфантилен и лесно може да се заблуди с демагогия. И сега след очевидния разгром, пак наивно мислят, че могат да се измъкнат със смешни

оправдания... Над страната ни тегне именно прокобата на «реформата». Лично аз например като средноинтелигентен човек не мога да си изясня какво точно означава тази дума. И деветдесет и осем процента от българите също. Ако това означава унищожена икономика, разсипано селско стопанство, дезорганизирана армия, продадени на безценица предприятия, мизерна медицина, хаотично образование, бедстваща култура, никой не може да убеди народа в необходимостта от такава реформа“. (Вж. Н.Йорданов, Търсят се сини камикадзе, в. „Труд“, 27 октомври 1999 г., с. 9).

Друг създател на СДС, който не се нуждае от суперлативи, се отказва да представлява България на висок европейски писателски форум. Това е Радой Ралин. В писмо до д-р Владимир Клод Фишер, той пише:

„Тук с голямо съжаление и огорчение трябва да ви изповядам, че кризата в демокрацията у нас не намира изходи, а се затлачва в посоки на монизъм, централизъм, етатизъм и геронтофобия. Парламентът гласува авторитарни и тоталитарни закони, бюрокрацията се разраства и предизвиква непосилни данъчни облагания, гладът в буквален смисъл се масовизира, младите хора емигрират компактно, с фамилиите си в чужбина, раждаемостта е на катастрофално ниво, мафиите и поръчковите убийства правят живота тягостен и убийствен, а апатията става повсеместна и повсеидейна. Отоплението е безбожно скъпо, непосилно и за средната заплата...

А други, «нови» граждани с неизяснена биография, без никакво участие в борбата срещу тоталитаризма, с неизвестни източници на високи приходи или наследства, вече управляващи, забогатяха главоломно, водят фараонски живот, издигнаха дворци, натрупаха неимоверни имуществва.

Никога хората на изкуствата не са били в понизително състояние. Гладът ги принуждава да просят, виртуози свирят по мостове и подлези.

Днес в България няма нито един реален пенсионер!...

Днес всеки от нашите престарели труженици е лишен от законната си пенсия, като вместо нея е «обезщетен» с нищожна социална помощ, не повече от 50 марки месечно, а в съседна Македония, много по-бедна от нашата страна, пенсионерът получава не по-малко от 300 марки. Тук въпросът стои и политически, държавата от либералистична се превърна в етатична и ограбва собствените си поданици.

Затова в знак на протест към нашия парламент, аз се отказвам от поканата ви, аз сам се лишавам от участие в VI биенале на писателите от Централна Европа!...“ (Вж. Радой Ралин, Писмо до господин Владимир Клод Фишера, в. „Труд“, 8 ноември 1999 г., с. 15).

Оставям изявленията без коментар. Нека читателят добросъвестно сам да направи своите изводи.

Може ли един провокационен въпрос? Вярно ли е, че ти си подпомогнал с източници на финансиране Международната банка за търговия и развитие на братя Бонев?

Защо провокационен? По мой адрес неведнъж са тиражирани лъжи. Една от тях е: — „средствата на Международната банка за търговия и развитие е осигурил от научно-техническото разузнаване! техният братовчед (!) бившият член на Политбюро(!) Станиш Бонев“.

Под достойнството ми беше да опровергавам и сега да коментирам тези три лъжи.

Бащата на братя Бонев — Евлоги Бонев, е син на известен и заслужил миньор в Перник — Боне Митов — силен и мъдър човек. Евлоги Бонев е инженер-строител с голяма ерудиция, богато излъчване, изящна външност и заедно с това учтив и скромнен. Неговото хоби е музиката.

В началото на седемдесетте години работеше като съветник за международните организации в Комисията за икономическо и научно-техническо сътрудничество в Министерския съвет. Нашата страна го изпрати на работа в Ню Йорк — Организацията на обединените нации

(ООН). Там получи висока оценка за работата си. Беше изпратен като независим посланик на ООН за Афганистан. След това остана на работа с ранг на посланик в Програмата за развитие на ООН в Швейцария.

Един епизод: През пролетта на 1983 г. в кабинета ми като зам.-председател на Министерския съвет влезе Петър Младенов, член на Политбюро и министър на външните работи:

— Трябва да заминеш за Швейцария!

— Защо? Запитах изненадан.

— Да върнеш твоя братовчед (!) Евлоги Бонев, станал е невъзвращенец (!)

— От теб чувам това. Не вярвам. Той е честен човек и родолюбец.

Министърът с нервна крачка излезе от кабинета ми.

След няколко дни докладвах на Тодор Живков по някои въпроси. Когато завърших той ме запита:

— Какво става с твоя братовчед, ще се връща ли?

Разбрах, че министърът го е информирал и спокойно отговорих:

— Не ми е братовчед, а има съвпадение на бащините ни имена. Той е роден в Брезнишко, аз в Трънско. Бяхме съученици. Познавам го добре. Висококвалифициран и културен човек. Владее отлично 4–5 езика и си служи говоримо с още 2–3. Получи международно признание. Нима нашата страна не е заинтересувана да има компетентни българи на работа в най-престижната международна институция, каквато е Организацията на обединените нации?

През годините, когато беше обявен за невъзвращенец, Евлоги, съпругата и синовете му преживяха тежки дни. Въпреки трудностите, Пламен и Бони изучаваха чужди езици, допълниха и усъвършенстваха образованието и квалификацията си, работиха в световно известни фирми. Днес са проспериращи банкери в собствената си Родина.

Баща им и сега продължава да работи в ООН — по Програмата за развитие, в Женева.

След 1989 г. срещаше ли се с Тодор Живков?

Да, няколко пъти. Първият път се видяхме в съдебната зала където бях призован като свидетел по Дело № 1. От разстояние разменихме по един поглед и една усмивка. Нищо повече.

Един ден, когато той вече бе под домашен арест на улица „Секвоя“, позвъних по телефона и го помолих за среща. Веднага ме покани. В уточнения час, както някога, ме посрещна на входната врата с джобния си часовник в ръка. Прие ме радушно. Пихме турско кафе. Интересуваше се как съм, семейството добре ли е, какво правят бившите колеги и т.н. За политика не сме приказвали. Беше бодър и както винаги духовит. Накрая го помолих да разреши да го посещавам заедно с някои приятели. Той на драго сърце прие предложението с пожелание да бъде по-често.

До началото на 1998 г. го посещавах поне веднъж на три-четири месеца. Когато нарушавах този график и му се обаждах, той възкликваше „айде бе, къде се загуби?“ Винаги, когато го посещавах, подробно разпитваше и изслушваше придружаващите ме. Някои от тях въобще не беше виждал. С голям интерес искаше да разбере как работят бизнесмените, държавата създава ли условия за работа, как са изградени взаимоотношенията между фирмите и между тях и банките и държавните институции. Двата разговора с бизнесмена Александър Найденов му направиха отрядно впечатление. Често ме питаше: — „Кога пак ще го доведеш?“ В остроумен и шеговит тон премина и срещата с пернишкия бизнесмен Петър Белчев. Направихме си и снимки за спомен.

На една от последните ми срещи с него бяхме заедно с Григор Стоичков. Току-що бяха излезли от печат неговите „Мемоари“. И на двамата ни подари по една книга с афтограф. На моя екземпляр написа: „На Станиш Бонев, с най-добри чувства и пожелания. 23.12.1997 г. Т. Живков“. Хубав спомен нали!

Какво е твоето мнение за деноминацията на лева от август 1999 година?

Питате ме за паричната реформа, т.е. за намаляване на валутния курс на лева в сравнение с другите валути. Тогава правителството с нормативен акт замени парите, като премахна три нули. Хиляда лева станаха един лев, една марка — един лев и един долар — един лев и седемдесет стотинки. Съответно цените на едро и дребно на стоките и заплатите се намалиха хиляда пъти.

Още тогава пенсионерите, с които си пиехме сутрешното кафе, ми зададоха същия въпрос. Отговорях им, че на сегашния етап тази реформа не е целесъобразна. Само ще се похарчат пари за обмяната и

ще пострада населението. Защо? Защото след месец-два цените на всички стоки и услуги ще скочат нагоре. Населението още повече ще обеднее. Премахването на трите нули е техническа операция, без икономическо съдържание и не е важно мероприятие за оживлението на една икономика. Държави като Италия, Япония, Гърция, Белгия, Португалия, Испания и още много други развиват успешно своята икономика с много по-високи номинали и не правят деноминация.

Финансовият министър Муравей Радев неколkokратно по телевизията и радиото заяви, че реформата няма да се отрази на разходите на населението?

Това е несериозно, да не кажа неграмотно, твърдение. Опитът у нас и в чужбина доказва, че всяка парична реформа, дори и научнообоснована, в края на краищата се отразява негативно на масовия консуматор на стоки и услуги. Когато една държава няма макроикономическа стабилност, каквато е нашата, деноминацията е излишна. Мисля, че всеки български гражданин, близо година и половина след паричната реформа, сам се убеди в това, което тогава казах.

Какво е твоето отношение към решението на ВС на БСП за НАТО?

Прагматично решение, което заслужава внимание.

Проблемът не е „за“ или „против“, а за какво е нужен НАТО?

Както е известно, Северноатлантическият пакт за отбрана беше създаден през 1949 г. в началото на „студената“ война, при наличието на Съветския съюз и световната социалистическа система. Тогава НАТО имаше своята логика, своята стойност. През 1954 г. беше създаден и Варшавският договор.

Отдавна вече Съветският съюз се разруши, световната социалистическа система се разпадна, а Варшавският договор не съществува. За какво тогава продължава да съществува НАТО? От кого ще отбранява? Ако той продължава да участва във военни действия като в Персийския залив на Близкия изток или в Косово, то по-добре ще е да се нарича не „отбранителен“, а „агресивен“ пакт. Нещата тогава ще се нарекат със собствените им имена.

Не е ли време да се пристъпи към разформироване, а не към разширяване на НАТО? Не е ли по-добре средствата, които сега се

изразходват за НАТО, да се дадат за помощи на полугладното население на планетата и за опазване на околната среда?

В началото на двадесет и първия век и третото хилядолетие какво е нужно на българския народ?

Нужни са много неща. Сред тях се откроява едно изискване от изключителна важност за просперитета на нашата държава. А то е постигане на национално помирение и съгласие. Противоборството между политическите сили през последното десетилетие на изтичащия век донесе много злини на българската държава. Време е час по-скоро то да се загърби, така както направиха много други народи.

Чудесен пример за национално помирение и съгласие е испанският народ. През януари 1984 година бях в тази държава. По моя молба нашият посланик Михаил Малеев ми осигури придружител и транспорт да посетя мемориалния комплекс, известен като Долината на падналите, северно от Мадрид. Известно е, че Испания в края на тридесетте години преживя жестока шестгодишна гражданска война. Диктаторът Франко, победител в тази война, в продължение на 38 години управляваше страната. По негова заповед в скалния масив на 15–20 км от Ескориал се прокопава 300-метров тунел с храм-паметник. На това място са погребани хиляди участници в Гражданската война от двете страни на барикадата — републиканци и франкисти. В храма е саркофагът и на самия Франко. Над храма, на хълма се извисява 50-метров кръст, най-големият в Европа с надпис: „Всички те умряха за Испания“. Този комплекс се съхранява непокътнат и днес. Той е символ за единството на испанския народ, резултат на постигнатото в Манклоа консенсусно съгласие на всички политически сили и организации в името на бъдещето и добруването на испанския народ.

Нима този пример не може да се последва и от нашия народ?

Без постигане на национално помирение и съгласие България е обречена на загиване. Такъв климат е единственият шанс за оцеляването ѝ.

Ето ме в пристанището на старостта.

Доживях срещата с неизвестния двадесет и първи век и още позагадъчното трето хилядолетие на човечеството от християнското летоброене. Новата 2001-а година, столетието и хилядолетието, магията на това съвпадение, започват от първия ден на седмицата — понеделник. Надявам се, че то е предзнаменование към добро: човечеството да живее без войни, с нови открития на науката в служба на човека, с разбирателство между държавите.

Каква ли ще бъде съдбата на природата и обществото?

Ще си отида щастлив от този свят, ако още в първите години на новия век се осъществи заветната мечта: всички българи, без разлика на идеи, етнически произход и вероизповедание, възкресим легендата за Кубратовия сноп от пръчки, да се хванем ръка за ръка, заедно да изградим национално помирение и единение, да създадем духовно, материално и социално благополучие за цялото общество и за всеки негов гражданин. Ето полето за творчески принос на всеки гражданин, за използване на целия потенциал на нацията за изграждане на ново, на гражданско общество с високи общочовешки ценности в нашето отечество — Република България.

28 декември 2000 година

НЕПУБЛИКУВАНИЯТ ХАБИЛИТАЦИОНЕН НАУЧЕН ТРУД

Хабилитационният научен труд — „Развитие на планирането на народното стопанство в НР България“ е обсъден и приет в катедрата „Народностопанско планиране“ при Висшия икономически институт „Карл Маркс“ София за участие в конкурс за професор, 1988 година. Той съдържа предговор, три части в девет глави и заключение.

Когато замислих, а още повече когато писах този труд, си давах сметка, че се заех с изследване на широк кръг и многообхватни основни проблеми на обществознанието. Разчитах на натрупания теоретичен и практически близо двадесет и пет годишен опит в областта на планирането на народното стопанство.

Какви са накратко основните моменти в него?

В предговора: „крайната цел на това изследване е да се разкрие планирането на народното стопанство като непрекъснат процес на творческо търсене, намиране и реализиране на нови подходи и научнообосновани решения, адекватни на стратегическите цели и на тактическите задачи, които си поставя обществото при конкретните исторически условия, типични за всяко стъпало на общественото развитие“.

Развитието на обществото от низши към по-висши форми, от прости към все по-сложни процеси и явления е характерно за всички обществено-икономически формации, в т.ч. и за социалистическото общество. И това общество, както пише Енгелс, „не е нещо веднъж завинаги установено, а трябва да се схваща, както и всички други строеве, като намиращо се в процес на непрестанно изменение и преобразование“ (Маркс, К., Фр.Енгелс, Съч.т. 37, с. 380, Вж.: Писмо на Фридрих Енгелс до Ото фон Бьоник от 21 август 1890 г.). Тази фундаментална постановка налага планирането на народното стопанство непрекъснато да се развива и обогатява, да се повишава неговото научно равнище, като се привежда в съответствие с изискванията на механизма на действие на системата от обективни

закони на общественото развитие при сложната и противоречива действителност, при цялата съвкупност от конкретни международни и вътрешни реалности на страната. Решаването на тази задача предполага то да се превърне в действен, гъвкав и ефикасен основен лост за самоуправлението на обществото за координиране и регулиране, за ориентиране инициативата на производителите на материални блага и създателите на духовни ценности в руслото на определена стратегия на развитие. Важното е да се търсят, намират и реализират нови нетрадиционни решения, присъщи на по-високото стъпало на диалектиката на производителните сили и производствените отношения, които да тласкат напред и нагоре тяхното ускорено развитие.

В част първа се разглеждат теоретико-методологическите основи на планирането на народното стопанство в НР България. Това заглавие е традиционно, за времето си, във всеки дисертационен и хабилитационен научен труд.

В хабилитационния труд се дава нова трактовка, нова интерпретация за същността и характера на законите на развитието на обществото като система. *В глава първа* се разглеждат не само икономическите закони като система, а и свързаните с тях закони на технологията, на социологическите и на духовните процеси и явления. Всички тези закони са съставни елементи на системата от закони на общественото развитие.

Всеки начин на производство с присъщите му обществени отношения има свой специфичен начин на действие на законите на общественото развитие. При социалистическия начин на производство това е *планомерността*. Тя отговаря на въпроса: как и по какъв начин протичат процесите и явленията, целокупният живот на обществото. Планомерността е свойство на съвместната трудова дейност на асоциираните производители, на техния духовен живот. Планомерността е *всеобщ начин на действие на законите на развитието на колективното производство*. Тя не е статична, не е завинаги дадена, а е динамична категория, така както е динамичен и самият обществен живот, самата действителност. Тази важна теоретична постановка има не само голямо методологично, но и практическо значение за планирането на народното стопанство.

Планомерността и планирането не са тъждествени понятия, както мнозина икономисти смятат. Планомерността е обективен процес на функциониране на законите за развитието на обществото, *а планирането е субективна дейност на хората*. Ако планомерността като начин на действие отговаря на въпроса: как, по какъв начин протичат процесите и явленията в обществения живот, то планирането като механизъм на използване начина на действие отговаря на въпроса: какви са конкретните методи и подходи, средства и форми на организация на практическата дейност на обществото.

Планирането на народното стопанство е резултат на диалектичното единство между обективното и субективното. След като се разглеждат различните схващания за същността на планирането на народното стопанство в съветската и българската икономическа литература, се стига до извода, че то обхваща всички процеси и явления, които протичат в обществото и неговото превръщане в цялостна система. Затова то придобива комплексен характер. Във всеки обществен организъм протичат безкрайно много икономически, социални и духовни процеси и явления. Ако в първите години планирането е ориентирано главно към стопанските процеси и явления, то с развитието на обществото, с натрупването на опит в плановата работа постепенно се разширяват границите и хоризонта на обхвата на съзнателното, предварителното определяне и поддържане на обективно необходимата пропорционалност и балансираност както на икономическите, така и на социалните и на духовните процеси и явления. Плановата работа става все по-комплексна и всеобхватна. Неин предмет стават всички въпроси, свързани с живота на човека. За осъществяването на тази своя функция планирането на народното стопанство следва да осигурява оптимално развитие на цялото общество и на неговите съставни части: производствена и извънпроизводствена сфера, междуотраслова и вътрешноотраслова структура, териториално разполагане на производителните сили, постепенно изравняване начина на живот на селото с града, преодоляване на различията между физически и умствен труд и в условията на тяхното прилагане. Следователно планирането на народното стопанство е онзи феномен, посредством който субективният фактор осъществява движението на обществото от низша към по-висша форма на развитие, непрекъснато усъвършенства

начина на живот на хората, придава практическа стойност на поставените цели и задачи.

В глава втора се анализира създаването на методология на планирането на народното стопанство Като всяка друга наука и планирането има своя методология, която отчита особеностите на нейния предмет. В най-общ смисъл, методологията е съвкупност от принципи, начини и похвати, с помощта на които се изучава обективната действителност и се оказва въздействие за нейното възходящо развитие. Нейното главно съдържание са методологическите принципи, същността и формите на проява на обективните закони, както и на процесите и явления в обществения живот в тяхното единство и противоречие. Принципите и методите са тясно свързани помежду си. С помощта на методите се реализират принципите. Без отразяване на принципите методите губят своя научен характер и практическа стойност. Иначе казано: методологията „привежда“ теорията на „езика“ на плановата работа. Методологията на планирането се конкретизира в така наречената планова методика. Методиката обхваща правила за работа по съставяне на различните документи на планирането. Тя се основава на методологията, изхожда от нея, дава и „живот“ в плановата работа. Методологията без методика губи своята значимост. И обратно. Методиката е невъзможна без своята научна основа — методологията. Както методологията, така и методиката се развиват и усъвършенстват с развитието на планирането на народното стопанство като теория и като практика. Методологията е едновременно и предпоставка за научно планиране на народното стопанство и резултат от него. Такава е диалектичката връзка между методология, методика и практика.

По-нататък аргументирано се анализират методологичните принципи на планирането. И тримата рецензенти на хабилитационния труд: чл. кор. проф. Весели Никифоров, проф. д-р Кирил Гатев и доц. д-р Найден Найденов, дават висока оценка на интерпретацията на тези принципи. Висока оценка дават на тезата на принципа на демократическия централизъм при планирането. За отличие от често срещаното схващане в икономическата литература за противопоставянето на демократизма на централизма, в научния труд се доказва тезата за единство на централизма и демократизма и че демократизмът не значи децентрализъм и анархия в производството.

Нови обосновани идеи и предложения се правят за усъвършенстване на материалните, стойностните и трудовите баланси, с оглед да се поддържа оптимално равновесие между ресурси и потребности, за прилагане на системния, програмно-целевия и мултипликационния подход, на метода на итерациите, метода на диалога, на продукто-структурния и технологичния анализ, на икономико-математическите методи и други.

Накрая на част първа се анализира възникването и развитието на планирането като теория и практика, като наука в Народна република България.

Част втора е посветена на историческия опит на планирането на народното стопанство в България. На него са посветени четири глави (от четвърта до осма включително). За първи път в световната икономическа литература се прави задълбочен научен анализ на историческия опит в областта на планирането на народното стопанство. Това не е хронологично описание на събитията в плановата дейност у нас от нейното начало до края на осемдесетте години, не е история на планирането. Това е *синтез на историческия опит, натрупан в продължение на десетилетия, и извеждане на обобщени, синтезирани поуки за решаването на съвременните проблеми на развитието на обществото.* Направено е, както пише в рецензията си чл.кор.проф. В. Никифоров, „задълбочено монографично изследване в теоретичен план... Основната идея на автора е, като използва собствените си научни изследвания, опита от практическата си работа в областта на планирането и като изхожда от напълно решените проблеми на нашето социално-икономическо развитие да направи опит да осмисли извървения път в планирането откъм проверката на същността и основните теоретико-методологически положения на планирането и на тази основа да изведе и предложи решения на редица от стоящите сега проблеми в тази област. Както се вижда това е един мащабен и амбициозен подход“.

Новите обществено-икономически условия изискват нови, научнообосновани решения при планирането на народното стопанство. Тези решения бяха в центъра на вниманието през шестдесетте години. На тях е посветена и *глава шеста* на хабилитационния труд.

Първият проблем, който се анализира, е за *дългосрочните планове*. Той е кардинален проблем на теорията и практиката на

планиране на народното стопанство. Същността му се състои в качествено обогатяване на планирането, формирането на система от различни видове планове, в осигуряването на оптимална координация на процесите и явленията, протичащи в обществения живот, за възможно най-дълъг период от време напред.

Първият дългосрочен план в България носи наименованието „Генерален план за развитието на народното стопанство за периода 1961–1980 г.“

Какви са практическата необходимост и предназначението на дългосрочния план?

Първо. Да се дадат отправните положения за по-нататъшно още по-разгърнато изграждане на материално-техническата база в съответствие с изискванията на системата от обективни закони на развитието на обществото при конкретните условия на всеки етап на бъдещото развитие на страната.

Второ. Да се създадат още по-добри предпоставки и условия за повсеместна интензификация на народното стопанство върху основата на бързо внедряване на най-новите, съвременните постижения на научно-техническата революция и преди всичко на нейната сърцевина — качествено новите технологии.

Трето. Да се определи ясна стратегия за реструктуриране на икономиката и на отделни производства, за усъвършенстване на междуетрасловата структура чрез приоритетно развитие на прогресивните производства и дейности с най-висок социално-икономически ефект за обществото.

Четвърто. Да се осигури правилно териториално разполагане на производителните сили и издигане на социално-икономическото равнище на отделни райони и селищни системи.

Пето. Да се създадат предпоставки за по-активно участие на страната в международното разделение на труда.

Шесто. Да се издигне на по-високо равнище плановото начало в управлението на общественно-икономическия живот.

Седмо. Да се съчетаят по-добре стратегическите цели и задачи с тактическите подходи и средства за тяхното осъществяване в живота.

Интервалът, за който се изработва дългосрочният план, е в зависимост от времето, през което могат да се решат крупни социално-икономически и научно-технически проблеми, т.е. максимално

възможния период за координация на процесите и явленията, протичащи в обществения живот. Теорията и практиката на планирането са показали, че този период е 15–20 години. След двадесет годишния план у нас се приемат 15-годишни Основни насоки за развитието на страната.

Възниква въпросът: остава ли дългосрочният план неизменен за целия период? Разбира се не. Необходимо е след изтичане на определен период от време, примерно пет години, дългосрочният план да се актуализира, като се отчетат непредвидени първоначално обективни външни и вътрешни фактори и се допълни с нова разработка за пет години, следващи приетия дългосрочен план. Принципът за непрекъснатост на планирането и при дългосрочното планиране намира своята пълна реализация.

Следващ проблем, който се анализира, е за обогатяване съдържанието на плановете и *превръщане на петгодишния план в основна форма на планиране.*

За първи път в теорията и практиката на планиране на народното стопанство в световната социалистическа система у нас в България се роди идеята да се съставя *план за икономическото и социалното развитие.* Изработването на държавен народностопански план, както и плановете на стопанските единици, обхваща процесите и явленията, протичащи във възпроизводствения процес и частично в другите сфери, главно изграждането на тяхната материална база. Такъв подход бе типичен за началния период на планиране. Когато е налице по-зрял период на планова работа плановете следва да обхващат не само материалните, но и социалните и духовните потребности на хората, а плановете да се превърнат в социално-икономически. Следователно планът следва да се разглежда като комплекс от икономически, социални и духовни цели и задачи, свързани с живота на човека, които предстои да се решават според ресурсите на страната през даден планов период от време напред.

Кое налага петгодишният план, с разпределение по години, да се превърне в основна форма за планово ръководство на народното стопанство и в центъра и по места?

Първо. Петгодишният план създава необходимите възможности да се отразят изискванията на механизма на действие на единната система от обективни закони на развитието на обществото. Това

действие се проявява като тенденция за продължителен период от време. То не може да се прояви за година-две. Практиката на плановата работа убедително потвърди това.

Второ. С петгодишния план може най-добре да се предвидят резултатите на научно-техническата революция. Процесът „изследване-производство-потребление“ протича за няколко години. Онова, което днес се „ражда“ в научно-изследователските институти и лаборатории, се реализира в производството след две-три и повече години. Практиката показва, че развитите в индустриално отношение държави в света в условията на бурно протичаща научно-техническа революция обновяват голяма част от своята продукция за период от 3–4 години. Плодовете на тази революция могат и трябва да намерят най-пълна реализация в петгодишния план.

Трето. Необходимостта от превръщане на петгодишния план в основна форма за планово ръководство се определя и от самия възпроизводствен процес. Както е известно, той протича непрекъснато и надхвърля рамките на календарната година (1 януари — 31 декември). Много финални изделия имат дълъг производствен цикъл от лабораторните изследвания и подготовката за производството, до тяхната реализация. Развитието на машиностроенето не може да се ръководи само с текущи планове, не може с годишния план да се обхване проектирането, конструирането и масовото усвояване на много нови изделия и тяхното осигуряване с необходимите материали и окомплектовка. За това са нужни няколко години. Инвестиционният процес, особено при изграждането на уникални обекти, също протича за няколко години. В селското стопанство календарната година не съвпада с биологическия възпроизводствен процес. Есенната кампания започва преди уточняване на плана за следващата календарна година. По-голямата част от капиталните вложения в народното стопанство, използвани през даден планов период, служат за задоволяване на потребности през следващия период. Кадрите, които се подготвят за различните отрасли и дейности днес, намират реализация в последващи петгодишни периоди и така нататък.

Четвърто. Петгодишният план е средство за най-активно включване на нашата страна в международното разделение на труда. Основна форма на координация на националните планове между страните-членки на СИВ са петгодишните планове.

Пето. Петгодишните, а не годишните планове, са онзи инструмент, с помощта на който системно, предварително се определят ресурсите на страната за все по-пълно задоволяване непрекъснато нарастващите материални, социални и духовни потребности на всеки член на обществото. С петгодишния план се осъществява социалната и културната политика на държавата. В тях милионите производители виждат ясно в името на какво влагат своя труд.

Текущите (годишните) планове са оперативни планове и са предназначени да гарантират изпълнението на петгодишния план. В зависимост от настъпили непредвидени условия с петгодишния план като: природни бедствия, изменения на международния пазар, недостиг на вносни ресурси или резерви, съществени изменения на цени на суровини, материали, окомплектовка и други могат да се внесат уточнения в годишното разпределение на петгодишния план.

Следващият разглеждан проблем е за *прогнозата и прогнозирането*. Планирането на народното стопанство като наука за перспективното развитие на обществения живот се нуждае от значителна по обхват и надеждна по съдържание информация за минал период и сегашното състояние и особено за бъдещото протичане на многообразните и сложни процеси, явления и събития в обществото и природата. Главен източник за такава информация са прогнозите.

Необходимостта да се „узнае“ бъдещото се корени в самата природа на човешкото познание, в съзнателния характер на неговата трудова дейност. Човечеството е предвиждало и предвижда исторически събития, лунни и слънчеви затъмнения, характера на времето, броя на населението, овладяването на Космоса и т.н. Човекът трябва непрекъснато да взема решения. Всеки негов трудов акт предполага предварително изграден мисловен план за целта на поведението му, за подбиране на начините и средствата за произвеждане на една или друга продукция. Съставянето на такъв план изисква сведения и познания, най-общо казано — информация. За миналото и сегашното състояние на процесите и явленията събирането на информация не е особено трудно. Тя е налице и трябва само да се организира нейното събиране и систематизиране. По-трудно се решава въпросът за набиране на информация за бъдещето, тъй като събитието още не е настъпило. А такава информация все повече и повече се

превръща в условие, без което не могат да се вземат правилни решения. С колкото повече информация за бъдещето се разполага, толкова при други равни условия, по-компетентно може да се управлява общественият живот на планова основа. Проблемът е как да се осигури такава информация? Изходът е в това: тя да се създаде, да се пресъздаде образът на бъдещото развитие на даден процес или явление и от образ-модела да се извлече „необходимата“ информация. Тя става заместител на истинската информация. Следователно, прогнозата е обективно необходим елемент за вземане на решения при планиране на една или друга човешка дейност или на обществото като цяло.

Прогнозата е форма на творческо мислене. По същество тя е познавателен образ на реално възможно състояние на процеси, явления и събития в бъдещето. Прогнозата е възможна единствено върху основата на достатъчно количество вярна информация — за миналото, за сегашното и за бъдещото развитие на науката, природата и обществото не само у нас, но и в чужбина. Нейната научност и практическо значение се определят не само от богатството на разполаганата информация, но и от ефикасността на анализа и методите на прогнозиране и моделиране. По такъв начин прогнозата изпъква като научно обосновано предвиждане за бъдещото развитие на интересуващи ни процеси, явления и събития, които в момента не се поддават на координация, с оглед да се получи информация, необходима при вземане на оптимални решения в хода на изработване на перспективните планове. Когато един процес или явление се поддава на координация, той е предмет на плана и не е необходимо за него изработването на прогноза. Прогнозирането е дейността по съставянето на прогнозите като начален стадий — подсистема на планирането на народното стопанство.

За първи път в България, в края на шестдесетте години се пристъпи към изработване на различни видове прогнози като изходно начало за цялата планова дейност. Прогнозирането се разви в следните по-главни направления:

Първо — да се изработват не само научно-технически, но и други прогнози — социално-икономически, демографски и т.н. С други думи, съставянето на единния план да се осъществява върху основата на система от прогнози;

Второ — дейността по прогнозирането да се превърне в организирано държавно дело, ръководено от най-висшите държавни органи в страната. При изработването на прогнозите да се използват кадрите от научно-изследователски институти и организации;

Трето — при изработване на прогнозите да се вземат предвид постиженията на научно-техническата революция в света, като се провежда линия на сближаване и интеграция на националната икономика с икономиката на другите страни;

Четвърто — да се подобри научната разработка на методите на прогнозирането и свързването на дейността по прогнозирането с тази на моделирането. Прогнозите да се съставят с помощта на съвременни икономико-математически методи, като се използва електронно-изчислителна техника.

За да се организира и приложи всичко това в практиката на планирането на народното стопанство, се изработи и утвърди от Правителството първата у нас Наредба за прогнозирането (18 февруари, 1970 г.). Постави се началото на качествено нов етап на плановата дейност. Започна съставянето на система от научно-технически, социално-икономически, демографски и други прогнози.

Глава седма е посветена на *по-нататъшно развитие и обогатяване съдържанието на методологията и методиката на планиране на народното стопанство през периода 1971–1985 г.* Централно място сред тях заемат *програмно-целевият метод, мултипликационният подход и новият икономически подход и неговия механизъм* приемането като изходен момент на планирането повишаването на жизненото равнище на народа. Главното, типичното за посочените методи и подходи е определянето на крайните резултати от народностопанска гледна точка.

В какво се заключават най-общата характеристика и практическото значение на посочените подходи и методи?

Предварителното съзнателно определяне на целите на общественото развитие е един от кардиналните проблеми на човешката дейност. В обществения живот под цел се разбира идеален мисловно получен резултат, за постигането на който са насочени действията на обществото, колектива и личността, диктувани от техните вътрешни мотиви, подбуди и убеждения в съответствие с обективните закони на общественото развитие и с реалните

възможности на страната и на самия субект. Иначе казано, целите на общественото развитие като мисловен поглед в бъдещето, изразявайки активната страна на човешкото съзнание, насочват и регулират действията, пронизват практиката като вътрешен закон, на който субектът подчинява своята воля и поведение. Чрез тях човешката дейност се насочва към възникване на нови, по-висши потребности, които съдействат за ускоряване на общественото развитие само в пряко взаимодействие с определени ресурси, необходими за практическото им реализиране.

Търсенето на нови, на научни методи и подходи на планиране на народното стопанство налага да се изработи *система от цели на развитието на обществото*. Тази система е абсолютно необходим елемент на планирането, негова подсистема. Средство, инструмент за изработване на система от цели на общественото развитие за определен период от време е програмно-целевият метод. Неговото прилагане при планирането изисква, върху основата на обстойно изследване на закономерностите и тенденциите на общественото развитие, на комплексното задоволяване на непрекъснато нарастващите многостранни потребности на хората и на възходящото развитие на личността, да се формулират и научно обосноват глобалните национални цели и се изгради стройна система от цели на развитието за предварително определения планов период от време (за 5, 10 или 15 години като се уточни тяхната вътрешна връзка и взаимна обусловеност на различните равнища на управление на народното стопанство.

При построяването на системата от цели особено важно е да се даде дезагрегация на целите, подцелите и задачите, да се установи тяхната йерархия, отговаряща на определени условия, като: подчиненост — целите на по-долните етажи на управление са подчинени и произтичат от тези на по-горните; съпоставимост — да се обхване цялата гама от процеси и явления, протичащи в обществото като социални, икономически, научно-технически, екологически, интеграционни, отбранителни и т.н.; определеност — степен на постигане, изразена в количествени мерни единици или качествени характеристики. И което има решаващо значение: целите и подцелите да бъдат осигурени с необходимите ресурси. Ако не се осигури

непосредствена връзка между цели и ресурси, не е възможно да се търси народностопански оптимум и мултипликационен ефект.

Практическата стойност от използване на *програмно-целевия метод* се заключава в следното:

— реално да се определи глобалната (главната) политико-икономическа цел на развитието, на системата от национални, отраслови, териториални, производствени и други цели, подцели и задачи върху основата на обективна оценка на потребности и ресурси за тяхното постигане през съответния планов период напред;

— пълно обхващане на всички дейности, свързани с постигане на главната цел, и определяне на пътищата и средствата за разрешаване на икономическите, културните и социалните проблеми в тяхното единство и взаимна връзка;

— решаването на всеки крупен проблем с национално значение да се разглежда като част от цялото, от общото развитие на обществото и на човешкия прогрес, от една страна, и, от друга, като взаимно свързан със системата като цяло;

— при съставянето на плановете да се осигурява решаване на комплекс от задачи, от различни рангове, от производствената и извънпроизводствената сфера, от всички сфери на обществения живот, независимо от тяхната ведомствена подчиненост.

Предимствата на програмно-целевия метод се допълват и от това че той „вгражда“ в себе си всичко положително, което притежават и другите специфични методи, използвани при планирането, като: балансовия, нормативния, сравнителния, аналитичния, итеративния и др., в това число и икономико-математическите методи. Плановата работа доказва, че не бива да се абсолютизира един или друг метод, колкото и положителни страни да има той. Всички специфични методи за планиране трябва да се използват диалектически, тогава се създават условия за повишаване научното равнище на планирането на народното стопанство.

Програмно-целевият метод изисква, като логическо продължение на системата от цели на общественото развитие, да се съставят *целови комплексни програми*. Те се съставят за конкретна реализация на определените национални, междуотраслови, отраслови и регионални цели и тяхното ресурсно осигуряване.

С изработването на системата от цели на общественото развитие и на целевите комплексни програми се допълва „пакетът“ от документи на планирането. Разгледани в тяхната логическа последователност, те са следните: цели на общественото развитие; прогнози; целеви комплексни програми; концепции; основни насоки (директиви или тезиси) и перспективни планове.

Всички тези документи имат един и същи обект, една и съща научна методология, едни и същи задачи, т.е. те са взаимно свързани и обусловени помежду си. Чрез тях субективният фактор обхваща всички обществени процеси и явления, всички страни на многообразния и сложен, динамичен и противоречив народностопански организъм на всеки етап от неговото развитие и осигурява съзнателно, предварително хармонично равновесие в бъдещето в интерес на производителите на материални блага и създателите на духовни ценности. В това е тяхното единство. Това ги прави съставни части, подсистеми на системата на планирането. Наред с единството, между отделните документи на планирането има и различия, рефлектиращи в техния обхват и съдържание, методи на съставяне и организация на реализиране в практиката на плановете управление. Това е така, защото те разглеждат обекта на планиране от различни ъгли и аспекти, отчитат и дават възможни вариантни бъдещи изменения на процесите и явленията и практически решения за тяхното направляване и осъществяване. Именно дълбокият динамичен, а не статичен, подход към отразяване на действителността във вечния процес на нейното движение, възникване на противоречия и тяхното разрешаване прави отделните документи на планирането в негови подсистеми, без които е немислимо научнообосновано управление на народностопанския комплекс. Изграждането и утвърждаването на планирането като система, с нейните типични подсистеми е принципно ново явление в икономическата наука и в обществената практика.

Реализирането на социално-икономическата политика на държавата налага при решаването на всеки проблем да се подхожда не само от гледна точка на отделната производствено-стопанска единица или ведомство, а от гледна точка на цялото народно стопанство. Това означава икономиката да се разглежда като единен организъм, като едно цяло. Този подход е наречен *мултипликационен подход* а ефектът,

който се получава при неговото прилагане — мултипликационен ефект.

При мултипликационния подход става дума за умножаване на резултата, на ефекта, който се получава при внедряване в практиката на едно или друго планово решение. Той дава възможност ефектът, получен в едно звено на икономиката (предприятие, обединени, производство, дейност и т.н.), да се умножи многократно в рамките на цялото народно стопанство. Характерните черти на мултипликационния ефект са:

— той е постоянно нарастващ, умножаващ се. Това ще рече: дадено планово решение, нова технология, ново изделие, приложени в едно звено на икономиката, да предизвикват ефект във взаимно свързаните производства и дейности по цялата верига на възпроизводствения процес;

— той е по-голям от аритметичния сбор на локалния ефект, получен в отделните звена, където са приложени самите нововъдения (иновации);

— той е интегрален, което означава, че е съвкупност от локалните ефекти, които могат да се изчисля количествено, плюс ефекта, който не може да се изчисли по този начин.

Прилагането на мултипликационния подход при планирането на народното стопанство осигурява възможност за:

— синхронност и пропорционалност в развитието на производствените мощности върху основата на специализация и концентрация, провеждани в мащабите на цялото народно стопанство;

— определяне стратегическите направления на производство, на главните, решаващите звена на икономиката от гледна точка на националните цели и да се насочат ресурсите на страната с оглед да се осигури комплексно решаване на националните проблеми;

— специализация и концентрация на производството на основата на най-широка типизация, унификация и стандартизация, което позволява да се проявява максимална гъвкавост и маневреност при задоволяване на непрекъснато нарастващите и изменящите се потребности на населението, на производството и на международния пазар;

— най-ефективно, при най-малки разходи на материални, финансови и трудови ресурси за производство на единица изделие, да

се произвежда повече, по разнообразна и качествена продукция, задоволяваща нарастващите естетически, вкусови и модни потребности на хората;

— разширяване и задълбочаване на равностойното и все по-активно участие на страната в международното разделение на труда.

Логиката на прилагането на мултипликационния подход изисква да се организира по нов начин производството на крайни изделия, да се групират производството и дейностите по ешалони (вериги от специализирани стопански единици) според тяхното място във възпроизводствения процес.

В хабилитационния труд обстойно се обосновава прилагането на този подход в системата на машиностроенето. В този отрасъл могат да се оформят три ешалона специализирани предприятия. Единият — специализирани заводи за производство на леярски изделия, изковки и скрепителни материали за нуждите на отрасъла и на цялото народно стопанство. Другият — специализирани заводи за производство на машинни детайли, възли и агрегати. Третият — специализирани монтажни заводи, в които да се извършват монтажът на получените от първия — тилов и втория ешалон възли и агрегати и допълнителни обработки (настройки, проверки, опаковки, придаване естетичен външен вид) на крайните изделия.

Мултипликационният подход може успешно да се приложи и в териториален (хоризонтален) разрез, чрез съчетаване на териториалната специализация и концентрация с предметно-технологичната специализация и концентрация. Той е приложим и в областта на науката и научното обслужване, т.е. във всички области на обществения живот.

На четвърто място е разгледан *новият икономически подход и неговия механизъм на действие*. Той е разработен и приложен в плановата практика в края на седемдесетте и първите една-две години на осемдесетте години. След като се разглеждат различните схващания за същността и съдържанието на този подход, изложени в икономическата литература по това време, се изяснява неговата социално-икономическа същност. Тя се заключава в:

Първо. Той е цялостна система от икономически средства, методи за въздействие и регулиране и форми на организация,

обхващаща комплексно и планирането, и производството, и разпределението, и управлението.

Второ. Той е приложим във всички сфери на обществения живот.

Трето. Той обхваща комплексно: нова технология на планирането; усъвършенстване организацията на труда; нов начин на свързване на производството с пазара, вътрешен и външен; нов механизъм на стопанисване с неговата сърцевина стопанската сметка и пълната самоиздръжка на всички звена на материалната и на извънматериалната сфера.

За да се приложи този подход в практиката на планирането на народното стопанство, се изработи адекватен нов икономически механизъм. Неговите основни принципи и изисквания са:

— последователно прилагане на стопанската сметка и пълно самоиздържане на всяка стопанска единица;

— гъвкаво използване на икономическите лостове: цена, печалба, кредит, лихва, данъци, мита, такси, договори, валута и други;

— разгръщане на демократизма при планирането и плановото управление, още по-добро съчетаване на централизма с децентрализма;

— резултативност и остатъчност на фонд „Работна заплата“, който се разпределя между членовете на колектива според количеството и качеството на вложения от тях труд.

Изброените принципи и изисквания на икономическия механизъм дават основание и той да се характеризира като нов, различен от досега прилагания в практиката. По своята същност той е конкретизация, т.е. конкретен управленски инструментариум, изграден на правна основа, за реализиране на всички съставни части на новия икономически подход. За да се получи желаният ефект, той също трябва да се прилага комплексно. Следователно, новият икономически подход е по-всеобхватен от новия икономически механизъм.

Вторият параграф на глава седма е посветен на *повишаване жизненото равнище на населението* като изходен момент на планирането на народното стопанство.

В литературните източници има десетки определения на категорията *жизнено равнище*. В хабилитационния труд се дава следното определение: „жизненото равнище е сложна социално-

икономическа категория, която в най-общ вид изразява развитието на материалните, духовните и други потребности на хората и определена степен на тяхното комплексно задоволяване в съответствие както с научнообоснованите норми и рационални нормативи за хранене и дълготрайна употреба, така и с нарастващото многостранно развитие на личността“.

Това определение на жизненото равнище съдържа няколко момента: единият е, че то изразява развитието и динамиката на многостранните потребности на хората; другият — че то се характеризира с определена степен на комплексно задоволяване на тези потребности; третият — дава се мярката за задоволяване на материалните и други потребности, които са количествено измерими. Тази мярка са научно обоснованите норми и рационални нормативи. И четвъртият — духовните и други потребности, които не могат количествено да се измерят, да бъдат в съответствие с нарастващото многостранно развитие на личността.

Развитието на обществените производителни сили създава материални предпоставки, образува „реалната база на една по-висока обществена форма, чийто основен принцип е пълното и свободно развитие на всеки индивид“ (Маркс, Енгелс, Съч., т. 23, с. 600). Огромни материални предпоставки за осигуряване на непрекъснато повишаване благосъстоянието и на всестранното развитие на всички членове на обществото се създават още при капитализма, особено при неговия висш стадий — империализма. Но тези предпоставки могат да се използват пълноценно едва при новия обществен строй. В една изостанала в индустриално отношение страна, каквато бе България чрез четиридесетте години на двадесети век, главна задача в областта на жизненото равнище бе премахване на експлоатацията на човек от човека, осигуряване заетост на трудоспособното население и изграждане необходимата материална база за образование, здравеопазване, култура, отдих и т.н. е както и количественото задоволяване на елементарните материални потребности на хората. С изграждането на солидна за мащабите на страната материално-техническа база, каквато в България е налице в началото на седемдесетте години, се поставя проблема за развитие и задоволяване не само по количество, но и по качество на многостранните потребности и на нови по-висши потребности. Качествено новите

изменения в социално-икономическото и културното развитие на страната постави качествено нови задачи пред планирането на жизненото равнище на населението. От функция на производството, жизненото равнище се превръща в изходен пункт, основна цел на планирането на народното стопанство, а производството се превръща в негова функция.

Решаването на сложния комплекс от проблеми, свързани с живота на всички членове на обществото, налага да се изработи и приеме *Национална програма за повишаване жизненото равнище на народа*. За първи път в плановата практика у нас такава програма се прие в края на 1972 г.

Кои са главните характеристики на тази национална програма?

Първо. Националната програма имаше ясна целенасоченост. В нея има формулирана главна цел: постигане на определена степен на задоволяване на материалните, социалните и културните потребности на народа. Тази главна цел дава облика и характера на програмата. Нейното осъществяване изисква постигане на определени национални цели, декомпозирани в подцели и задачи от различна степен на конкретност. Националните цели обхващат:

- повишаване реалните доходи на човек от населението;
- задоволяване платежоспособното търсене на населението с необходимите по количество и качество стоки и услуги;
- осигуряване на населението с жилищна площ;
- задоволяване на духовните потребности на населението;
- създаване нови, съвременни условия на работа и живот на хората;
- грижа за жената, децата и старите хора;
- развитие и задоволяване на потребностите от жизнена среда и други.

Ако се проследят, например, подцелите за повишаване реалните доходи на населението, ще се види, че става дума за: увеличаване на работната заплата на всеки трудещ се според количеството и качеството на вложения труд; сближаване равнището на доходите на работниците и на селскостопанските труженици; съотношение между реални доходи и цени на дребно; данъчни плащания от населението; развитие и използване на обществените фондове за потребление и т.н. Аналогичен е въпросът с декомпозирането на другите цели, подцели и

на тях в конкретни задачи. От това следва, че при съставянето на Националната програма е приложен програмно-целевият метод.

Второ. В националната програма за първи път се поставя и решава въпросът за критерия, за мярката на жизненото равнище. В нея е посочено: мярка за равнището на живота на трудещите се трябва да бъдат научнообоснованите норми за хранене на човека, рационалните норми за задоволяване на техните нужди от жилища, облекло и обувки, на културните им и духовни потребности. Както се вижда, премахва се критерият за оценка на жизненото равнище в сравнение с миналото, когато народът има ниско жизнено равнище. Не е възприет и критерият за сравняване с други народи, защото жизненото равнище на народа и по-конкретно неговият начин на хранене и бит имат исторически особености и традиции. Напълно правилно се възприема нов научнообоснован критерий. Следователно друга характерна черта на програмата е нейната научност.

Трета характерна черта на националната програма е нейната комплексност. В нея не се разглежда един или друг проблем, един или друг елемент на жизненото равнище, а всички страни, свързани с живота на хората. При това проблемите се разглеждат и решават в тяхната комплексност и взаимна обвързаност. Комплексният подход към изучаването, планирането, програмирането и решаването на намерените социални въпроси и задачи, от които зависи степента на повишаване на жизненото равнище на народа, е типичен за програмата. Нещо повече, програмата е балансово обвързана с необходимите материални, трудови, финансови и валутни ресурси.

Четвърто, За първи път в националната програма се определя икономическата и социалната ефективност от постигане на предвидените цели, подцели и задачи.

Пето. Националната програма съдържа комплекс от задачи за нарастване платежоспособността на населението и неговото осигуряване с необходимите стоки и услуги. Оптимизирана е пропорцията „парични доходи на населението — стокови фондове и услуги“.

Шесто. В националната програма се поставя задачата за комплексното развитие на системата за обществено обслужване. Целта е да се изгради единна система на търговско, комунално и битово обслужване, транспортни и съобщителни услуги, здравно обслужване,

физическа култура и спорт, просвета и образование, култура и изкуство и административно обслужване.

Седмо. В националната програма са предвидени мероприятия за създаване още по-добри условия за опазване и възпроизводство на жизнената среда. Тя се разглежда като комплекс от условия за труд — селищна мрежа, социална, домашна и природна среда. За първи път у нас жизнената среда бе самостоятелен раздел на единния план.

И на *осмо място*, но не по значение, е изработена програма за решаване на жилищния проблем. Поставена е задача да се премине към частично и пълно обзавеждане на новостроящите се жилища.

Иска ми се да посоча един от резултатите от изпълнението на националната програма в края на 1985 г. — потреблението на основни хранителни и нехранителни стоки на човек от населението и на 100 семейства. Защото тези показатели имат актуално значение и в днешно време.

Потребление на основни хранителни и нехранителни стоки

№	Показатели	Мярка	Научна норма	Години				
				1939	1952	1970	1980	1985
I.	На човек от населението							
1.	Месо и месни произведения	кг	88	8,7	21,3	41,4	61,2	72,5
2.	Риба и рибни консерви	кг	13	—	—	5,5	6,9	8,5
3.	Фасул	кг	4,5	—	4,7	4,2	3,9	3,0
4.	Мляко и млечни произведения	л	260	—	80,2	116,6	169,4	192,7
5.	Яйца	Бр.	265	—	68	122	204	256
6.	Захар и захарни изделия	кг	32	4,9	6,3	32,9	34,5	35,1

7.	Зеленчуци	кг	180	—	79,6	88,9	93,8	102,8
8.	Плодове, вкл. грозде, дини и пъпеши	кг	200	—	91,8	148,2	105,8	105,6
9.	Памучни тъкани	кв.м	36	5,4	8,6	22,2	25,9	26,9
10.	Вълнени тъкани	кв.м	7	0,1	1,7	3,8	4,6	4,8
11.	Обувки	чф	4	0,4	0,3	1,7	2,0	2,3
II.	На семейства	100						
1.	Телевизори	бр	105	—	—	42	75	93
2.	Хладилници	бр	100	—	—	29	76	94
3.	Електрически перални	бр	70	—	—	50	71	89
4.	Леки коли	бр	40	—	—	6	29	37

Налице е тенденция на качествени изменения в структурата на потреблението, като постепенно намалява относителният дял на хранителните стоки, чувствително се увеличават абсолютният и относителният дял на нехранителните стоки и услуги. Независимо, че в общото потребление хранителните продукти относително ще намаляват, те количествено ще растат до постигането на научнообоснованите норми. Изискванията към тяхното качество и асортимент ще се повишават.

Докато материалните потребности имат граници (научнообоснованите и рационалните норми на потребление), то на духовните потребности по принцип е свойствено безгранично развитие. Тяхното задоволяване става все по-съществена част на жизненото равнище на народа. Богатството и силата на човека и обществото се коренят в неговите духовни и интелектуални възможности.

Третия проблем, който се разглежда в тази глава, е за насрещните планове на трудовите колективи. Идеята за изработване

на такива планове се зароди у нас след приемането на шестия петгодишен план, през 1971–1972 г. От тогава до 1985 г. няма трудов колектив в България, който да не изработва свой насрещен план.

Насрещният план е система от показатели и мероприятия за цялостната производствено-стопанска дейност и за социалното развитие на трудовия колектив на стопанската организация, чрез които на основата на разкритите производствени резерви се гарантира изпълнението на възложените задължителни държавни задачи с единния държавен план и е насочен към доближаване, постигане и надминаване на най-добрите постижения на най-напредналата в дадена област фирма у нас и в чужбина. Центърът на тежестта на работата по съставянето, разбира се и при изпълнението на насрещните планове, се пренася от количествените стойности към качествените и натуралните показатели. Това означава най-рационално използване на средствата на труда, предметите на труда и на живия труд, с оглед да се осигури непрекъснато повишаване на обществената производителност на труда.

Историческият опит от прилагането на насрещните планове показва, че те бяха сполучлива форма за непосредствено участие на производителите на материални блага в управлението на производството и развитието на стопанския демократизъм, за въвличане на трудещите се в осъществяване на целите и задачите, предвидени в единния държавен план на социално-икономическо развитие на страната. Допусканите недостатъци при тяхното съставяне и изпълнение не намаляват теоретическата и практическата им ценност.

Накрая на тази глава се анализират някои *нови моменти в подхода и технологията на планирането на народното стопанство*. По-конкретно става дума за подхода при съставянето на единния държавен план, за технологията на съставяне на петгодишен единен държавен план и насрещните планове на стопанските организации и за уточняване на годишното разпределение на петгодишния план.

Част трета на хабилитационния труд е посветена на някои съвременни проблеми на планирането на народното стопанство.

В тази част се прави теоретична обосновка на необходимостта от преустройство на планирането. И не толкова да се докаже обективната му необходимост, колкото да се направи изводът за практическите

задачи при планирането и управлението на обществото. Целта е да се обоснове виждане за реализиране на преустройството с оглед ускоряване на процеса на превръщане на обществото в самоуправляващо се, за реално въплъщаване в практиката на взаимоотношението „планиране-научнотехнологична революция“.

Каква е най-общата характеристика на България в средата на осемдесетте години?

Правилният отговор на този въпрос в голяма степен зависи от конкретния анализ на тенденциите в миналото развитие, верните изводи за сегашното състояние и на тази основа извеждането на основните проблеми за решаване в близка и по-далечна перспектива. Икономическият растеж е количественото измерение на целокупното развитие на дадена страна, който в крайна сметка е фундаментът на социалния и на духовния прогрес. Твърде характерни за България са данните на статистиката^[1].

През периода 1956–1985 година националният доход на нашата страна се увеличи със 7,8 пъти, обществената производителност на труда — с 8,4 пъти, общественият продукт — с 9,2 пъти, основните производствени фондове — с 11 пъти, а външния стокообмен — с 29 пъти, в т.ч. износът — с 33 пъти.

В условията на енергийно-суровинната и валутната кризи в света България през периода 1976–1983 година заема първо място сред развитите в индустриално и икономическо отношение държави по среден годишен прираст на национален доход на човек от населението с 5,0 на сто. СССР има прираст 3,2 на сто; ЧССР — 2,1; УНР — 2,3; ГДР — 4,2; СРР — 4,6. За същия период средният годишен темп на брутния вътрешен продукт на човек от населението е в САЩ — 1,4; Япония — 3,6; ГФР — 2,3; Великобритания — 1,4; Белгия — 1,7; Австрия — 2,5; Дания — 2,0; Гърция — 1,7; Турция — 1,3; Италия — 1,9; Канада — 1,2 и т.н.

Високите темпове на икономически растеж позволиха нашата страна да мери ръст с най-развитите в индустриално отношение държави в света по производство на много изделия. Така например България, която през 1983 година по територия е на 101 място, по население е на 66 място, а по естествен прираст на населението е на 146 място сред 167-те държави в света, на човек от населението заема:

- *първо място* по производство на електрокари и мотокари, като има 18,29 на сто от световното производство;
- *второ място* по производство на тютюн;
- *трето място* по производство на слънчоглед, ябълки, кафяви и лигнитни каменни въглища;
- *четвърто място* по производство на царевица и изкуствени текстилни влакна;
- *пето място* по производство на азотни торове, вълнени прежди, памучни прежди, пшеница и круши;
- *шесто място* по производство на сярна киселина, вълна и брой на овце.

Независимо, че по производство на човек от населението на валцувани черни метали (прокат) с 365 кг през 1982 година е на 12 поредно място в света България е пред страни като Полша (360 кг), Франция (326 кг), Италия (310 кг), Канада (272 кг), Испания (263), САЩ (240 кг), Великобритания (207 кг) и други.

България бе крупен износител на електроника и електротехника, като на човек от населението по производство на такава продукция се нарежда на *второ място* в света, след Япония, и на *първо място* сред социалистическите страни.

Крупното и модерно селскостопанско производство, прилагането на промишлени методи в растениевъдството и животновъдството, на съвременна агро- и зоотехника осигуриха значителен средногодишен добив на зърно от декар обработваема площ.

В хабилитационният труд е дадена таблица за средните добиви на някои селскостопански култури за периода 1981–1984 г. Тук ще посоча само числата за 1983 г., а именно: пшеница — 425,1 кг на един декар; ечемик — 405,6 кг; царевица — зърно — 519,1 кг; фасул — 73,6 кг; слънчоглед — 181,7 кг и т.н. В отделни години добивите варират около тях.

Такъв е „езикът“ на числата. Зад тези количествени измерения стоят съществени качествени изменения и в базата, и в надстройката. Завоюваните успехи, плод на самоотвержения труд на народа, коренно преобразиха в икономическо, в социално и в духовно отношение Народна република България. Това е пример за подражание за много държави в света, пример, с който българският народ има право да се гордее.

Възниква въпросът: какво не задоволява?

На фона на положителните успехи още по-ясно изпъкват много нерешени проблеми, някои появили се негативни тенденции и деформации в обществения живот. Преди всичко не са задоволителни качествените параметри на социално-икономическото развитие, и по-специално, България в сравнение с водещите държави и фирми в света изостава по отношение на конкурентноспособността на националните стоки и услуги на международния пазар. Бавно се подобряват качеството, естетичният вид, надеждността на стоките и услугите за вътрешния пазар. Незадоволително е стоковото покритие на покупателното търсене на населението, което от ден на ден желае да се труди и да живее още по-богато. Налице са съществени недостатъци и в разпределителните процеси и възможността за получаване на нетрудови доходи от определени групи от населението. Изостават темповете на растеж на производството на средствата за потребление в сравнение с темповете на растеж на производство на средства за производство, което продължава да поражда дефицит на някои групи стоки за народното потребление. Всички тези недостатъци през последните години фокусират и намират израз в спадане темпа на прираст на икономическия растеж, на главните икономически показатели.

Върху спадането на темповете на прираст оказват влияние много обективни и субективни фактори. Единият е ограничеността на ресурсите и тяхното непълноценно използване. Другият, са природните бедствия и капризите на климатичните условия и слабото им противодействие от човека. Третият фактор е влиянието на конюнктурата на международния пазар и недостатъчната адаптация на националното производство към нея.

Научният анализ на високите постижения и на недостатъчно използваните ресурси и възможности, с които разполага страната, поставят нова задача: *да се ускорят темповете на икономическото развитие, да му се придаде още по-голяма динамика, максимално да се използват интензивните фактори на растеж.* Това ще позволи страната да се развива по-бързо и плътно да върви с напредналите в икономическо отношение държави в света, още по-активно да участва в международното разделение на труда и да осигурява все по-пълно задоволяване на многостранните потребности на цялото население. На

практика това означава да се възприеме нов стратегически курс за качествено нов растеж в икономиката и в другите сфери на обществения живот.

Дълбокият смисъл на този нов курс е в това, че той е курс на:

— технологично обновяване и решителни структурни промени в производството, разгръщане на самоуправлението и по-нататъшното разширяване и задълбочаване на демократизма на обществения живот;

— качествени изменения в социалната политика, в работата с кадрите за тяхното професионализиране;

— безкомпромисна борба срещу отрицателните явления, за утвърждаване на прогресивните тенденции в нашия живот.

Крайната цел на новия курс е постигане на нов жизнен стандарт, на висока степен на задоволяване на непрекъснато нарастващите материални социални, и духовни потребности на хората.

За постигане на тази цел е необходимо да се развива и преустройва и планирането на народното стопанство. Това развитие и преустройство трябва да се разгледа „като момент на връзка, като момент на развитие, със задържане на положителното“ (Ленин, В.И., Събр. съч., т. 29, с. 207). По-конкретно за планирането на народното стопанство това означава: да не се отрича неговият методологически фундамент, всяко положително и ценно, потвърдено от историческия опит, а да се търсят, намират и реализират нови, нестандартни подходи и методи, средства и форми на организация, с оглед да станат адекватни на новите стратегически цели и задачи, за превръщане на България във високоразвита в индустриално и културно отношение държава.

Новите материални условия и натрупаният теоретичен и практически опит дават възможност и определят необходимостта да се пристъпи към създаване на качествено нова система на планово ръководство на обществото, която да осигурява непрекъснат „глад“ за:

— приоритетно решаване на социалните проблеми, все по-пълно и комплексно задоволяване на непрекъснато нарастващите многостранни потребности на хората. Производството да се подчини на изискванията на потребителя;

— ускоряване темповете на растеж на икономиката, които повишават ефективността на общественото производство, от единица

ресурс да се получи максимум резултат в интерес на обществото и на всеки негов член;

— тласкане към качествено обновяване на материално-техническата база върху основата на най-новите, съвременните постижения на научно-техническата революция и нейната сърцевина — внедряване на качествено нови технологии;

— превръщане на стопанските организации в самоуправляващи се стокопроизводители, които при спазване „правилата на играта“, утвърдени от държавните органи, да разполагат с необходимите права за свободно вземане на решения по планирането, производствената, търговската, научната, развойната и внедрителската дейност;

— гъвкаво използване на икономическите лостове като нормативни и регулатори;

— прилагане на обективен критерий за оценка на резултатите от развитието. Такъв критерий може да бъде сравнението с постиженията в технологично, техническо, организационно и всяко друго отношение на най-силните конкуренти в съответната област на международния пазар;

— състезателност между трудовите колективи, стопанските организации и отделните личности за най-бързо прилагане в практиката на челните чуждестранни и национални научно-технически постижения и практически опит и на тази основа да се осигурява доближаване, постигане и надминаване на онази производителност на труда, конкурентоспособност и качество на стоките и услугите, типични за развитие в индустриално и икономическо отношение държави и водещи фирми в света;

— развитие на демократизма в управлението на производството и на обществото;

— преход към нов тип организационно-производствени структури, способни бързо и гъвкаво да реагират на динамичните процеси на развитието и да ликвидират ведомствения подход и местническите интереси;

— осигуряване на синхрон между интересите: онова, което е изгодно и полезно за обществото, да стане изгодно и полезно за колектива и за отделната личност.

Изводът е: дълбокият смисъл на преустройството и на плановото ръководство на обществото е системно и непрекъснато качествено

обновяване на неговата методология и организация, като се привеждат в съответствие с осъществяването на научно-техническата революция и демократизация на обществения живот при конкретните исторически условия на съвременния етап на развитието с цел да се създават реални научно-технологични, социално-икономически, духовни, интеграционни и организационни предпоставки и условия за разгръщане на социалното творчество и потенциалните възможности на нацията.

В последната — глава девета, се разглежда обогатяването на същността и съдържанието на планирането на народното стопанство.

Първият проблем е за нов модел на единния държавен план за развитието на обществото, който да дава възможност за пълен простор на инициативите на производителите на материални блага и създателите на духовни ценности при решаване на конкретните проблеми, поставени от живота и насочени към постигане на общите народностопански цели и задачи. Такъв план е своеобразен катализатор на процесите, явленията и събитията, протичащи в обществения живот за определен период от време напред, чрез който предварително съзнателно се определят, съгласуват и поддържат най-добри при дадени условия темпове на социално-икономически растеж и пропорции между отделните части на цялото. За да изпълни тази си функция, единният държавен план трябва да съдържа богата информация и анализи, да осигурява координация на системата от цели на развитието и да посочва икономическите условия, регулатори и нормативи за постигане на целите на развитието. Ето защо неговата същност и съдържание е единство на взаимосвързани и вградени един в друг три блока.

Първият блок е информация и анализи за вземане на взаимно обвързани планови решения.

При съставянето на единния държавен план и на плановете на всяка самоуправляваща се система е необходима информация за миналото, сегашното и бъдещото развитие на страната и за водещи в индустриално отношение държави и фирми в света. Такава информация, образно казано, е стартовият момент за съставяне на всеки перспективен план. Събирането на информация за постигнато равнище на народното стопанство — производствено, технологично,

техническо и социално, за състоянието на науката, подготовката на ръководни и изпълнителски кадри — е сравнително лесно. Тя може да се вземе от статистически справочници, социологични проучвания, или от лични наблюдения на професионалните плановици в органите за планиране. Труден е наборът на информация за бъдещото протичане на процесите, явленията и събитията в обществения живот. За целта следва организирано да се пристъпи към изработване на система от прогнози. Главното в тази система от прогнози е да се извлекат нормативи за реализиране целите на общественото развитие на национално, регионално или отраслово равнище. Ако не се постигне това изискване, прогнозната дейност губи своя практически смисъл.

Вторият елемент на информационната осигуреност за съставяне на перспективните планове е съставянето на целеви национални програми и на целеви стратегически програми. Към първите може да се отнесат програмите за: повишаване жизненото равнище на народа внедряване на най-нови, съвременни постижения на научно-техническата революция; развитие на външноикономическите отношения; опазване на околната среда; кадрово осигуряване на народното стопанство и други. Към стратегическите програми се отнасят онези, които целят приоритетно, с помощта на държавата, а не само със силите и възможностите на отделните стопански организации, да се развият особено важни, структуроопределящи направления в икономиката като например: електронизация и микроелектронизация; нови суровини и нови материали; биотехнология; лазерна техника и технологии; малотонажна химия; стабилизиране на вътрешния пазар; поливно земеделие; птица и други.

Третият елемент на информационното осигуряване са данните за потребностите на населението от стоки, услуги и духовни блага; социални потребности; конюнктурата на международния пазар; върхови постижения на научно-техническата революция; технико-икономически параметри и качество на продукцията на водещи фирми в съответната област и т.н.

Върху основата на тази информация под ръководството на централния орган за планиране може и следва да се организират анализи и други разработки (сравнителни анализи, структурен анализ,

ситуационен анализ предметно-структурен анализ, инженерно-структурен анализ и други) в следните насоки:

— тенденции в измененията на потребителското търсене на населението и на отделни слоеве от него на стоки и услуги, на духовни и социални потребности и от опазване на околната среда;

— образователно, професионално и квалификационно равнище на населението;

— поведение на продукцията у потребителите;

— световни тенденции в развитието на науката и технологията, социално-икономическото и културното равнище;

— тенденции на международния пазар, особено на онези държави, с които традиционно е свързана нашата страна;

— възможности за постигане на технико-икономическите параметри и качеството на продукцията на най-силните конкуренти в основните отрасли и производства;

— постигнатото равнище и тенденции в икономическото развитие на България и на напредналите в индустриално-икономическо отношения държави в света, и други.

Така организирана, значителна по обем, актуална по съдържание и качествено обработена информация за сегашните и бъдещите процеси и явления става надеждна основа за съставяне на научнообоснован единен държавен план.

Вторият блок е координацията на системата от цели за развитието на обществото за определен перспективен (дългосрочен или петгодишен) период напред.

Системата от цели за развитието на обществото, като конкретизация на висшата цел за даден перспективен период от време, обхваща всички сфери на живота. Сърцевината на тази система е човекът с неговите многостранни интереси и потребности.

На върха на пирамидата от цели на развитието и занапред продължава да стои главната цел: осигуряване по-висока степен на комплексно задоволяване на непрекъснато нарастващите и изменящи се материални, духовни и социални потребности на народа и свободно многостранно развитие на човека върху основата на съвременните постижения на научно-технологичната революция.

Непосредствено под главната цел се формулират националните цели, които, образно казано, са „носещата конструкция“ на единния

държавен план. Тези цели могат да се определят примерно така:

— задоволяване на духовните и социалните потребности на хората;

— осигуряване по-висока степен на задоволяване на материалните потребности на хората, с оглед доближаване и постигане на научнообоснованите норми и рационалните нормативи;

— опазване и възстановяване на жизнената среда;

— хармонично развитие на единния народностопански комплекс с отчитане участието на страната в международното разделение на труда;

— усъвършенстване на обществените отношения и на системата за управление.

— развитие на науката и научното обслужване на обществото;

— осигуряване на отбраната и сигурността на страната.

На следващия, по-ниския „етаж“ в управлението, се поставят цели и подцели за развитието на отрасли производства и дейности от материалната и обслужващата сфера и за регионите на страната. За всеки отрасъл, производство и дейност в единния държавен план се формират специфични варианти (алтернативи) на цели и подцели, с които се осигурява техният принос за постигане на националните цели.

Декомпозирането на системата от цели в единния държавен план достига до цели и задачи, поставени на самоуправляващите се стопански организации — стокопроизводители.

Неразделна съставна част на втория блок на съдържанието на единния държавен план е *системата от баланси*, чрез които да се осигури пълна балансираност на цели, задачи и ресурси за тяхното постигане. Системата от баланси следва да обхване:

— национално равнище: баланс на народното стопанство; баланс на междуетрасловите връзки; натурален междупродуктов баланс; баланс на труда; материални баланси и баланс на основните машини и технологии; баланс на производствени мощности и на основни фондове; финансови баланси; баланс на паричните доходи и разходи на населението; валутни баланси; баланс на полезните изкопаеми; баланс на земята; баланс на водите;

— на регионално равнище: баланс на паричните доходи и разходи на населението; баланс на труда; баланс на земята, баланс на

водите; фуражен баланс.

Всички баланси следва да се изграждат върху основата на най-новите научно-технологични постижения, респективно върху проектите за обновление на действащите мощности и създаване на нови такива на основата на най-нови технологии, както и на нова суровинна база и крайна продукция с нови потребителни свойства. По този начин балансите се ориентират към високоефективни народностопански резултати и все по-пълно задоволяване потребностите на производството, населението и износа.

Третият блок е създаване на икономически условия за постигане целите на развитието.

Такова условие са нормативите и регулаторите, отговарящи на изискванията на стоково-паричните отношения и гарантиращи стопанските организации да работят като самоуправляващи се стокопроизводители за постигане на поставените цели и задачи на развитието на общественото за даден планов период от време. Това означава решаването на поставените с единния държавен план цели и задачи да се осъществява чрез икономическите методи и средства. Планирането на народното стопанство да се постави на качествено нова нормативна база, да се създадат реални предпоставки и условия за въздействие върху интересите на трудовите колективи с помощта на икономически стимули и икономическа принуда.

Следователно, и трите блока на единния държавен план имат нова същност и съдържание като цяло и взети поотделно. Принципно новото е, че единният държавен план:

първо — се превръща в план за постигане на цели и решаване на задачи и в икономиката, и в другите сфери на живота за благосъстоянието на човека и неговото свободно и многостранно развитие;

второ — има за основа постиженията на научно-технологичната революция като планово организиран, съзнателно насочван и контролиран процес за постигане на целите на развитието на обществото;

трето — се осигурява с необходимата информация за минало, сегашно и бъдещо развитие на страната и на индустриално-развитите държави в света и на фирми, които са най-силни конкуренти на международния пазар;

четвърто — се обосновава с икономически методи и средства за въздействие върху производителите за постигане на поставените цели на развитието;

пето — се разкрепостяват стопанската свобода и творчеството на трудовите колективи за най-рационално стопанисване и управление на предоставените им обекти на държавата собственост съобразно с целите и задачите, включени в единния държавен план.

Представеният модел на единен държавен план е приложим както при директивното, така и при индикативното планиране. Задължителността на плана зависи от степента на демократизацията на планирането на народното стопанство във всяка отделна държава.

В параграф 2 на тази глава — *система от икономически условия, нормативи и регулатори*, се разглежда осигуряването на синтез между планомерното функциониране и развитие на обществото и стоково-паричния характер на производството.

Системата от икономически условия, нормативи и регулатори, която се представя заедно с проекта на единния държавен план в третия блок, включва: цени на основни стоки и услуги; данъци и други вноски в държавния бюджет и в бюджетите на общините; лихвени проценти; валутни курсове; нормативи и показатели за продажба и купуване на валута от държавата; мита по вноса; такси за износ на стоки; нормативи за дотации и премии по изделия или групи изделия; нормативи за минимални отчисления за парични фондове; нормативи за ускорена амортизация на технологичното оборудване в приоритетни отрасли и производства; нормативи за степен на задоволеност на населението със стоки и услуги; лимити за някои суровини, материали, енергоносители, машини и други.

Новият модел на единния държавен план е неприложим без *ново съдържание в методологията и техническата база на планирането*.

От съдържанието на единния държавен план е ясно, че и занапред балансовият метод е основен специфичен метод на планиране на народното стопанство. Какво следва да се измени в този метод? Преди всичко следва да се изостави ресурсният подход при установяване на равновесието на баланса. Досега главното при балансовото обвързване на плановете е борбата за повече суровини и материали, енергия и горива, повече трудови ресурси, повече капитални вложения и валута, без да се държи достатъчно сметка

какъв ще бъде крайният стопански резултат и на каква „цена“ ще се получи той. С количественото равновесие и ресурсния подход при съставянето на различните видове баланси не може да се преодолее дефицитът от много суровинни ресурси, въпреки ограничените за мащабите на страната количества от тях.

Научно-технологичната революция и активното участие в международното разделение на труда налагат да се приложи нов подход при балансирането на материалните ресурси и от потребители, и от производители, и особено от органите за планиране и снабдяване. Главното при съставянето на балансите следва да бъдат качествените показатели, като се започне от крайното изделие и се стигне до добива (или вноса) на суровините и материалите, т.е. производителите (доставчиците) да осигуряват продукцията по качество, асортимент и надеждност, търсена от потребителите, а те чрез прилагане на малкоотпадни и безотпадни технологии да я използват най-икономично, да се доближават, настигат и надминават световните образци в съответната област. По такъв начин ще се осигурят дълбоки промени във всички ешелони на възпроизводствения процес върху основата на научно-техническата революция. Следователно, равновесието между ресурси и потребности да се осигурява не само по количество, а преди всичко при отчитане на качествената страна както при добива и преработката на суровини и материали, така и при потреблението на крайните изделия.

Как може да се постигне това?

Преди всичко е необходимо да се приложи *нов методологичен ред за установяване на равновесие между потребности и ресурси*. В най-общ вид този ред изисква:

Първо. Органите за планиране на всички равнища на управление, които съставят материални баланси и управляват материални ресурси, да правят задълбочен анализ-оценка за реалността на заявените от консуматорите енерго-суровинни ресурси. Средство, инструмент за такъв анализ-оценка е разходът за единица готово изделие, съпоставено с постиженията на най-силните конкуренти на международния пазар по аналогични производства. Досегашните методи (опитностатистически, среднопретеглен, опитно-лабораторен, разчетно-аналитичен и т.н.), използвани при изработване на разходните норми за суровини и материали, горива и енергия, се

оказват задържащ фактор за повишаване ефективността и за развитието на народното стопанство. Задачата е да се изработят и използват при планирането не какви да е норми за разход на ресурси за производство на единица продукция, а такива научнообосновани норми, каквито са характерни за развитите в научно-технологично отношение държави в света, норми в съответствие с най-новите постижения на научно-технологичната революция, без да се влошава качеството на готовата продукция.

Предлаганият подход осигурява потребителите на ресурси приоритетно да използват онази продукция, която се отличава с ниска материалоемкост, енергоемкост и трудоемкост и с висока наукоемкост, от една страна, и, от друга, — бързо да се усвояват нови изделия чрез внедряване в производството на ресурсоикономисващи технологии, машини и съоръжения и на тази основа да завоюват нови технологични и нови пазарни позиции, да задоволяват нови потребности на производството и на населението.

Второ. Органите, които съставят материални баланси и произвеждат материални блага, да разкриват възможности за увеличаване производството на енерго-суровинни ресурси върху основата на научно-техническия прогрес.

Главното е:

— да се произведе от единица мощност повече продукция при минимални разходи на жив и овеществен труд;

— да се подобри качеството на суровините и материалите, за да може от единица ресурс да се получи повече качествена и с ниска себестойност и висока рентабилност и конкурентоспособност продукция;

— да се използва комплексно и дълбочинно всеки ресурс, за да се повиши степента на неговата преработка;

— да се обогатява асортиментът и намалява себестойността на произвежданите суровини и материали, с оглед те да отговарят в най-голяма степен на изискванията на всеки потребител.

Трето. Органите, които съставят материални баланси и осъществяват външноикономически връзки, гъвкаво да маневрират при стокообмена, за да увеличават вноса на онези ресурси, които намаляват дефицита, и да осигуряват добра реализация на националните суровини и материали, машини и съоръжения.

Четвърто. Органите за планиране, които съставят материални баланси от номенклатурата на държавния резерв, и упълномощените да управляват този резерв, творчески да оперират с нормативите за резерв, преходни остатъци и заместители.

Следователно материалните баланси са инструмент, средство за активно въздействие при формиране на народностопанските пропорции и най-целесъобразното използване на ресурсите.

При новите условия на планиране е наложително да се използва *методът на предметно-структурния и технологичен анализ*. Той дава възможност за усъвършенстване структурата на производството, подобряване качествени характеристики на ресурсите и установяване факторите за тяхното рационално използване. С тези анализи да се посочват условията, пътищата и средствата как от единица суровина, с която се разполага, да се получат повече изделия с по-висока стойност, рентабилност и конкурентоспособност. База за съпоставяне при анализите са постиженията на водещата в дадената област фирма-стокопроизводител, или страна в света, а не постигнатото равнище у нас, както обикновено е прието досега.

Каква е логиката на този метод?

Първата група анализи трябва да обхване суровините и материалите. Всеки производител на суровини и материали задължително да прави анализ от гледна точка на:

— възможна дълбочинна преработка на суровината до получаване на крайно изделия с най-високи показатели. Да се даде ветрилото от продукти, които се произвеждат в света, и какво се произвежда у нас сега и може да се произведе поетапно в перспектива;

— възможно комплексно обработване на суровината, с оглед да се намалят до минимум отпадъците. Какви безотпадни или малкоотпадни технологии е възможно да се използват;

— усвояване на нова продукция с нови потребителски свойства, с която по нов начин да се задоволяват потребностите и на производството, и на населението.

Втора група анализи е за произвежданите крайни изделия като се:

— прави сравнение по качество и параметри с най-добрите световни постижения по аналогични производства;

— търси възможност за преминаване от производството на единични изделия към производството на система от изделия;

— прави проучване за преминаване от производството на системи от изделия към продажба на тези системи с инженерен продукт.

Трета група анализи е за изясняване на пазарното търсене, специализация и коопериране по избрани изделия. При тези анализи трябва да се направи:

— оценка на перспективността на изделието от гледна точка на търсенето на международния пазар;

— проучване на равнището и прогнозиране изменението на цените по страни, по географски райони и по години;

— анализ на валутната рентабилност (възвръщаемост), изчислена като отношение на международна цена към себестойността на продукцията.

Ако анализите покажат, че дадено изделие не отговаря на тези изисквания, не е нужно да се пристъпва към организиране на производството му.

Четвърта група анализи се отнася до технологичното равнище на производството. Главното тук е:

— да се направи анализ за равнището на производителността на труда, възможностите за автоматизация на технологичните процеси, постигане на параметрите на най-силните ни конкуренти на международния пазар;

— да се предложат мероприятия на какви етапи и с какви разходи може да се постигне това.

Този анализ трябва да се свърже с обновлението и модернизацията на действащите мощности и да се съпътства с избор на най-производителни технологии. Всяка избрана технология следва да се сравни с равнището на прилаганите от най-силните ни конкуренти и ако отговаря на този критерий да се пристъпи към нейното внедряване.

При избора на нови технологии и оборудване за тяхното внедряване следва да се извършва оценка в каква степен може да се използва оборудване от местно производство и в краен случай да се внесе от други държави. Тогава обаче се правят обосновки за

валутната възвръщаемост на произвежданите изделия, с оглед осигуряване на пълно валутно самофинансиране.

Предметно-структурният и технологичният анализи трябва да завършат с изводи и оценки, които да отразяват равнището на националното производство в сравнение с това в най-напредналите фирми, перспективността на отделните изделия и до кога те могат ефективно да се реализират на международния пазар, какви технологични, технически и организационни мероприятия да се провеждат за повишаване на тяхната рентабилност.

Върху основата на предметно-структурния и технологичния анализи се очертава приоритетната и селективна политика в по-нататъшното най-ефективно използване на енергийно-суровинните ресурси и на тази основа се преустройва инвестиционната и валутната стратегия на държавата.

Новият етап на развитие на методологията на планирането на народното стопанство изисква *създаване на принципно нова, развита система на информация и нова научно-техническа база.*

При създаването на тази система следва повсеместно да се приложи принципът за еднократно въвеждане на информацията и нейното многократно ползване от всички заинтересовани консуматори. Във връзка с това — широко да се формират масиви от информации и бази от данни. Те трябва да осигуряват бърз достъп до информацията и нейната обработка в различни разрези и аспекти, съобразено с конкретните изисквания за потребителите.

В хабилитационния труд се анализира и взаимоотношението между планирането на народното стопанство и научно-техническата революция. Това взаимоотношение има обективна и субективна страна.

Обективната страна се изразява в това, че както планирането на народното стопанство, така и научно-техническата революция са обективна закономерност и реалност на развитието на обществото, които обхващат всички страни на обществения живот. Те са диалектически взаимосвързани. Научно-техническата революция е средство за самоусъвършенстване на планирането, за качествени изменения в неговата методология, технология и организация, от една страна, а, от друга, планирането е обективна предпоставка за осъществяване на научно-техническата революция като планово

организиран, съзнателно насочван и контролиран процес. Това единство е залогът за всестрания възход на обществото.

Взаимоотношението „планиране — научно-техническа революция“ има и субективни измерения. Осъществяването на научно-техническата революция твърде много зависи от качеството на плановата работа, от системата на планиране на народното стопанство.

С единния държавен план непрекъснато се отделят значителни средства за развитие на науката, научните изследвания и за внедряване на научно-техническите постижения в народното стопанство.

Докато разходите за наука в България през 1960 година са 0,5 на сто, през 1970 година — 1,8 на сто, то през периода 1981–1985 година те са около 2,5 на сто от националния доход на страната. В резултат на тази политика на държавата у нас се изгради научен фронт, който даваше положителен принос в изграждането на материално-техническата база и на духовната сфера. Независимо от това връзката между „наука — изследване — производство — потребление“ все още оставаше нестабилна.

Планирането на народното стопанство трябва да отразява всичко ново, върховете постижения на научно-техническата революция, които да пронизват всички негови части и на тази основа да се осъществява технологично обновяване и структурно преустройство на икономиката и на другите сфери на обществото, да се търси и намира мястото на България в международното разделение на труда. Иначе казано: научно-техническата революция трябва да се превърне в опорна точка на планирането на народното стопанство, да стане първостепенен ресурс за стабилен социално-икономически и духовен разцвет.

На практика това изисква единният държавен план и плановете на самоуправляващите се стопански организации да се превърнат в действителни планове за:

— провеждане на нова инвестиционна и структурна политика, с която да се осигурят преминаване към принципно нови технологии, бърза замяна на действащите с нови поколения техника по цялата верига на възпроизводствения процес;

— ориентиране на производството към потребностите на пазара с оглед да се внесе прелом и да се осигурят от населението и за износ необходимите стоки по качество, количество и асортимент;

— принципно ново отношение при използването на енергийно-суровинните ресурси на основата на внедряването на ресурсоикономисващи технологии и решително намаляване разходите на суровини и материали на всяко изделие във всяко производство;

— провеждане на конкретни мероприятия за осъществяване на интеграция и използване на създадената производствена, техническа и социално-битова инфраструктура в отделните райони на страната;

— още по-активно включване на страната в международното разделение на труда през конкурентоспособна национална продукция и инженерингови услуги, като на тази основа се умножава националният доход.

В заключение се подчертава: без изучаване на богатия исторически опит при планирането на народното стопанство, натрупан в България през изминалите четири и половина десетилетия, без усвояване на неговите уроци, е невъзможно да се решават съвременните проблеми. Опитът от миналото е жизнено необходим за преустройството на плановата работа и по-конкретно: да се оцени от какво да се откажем и какво да вземем. Не е в противоречие с диалектичното мислене изискването *да се запази всичко ценно от наследството на миналото, което може да обслужва бъдещото развитие на обществото. Животът налага да се извличат поуки, да се научим делово и внимателно да анализираме многобройните практически грешки и да ги поправяме постепенно, но непрекъснато, без да отричаме положителното, допринесло за възхода на Отечеството ни.*

От рецензиите за хабилитационния научен труд на видни български учени-икономисти:

Чл. кор. Проф. Веселин Никифоров. Трудът е „посветен на един от най-важните проблеми на планирането. Разработен е мащабно и задълбочено. В синтезиран вид е разгледана историята на планирането като процес на издигане на неговото качество. Изведени са поуни преди всичко за по-нататъшното развитие на качеството на планирането. Но Ст. Бонев далеч не търси решаването на съвременните проблеми на планирането само откъм обобщаването на историческия опит. Той търси решаването им в светлината на характера и изискванията на сегашните, на новите проблеми, които

стоят пред планирането. На тази двупосочна плоскост са направени важни обобщения, разкрити са нови подходи и насоки на планирането, направени са съществени приноси за теорията и практиката на планирането“... (Рецензия..., с. 9).

Проф. д-р к.ик.н. Кирил Гатев. „Това не е просто исторически очерк или хронология на промените в схемите и показателите на планирането. То е в голяма степен синтез и ново теоретично осмисляне на собствените научни изследвания на автора в миналото и сполучлив опит за теоретично обобщение и оценка на планирането в България през призмата на обосновани собствени схващания. Логиката и подходът в хабилитационния труд се виждат дори от заглавията на трите му части... В целия труд се чувства критично отношение на автора, неговата творческа мисъл, стремежът му да разкрие положителното в досегашния български опит, да го оцени от научни позиции. Едновременно с това той доказва несъстоятелното, погрешното, което е резултат на субективизъм и волунтаризъм... анализът на миналото не е самоцелен, а води до осмисляне на настоящето, до извеждане на съвременните проблеми на планирането като теория и като практика, до насоки за тяхното изследване и решаване. То съдържа съществени за теорията и практиката приноси и е добър атестат за голямата научна ерудиция на автора, за неговия многогодишен опит като научен работник и като стопански деец“ (Рецензия... с. 2 и 3).

Доц. д-р Найден Найденов „В хабилитационния труд се съдържат много съществени и от теоретична, и от практическа гледна точка обобщения и предложения за преустройството на плановата дейност на сегашния етап на развитието. Като се обосновава необходимостта от преустройство на планирането, авторът разкрива и конкретните насоки за обогатяване същността и съдържанието на плановата дейност в съответствие с новите изисквания.

За задълбочеността и многоаспектността на анализите, обобщенията, изводите и предложенията несъмнено е допринесло както непосредственото участие на автора в подготовката и приложението на нормативните документи, така и практическият му опит в плановата дейност.

Хабилитационният труд отговаря напълно на изискванията на Закона за научните степени и звания (чл. 16.1), както и на Правилника

за неговото приложение...

Към казаното до тук бих искал да добавя и положителните си лични впечатления от др. Бонев като преподавател в катедрата и от отговорната му работа в държавните и партийните органи. Той се отличава със своята принципност, целенасоченост, организираност и трудоспособност, с новаторски подход при разработване и търсене на решения на проблемите. Той отстоява аргументирано своите виждания по дискуссионни въпроси, отнася се с внимание към други становища и мнения. Характерни са и грижите, които полага за квалификацията и израстването на кадрите, особено на младите специалисти“ (Рецензия... с. 3, 8–9).

---

[1] Вж. Статистически годишник...1986, с. 134, 135, 119, 356; НР България и светът в цифри, 1986, с. 23–167. ↑

ПРИЛОЖЕНИЕ

ПРЕДСЕДАТЕЛИ
на Върховен стопански съвет (1945–1948
г.),
на Държавна планова комисия (1948–1962
г.) и
на Държавен комитет за планиране (1962–
1991 г.).

Добри Терпешев	V.	1945	XII.	1949
Карло Луканов	XII.	1949	III.	1950
Кирил Лазаров	III.	1950	III.	1951
Евгени Матеев	III.	1951	III.	1952
Георги Чанков	III.	1952		1956
Руси Христов		1956		1960
Станко Тодоров		1960	I.	1962
Живко Живков	I.	1962	III.	1962
Апостол Пашев	III.	1962		1968
Тано Цолов		1968	VI.	1971
Сава Дълбоков	VI.	1971	XII.	1972
Иван Илиев	I.	1973		1975
Кирил Зарев		1975	III.	1982
Станиш Бонев	VI.	1982	X.	1985
Иван Илиев	X.	1985	VIII.	1986
Стоян Овчаров	VIII.	1986	XI.	1989
Кирил Зарев	XI.	1989	I.	1990
Иван Тенев	I.	1990		1991

Кратки биографични данни

1931 г. 15 ноември	Роден в Пенкьовци, Трънско
1949 г., юни	Завършва мъжката гимназия „Христо Смирненски“ в Перник
1951–1956 г.	Студент, специалност „Народно стопанско планиране“, Висш икономически институт „Карл Маркс“, София, сега Университет за национално и световно стопанство
1956 г., 1 февруари	Работи в металургичния завод „Ленин“, Перник
1961 г., 1 февруари	Хоноруван асистент по „Планиране на народното стопанство“, ВИИ „К.Маркс“, София
1963 г., 1 октомври	Редовен асистент по същата дисциплина
1964 г., 15 февруари	В апарата на Министерския съвет
1969 г., 31 декември	Секретар на Комитета за стопанска координация и на Министерския съвет
1971 г., 5 април	ВАК му присъжда научното звание „доцент“
1971 г., 1 юли	Секретар на Министерския съвет
1976 г., 1 февруари	Първи заместник-завеждащ, а от 1 февруари 1977 г. завеждащ отдел „Планово-икономически“ на ЦК на БКП
1981–1986 г.	Народен представител в 51 Девненски избирателен район, Варненски окръг
1981 г., 15 юни	Заместник-председател на Министерския съвет на НРБ и председател на Комисия по жизненото равнище
1982 г., 21 юни до 18	Заместник-председател на Министерския съвет на НРБ и председател на Държавния комитет за планиране

октомври 1985 г.	
1986 г., 1 януари	Ректор на Академия за обществени науки и социално управление
1986 г., юни до 31 май 1990 г.	Народен представител в 20 Бургаски избирателен район и член на парламентарната комисия по духовното развитие
1988 г., 23 ноември	ВАК му присъжда научното звание „професор“
1990 г., 1 януари	В пенсия

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.